

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Historii

Justyna Kinga Pera

**Archiwum Państwowe w Poznaniu
w latach 1945–1989**

Praca doktorska

napisana pod kierunkiem

Prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej

Poznań 2023

Spis treści

Wykaz skrótów	3
Wstęp	7
Rozdział I. Archiwum Państwowe w Poznaniu przed 1945 r.....	19
1. Geneza i rozwój archiwum w okresie zaboru pruskiego	19
2. Okres dwudziestolecia międzywojennego	25
3. Okres II wojny światowej.....	39
Rozdział II. Organizacja Archiwum Państwowego w Poznaniu po 1945 r.	52
1. Struktura organizacyjna.....	52
2. Warunki lokalowe.....	64
3. Personel.....	81
4. Uwarunkowania pracy archiwalnej w okresie PRL.....	106
Rozdział III. Gromadzenie i zabezpieczanie zasobu w Archiwum Państwowym w Poznaniu	114
1. Gromadzenie zasobu	114
2. Kształtowanie narastającego zasobu	135
3. Zabezpieczanie zasobu	157
Rozdział IV. Opracowywanie i ewidencjonowanie zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu	178
1. Porządkowanie i opracowywanie materiałów archiwalnych	178
2. Pomoce ewidencyjno-informacyjne.....	183
3. Komisja Metodyczna	193
Rozdział V. Udostępnianie zasobu i działalność informacyjna Archiwum Państwowego w Poznaniu	197
1. Udostępnianie bezpośrednie – działalność pracowni naukowej	197
2. Udostępnianie pośrednie – kwerendy	206
3. Nowoczesne formy udostępniania zasobu – informacja naukowa.....	213
4. Popularyzacja zasobu	219
Rozdział VI. Kierunki badań archiwalnych i historycznych pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz współpraca naukowa	242
1. Kierunki badań archiwalnych i historycznych pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu	242
2. Współpraca z instytucjami naukowymi w kraju i zagranicą	259
Zakończenie.....	273
Bibliografia.....	282
Wykaz tabel i schematów.....	323

Wykaz skrótów

AAN – Archiwum Akt Nowych

ADM – Archiwum Dokumentacji Mechanicznej

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych

AP – archiwum państwowe

APP – Archiwum Państwowe w Poznaniu

AUAM – Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

AZ NDAP – Archiwum Zakładowe Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych

BHP – Bezpieczeństwo i higiena pracy

CAW – Centralne Archiwum Wojskowe

CLKA – Centralne Laboratorium Konserwacji Archiwaliów

Dz.Pr.P.P. – Dziennik Praw Państwa Polskiego

Dz.U – Dziennik Ustaw

Dz.U. b Dz.Pr. – Dziennik Ustaw byłej Dzielnicy Pruskiej

Dz.U.PRL – Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

FJN – Front Jedności Narodowej

FN – Front Narodowy

GKBZH – Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich

GRN – Gromadzka Rada Narodowa

IPN-KŚZpNP – Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

IZ – Instytut Zachodni

KPP – Komunistyczna Partia Polski

KRN – Krajowa Rada Narodowa

KW PZPR – Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

LOK – Liga Obrony Kraju

M.P. – Monitor Polski

MO – Milicja Obywatelska

MOB – „militarno-obronny”

Mon.Pol. – Monitor Polski

MRN – Miejska Rada Narodowa

NDAP – Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

NIK – Najwyższa Izba Kontroli

NOT – Naczelna Organizacja Techniczna

NRD – Niemiecka Republika Demokratyczna

NSZZ – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”

OA IPN – Oddziałowe Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

OKBZH – Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych

OT – Oddział Terenowy

PAN – Polska Akademia Nauk

PAP – Powiatowe Archiwum Państwowe

PCK – Polski Czerwony Krzyż

PKP – Polskie Koleje Państwowe

POP PZPR – Podstawowa Organizacja Partyjna Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
(najmniejsza komórka PZPR)

PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa

PRN – Powiatowa Rada Narodowa

PTH – Polskie Towarzystwo Historyczne

PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

PTTK – Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

PZA – Państwowy Zasób Archiwalny

PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

RFN – Republika Federalna Niemiec

RSW – Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza

SAP – Stowarzyszenie Archiwistów Polskich

SD – Stronnictwo Demokratyczne

SDKPiL – Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy

SINTO – System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej

TKWP – Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Praktycznej

TPD – Towarzystwo Przyjaciół Dzieci

TPPR – Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej

TRZZ – Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich

TWP – Towarzystwo Wiedzy Powszechnej

UAM – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

UMK – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury)

USA – The United States of America – Stany Zjednoczone Ameryki

WAP – Wojewódzkie Archiwum Państwowe

WAP – Wydział Archiwów Państwowych

WKBA – Wojewódzka Komisja Brakowania Akt

WKOMA – Wojewódzka Komisja Oceny Materiałów Archiwalnych

WOINTE – Wojewódzki Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej

WRN – Wojewódzka Rada Narodowa

ZBOWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację

ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego

ZZPKiS – Związek Zawodowy Pracowników Kultury i Sztuki

Wstęp

Historię Archiwum Państwowego w Poznaniu wyznaczają następujące okresy: okres zaboru pruskiego, okres dwudziestolecia międzywojennego, okres II wojny światowej, okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz okres po transformacji ustrojowej i gospodarczej rozpoczętej w 1989 r. Jak dotąd najmniej zbadany okres dotyczy lat 1945–1989. Jego charakterystyczną cechą w przypadku Archiwum Państwowego w Poznaniu było utrzymywanie wysokiej wydajności pracy oraz duże osiągnięcia naukowe¹. Rozpoczęła go wielka powojenna odbudowa zasobu, połączona z przystosowywaniem pozyskanego budynku do potrzeb archiwum, a zakończyły zmiany społeczno-polityczne z końca lat 80. i początku 90.². Nie byłoby to możliwe, gdyby nie pracownicy, którzy przeżyli wojenną zawieruchę, a następnie swoją wiedzą i doświadczeniem służyli podczas odbudowy placówki oraz szkolili swoich następców. Przez cały omawiany okres archiwum, jako urząd administracji państwowej, należało do państwowej sieci archiwalnej i podlegało Wydziałowi Archiwów Państwowych oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Zwierzchnictwo nad tymi organami pełnili ministrowie właściwi do spraw szkolnictwa wyższego, kultury i sztuki oraz Prezes Rady Ministrów.

Historię Archiwum Państwowego w Poznaniu zainteresowałam się już w czasie studiów historycznych i archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu³. Okazją do kontynuowania i pogłębienia badań nad historią Archiwum Państwowego w Poznaniu stały się studia doktoranckie, a niniejsza rozprawa jest wynikiem analiz materiałów źródłowych i literatury przeprowadzonych podczas ich trwania.

¹ Uwzględniano osiągnięcia w kwestii zabezpieczania, kształtowania i udostępniania zasobu, stopnia opracowania akt i liczby pomocy archiwalnych oraz funkcjonowanie specjalistycznych pracowni – konserwacji i reprografii, jak również działalności naukowej pracowników.

²Podczas II wojny światowej w wyniku pożaru budynku oraz ewakuacji akt Archiwum Państwowe w Poznaniu utraciło 75% zasobu, o czym będzie mowa w dalszej części pracy. K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej*, „Archeion”, t. 17 (1948), s. 99–100.

³W pierwszych 30 latach po zakończeniu II wojny światowej odbudowana została objętość/wielkość zasobu. J. Pera, *Gromadzenie materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1945–1975*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2018.

Ramy czasowe pracy obejmują okres od roku 1945 do roku 1989, a więc od przejęcia archiwum poznańskiego przez władze polskie po wycofaniu się Niemców z Poznania w styczniu 1945 r., do transformacji ustrojowej i gospodarczej zapoczątkowanej w 1989 r. Tym samym przedmiotem badań było archiwum działające w realiach Rzeczypospolitej Polskiej, a w latach 1952–1989 r. Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w której zaszły zasadnicze przemiany ustrojowe, gospodarcze, polityczno-społeczne i ideologiczne⁴. Na kierunek rozwoju archiwów wpływ miała nie tylko zmiana ustroju po II wojnie światowej, ale także nowe ustawodawstwo archiwalne, na podstawie którego władze archiwalne uzyskały nowe kompetencje w stosunku do archiwów państwowych, zasobu archiwalnego i państwowej służby archiwalnej.

Niniejsza praca poświęcona jest historii Archiwum Państwowego w Poznaniu i taka nazwa będzie stosowana w całej rozprawie, zamiennie ze skrótem APP. Należy zaznaczyć, że na przestrzeni lat nazwa placówki ulegała zmianom, na co wpływ miały przeobrażenia w podziale terytorialnym państwa oraz korekty przeprowadzane w ramach sieci archiwalnej⁵. Przywołanie konkretnego zasięgu terytorialnego ma miejsce wyłącznie w sytuacjach niezbędnych do wzbogacenia wyводу. Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, podobnie jak w XX-leciu międzywojennym, nazwa placówki brzmiała „Archiwum Państwowe w Poznaniu”, w latach 1952–1957 „Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu”, w latach 1957–1976 „Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego”. W latach 1976–1983 przywrócono wcześniejszą wersję, „Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu”, natomiast od 1983 r. obowiązuje nazwa „Archiwum Państwowe w Poznaniu”, która to wersja jest używana w rozprawie.

Praca obejmuje historię i działalność Archiwum Państwowego w Poznaniu, nie dotyczy natomiast podległych mu w różnym czasie jednostek, które zmieniały się na przestrzeni lat⁶. Oczywiście historie archiwów w Bydgoszczy⁷, Kaliszu⁸, Gnieźnie⁹, Lesznie¹⁰, Pile¹¹,

⁴J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów*, Toruń 2017, s. 22.

⁵O zmianach w sieci archiwalnej związanych z powoływaniem wojewódzkich i powiatowych archiwów państwowych oraz oddziałów terenowych zob. E. Brańska, *Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964).

⁶Głównym celem rozbudowy sieci archiwalnej po wojnie była chęć zabezpieczenia rozproszonego zasobu, dlatego oddziały powiatowe otwierano w miejscach szczególnie bogatych w archiwalia – archiwum w Poznaniu podlegały wówczas placówki w Jarocinie, Kaliszu, Kole, Koninie i Lesznie. Ich ostateczny kres (w tej formie) wiązał się z wprowadzeniem dwustopniowego podziału administracyjnego w 1975 r.

Jarocinie¹², Kole¹³, Koninie¹⁴, Szamotułach¹⁵, Szprotawie¹⁶ i Gorzowie Wielkopolskim¹⁷ również zasługują na upamiętnienie, a niektóre spośród nich doczekały się już własnych monografii. Jak wynika z ich lektury, jednostki te na przestrzeni lat borykały się z różnymi trudnościami podczas realizowania nałożonych na nie obowiązków związanych z zabezpieczaniem, ewidencjonowaniem, opracowywaniem oraz udostępnianiem zasobu, ale ich działalność nie jest przedmiotem tej rozprawy. Analogiczna sytuacja dotyczy poznańskiego Archiwum Miejskiego¹⁸.

Do podstawowych funkcji archiwów należy kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego; gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczenie i udostępnianie materiałów archiwalnych należących do ich zasobu

A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2: Od wybuchu I wojny światowej do roku 1978*, Toruń 1980, s. 130–132, 135.

⁷E. Brańska, *Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej...*, s. 11; C. Skopowski, *Sto lat Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1969)*, „Kronika Miasta Poznania” t. r. 37 nr z. 1 (1969), s. 75; Archiwum w Bydgoszczy przestało być oddziałem podległym poznańskiej placówce 1 lipca 1947 r. na mocy Rozporządzenia Ministra Oświaty 21 czerwca 1947 r. Zob. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 182.

⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13, s. 39–46; Od 1950 r. jako PAP, od 1958 jako OT, od 1976 r. WAP; obejmowało swoim zasięgiem powiat kaliski, kępiński, krotoszyński, ostrzeszowski, ostrowski, pleszewski. O archiwum pisał R. Szczepaniak, *Archiwum Państwowe w Kaliszu jego przeszłość i dzisiejsza działalność*, „Archeion”, t. 43 (1966); G. Schlender (red.), *Archiwum Państwowe w Kaliszu (1951–2021): 70 lat działalności: praca zbiorowa*, Kalisz 2021.

⁹Obejmowało powiaty: gnieźnieński, wągrowiecki, wrzesiński, jarociński; od 1952 r. PAP, obejmowało powiaty: gnieźnieński, wągrowiecki, wrzesiński. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13, s. 39–48.

¹⁰Obejmowało powiat leszczyński, gostyński, kościański, rawicki i wolsztyński; od 1976 r. działało jako WAP. Zob. *Ibid.*, s. 39–46; E. Olender, *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1950–2002*, Leszno 2019.

¹¹Obejmowało powiaty: pilski, czarnkowski, chodzieski, trzczeński; od 1952 r. powiaty: pilski, czarnkowski, chodzieski. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13, s. 39–48.

¹²Jednostka uległa likwidacji już w 1952 r. *Ibid.*, s. 47–48.

¹³Archiwum również uległo likwidacji w 1952 r. *Ibid.*

¹⁴Od 1952 r. obejmowało swoim obszarem powiaty koniński, turecki i kolski. Zob. *Ibid.*, s. 39–46.

¹⁵Placówka została powołana po 1969 r.

¹⁶Archiwum obejmowało swoim działaniem powiaty: szprotawski, głogowski, koźuchowski, żagański, wschowski, zielonogórski, żarski oraz Zieloną Górę. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13, s. 39–48.

¹⁷Placówka obejmowała Gorzów Wielkopolski oraz powiaty: gorzowski, międzyrzecki, skwierzyński, sulęciński, gubiński, krośnieński, rzepiński, strzelecki, sulechowski, świebodziński. *Ibid.*; Historii Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim poświęcono pamiątkową publikację bogatą w zdjęcia. Placówka podlegała APP w latach 1950–1953. Zob. A. Jodko (red.), *70 lat Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim w sieci archiwów państwowych: 1950–2020*, Gorzów Wielkopolski 2021.

¹⁸W 1952 r. razem z zasobem i całym inwentarzem przejęto jego powierzchnię magazynową, co było dużą korzyścią dla archiwum państwowego. Przejęcie było regulowane przez dwa normatywy. Zob. *Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz.U. 1950 nr 14 poz. 130)*; *Zarządzenie nr 91 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1951 r. w sprawie przejęcia b. archiwów miejskich przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych (Mon. Pol., 1951, nr 55, poz. 723)*.

archiwalnego; kontrola postępowania z materiałami archiwalnymi wchodzącymi do państwowego zasobu archiwalnego i dokumentacją niearchiwalną; wydawanie uwierzytelnionych odpisów, wypisów, wyciągów i reprodukcji przechowywanych materiałów, a także wydawanie zaświadczeń na podstawie tych materiałów; prowadzenie prac naukowych oraz wydawniczych w dziedzinie archiwistyki i dziedzin pokrewnych; popularyzacja wiedzy o materiałach archiwalnych i archiwach oraz prowadzenie działalności informacyjnej; wykonywanie zadań określonych w przepisach o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁹. Zadania te powinny być realizowane w sposób apolityczny. Zmiana ustroju po II wojnie światowej spowodowała, że przed placówkami archiwalnymi postawiono nowe zadania, zmieniła się również koncepcja państwowej sieci archiwalnej. Odkąd służba archiwalna została scentralizowana według wzorca radzieckiego, do jej głównych zadań należało zarządzanie państwowym zasobem archiwalnym, przez który rozumiano wszystkie materiały archiwalne posiadające historyczne znaczenie polityczne, społeczne, gospodarcze, kulturalne i naukowe²⁰.

Celem pracy jest przedstawienie historii i działalności Archiwum Państwowego w Poznaniu w okresie 1945–1989. Zakres przedmiotowy pracy obejmuje analizę wszystkich aspektów działalności archiwum oraz ocenę jego osiągnięć. Szczególny nacisk położono na zbadanie funkcjonowania i dokonań placówki, które wynikały z realizacji podstawowych funkcji archiwów, tzn. gromadzenia, zabezpieczania, opracowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, a także działalności naukowej. Ukazanie powyższych aspektów pozwoliło na określenie miejsca i roli Archiwum Państwowego w Poznaniu w ramach polskiej sieci archiwalnej. Realizacja tak zakreślonej problematyki wynikała z przekonania o szczególnym znaczeniu omawianego okresu zarówno w odniesieniu do historii APP, jak i innych archiwów państwowych w Polsce. Swoistą misją archiwów po II wojnie światowej stał się współudział w budowaniu nowej rzeczywistości politycznej, co miało przejawiać się w zarządzaniu zasobem w taki sposób, aby służyć społeczeństwu w sferze politycznej, gospodarczej i kulturalnej. Czy poznańska placówka

¹⁹ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

²⁰ Pojęcie państwowego zasobu archiwalnego wprowadzono w 1951 r. (sprecyzowanie pojęcia miało miejsce w 1957 r.), a realizację zadań związanych z opieką nad nim powierzono Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149); Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego (Dz.U. 1957 nr 12 poz. 66).

sprostą temu zadaniu? W jaki sposób działało archiwum w okresie PRL? Jaki wpływ mieli poznańscy archiwiści na kształtowanie narastającego zasobu oraz zagadnienia metodyczne? W rozprawie podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na tak sformułowane pytania oraz ukazano obraz instytucji, która podobnie jak pozostałe archiwa, musiała przystosować się do zmienionych realiów ustrojowych i politycznych i jednocześnie realizować powierzone jej zadania.

Polskie archiwa państwowe po II wojnie światowej znalazły się w bardzo trudnym położeniu, wynikającym z konsekwencji wojennych. Od tego czasu archiwistom sukcesywnie przybywało obowiązków i zadań, jednak nie wiązało się to ze znaczącym wzrostem płac²¹. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych szukała rozwiązań, które spowodowałyby wzrost prestiżu zawodu archiwisty. Działania te prowadzono dwutorowo. Pod koniec lat 70. podjęto decyzję o zmianach w działaniu archiwów, które odtąd miały brać czynny udział w życiu społeczeństwa i ściśle współpracować z władzami terenowymi oraz przedstawicielami zakładów pracy. Równolegle chciano zwiększyć prestiż zawodu archiwisty poprzez uświadomienie społeczeństwu roli i znaczenia archiwów państwowych jako instytucji chroniących narodowy zasób archiwalny i jednocześnie prowadzących działalność naukową. W perspektywie miało to skutkować polepszeniem sytuacji finansowej zarówno archiwów, jak i archiwistów.

Metodą badawczą zastosowaną w pracy jest analiza źródeł archiwalnych, przepisów obowiązującego wówczas prawa oraz literatury. Podstawę źródłową pracy stanowią materiały archiwalne zgromadzone w poznańskim archiwum, w przeważającej części w zespole akt własnych Archiwum Państwowego w Poznaniu. Szczególną ich grupę stanowiły roczne plany i sprawozdania przesyłane najpierw do Wydziału Archiwów Państwowych, a następnie do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Oprócz nich zbadano sprawozdania ciał doradczych i komisji funkcjonujących w placówce oraz dokumentację świadczącą o realizacji bieżących zadań. Analizie poddano też materiały z zespołów: Namiestnika Rzeszy w Okręgu Kraju Warty, Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Poznaniu, Starostw Powiatowych w Śremie i Szamotułach oraz Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu. Wykorzystano również materiały

²¹Szerzej o problemach łączyących się z nowymi kierunkami rozwoju archiwów zob. T. Walichnowski, *Kierunki rozwoju archiwistyki polskiej*, Warszawa; Łódź 1979.

zgrupowane w Archiwum Akt Nowych, w archiwach Ministerstw: Edukacji Narodowej i Oświaty oraz Akta Witolda Suchodolskiego. Przeanalizowano też akta personalne archiwistów naukowo związanych z UAM, zgromadzone w Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przedmiotem badań były również teczkę paszportowe pracowników APP oraz dokumentacja świadcząca o dopuszczeniu poszczególnych osób do tajemnicy państwowej (materiały te zgromadzono w Oddziałowym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu). Ponadto przeprowadzono kwerendę w Archiwum Zakładowym Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w Warszawie, gdzie zapoznano się z aktami personalnymi wybranych pracowników, dokumentacją z przeprowadzanych wizytacji i kontroli APP oraz opiniami o referatach wygłaszanych na zebraniach naukowych w tym archiwum. Analizie źródłowej poddano również materiały znajdujące się w Archiwum PAN w Poznaniu, a mianowicie akta dyrektorów Archiwum Państwowego w Poznaniu – Kazimierza Kaczmarczyka i Czesława Skopowskiego.

Podstawy prawne funkcjonowania archiwów państwowych w tym okresie, w tym również Archiwum Państwowego w Poznaniu, zostały opublikowane w Dzienniku Ustaw, Dzienniku Praw Państwa Polskiego, Dzienniku Urzędowym oraz Dziennikach Ministerstw. Szczegółowej analizie poddano przepisy Dekretu z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliąmi (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182), Dekretu z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149), Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173) oraz rozporządzeń i zarządzeń poszczególnych ministrów oraz władz archiwalnych. Tam gdzie było to konieczne, powołano się na stosowne akty prawne, jednak nie były one przedmiotem szczegółowych badań, ponieważ na ten temat opublikowano już wiele monografii oraz artykułów na łamach czasopism archiwalnych²².

²²H. Altman, *W dziesięciolecie dekretu o archiwach państwowych...*; *Archiwa państwowe PRL – stan obecny, najpilniejsze potrzeby: raport POP PZPR warszawskiego środowiska archiwistów*, „Archeion”, t. 78 (1984); M. Tarakanowska, *Problem brakowania akt w Polsce w świetle przepisów i literatury archiwalnej w latach 1918–1965...*; C. Biernat, *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach...*; M. Tarakanowska, *Problemy rozmieszczania i scalania zespołów archiwalnych w sieci archiwów państwowych...*; R. Galuba (red.), *Przepisy prawne dla archiwów...*; R. Galuba (red.), *Przepisy metodyczne dla archiwów...*; R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*

W pracy wykorzystano reprezentatywną literaturę przedmiotu. Kwerenda biblioteczna pozwoliła na uzyskanie możliwie szerokiego poglądu na sytuację archiwów państwowych w czasach PRL oraz samej placówki w Poznaniu. Nieocenionym źródłem do poznania archiwalnych realiów tego okresu były monografie oraz artykuły zamieszczone w czasopiśmie archiwalnym *Archeion* autorstwa m.in.: Henryka Altmana²³, Piotra Bańkowskiego²⁴, Marii Bielińskiej²⁵, Czesława Biernata²⁶, Maryny Husarskiej²⁷, Ireneusza Ihnatowicza²⁸, Jadwigi Jankowskiej²⁹, Jerzego Jarosa³⁰, Kazimierza Konarskiego³¹, Wandy Maciejewskiej³², Tadeusza Manteuffla³³, Romualda Kowalika³⁴, Bogdana Krolla³⁵,

²³H. Altman, *Zagadnienie selekcji akt w archiwistyce współczesnej*, „Archeion”, t. 29 (1958); H. Altman, *W dziesięciolecie dekretu o archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 37 (1962); H. Altman, *Przekazanie Polsce materiałów archiwalnych ze Związku Radzieckiego*, „Archeion”, t. 37 (1962); H. Altman, *Nowy i ostatni transport materiałów archiwalnych przekazanych Polsce przez Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*, „Archeion”, t. 40 (1964).

²⁴P. Bańkowski, *Wrocławska konferencja archiwalna*, „Archeion”, t. 18 (1948); P. Bańkowski, *Postulaty badawcze polskiej nauki o archiwach*, „Archeion”, t. 37 (1962); P. Bańkowski, *Pół wieku odrodzonych polskich archiwów państwowych*, „Archeion”, t. 51 (1969).

²⁵M. Bielińska, *Akt jako obiekt archiwalny w kancelarii urzędu i w składnicy akt*, „Archeion”, t. 21 (1952); M. Bielińska, *Pozaarchiwalne brakowanie akt w świetle obowiązujących przepisów*, „Archeion”, t. 22 (1954); M. Bielińska, *Z problematyki zabezpieczania akt najnowszych*, „Archeion”, t. 26 (1956); M. Bielińska, *Zasady oceny akt najnowszych*, „Archeion”, t. 29 (1958).

²⁶C. Biernat, *Nowe metody nadzoru i opieki nad archiwami urzędów, przedsiębiorstw i instytucji*, „Archeion”, t. 40 (1964); C. Biernat, *Narastający zasób archiwalny w dwudziestoleciu Polski Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964); C. Biernat, *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*, „Archeion”, t. 80 (1986); C. Biernat, *Udostępnianie materiałów archiwalnych*, „Archeion”, t. 81 (1986).

²⁷M. Husarska, *Kopie czy oryginały na wystawach?*, „Archeion”, t. 24 (1955); M. Husarska, *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964); M. Husarska, *Aktualne problemy konserwacji zbiorów archiwalnych*, „Archeion”, t. 56 (1971); M. Husarska, I. Sadurska, *Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych*, Warszawa 1968.

²⁸I. Ihnatowicz, *Akta przemysłowe najnowsze*, „Archeion”, t. 25 (1956); I. Ihnatowicz, *Akta o wartości trwałej w przedsiębiorstwach przemysłowych*, „Archeion”, t. 29 (1958); I. Ihnatowicz, *Z problematyki archiwalnej zespołów otwartych*, „Archeion”, t. 37 (1962).

²⁹J. Jankowska, *Scalanie archiwaliów*, „Archeion”, t. 22 (1954); J. Jankowska, *Państwowy zasób archiwalny i prace nad nim w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 24 (1955); J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964).

³⁰J. Jaros, *Brakowanie akt najnowszych*, „Archeion”, t. 25 (1956).

³¹K. Konarski, *Archiwa państwowe na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Archeion”, t. 6–7 (1930); K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion”, t. 19–20 (1951); K. Konarski, *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego: zasady opracowania*, „Archeion”, t. 21 (1952); K. Konarski, *Indeks archiwalny – próba metody*, „Archeion”, t. 36 (1962); K. Konarski, *Sporządzanie sumaryzsy i indeksów w archiwach*, „Archeion”, t. 37 (1962).

³²W. Maciejewska, *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w aktach władz państwowych XIX–XX wieku i w archiwaliach podworskich*, „Archeion”, t. 22 (1954); W. Maciejewska, *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w latach 1951–53 i jej wyniki*, „Archeion”, t. 24 (1955); W. Maciejewska, *„Skorowidze i indeksy”*, „Archeion”, t. 37 (1962); W. Maciejewska, *„Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej”*, „Archeion”, t. 41 (1964).

³³T. Manteuffel, *Zadania archiwistów na obecnym etapie badań historycznych*, „Archeion”, t. 25 (1956).

³⁴R. Kowalik, *Szkodniki papieru i jego konserwacja*, „Archeion”, t. 19–20 (1951); R. Kowalik, I. Sadurska, *Mikrobiologiczny rozkład materiałów archiwalnych*, „Archeion”, t. 57 (1972); R. Kowalik, I. Sadurska, *Ochrona filmów przed zniszczeniem mikrobiologicznym*, „Archeion”, t. 72 (1981).

Mieczysława Motasa³⁶, Stanisławy Pańków³⁷, Haliny Robótki³⁸, Bohdana Ryszewskiego³⁹, Adama Stebelskiego⁴⁰, Witolda Suchodolskiego⁴¹, Marii Tarakanowskiej⁴², Andrzeja Tomczaka⁴³, Tadeusza Walichnowskiego⁴⁴.

Archiwum Państwowe w Poznaniu nie doczekało się dotąd osobnej monografii. Poświęcano mu wyłącznie artykuły, które przedstawiały jego historię oraz sygnalizowały niektóre tylko zagadnienia i problemy. Niniejsza rozprawa jest próbą wypełnienia tej luki. Najcenniejsze opracowania i artykuły na temat działalności Archiwum Państwowego w Poznaniu zostały przygotowane przez archiwistów związanych z poznańskim

³⁵B. Kroll, *W sprawie pomocniczego personelu archiwalnego*, „Archeion”, t. 28 (1958); B. Kroll, *Uwagi w sprawie rozmiarów narastającego zasobu archiwalnego i ich wpływ na perspektywy działalności archiwów*, „Archeion”, t. 57 (1972); B. Kroll, *Charakter i perspektywy tradycyjnego archiwalnego systemu wyszukiwania informacji*, „Archeion”, t. 65 (1977); B. Kroll, *Sporządzanie podstawowych systematycznych archiwalnych pomocy informacyjnych do najnowszych materiałów archiwalnych: rozważania i propozycje*, „Archeion”, t. 78 (1984).

³⁶M. Motas, *Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego*, „Archeion”, t. 61 (1974).

³⁷S. Pańków, *Wystawy archiwalne*, „Archeion”, t. 30 (1959); S. Pańków, *Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964); S. Pańków, *Przewodniki archiwalne*, „Archeion”, t. 45 (1966); S. Pańków, *Archiwa*, Warszawa-Łódź 1975.

³⁸H. Robótka, A. Tomczak, B. Ryszewski, *Archiwistyka*, Warszawa 1989.

³⁹B. Ryszewski, *Archiwistyka: przewodnik metodyczny*, Poznań 1979; B. Ryszewski, *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion”, t. 78 (1984); B. Ryszewski, *Tematyka prac magisterskich na specjalizacjach archiwalnych uniwersytetów polskich*, „Archeion”, t. 81 (1986); B. Ryszewski, *Przegląd oraz systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych opublikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, „Archeion”, t. 88 (1990).

⁴⁰A. Stebelski, *Sumariusz jako naukowa pomoc ewidencyjna w archiwum*, „Archeion”, t. 24 (1955); A. Stebelski, *Jeszcze o sumariuszu: replika na uwagi doc. Bańkowskiego*, „Archeion”, t. 27 (1957); A. Stebelski, *Zespół akt i niektóre jego aspekty*, „Archeion”, t. 37 (1962).

⁴¹W. Suchodolski, *Archiwa polskie za okupacji (1939–1945)*, „Archeion”, t. 17 (1948); W. Suchodolski, *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów*, „Archeion”, t. 18 (1948).

⁴²M. Tarakanowska, *Problem brakowania akt w Polsce w świetle przepisów i literatury archiwalnej w latach 1918–1965*, „Archeion”, t. 46 (1967); M. Tarakanowska, *Problemy rozmieszczania i scalania zespołów archiwalnych w sieci archiwów państwowych*, „Archeion”, t. 84 (1988); M. Tarakanowska, Z. Krupska, *Problem kształtowania narastającego zasobu aktowego w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 56 (1971); M. Tarakanowska Stanisławska, Stanisława, *Problemy kształcenia i doksztalcenia kadr archiwalnych w świetle potrzeb państwowej służby archiwalnej*, „Archeion”, t. 67 (1979); M. Tarakanowska, B. Szydłowska, M. Lewandowska, *Metody porządkowania zespołów aktowych z okresu 1944–1950 w Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Archeion”, t. 43 (1966).

⁴³A. Tomczak, *Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich aktualne zadania*, „Archeion”, t. 43 (1966); A. Tomczak, *Kształcenie archiwistów w Polsce i innych krajach europejskich*, „Archeion”, t. 66 (1978); A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*; A. Tomczak (red.), *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwalnej na UMK*, Toruń 1982; A. Tomczak, *Problemy kształcenia archiwistów w literaturze światowej lat 1976–1984*, „Archeion”, t. 81 (1986).

⁴⁴T. Walichnowski, *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce*, „Archeion”, t. 65 (1977); T. Walichnowski (red.), *Działalność naukowa archiwów polskich: I Konferencja Krajowa pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych, Poznań, 28 IV 1977 r.*, Warszawa-Łódź 1978; T. Walichnowski, *Kierunki rozwoju archiwalistyki polskiej...*; T. Walichnowski, *Polskie archiwa państwowe (1976–1980)*, „Archeion”, t. 71 (1981).

środowiskiem archiwalnym: Janinę Bielecką⁴⁵, Kazimierę Chojnącką⁴⁶, Rafała Galubę⁴⁷, Kazimierza Kaczmarczyka⁴⁸, Stanisława Kłysa⁴⁹, Henryka Lesińskiego⁵⁰, Irenę Mamczak-Gadkowską⁵¹, Tadeusza Mencla⁵², Mariana Mikę⁵³, Stanisława Nawrockiego⁵⁴, Franciszka Paprockiego⁵⁵, Irenę Radtke⁵⁶, Stanisława Sierpowskiego⁵⁷, Czesława

⁴⁵J. Bielecka, *Uwagi o sumaryzowaniu i indeksowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich*, „Archeion”, t. 37 (1962).

⁴⁶K. Chojnacka, *Z działalności Pracowni Konserwatorskiej Archiwum Państwowego w Poznaniu (1981–1985)*, „Archeion”, t. 84 (1988).

⁴⁷R. Galuba (red.), *Przepisy prawne dla archiwów: 1983–2001*, Poznań 2002; R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności*, Poznań 2012; R. Galuba (red.), *Przepisy metodyczne dla archiwów: zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i inne z lat 1986–2001*, Poznań 2002.

⁴⁸K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*; K. Kaczmarczyk, *Straty archiwalne na terenie Poznania w latach 1939–1945*, „Archeion”, t. 27 (1957).

⁴⁹S. Kłys (red.), *Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych*, Poznań 1986; S. Kłys, *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych*, „Archeion”, t. 92 (1993).

⁵⁰H. Lesiński, *Problem naukowego rozpoznania archiwów*, „Archeion”, t. 37 (1962).

⁵¹I. Mamczak-Gadkowska, *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej*, Warszawa 1990; I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, 2006; I. Mamczak-Gadkowska, *Czterdzieści lat studiów archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” t. II (2015).

⁵²T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)*, „Archeion”, t. 86 (1989); T. Mencil Friedberg, Marian, *Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej*, „Archeion”, t. 25 (1956).

⁵³M.J. Mika, *Dzieje Archiwum Miejskiego w Poznaniu*, Warszawa; Poznań 1975; M.J. Mika, J. Bielecka, *Udział Archiwum Państwowego w Poznaniu w obchodach trzechsetnej rocznicy śmierci Jana Amosa Komeńskiego*, „Archeion”, t. 56 (1971).

⁵⁴S. Nawrocki, *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach*, „Archeion”, t. 40 (1964); S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym*, „Archeion”, t. 44 (1966); S. Nawrocki, *Zagadnienie formułowania tytułów obcojęzycznych zespołów akt*, „Archeion”, t. 46 (1967); S. Nawrocki, *Porządkowanie akt ze szczebla wojewódzkiego z okresu 1945–1950*, „Archeion”, t. 51 (1969); S. Nawrocki, *Kształcenie użytkowników informacji w archiwach*, „Archeion”, t. 72 (1981); S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” nr 6–7 (1999).

⁵⁵F. Paprocki, *Pięć lat Studium Archiwalnego w Toruniu*, „Archeion”, t. 27 (1957).

⁵⁶I. Radtke, „Jednolite rzeczowe wykazy akt”, „Archeion”, t. 44 (1966); I. Radtke, M. Cygański, Z. Boda-Krężel, „Życie naukowe w archiwach w świetle ankiety przeprowadzonej w latach 1962–1963”, „Archeion”, t. 47 (1967); I. Radtke, „Narastanie zespołów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych”, „Archeion”, t. 48 (1968); I. Radtke, „Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969”, „Archeion”, t. 54 (1970); I. Radtke, „Pojęcie zespołu w praktyce archiwalnej: granice współczesnych zespołów akt”, „Archeion”, t. 56 (1971); I. Radtke, „Stan wykorzystywania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych w latach 1964–1974 (w świetle wyników ankiety archiwalnej)”, „Archeion”, t. 68 (1979); I. Radtke, „Archiwa włoskie”, „Archeion”, t. 71 (1981); I. Radtke, „Metody prowadzenia zajęć na specjalizacji archiwistycznej w Poznaniu”, [w:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwistycznej na UMK*, wyd. A. Tomczak, Toruń 1982; I. Radtke, „Materiały dotyczące powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu”, „Archeion”, t. 75 (1983); I. Radtke, „Komputer w służbie archiwistów belgijskich”, „Archeion”, t. 78 (1984); I. Radtke, „Kartoteka i spisy zespołów na przykładzie Archiwum Państwowego w Poznaniu”, „Archeion”, t. 81 (1986); I. Radtke, „Z pobytu w archiwach hiszpańskich”, „Archeion”, t. 86 (1989); I. Radtke, „Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)”, *Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny* 6–7 (1999).

⁵⁷S. Sierpowski, *Działalność Zakładu Archiwistyki UAM w Poznaniu w latach 1972–1992*, „Archeion”, t. 94 (1995); S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej*, Wydaw. Naukowe UAM 1995.

Skopowskiego⁵⁸, Krzysztofa Strykowski⁵⁹ oraz Władysława Żywienia⁶⁰. Działalność Archiwum Państwowego w Poznaniu była również przedmiotem zainteresowania studentów przygotowujących prace dyplomowe, które dotychczas nie zostały opublikowane⁶¹. Szczegółowy wykaz literatury wykorzystanej w trakcie pisania niniejszej rozprawy zamieszczono na końcu opracowania.

Układ pracy został zdeterminowany przez zakreślony wyżej cel badań. Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Autorka opracowała również wykaz skrótów oraz niezbędne tabele i schematy.

We wstępie przedstawiono problematykę badawczą pracy, jej ramy chronologiczne i terytorialne, cele i metody badawcze oraz podstawę źródłową i literaturę.

Pierwszy rozdział ma charakter wprowadzający do historii Archiwum Państwowego w Poznaniu i wykracza poza ramy chronologiczne rozprawy. Obejmuje dzieje poznańskiego archiwum przed 1945 r. Przybliżono w nim okoliczności powstania APP, którego historia zasobu sięga XVIII w., oraz zaprezentowano najważniejsze wydarzenia z okresu pruskiego, XX-lecia międzywojennego oraz II wojny światowej.

⁵⁸C. Skopowski, *Wystawa pt. „Dokumenty Tysiąclecia” w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 47 (1967); C. Skopowski, *Uwagi nad budżetem państwowej służby archiwalnej w okresie 20-lecia PRL*, „Archeion”, t. 41 (1964); C. Skopowski, *Sprawy archiwalne na posiedzeniach prezydiów rad narodowych w województwie poznańskim*, „Archeion”, t. 41 (1964); C. Skopowski, *Szkolenie archiwistów*, „Archiwista” nr 3 (1965); C. Skopowski, *Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu*, „Archeion”, t. 42 (1965); C. Skopowski, *Prokurator wojewódzki pomaga Archiwum Państwowemu w Poznaniu*, „Archeion”, t. 46 (1967); C. Skopowski, *Współpraca Archiwum Państwowego w Poznaniu z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym*, „Archeion”, t. 49 (1968); C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, Warszawa 1969; C. Skopowski, *Sto lat Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1969)...*; C. Skopowski (red.), *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego: informator o materiałach archiwalnych. T. 1*, Warszawa: Warszawa; Łódź 1972; C. Skopowski (red.), *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.): informator o materiałach archiwalnych. T. 2*, Warszawa 1982.

⁵⁹K. Strykowski, *Poznań '45: ostatni rok wojny i pierwszy rok odbudowy*, Poznań 2013.

⁶⁰W. Żywień, *Z doświadczeń poznańskiej pracowni mikrofilmowej w latach 1953–1962*, „Archeion”, t. 41 (1964).

⁶¹M. Kaczmarek, *Udostępnianie materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu i jego oddziałach w latach 1975–2005*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2010; W. Mielewczyk, *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego w latach 1945–1970*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem doc. dr Ireny Radtke, sygn. AUAM 65274, Poznań 1980; J. Pera, *Gromadzenie materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1945–1975*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2018.

W rozdziale II skupiono się na organizacji placówki po 1945 r., z uwzględnieniem jej organizacji wewnętrznej, warunków lokalowych, ale też rozwoju kadry oraz realiów pracy w latach 1945–1989. Szczególnej analizie poddano akta tych pracowników, którzy wykazywali się największą aktywnością zawodową i naukową.

Rozdział III poświęcono zabezpieczeniu i gromadzeniu zasobu archiwum, omówiono również kwestie związane z kształtowaniem przedpola archiwalnego. Kolejność przedstawienia poszczególnych zagadnień w kolejnych punktach wynika ze specyfiki omawianego okresu. Przez wzgląd na dramatyczną sytuację lokalową, archiwiści w pierwszej kolejności musieli zgromadzić zasób, który w czasie II wojny światowej uległ rozproszению. Dopiero po odzyskaniu archiwaliów mogli przejść do realizacji kolejnych zadań, wśród których było kształtowanie narastającego zasobu oraz zabezpieczanie realizowane poprzez konserwację i mikrofilmowanie zasobu w nowopowstałych pracowniach.

W rozdziale IV przedstawiono zagadnienia związane z opracowaniem i ewidencjonowaniem zasobu. W tym przypadku sekwencja kolejnych punktów również wynika z kolejności prac wykonywanych przez poznańskich archiwistów w powojennych realiach. Warto przy tym pamiętać, że do prowadzenia prac porządkowych zasobu niezbędna jest przestrzeń – zarówno biurowa dla archiwistów, jak i magazynowa dla akt, przez co działania te rozpoczęto dopiero, gdy sytuacja lokalowa była dość stabilna.

W rozdziale V omówiono szeroko rozumiane udostępnianie materiałów archiwalnych – zarówno bezpośrednio w pracowni naukowej, jak i pośrednio w ramach przeprowadzanych kwerend. Odpowiednie miejsce poświęcono również nowoczesnym formom udostępniania, tzn. informacji naukowej. Zwrócono także uwagę na popularyzację zasobu, która po wojnie zyskała na znaczeniu, archiwiści w swoich działaniach nie stronili od kontaktu z potencjalnymi użytkownikami.

W VI rozdziale przedstawiono kierunki badań naukowych oraz współpracę międzynarodową pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu. Uwzględniono ich działalność w ramach ogólnopolskich zespołów naukowo-badawczych powoływanych przez NDAP oraz współpracę z innymi placówkami naukowymi w regionie. Przybliżono również zaangażowanie pracowników naukowych we współpracę międzynarodową, ze

szczególnym uwzględnieniem podróży służbowych, podczas których pracownicy zapoznawali się z organizacją i funkcjonowaniem archiwów zagranicznych oraz nawiązywali kontakty służbowe i naukowe z miejscowymi archiwistami.

Rozprawa zawiera także kilkanaście zestawień w formie tabel, które prezentują szczegółowe dane na temat: udostępniania archiwaliów w APP w latach 1920–1937, możliwości magazynowych APP w latach 1955–1989, etatów w latach 1945–1989, zasobu archiwalnego w latach 1950–1989, aktywności pracowników APP związanej z kształtowaniem zasobu w latach 1951–1989, konserwacji zasobu w latach 1951–1989, jego stanu opracowania w latach 1945–1989, działalności pracowni naukowej w latach 1945–1989, przeprowadzanych kwerend w latach 1945–1989 oraz popularyzacji zasobu w latach 1945–1989⁶².

Pragnę bardzo serdecznie podziękować archiwistkom i archiwistom oraz bibliotekarkom i bibliotekarzom za pomoc w przeprowadzeniu kwerendy, szczególnie czasochłonnej i trudnej z powodu pandemii Covid-19.

⁶² W tabelach uwzględniono dane podawane w sprawozdaniach rocznych placówki w sposób niebudzący wątpliwości, tzn. bez skreśleń. Problematyczne były prace niekończące się w roku kalendarzowym, które trwały kilka lat z rzędu; w odniesieniu do poszczególnych działań – te, które nie dotyczyły całej jednostki tylko kilku kart; wreszcie prace, które należało poprawić lub zrobić od nowa. Przez wzgląd na to, że w sprawozdaniach zmieniał się sposób prezentowania danych, nie do każdego roku można przypisać konkretną wartość liczbową, zwłaszcza że część aktywności pojawiała się z czasem. W części statystycznej oczekiwano przedstawiania surowych danych, jednak z wpisywaniem konkretnych wartości pojawiały się trudności. Na problematyczność danych pochodzących z arkuszy statystycznych zwróciła również uwagę poznańska archiwistka Irena Radtke, która uważała, że przez wzgląd na to, że każdą część opracowywała inna osoba, końcowy wynik może być sumą błędów popełnionych przez kilka osób. Z uwagi na powyższe, w przypadku deklarowanych wartości liczbowych podczas analizy należy zachować daleko idącą ostrożność. Por. I. Radtke, *Kartoteka i spisy zespołów na przykładzie Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archeion”, t. 81 (1986), s. 52.

Rozdział I. Archiwum Państwowe w Poznaniu przed 1945 r.

1. Geneza i rozwój archiwum w okresie zaboru pruskiego

W Polsce pierwsze archiwa powstawały przy miastach, grodach, klasztorach, sądach grodzkich i ziemskich. Wynikało to ze specyfiki aktotwórców oraz ilości materiałów, które powstawały w toku ich działalności. Do zadań archiwów należało gromadzenie, przechowywanie i zabezpieczanie ksiąg oraz dokumentów, z upływem czasu zaczęto też udostępniać zgromadzone materiały.

Pisząc o początkach historii Archiwum Państwowego w Poznaniu należy zwrócić szczególną uwagę na to, jakie akta składały się na jego zasób. Rdzeniem były księgi grodzkie i ziemskie I Rzeczypospolitej, które stanowiły tzw. archiwum grodzkie oraz materiały przejęte z klasztorów. Po I rozbiórce I Rzeczypospolitej w 1772 r. władze pruskie przejęły akta sześciu grodów: Inowrocławia, Kruszwicy, Bydgoszczy, Nakła, Kcyni oraz Wałcza i ulokowały je w Pile i Bydgoszczy pod opieką tamtejszych sądów⁶³. II rozbiór w 1793 r. spowodował przekazanie pod opiekę sądów pruskich w Poznaniu akt miast: Poznania, Kościana, Wschowy, Gniezna i Pyzdr⁶⁴. Niestety zwiezione do stolicy Wielkopolski akta nie były zabezpieczone w odpowiedni sposób, a nadzór nad nimi sprawowali wyłącznie niżsi urzędnicy sądowi, którzy nie mieli odpowiedniego przygotowania do pełnienia takich funkcji. Na problem niszczenia akt zwrócił uwagę ówczesny dyrektor Biblioteki Raczyńskich – Józef Łukaszewicz, który w 1836 r. w „Ledeburs Archivs” (t. 14) przybliżył wartość zgromadzonych akt⁶⁵. W latach 30. XIX w. w rękach władz pruskich (pod opieką Naczelnego Prezydium Prowincji Poznańskiej) znalazły się również materiały skonfiskowane wielkopolskim klasztorom, na które składały się dokumenty pergaminowe oraz księgi klasztorne⁶⁶.

⁶³C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 10.

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Ibid., S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 52.

⁶⁶S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 52; C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 10.

Rosnący zasób archiwalny wymagał coraz to większej przestrzeni magazynowej i problem ten został dostrzeżony przez przedstawicieli społeczeństwa polskiego, którzy dążyli do powołania archiwum prowincjonalnego, jako miejsca gromadzenia akt zarówno urzędów I Rzeczypospolitej, jak i władz pruskich. Sprawa była podnoszona wielokrotnie przez polskich posłów, jednak strona pruska zawsze znajdowała powody, które opóźniały powołanie archiwum. W 1820 r. pomysł utworzenia w Poznaniu zgłosił kanclerz Hardenberg, ale po jego śmierci idea upadła. Po wystąpieniu Józefa Łukaszewicza argumentowano, że nie ma odpowiedniego pomieszczenia, w którym można było umieścić archiwalia. Podawano również argument, że najpierw należy przygotować materiały, które miały stanowić trzon zasobu przyszłego archiwum⁶⁷. W 1860 r. Poznań wizytował dyrektor archiwów pruskich – Karl Wilhelm von Lancizolle, który obawiając się, że nowe archiwum stałoby się ośrodkiem polskiej kultury stwierdził, że księgi grodzkie i akta klasztorne to za mało by można założyć nową instytucję⁶⁸. Nie podlega wątpliwości, że idea ustanowienia archiwum w Poznaniu w tym okresie nie była popierana zarówno przez pruskie władze centralne, jak i archiwalne⁶⁹.

Realnym skutkiem interpelacji polskich posłów⁷⁰ było jednak zwiększenie opieki, którą otaczano akta, co przejawiało się w zaangażowaniu do pracy Polaków. Zastępowym urzędnikiem, który pod swoją pieczę w latach 1857–1865 miał archiwalia jako archiwista akt dawnych był Józef Przyborowski – filolog, bibliotekarz i archiwista⁷¹. Jego następcą został Józef Lekszycki, który służbę pełnił w latach 1861–1899 i był pierwszym i jedynym Polakiem pracującym w ramach pruskiej sieci archiwalnej z zasobem powołanego w 1869 r.⁷² Archiwum Państwowego w Poznaniu. W tym czasie stworzył liczne pomoce archiwalne, indeksy oraz zajął się wydawaniem źródeł.

⁶⁷C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 10–11.

⁶⁸Ibid., s. 11.

⁶⁹O zmianach zachodzących w pruskiej sieci archiwalnej w XIX/XX w. Zob. L. Turek-Kwiatkowska, *Z dziejów służby archiwalnej – archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914*, Warszawa 1968.

⁷⁰Szczególną aktywność przejawiali Józef Morawski, Władysław Niegolewski oraz Kazimierz Kantak. Por. Ibid.

⁷¹S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 52; C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 11.

⁷²S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 52.

W 1865 r. poseł Kazimierz Kantak podjął kolejną próbę zwrócenia uwagi na zagadnienia związane z zorganizowaniem archiwum, co zbiegło się z ustąpieniem ze stanowiska dyrektora Karla Wilhelma von Lancizolle na rzecz Maxa Dunckera, który był nastawiony pozytywnie do inicjatywy⁷³. Powołanie archiwum w Poznaniu wpisywało się w politykę władz pruskich polegającą na zorganizowaniu archiwów państwowych we wszystkich prowincjach, z poszanowaniem dwoistej natury instytucji, jako urzędów państwowych i placówek naukowych⁷⁴. Nie bez znaczenia było również poparcie ze strony Naczelnego Prezesa Prowincji Poznańskiej – Karla Horna, który zlecił przygotowanie materiałów archiwalnych dla celów nowej placówki, a opracowany przez niego program poparł sam kanclerz Otto von Bismarck. Projekt przedstawiony 24 czerwca 1868 r. na posiedzeniu Rady Ministrów został przyjęty jednomyślnie⁷⁵.

Historia Królewsko-Pruskiego Archiwum Państwowego w Poznaniu (Königliche Preussische Staatsarchiv Posen) rozpoczęła się oficjalnie 8 marca 1869 r. obwieszczeniem Prezesa Naczelnego Prowincji Poznańskiej Karla Horna⁷⁶. Placówka otrzymała nazwę „Staatsarchiv”⁷⁷, co oznaczało status archiwum prowincjonalnego w pruskiej sieci archiwalnej⁷⁸.

Placówka początkowo działała w dwóch pomieszczeniach na pierwszym piętrze w gmachu pojezuickim⁷⁹, natomiast archiwum grodzkie było przechowywane oddzielnie. Problem rozproszenia zasobu podniósł poseł Kazimierz Kantak w listopadzie 1869 r., jednak został on rozwiązany dopiero w 1874 r., kiedy to władze pruskie przydzieliły archiwum kolejne 4 salki w Rejencji i wówczas przeniesienie akt grodzkich stało się

⁷³C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 11.

⁷⁴L. Turek-Kwiatkowska, *Z dziejów służby archiwalnej – archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914...*, s. 96–98.

⁷⁵C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 11.

⁷⁶Obwieszczenie w Dzienniku Urzędowym Królewskiej Regencji w Poznaniu nr 11 z 16 marca 1869 r., poz. 189.

⁷⁷Do 1867 r. archiwa prowincjonalne nosiły nazwę „Provinzialarchiv”, a zmiana nazwy na „Staatsarchiv” (archiwum państwowe) wynikała z uznania archiwów za urzędy państwowe o specjalnym charakterze (służyły zarówno administracji, jak i nauce). Zob. L. Turek-Kwiatkowska, *Z dziejów służby archiwalnej – archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914...*, s. 96.

⁷⁸C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 11.

⁷⁹Wówczas był to budynek Rejencji, obecnie jest to budynek Urzędu Miasta przy placu Kolegiackim.

faktem⁸⁰. Archiwum w miarę gromadzenia zasobu potrzebowało coraz więcej powierzchni magazynowej, co wiązało się z potrzebą pozyskiwania nowych lokalizacji. W 1881 r. wynajęto 9 pustych sal w dawnym klasztorze benedyktynów, które w szybkim tempie zapełniono nowymi archiwaliami⁸¹.

Nowy rozdział w historii Archiwum Państwowego w Poznaniu zapoczątkowało w dniach 13–21 października 1884 r. przeniesienie siedziby do budynku po Wyższym Sądzie Okręgowym na Górze Zamkowej⁸². Zamek książęcy⁸³ został założony przez księcia Przemysła I w połowie XIII w. i przez lata służył za siedzibę starosty generalnego wielkopolskiego, jednak zniszczyły go pożar w XVI w. i wojny toczone w XVII i XVIII w.⁸⁴. Dzieła odbudowy podjął się w 1783 r. starosta generalny Kazimierz Raczyński, który przeznaczył budynek na archiwum grodzkie i ziemskie poznańskie⁸⁵. W 1793 r. władze pruskie umieściły w zamku rejencję będącą władzą administracyjno-sądową i w 1796 r. dobudowały niższą część, a po 1815 r. umieszczono w nim Sąd Apelacyjny (Oberlandesgericht)⁸⁶. Gmach, który przystosowano na potrzeby archiwum poprzez wzmocnienie stropów i zadbanie o żelazne drzwi i okna w magazynach służył pracownikom, archiwaliom i użytkownikom nieprzerwanie do 1945 r., kiedy uległ zniszczeniu w wyniku prowadzonych działań wojennych, o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

W pierwszych latach funkcjonowania zasób poznańskiego archiwum składał się z akt grodzkich i ziemskich I Rzeczypospolitej oraz materiałów pochodzących ze skasowanych klasztorów. 8 marca 1869 r. Karl Horn ogłosił w dziennikach apel o przekazywanie pod opiekę archiwum wszelkich akt przez jednostki (zwłaszcza przez gminy, stowarzyszenia i instytucje) oraz osoby prywatne, które wytwarzały dokumentację. Pokłosiem tego oraz podobnych ogłoszeń i licznych podróży archiwistów było złożenie w archiwum wielu depozytów. Do 1900 r. zdeponowało swoje akta w poznańskiej placówce 109 ze 120 miast

⁸⁰C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 12.

⁸¹Ibid.

⁸²Ibid.

⁸³Dzieje zamku na przestrzeni wieków Zob. J. Wiesiołowski (red.), *Zamek książąt, królów, starostów*, Poznań 2004.

⁸⁴W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926*, „Archeion”, t. 4 (1928), s. 148.

⁸⁵Ibid.

⁸⁶Ibid.

oraz ponad 100 cechów⁸⁷. Zasób zasilły również akta sprowadzone z Tajnego Archiwum w Berlinie oraz z Hanoweru, które dotyczyły miejscowości wielkopolskich lub spraw polskich⁸⁸. Zasób, niemal w całości polski, kłócił się z założeniem władz pruskich, które miało na celu ukazać niemiecki charakter Wielkopolski, dlatego w 1880 r. rozpoczęto proces gromadzenia akt wytworzonych przez władze pruskie. Przyjęto zespoły Rejencji Poznańskiej i Bydgoskiej, Naczelnego Prezydium Prowincji Poznańskiej, Prowincjonalnego Kolegium Szkolnego oraz sądów, landratur i pozostałych instytucji⁸⁹. Z czasem zasób pruski zdominował zasób staropolski⁹⁰. Przy takim przyroście akt bieżące prace nad zasobem były bardzo trudne. Porządkowanie i inwentaryzacja absorbowały cały zespół, który w tym okresie nie należał do licznych. Efektem ich pracy były repertoria główne i pomocnicze w formie indeksów i regestów⁹¹.

Na czele będącego częścią pruskiej sieci archiwalnej Archiwum Państwowego w Poznaniu stali zawsze dyrektorzy niemieckiego pochodzenia, analogicznie sytuacja przedstawiała się w przypadku zatrudnianych archiwistów, z wyjątkiem Józefa Lekszyckiego. Dyrektorami placówki byli: dr Karl Josef Schuchard (1869–1875), dr Paul Clauswitz (1875–1879), dr Karl Sattler (1878–1880), dr Christian Meyer (1880–1884), dr Bernhard Endrulat (1884–1886) oraz dr Rodgero Prümers (1886–1919)⁹². Początkowo kadencje poszczególnych dyrektorów nie należały do szczególnie długich, co wiązało się z niestabilnością wynikającą z braku jednej wizji na rozwój placówki oraz nieznamomości Wielkopolski i języka polskiego przez przybyłych z głębi Prus naukowców. Rozkwit naukowy archiwum rozpoczął się za rządów dra Christiana Meyera, jednak dopiero długa kadencja dra Rodgero Prümersa pozwoliła na zrównoważony rozwój instytucji, realizację długofalowych planów i przedsięwzięć. Należy przy tym pamiętać, że celem działania było ukazanie wyższości kultury niemieckiej, co przejawiało się w publikacjach i podejmowanych działaniach.

⁸⁷C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 12–13.

⁸⁸*Ibid.*, s. 13.

⁸⁹*Ibid.*

⁹⁰I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 25.

⁹¹C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 13.

⁹²*Ibid.*, s. 11–12.

Fluktuacja kadry w okresie pruskim była wysoka, ponieważ pracownikami archiwum byli naukowcy niemieccy, dla których Poznań był miastem prowincjonalnym i gdy pojawiała się intratna okazja przeniesienia się do innego ośrodka to z niej korzystali. Do długoletnich pracowników należeli dyrektorzy – Christian Meyer i Rodgero Prümers oraz archiwiści Adolf Warschauer i Polak Józef Lekszycki⁹³. Mimo częstych zmian kadrowych Niemcy pracowali nad podniesieniem rangi archiwum jako centrum zarówno niemieckich badań historycznych, jak i życia naukowego Poznania. Dowodem na to są założone przez nich towarzystwa naukowe oraz wydawane czasopisma. W latach 1882–1884 z inicjatywy dyrektora Christiana Meyera ukazywało się czasopismo historyczne „Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde der Provinz Posen”; w 1885 r. powstało stowarzyszenie „Historische Gesellschaft” publikujące „Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen”, którego wieloletnim redaktorem był dyrektor Rodgero Prumers; w 1900 r. Adolf Warschauer rozpoczął wydawanie czasopisma historycznego „Historische Monatsblätter für die Provinz Posen”, w którym publikowano mniejsze prace⁹⁴. Wśród autorów zrzeszonych i publikujących w wymienionych czasopismach byli głównie pracownicy archiwum, których zainteresowania badawcze były zbieżne z założeniami germanizacyjnymi władz pruskich. Warto zauważyć, że byli oni również jednymi z inicjatorów założenia w Poznaniu innych instytucji kulturalnych i naukowych, które także miały realizować powyższy cel. W 1901 r. powołano „Deutsche Gesellschaft für Kunst und Wissenschaft”, a dwa lata później w 1903 r., „Posener Akademie”⁹⁵. Pracownicy archiwum oprócz pracy nad zasobem zajmowali się także wydawaniem źródeł, publikacjami historycznymi oraz opracowaniami z zakresu archiwoznawstwa⁹⁶.

W okresie pruskim wielkim zaangażowaniem w pracy archiwum wyróżniało się dwóch archiwistów – zarówno przez wzgląd na wybitne osiągnięcia naukowe, jak i zawodowe, które uzyskali m.in. dzięki własnemu zacięciu naukowemu oraz znajomości języka polskiego, co dało im przewagę nad innymi. Mowa o jedynym Polaku w pruskiej służbie

⁹³I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969*, „Archeion”, t. 54 (1970), s. 117.

⁹⁴Ibid., s. 118.

⁹⁵Ibid.

⁹⁶S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 54–56; Zob. I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 118–120; C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 13–14.

archiwalnej Józefie Lekszyckim (1818–1899)⁹⁷ oraz Adolfie Warschauerze (1855–1930) – urodzonym w Kępnie niemieckim historyku i archiwście żydowskiego pochodzenia⁹⁸. Znajomość języka polskiego dawała im przewagę w korzystaniu z zasobu archiwum, co przejawiało się w liczbie sporządzanych, niezwykle cennych dla użytkowników, pomocach ewidencyjnych. Warto zauważyć, że w omawianym czasie korzystający z zasobu nie mieli dostępu do inwentarzy i repertoriów, musieli liczyć na pomoc ze strony personelu⁹⁹. Józef Lekszycki podczas 30 lat pracy w archiwum opracował wiele pomocy archiwalnych, indeksów do najstarszych ksiąg ziemskich oraz zajmował się publikowaniem źródeł¹⁰⁰. Przez zarząd pruski był uznawany za wybitnego znawcę ksiąg grodzkich i ziemskich oraz administracji polskiej z czasów I Rzeczypospolitej¹⁰¹. Adolf Warschauer również przepracował w poznańskim archiwum 30 lat, a pokłosiem jego działalności były szeroko rozumiane publikacje historyczne. Prowadził on badania nad dziejami Polski, Wielkopolski, Poznania oraz Żydów na terenie Wielkopolski¹⁰². W stosunku do Polaków był neutralny i nie angażował się w akcje antypolskie, a omawiane w swoich publikacjach zagadnienia prezentował rzeczowo i obiektywnie¹⁰³. W pracy archiwisty był otwarty na nowinki techniczne – zainicjował wykonywanie fotografii akt celem ich zabezpieczenia. Zajmował się także informacją archiwalną, publikował informacje o zawartości źródłowej archiwów oraz źródła do dziejów Poznania¹⁰⁴.

2. Okres dwudziestolecia międzywojennego

Wybuch I wojny światowej dał nadzieję Polakom na odzyskanie niepodległości, a co za tym idzie, przejście z rąk zaborców władzy nad ziemią polskimi i funkcjonującymi na ich

⁹⁷A. Gąsiorowski, *Józef Lekszycki* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972; A. Warschauer, *Ein Posener Geschichtsforscher*, „Historische Monatsblätter für Provinz Posen” nr 1 (1900).

⁹⁸S. Nawrocki, *Adolf Warschauer* [w:] J. Strzelczyk (red.), *Wybitni Historycy Wielkopolski*, 1989.

⁹⁹C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 13.

¹⁰⁰I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 119.

¹⁰¹S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 53.

¹⁰²Ibid., s. 53–54; I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 119.

¹⁰³I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 53–55.

¹⁰⁴S. Nawrocki, *Adolf Warschauer...*

terenie instytucjami. Jedną z nich było Archiwum Państwowe w Poznaniu, które w swoim zasobie zawierało zarówno archiwalia pochodzące z okresu I Rzeczypospolitej, jak także materiały wytworzone i zarchiwizowane podczas pruskiego panowania na terenie Wielkopolski, dokumentujące działania zaborcy i bardzo cenne dla przyszłych badaczy. Niezwykle istotną kwestią było zabezpieczenie zasobu przed wywiezieniem go w głąb Niemiec przez wycofujące się władze zaborcze, dlatego Wielkopolanie starali się jak najwcześniej zorganizować polskie zwierzchnictwo nad placówką.

15 listopada 1918 r. Rada Robotnicza i Żołnierska (Arbeiter und Soldatenrat) mianowała decernentem do spraw Archiwum Państwowego i Muzeum prowincjonalnego w Poznaniu dra Józefa Kostrzewskiego – asystenta Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk, któremu przydzielono do pomocy ks. dra Kamila Kantaka, archiwariusza diecezjalnego w Poznaniu¹⁰⁵. Głównym zadaniem decernatu było zabezpieczenie zasobu przed wywiezieniem go do Niemiec, jednak bieżącymi sprawami placówki zajmował się dotychczasowy zarząd pruski. W styczniu 1919 r. decernat archiwalny na mocy rozporządzenia Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej przeszedł na ks. Stanisława Kozierowskiego, który pełnił swoją funkcję do 9 kwietnia 1919 r., kiedy Komisariat Naczelnej Rady Ludowej rozporządzeniem (No. Dz. II. 726/19) wypowiedział służbę urzędnikom pruskim i mianował dyrektorem prof. dra Józefa Paczkowskiego, Kierownika Wydziału Archiwów Państwowych w Warszawie, a jego zastępcą prof. dra Bolesława Erzepkiego¹⁰⁶. Oficjalne przejęcie archiwum miało miejsce 16 kwietnia 1919 r., kiedy to dr Jerzy Kupke w imieniu pruskich władz przekazał je prof. Bolesławowi Erzepkiemu, tym samym zniesiono decernat archiwalny przy Komisariacie Naczelnej Rady Ludowej¹⁰⁷. W trosce o akta, które znajdowały się w registraturach władz państwowych, samorządowych i kościelnych prof. Józef Paczkowski przygotował projekt rozporządzenia o tymczasowej organizacji archiwów byłej Dzielnicy Pruskiej, który 2 lutego 1920 r. uzyskał zatwierdzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej (Dz. Urz. Min. B. dz. Pr. Nr 15/1920 poz. 131)¹⁰⁸. Ustanowiono Urząd Główny Archiwów Państwowych byłej Dzielnicy Pruskiej z dyrektorem naczelnym podległym bezpośrednio Ministrowi (został nim Józef

¹⁰⁵W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 145.

¹⁰⁶Ibid., s. 145–146.

¹⁰⁷Ibid., s. 146.

¹⁰⁸APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/11, s. 1–3; W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 146.

Paczkowski), a na referentów Urzędu Głównego w Poznaniu powołano pracowników archiwum. Ciałem doradczym została Rada Archiwalna byłej Dzielnicy Pruskiej, w skład której weszli przedstawiciele Ministerstwa, delegaci większych samodzielnych urzędów, osoby fachowo zajmujące się archiwami oraz urzędnicy archiwalni¹⁰⁹. Do kompetencji Urzędu Głównego należało przejmowanie archiwaliów od rządu niemieckiego, delegowanie rzeczoznawców przy zawieraniu konwencji archiwalnych w sprawie dzielnicy, administrowanie archiwami istniejącymi i powoływanie nowych, przygotowywanie urzędników, nadzorowanie registratur urzędów państwowych i opieka nad archiwami i registraturami gmin oraz archiwami prywatnymi. W czasie funkcjonowania Urzędu Głównego opracowano również statut Archiwum Państwowego w Poznaniu i skompletowano personel. Gdy ze stanowiska ustąpił dr Bolesław Erzepki, jego miejsce zajął dr Kazimierz Kaczmarczyk, który 23 marca 1920 r. został wicedyrektorem, a po ustąpieniu Józefa Paczkowskiego w 1925 r. dyrektorem Archiwum Państwowego w Poznaniu¹¹⁰.

Do oficjalnego włączenia poznańskiej placówki do polskiej sieci archiwalnej doszło w 1922 r. na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1922 r. o przekazaniu Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zarządu spraw archiwalnych w byłej dzielnicy pruskiej¹¹¹. Włączenie Archiwum Państwowego w Poznaniu do polskiej sieci archiwalnej odbyło się bez większych trudności dzięki strukturze organizacyjnej, która przypominała obowiązującą w polskiej sieci archiwalnej, co było pomysłem prof. Józefa Paczkowskiego¹¹². Zasady funkcjonowania archiwum w ramach sieci określał dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami¹¹³. W zwięzłym akcie prawnym określono kwestie niezbędne do funkcjonowania archiwów, które zostały ujęte w dziesięciu rozdziałach¹¹⁴. Przepisy

¹⁰⁹ W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 146.

¹¹⁰ I. Mamczak-Gadkowska, *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej...*, s. 47–49.

¹¹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/11, s. 4; *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1922 r. o przekazaniu Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zarządu spraw archiwalnych w byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1922 nr 18 poz. 146)*.

¹¹² I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 103–104.

¹¹³ *Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182)*.

¹¹⁴ I. Wydział archiwów państwowych; II. Archiwa państwowe; III. Opieka techniczna i naukowa nad archiwami i zbiorami archiwalnymi, należącymi do instytucji publicznych, miejskich, gminnych itp.; IV. Ratowanie zabytków archiwalnych od zagłady i udzielanie pomocy technicznej i naukowej osobom prywatnym; V. Rewindykacja zbiorów archiwalnych, stanowiących własność Państwa Polskiego; VI. Personel

dekretu dały podstawy do zorganizowania działalności scentralizowanej służby archiwalnej, co w realiach porozbiorowej Polski było trudnym zadaniem, ponieważ należało zintegrować ze sobą placówki, które do 1919 r. działały ramach trzech państw zaborczych. Takie rozwiązanie dawało możliwość na integrację i wymianę doświadczeń między instytucjami, które dotychczas działały w ramach różnych systemów kancelaryjno-archiwalnych, jednak w początkowej fazie wiązało się z pokonaniem licznych trudności organizacyjnych. Dokument był wynikiem wcześniejszych rozważań archiwistów i historyków wywodzących się z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego, którzy w swoich pracach wzorowali się na rozwiązaniach pruskich i francuskich¹¹⁵. W postanowieniach dekretu nie uwzględniono Archiwum Państwowego w Poznaniu, które znajdowało się wówczas na obszarze objętym powstaniem wielkopolskim. Twórcy liczyli się z tym, że w przyszłości będzie ono gromadziło archiwalia z obszaru dawnego zaboru pruskiego i wejdzie w skład polskiej sieci archiwalnej z Wydziałem Archiwów Państwowych na czele, podlegającej Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Poszczególne rozdziały określały zadania i obowiązki archiwów, wśród których należy wymienić: gromadzenie i przechowywanie wszelkich dokumentów wytworzonych przez władze działające na terenie państwa, przeprowadzanie kwerend w zasobie na potrzeby administracji państwowej oraz wydawanie wypisów, odpisów i kopii; udostępnianie przechowywanych archiwaliów zarówno instytucjom państwowym, jak także zainteresowanym badaczom; publikowanie źródeł zgromadzonych w zasobie; opiekę techniczną i naukową nad archiwaliami; ratowanie przed zniszczeniem materiałów archiwalnych oraz udzielanie pomocy osobom prywatnym; rewindykowanie zbiorów stanowiących własność Polski¹¹⁶. Dekret nie we wszystkich punktach był precyzyjny, przez co zostawiał pewną dowolność interpretacji i wymagał zaangażowania urzędników w podejmowaniu bieżących decyzji. Jako przykład można podać kwestię rozbudowy sieci archiwalnej, do czego kompetencje miała Rada Archiwalna¹¹⁷. Nierównomiernie rozłożona sieć miała duży wpływ na gromadzenie

archiwów państwowych; VII. Archiwiści objazdowi i korespondenci archiwów państwowych; VIII. Komisja kwalifikacyjna; IX. Rada archiwalna; X. Przepisy przejściowe.

¹¹⁵I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 61.

¹¹⁶W pierwszych latach istnienia II Rzeczypospolitej archiwiści zabiegali na arenie międzynarodowej o stosowanie zasady pertynencji, co było równoznaczne z rewindykacją akt z państw zaborczych. Zob. *Ibid.*, s. 195–221.

¹¹⁷Zob. *Ibid.*, s. 105–115.

materiałów archiwalnych wytworzonych przez urzędy II Rzeczypospolitej oraz na te już zgromadzone, ponieważ nie każde miasto wojewódzkie miało swoją placówkę archiwalną, a podział archiwaliów starano się prowadzić zgodnie z zasadą pertynencji. Niedogodności wynikały z problemów natury lokalowej, gdyż miasta nie miały odpowiednich pomieszczeń dla powołania nowych instytucji oraz braków budżetowych i zapowiadanych zmian w podziale administracyjnym kraju¹¹⁸. Przez cały okres międzywojenny nie ustawały prace mające na celu znalezienie rozwiązania satysfakcjonującego wszystkie zainteresowane strony, jednak nie zostały one zakończone przed wybuchem II wojny światowej.

Dużym problemem dla tworzącej się sieci Archiwów Państwowych był niedobór wykwalifikowanych pracowników, zwłaszcza że sytuacja wyjściowa nie była zbyt dobra. Niedogodność ta była szczególnie odczuwalna w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w którym od śmierci Józefa Lekszyckiego 100% kadry stanowili Niemcy. Po przejęciu placówki przez Polaków i wypowiedzeniu służby urzędnikom pruskim nie było nikogo, kto mógłby od razu rozpocząć pracę z opracowanym w skomplikowany sposób zasobem, dlatego Józef Paczkowski wysunął pomysł prowadzenia dla pracowników „kursów polskich”, które przygotowałyby adeptów archiwistyki¹¹⁹. W pierwszych latach po przejęciu placówkę pozbawioną wykwalifikowanej kadry wsparli archiwiści z miast spoza dawnego zaboru pruskiego – z Krakowa przybyli Kazimierz Kaczmarczyk i Leon Białkowski, z Lwowa Franciszek Pohorecki¹²⁰. Wydział Archiwów Państwowych wychodząc naprzeciw problemom tworzącej się sieci organizował kursy archiwalne, które pozwalały na podnoszenie kwalifikacji i zdobywanie niezbędnej wiedzy z zakresu archiwistyki.

Jak już wspomniano wcześniej, dr Kazimierz Kaczmarczyk przybył z Krakowa do Poznania w 1920 r., gdzie do 1925 r. pełnił funkcję wicedyrektora, jednak przez wzgląd na obowiązki prof. Józefa Paczkowskiego w Warszawie to on kierował poznańskim archiwum. Kaczmarczyk został mianowany dyrektorem w 1925 r. i zarządzał instytucją do zajęcia jej przez Niemców we wrześniu 1939 r. oraz od zakończenia II wojny światowej do 1953 r. Dyrektor zarządzał grupą archiwistów, którzy byli rekrutowani spośród osób o wysokich

¹¹⁸M. Motas, *O przepisach archiwalnych w Polsce Międzywojennej (1918–1939)*, „Archeion”, t. 48 (1968), s. 136.

¹¹⁹I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 148–150.

¹²⁰*Ibid.*, s. 149.

kwalifikacjach, pracujących na uniwersytetach, co pozwoliło utrzymywać rangę naukową archiwum. W XX-leciu międzywojennym w Archiwum Państwowym w Poznaniu pracowali przejściowo lub przez dłuższy czas: Leon Białkowski, Bolesław Erzepki, Kazimierz Kaczmarczyk, Adam Henryk Kaletka, Marian Julian Kniat, Józef Paczkowski, Franciszek Paprocki, Stefan Paternowski, Feliks Pohorecki, Adam Feliks Próchnik, Leon Siuchniński, Janusz Staszewski, Antoni Walawender oraz Andrzej Wojtkowski¹²¹. W celu ciągłego doskonalenia zawodowego pracowników, zgodnie z wytycznymi Wydziału Archiwów Państwowych, organizowano kursy archiwalne dla urzędników. W Archiwum Państwowym w Poznaniu trwały one 6 tygodni, a prowadzący dr Leon Białkowski w swoim programie kształcenia wykorzystywał wielkopolskie akta grodzkie i ziemskie¹²².

W czasie XX-lecia na Archiwach Państwowych spoczywał obowiązek gromadzenia zasobu, na co składało się: 1) przejmowanie z instytucji i urzędów polskich akt wytworzonych przez władze okupacyjne, 2) przejmowanie akt własnych instytucji polskich, 3) przejmowanie archiwaliów od instytucji i osób nieurzędowych, 4) rewindykacja¹²³. W pierwszej fazie po odzyskaniu niepodległości najważniejsze było zabezpieczenie materiałów, które zostawili zaborcy, zarówno przed wywiezieniem poza granice kraju, jak również przed zniszczeniem. Ocena merytoryczna dokumentacji nie była możliwa, ponieważ archiwiści nie byli wyposażeni w odpowiednie normatywy pozwalające na wartościowanie dokumentacji zaborców, przez co selekcja była niezwykle trudna, wymagała dobrej znajomości języka niemieckiego i rosyjskiego oraz przepisów prawnych zaborców¹²⁴. W miejscach, w których znajdowało się najwięcej akt utworzono doraźne Archiwa Państwowe, które stopniowo likwidowano w latach 1926–1930¹²⁵. Dla archiwaliów wytworzonych po zakończeniu I wojny światowej przez urzędy działające w II Rzeczypospolitej przygotowano konkretne przepisy, które już od 1920 r. organizowały zasady przekazywania akt do Archiwów Państwowych oraz zakazujące ich brakowania bez uzyskania stosownej zgody¹²⁶. Do 1 stycznia 1922 r., kiedy to Archiwum Państwowe

¹²¹Zob. Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego, *Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

¹²²W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 155.

¹²³M. Motaś, *O przepisach archiwalnych w Polsce Międzywojennej (1918–1939)...*, s. 124.

¹²⁴I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 169.

¹²⁵Ibid.

¹²⁶*Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 października 1920 r. w sprawie biurowości Ministerstw (M.P. 1920, Nr 251)*.

w Poznaniu zostało włączone do polskiej sieci archiwalnej, na terenie byłego zaboru pruskiego obowiązywały odrębne akty prawne. Działalność poznańskiej placówki została oparta na rozporządzeniu Ministra b. Dzielnicy Pruskiej, które miało moc prawną do czasu przejścia archiwum pod zwierzchność Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i w najważniejszych punktach było zbieżne z postanowieniami ogólnopolskimi¹²⁷. Celem ochrony cennych archiwaliów i materiałów, które mogły zostać rozgrabione i zniszczone, Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej wydało w 1921 r. trzy okólniki dotyczące zagadnienia związane z gromadzeniem oraz zabezpieczaniem akt. Przepisy te dotyczyły zagadnienia przekazywania akt z urzędów do archiwum, zakazu handlu archiwaliami oraz szkartowania (brakowania) akt¹²⁸. Chcąc uchronić archiwalia przed handlowaniem nimi jak materiałami na makulaturę, które nie przedstawiają żadnej wartości dyrekcja kolei w Poznaniu wydała w 1921 r. rozporządzenie zakazujące przyjmowania makulatury do przewozu bez poświadczenia archiwum¹²⁹. Istotną cezurą w zakresie kształtowania narastającego zasobu przez państwową służbę archiwalną był rok 1931¹³⁰. Ogłoszone wówczas ramowe przepisy kancelaryjne¹³¹ były podstawą prawną do gromadzenia akt urzędów i instytucji, nakładały obowiązek przekazywania akt zakończonych spraw do składnic akt, a materiałów o trwałej wartości historycznej do odpowiednich Archiwów Państwowych. W opracowaniu szeregu resortowych instrukcji kancelaryjnych dużą rolę odegrali archiwiści. Poznańska placówka stosunkowo wcześniej przystąpiła do systematycznego gromadzenia materiałów archiwalnych, dzięki czemu pod koniec lat 20. XX w. zajmowała drugie miejsce w kraju pod względem ilości zgromadzonych akt współczesnych¹³². Gdy archiwiści dostatecznie zapoznali się z aktami, w latach 30. XX w. rozpoczął się proces scalania akt między poszczególnymi placówkami¹³³. Stosowne zarządzenie Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wystosował 1 września 1930 r. i obejmowało również materiały archiwalne

¹²⁷ *Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej o organizacji archiwów państwowych b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 2 lutego 1920 r. (Dz. U. b. Dz. Pr. Nr 15/1920, poz. 131).*

¹²⁸ K. Kaczmarczyk, *Literatura archiwalna odrodzonej Polski (1918–1926)*, „Archeion”, t. 3 (1928), s. 129–130.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 170–171, 221–240.

¹³¹ *Uchwała Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej (M. P., 1931, Nr 196, poz. 273); Uchwała Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1931 r. o przechowywaniu akt w urzędach administracji publicznej (M. P., 1932, Nr 2, poz. 3).*

¹³² I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 183–184.

¹³³ *Ibid.*, s. 187.

pozostające w zasobach bibliotek na terenie kraju¹³⁴. Proces scalania akt sam w sobie jest trudny, pracochłonny i zajmuje dużo czasu. Co więcej, wymaga doskonałego rozeznania w zasobie archiwalnym. Niestety, często scalanie powoduje też uszczuplenie zasobu, przez co nie jest dobrze przyjmowane przez instytucje. Scalanie dzieli się na: 1) wewnętrzne – między archiwami; 2) zewnętrzne – między archiwami, a innymi placówkami dysponującymi aktami, zarówno państwowymi jak i niepaństwowymi¹³⁵. Wymiana archiwaliów między poszczególnymi placówkami w ramach jednej sieci archiwalnej nie powinna wzbudzać większych kontrowersji, ponieważ odbywa się to w myśl stosowania podstawowych zasad archiwalnych, jednak dialog między instytucjami z różnych sieci nie należy do łatwych, a oczekiwana wymiana nie odbywa się w sposób pozbawiony trudności.

Archiwum Państwowe w Poznaniu swoim zasięgiem terytorialnym obejmowało Wielkopolskę i Pomorze w ówczesnych granicach administracyjnych, dlatego podległe mu było Archiwum Komisji Generalnej dla Prus Zachodnich i Wielkopolski w Bydgoszczy funkcjonujące jako Oddział Archiwum Państwowego w Poznaniu¹³⁶. Funkcję zastępcy kierownika oddziału od 1926 r. pełnił Marian Kniat¹³⁷. W magazynach Archiwum Państwowego w Poznaniu oprócz akt zgromadzonych w okresie pruskim znajdowały się dokumenty zarchiwizowane już w 1919 r., wśród których znalazły się materiały Naczelnego Prezesa Prowincji Poznańskiej, prezesów rejencji w Poznaniu i Bydgoszczy, Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, rad robotniczo-żołnierskich, Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej oraz w latach 30. XX w. akta Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu i Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego¹³⁸. Rok 1926 przyniósł likwidację Archiwum Państwowego w Kaliszu, co ewidentnie zwiększyło zasób poznańskiej placówki, m.in. o akta byłej Guberni Kaliskiej¹³⁹. W połowie lat 30. XX w. Archiwum Gdańskie przekazało archiwalia pomorskich miast i wsi z lat 1323–1918¹⁴⁰. W 1938 r. miała miejsce

¹³⁴ Ibid., s. 188.

¹³⁵ *Sprawozdanie Wydziału Archiwów Państwowych z lat 1931 i 1932*, „Archeion”, t. 11 (1933), s. 79–80.

¹³⁶ I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” nr 6–7 (1999), s. 29–30.

¹³⁷ S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 59; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1928*, „Archeion”, t. 6–7 (1930), s. 67.

¹³⁸ I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)*..., s. 30.

¹³⁹ W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 150–151.

¹⁴⁰ I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)*..., s. 30–31.

zmiana granic administracyjnych, w wyniku których Oddział Bydgoski Archiwum Państwowego w Poznaniu zaczął spełniać funkcję archiwum wojewódzkiego dla województwa pomorskiego¹⁴¹. Ponadto poznańska placówka dała schronienie aktom z Wilna, które zostały ewakuowane 1920 r. podczas wojny polsko-bolszewickiej¹⁴².

Pracownicy archiwum zajmowali się również rewindykacją materiałów od państw zaborczych poprzez uczestnictwo w międzynarodowych komisjach ds. przekazywania archiwaliów. Dr Leon Białkowski w 1923 r. brał udział w pracach komisji Specjalnej Delegacji Rzeczypospolitej w Moskwie, współuczestniczył w odbiorze archiwum koronnego oraz podczas polsko-rosyjskiego posiedzenia wygłosił referat o aktach województwa wołyńskiego¹⁴³. Dla poznańskiej placówki najważniejszą była Komisja Zdawczo-Odbiorcza do wymiany akt z Niemcami, która działała na mocy porozumienia z 22 grudnia 1926 r., a jej prace trwały do wybuchu II wojny światowej¹⁴⁴. W jej skład weszli prof. Bronisław Dembiński z Uniwersytetu Poznańskiego jako przewodniczący oraz dr Józef Stojanowski – radca ministerialny i dr Kazimierz Kaczmarczyk¹⁴⁵. Akta przekazywano zgodnie z zasadą pertynencji, a cała akcja obejmowała przede wszystkim miejscowości przygraniczne, których dotyczyły omawiane materiały i były niezbędne do bieżącej działalności. Stronie niemieckiej wydano materiały, które wytworzono na terenie Wielkopolski, a z końcem XIX w. przekazano placówce w depozyt¹⁴⁶. Archiwum Państwowe w Poznaniu uczestniczyło również w pracach związanych z realizacją polsko-austriackiego układu z 1932 r. o wydaniu akt¹⁴⁷. Delegatem Wydziału Archiwów Państwowych jako rzeczoznawca delegacji polskiej był Adam Kaletka, który w latach 1931 i 1932 przebywał przez kilka miesięcy w Wiedniu celem rejestracji akt, które miały zostać wydane Polsce¹⁴⁸.

Pokłosem prowadzenia prac porządkowo-inwentaryzacyjnych były pomoce archiwalne. Archiwiści opracowywali na bieżąco akta przyjmowane do zasobu, dzięki

¹⁴¹I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej...*, s. 110.

¹⁴²W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 161.

¹⁴³*Ibid.*, s. 155.

¹⁴⁴I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)...*, s. 33.

¹⁴⁵*Ibid.*

¹⁴⁶Do wspomnianych materiałów należały akta miasta Wschowy oraz innych, które znalazły się na mocy Traktatu Wersalskiego po niemieckiej stronie. Zob. A. Rybarski, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1936*, „Archeion”, t. 15 (1937), s. 187.

¹⁴⁷C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*, s. 16.

¹⁴⁸S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 58.

czemu badacze mogli korzystać ze wszystkich zespołów zgromadzonych w placówce, m.in. akt administracji pruskiej z okresu zaborów¹⁴⁹. Przy opracowywaniu zasobu pracownicy stosowali zasadę przynależności zespołowej, jednak przez wzgląd na to, że w okresie pruskim nie zawsze się do niej stosowano, usuwano ze zbiorów akt miast, wsi i klasztorów włączone do nich archiwalia prefektur i landratur z I poł. XIX w.¹⁵⁰ Inwentarze były tworzone w formie kartkowej i dopiero na ich podstawie powstawały inwentarze książkowe¹⁵¹. Do wybranych inwentarzy sporządzano indeksy osób lub miejscowości, które ułatwiały dostęp do informacji i korzystanie z archiwaliów. Przygotowywano również publikacje, które miały popularyzować zasób archiwum. Jedną z nich ukazała się w *Archeionie*, a autor – Feliks Pohorecki, przybliżył czytelnikom materiały dotyczące roku 1830 i powstania styczniowego, które znajdowały się w poznańskiej placówce¹⁵².

Już w okresie międzywojennym archiwiści kontrolowali aktotwórców – zarówno urzędy państwowe w Poznaniu, jak i na prowincji, które zgłaszały akta do brakowania. W przypadku najważniejszych instytucji proces nadzorował delegowany pracownik, urzędom niższego stopnia weryfikowano wykazy akt przeznaczonych do brakowania i wybierano materiały zasługujące na przechowywanie¹⁵³. Archiwum współpracowało również z Archiwum Pookupacyjnym Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VII przy brakowaniu akt byłej Komendy Generalnej Pruskiej i komend jej podległych¹⁵⁴.

Opracowane materiały były od 1921 r. udostępniane w pracowni naukowej, do której sprowadzono również archiwalia w ramach wymiany międzyarchiwalnej. Analogicznie sytuacja przedstawiała się z korzystaniem z biblioteki archiwalnej. Ważnym aspektem pracy archiwistów było przeprowadzanie kwerend oraz sporządzanie wypisów i odpisów, co dokładnie prezentuje poniższa tabela. Dane do zestawienia zostały zaczerpnięte ze sprawozdań umieszczanych na łamach *Archeionu* z lat 1919–1937 i dotyczą liczby kwerend, odpisów/wypisów, korzystania z czytelni oraz wypożyczeń akt i książek poza Archiwum Państwowe w Poznaniu.

¹⁴⁹I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 121.

¹⁵⁰I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)...*, s. 31.

¹⁵¹W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 151–153; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1928*, s. 89–91.

¹⁵²F. Pohorecki, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, „*Archeion*”, t. 8 (1930).

¹⁵³W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 160.

¹⁵⁴Ibid.

Tabela 1 Udostępnianie archiwaliów w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1920–1937¹⁵⁵

Lata	Kwerendy	Odpisy/ wypisy	Korzystało w pracowni		W pracowni naukowej wydano	Poza APP wypożyczono	Z biblioteki APP wypożyczono
			Osób	Razy			
1920			-	-	-	57	113
1921	łącznie wykonano 230 kwerend	łącznie wykonano 222 odpisy wierzitelne	41	599	705	71	157
1922			43	590	717	96	201
1923			48	521	734	335	164
1924			49	466	1 018	219	245
1925			50	699	1 370	121	229
1926			68	1 182	2 904	128	130
1927			67	109	63	1 186	1 570
1928	52	26	81	1 070	2 320	257	113
1929	52	77	108	1 171	Ok 2 500	303	138
1930	42	67	75	971	1 544	110	121
1931	41	13	11	958	1 715	77	141
1932	79	44	87	1 548	2 488	103	-
1933	144	53	92	1 955	3 321	-	-
1934	183	157	179	3 707	2 824	-	-
1935	327	51	203	-	3 154	302	-
1936	432	430	-	-	-	-	-
1937	613	614	154	-	2 739	166	-

¹⁵⁵ W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1927, pod redakcją Wincentego Łopacińskiego*, „Archeion”, t. 5 (1929); *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1928*; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1929*, „Archeion”, t. 6–7 (1930); *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1930*, „Archeion”, t. 9 (1931); W. Łopaciński, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1931*, „Archeion”, t. 10 (1932); W. Łopaciński, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1932 : na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe*, „Archeion”, t. 11 (1933); A. Rybarski, *Sprawozdanie z Działalności Archiwów Państwowych Lata 1933 i 1934*, „Archeion”, t. 13 (1935); A. Rybarski, *Sprawozdanie z Działalności Archiwów Państwowych: rok 1935*, „Archeion”, t. 14 (1936); A. Rybarski, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1936...*; A. Rybarski, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1937*, „Archeion”, t. 16 (1938).

Jak wynika z powyższej tabeli, Archiwum Państwowe w Poznaniu w okresie międzywojennym udostępniało coraz więcej materiałów, również liczba korzystających z zasobu archiwalnego rosła. Umacniała się rola placówki jako ośrodka naukowego. W ciągu prawie 20 lat funkcjonowania w pracowni naukowej ponad 1000 osób skorzystało z około 30 tys. akt. W oparciu o omawiane materiały powstało wiele prac naukowych dotyczących Poznania oraz regionu¹⁵⁶. Jak pokazują dane, liczba wydawanych odpisów rosła tak samo jak liczba przeprowadzanych kwerend. Wpływ na to miał zwiększający się stopień opracowania zasobu oraz przygotowywanych pomocy archiwalnych, jak także wzrost zainteresowania ze strony użytkowników. Zapytania dotyczyły ustalenia nazw miejscowości, rzek, jezior, herbów miejskich i pieczęci, dat założenia miast wielkopolskich, bractw strzeleckich, uprawnień rybołówczych, państwowych świadczeń na rzecz kościoła oraz zagadnień genealogicznych – krajowych i zagranicznych¹⁵⁷. Po przeprowadzonej kwerendzie w większości przypadków proszono o wykonanie odpisu – zarówno do celów urzędowych, jak również na potrzeby powstających publikacji. W latach 1920–1924 archiwum Państwowe w Poznaniu wykonało obszerną 700-stronicową kwerendę dla Delegacji Polskiej w Komisji Odszkodowań w Paryżu, dzięki czemu Polska nie musiała płacić wysokiego odszkodowania na rzecz Niemiec za obszary, które na mocy traktatu wersalskiego przejęli Polacy¹⁵⁸. Skarb państwa zaoszczędził tym samym około 500 mln zł¹⁵⁹.

Pracownicy poznańskiej placówki żywo uczestniczyli w życiu naukowym miasta i regionu poprzez członkostwo w stowarzyszeniach i współpracę z uczelniami wyższymi. Dyrektor Kazimierz Kaczmarczyk wspierał swoją wiedzą i doświadczeniem wszelkie instytucje wymagające doradztwa na niwie archiwalnej oraz udzielał się naukowo w stowarzyszeniach na terenie całego kraju. Przez lata był członkiem zarządu i delegatem Komisji Historycznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk, przewodniczącym Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu (dawniej Towarzystwa Miłośników Historii Ziem Zachodnich), wiceprezesem poznańskiego oddziału Związku Bibliotekarzy i Archiwistów

¹⁵⁶I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 121.

¹⁵⁷W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 159.

¹⁵⁸W wyniku kwerendy ustalono, że 45% (355 841 ha) ziem i lasów na terenie Wielkopolski i Pomorza przed rozbiorem było królewskimi i tym samym Polska nie musi płacić za nie odszkodowania. Zob. Ibid.

¹⁵⁹F. Pohorecki, *Archiwum Państwowe w Poznaniu...; Protokół posiedzeń V-ej Sesji Rady Archiwalnej w d.d. 26 - 27 marca 1928 r. w sali posiedzeń Wydziału Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, ul. Długa 13, „Archeion”, t. 4 (1928), s. 190.*

Polskich, członkiem zarządu Oddziału Towarzystwa Historycznego w Poznaniu, członkiem Komisji Archiwalnej miasta Łodzi, Związku Nauczycielstwa Polskiego, Zarządu Związku Historyków Sztuki, współredaktorem „Roczników Historycznych”, „Kroniki Miasta Poznania” i „Rocznika Łódzkiego” oraz członkiem komisji naukowo-finansowej dla badań historii powstania wielkopolskiego 1918/1919 przy Dowództwie Okręgu Korpusu Nr VII¹⁶⁰.

Pozostali pracownicy placówki również żywo angażowali się w życie naukowe. Kustosz Adam Białkowski pełnił funkcję sekretarza Komisji Historycznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a w latach 1924–1926 wygłaszał wykłady z historii Rusi na Uniwersytecie Poznańskim¹⁶¹. Feliks Pohorecki prowadził wykłady i ćwiczenia o porządkowaniu archiwów kościelnych na kursie zorganizowanym dla duchowieństwa diecezji pomorskiej w Pelplinie¹⁶². Udzielał się także w Oddziale Poznańskim Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz w Towarzystwie Miłośników Historii w Poznaniu¹⁶³. Andrzej Wojtkowski był członkiem Towarzystwa Miłośników Historii, a asystent Marian Kniat pełnił funkcję sekretarza¹⁶⁴. Ponadto, pracownicy archiwum popularyzowali wiedzę o zasobie archiwalnym biorąc udział w odczytach radiowych i publikując felietony w lokalnej prasie. W tej sferze działali zwłaszcza kustosz Feliks Pohorecki, asystent Marian Kniat oraz Janusz Staszewski¹⁶⁵.

Ważnym wydarzeniem w życiu naukowym placówki był współudział w organizacji i pracach naukowych IV-go Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu w grudniu 1925 r. w 900 rocznicę koronacji i śmierci Bolesława Chrobrego¹⁶⁶. W skład lokalnego komitetu organizacyjnego z ramienia archiwum weszli Feliks Pohorecki

¹⁶⁰Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego, *Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku...*, s. 21–27; W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 154; J. Matysiak, *Działalność bibliotekarska i bibliofilska profesora Kazimierza Kaczmarczyka (1878–1966), dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Biblioteka” t. 15 (24) (2011).

¹⁶¹W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 154.

¹⁶²Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego, *Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku...*, s. 64–67; *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1927, pod redakcją Wincentego Łopacińskiego*, s. 64.

¹⁶³*Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1928*, s. 67–68.

¹⁶⁴W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 154.

¹⁶⁵*Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1927, pod redakcją Wincentego Łopacińskiego*, s. 64–65.

¹⁶⁶W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 155.

i Kazimierz Kaczmarczyk, który był generalnym sekretarzem zjazdu¹⁶⁷. Z inicjatywy Józefa Paczkowskiego stworzono samodzielną sekcję archiwalną (VI B), która zgromadziła archiwistów z całego kraju¹⁶⁸. Referaty naukowe, które następnie opublikowano w księdze pamiątkowej, wygłosili Kazimierz Kaczmarczyk, Leon Białkowski (będący zastępcą przewodniczącego sekcji IV – nauk pomocniczych), Feliks Pohorecki oraz Adam Kaletka¹⁶⁹.

W czasie Powszechnej Wystawy Krajowej w 1929 r.¹⁷⁰ Archiwa Państwowe zorganizowały wystawę, w przygotowaniu której dużą pomocą służyli pracownicy poznańskiej placówki. Była to pierwsza tak poważna ekspozycja w historii polskich archiwów, a jej głównym celem było zapoznanie możliwie szerokiej publiczności z polską siecią archiwalną, zgromadzonymi materiałami oraz architekturą¹⁷¹. Zdecydowano zaprezentować wykresy prezentujące archiwa według wieku i wielkości zasobu oraz fotokopie materiałów, ponieważ bezpieczeństwo oryginałów było najważniejszą kwestią¹⁷². Za przygotowanie instalacji odpowiadał dyrektor Archiwum Akt Dawnych – Kazimierz Konarski, który na łamach *Archeionu* złożył podziękowania tutejszym archiwistom – Kazimierzowi Kaczmarczykowi, Feliksowi Pohoreckiemu, Marianowi Kniatowi oraz Antoniemu Tomaszewskiemu¹⁷³. Oprócz wsparcia w przygotowaniach do wymienionych zadań należało m.in. pilne tłumaczenie na język francuski i łacinę opisów eksponatów, gdy okazało się, że muszą być one dwujęzyczne¹⁷⁴. Dyrektor Konarski docenił przede wszystkim profesjonalizm oraz serdeczną atmosferę pracy. Po zakończeniu Powszechnej Wystawy Krajowej eksponaty zostały przeniesione do Archiwum Państwowego w Poznaniu, gdzie chciano z nich stworzyć wystawę stałą¹⁷⁵. Ostatecznie

¹⁶⁷Ibid.

¹⁶⁸I. Mamczak-Gadkowska, *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej...*, s. 177–181.

¹⁶⁹Zob. *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, Polskie Towarzystwo Historyczne 1925.

¹⁷⁰Wystawa odbywała się od 16 maja do 30 września 1929 r., została zorganizowana z okazji 10-lecia odzyskania niepodległości przez Polskę, a jej głównym celem było pokazanie dorobku kraju. Specjalnie na tą okazję stworzono w Poznaniu architekturę, która miała umożliwić wystawcom prezentację. Większość budowli nadal służy celom wystawienniczym w ramach Międzynarodowych Targów Poznańskich. M.R. Bombicki, *PWK – Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu 1929*, Poznań 1992; M. Heruday-Kietczewska, *Powszechna Wystawa Krajowa w 1929 r. w źródłach historycznych*, Poznań; Warszawa 2020.

¹⁷¹S. Pańków, *Wystawy archiwalne...*, s. 16–17.

¹⁷²Ibid.

¹⁷³K. Konarski, *Archiwa państwowe na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu...*, s. 12.

¹⁷⁴Ibid.

¹⁷⁵Ibid., s. 22.

Wydział Archiwów Państwowych przekazał poznańskiej placówce 76 fotografii akt z zasobu Archiwum Skarbowego w Warszawie, które odnosiły się do Wielkopolski i Pomorza oraz 92 fotografie budynków państwowych i ich wnętrz, kart tytułowych rękopisów i ich opraw oraz 5 tablic z wykresami¹⁷⁶.

Archiwum Państwowe w Poznaniu po włączeniu do polskiej sieci archiwalnej pozostało w zajmowanym dotychczas budynku na Górze Przemysła, do którego przynależał parterowy budynek znajdujący się na miejscu dawnej kuchni zamkowej, powstały w wyniku XIX wiecznych przeróbek, pełniący funkcję mieszkania służbowego dla dyrektora i woźnego. W okresie XX-lecia międzywojennego troszczono się o dobry stan techniczny gmachów oraz ich przyległości, co przejawiało się regularnymi pracami remontowymi. Siedziba archiwum była murowana, pokryta dachówką. Miała żelazne okiennice i drzwi oraz magazyny z cementową podłogą¹⁷⁷. Na I piętrze znajdowały się 24 sale – biura, pracownia naukowa, biblioteka oraz magazyny mogące pomieścić około 3 027 mb akt¹⁷⁸. W 1923 r. otynkowano mury zewnętrzne, odnowiono murek otaczający gmach, a w 1925 r. przeprowadzono generalny remont pomieszczeń archiwalnych i dachu¹⁷⁹. W 1929 r. otynkowano cały budynek, czym bez wątpienia podniesiono jego walory estetyczne¹⁸⁰. Pracownia naukowa zyskała oświetlenie elektryczne w 1930 r.¹⁸¹, natomiast w 1931 r. odnowiono trzy pokoje biurowe i mieszkanie służbowe woźnego¹⁸².

3. Okres II wojny światowej

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozpoczęło w styczniu 1939 r. przygotowania do zabezpieczenia najważniejszych instytucji i archiwaliów, a wydatnie przyspieszyło je w maju, co wiązało się z eskalacją niemiecko-polskiego

¹⁷⁶ *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1929*, s. 101.

¹⁷⁷ W. Łopaciński, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926...*, s. 148.

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 149.

¹⁸⁰ *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1929*, s. 126.

¹⁸¹ *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1930*, s. 95.

¹⁸² W. Łopaciński, *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1931...*, s. 50.

konfliktu¹⁸³. Otrzymała się wówczas konferencja dyrektorów archiwów warszawskich, na której podjęto decyzję o przeniesieniu najcenniejszych akt w miejsca możliwie najmniej zagrożone działaniami wojennymi. Te same instrukcje otrzymały również archiwa spoza Warszawy¹⁸⁴. Niepokój zagościł w murach Archiwum Państwowego w Poznaniu zaraz po wypowiedzeniu Polsce przez Adolfa Hitlera paktu o nieagresji, co miało miejsce 28 kwietnia 1939 r. i dało początek przygotowaniom do ewakuacji zasobu, które w początkowej fazie polegały na zakupie skrzyń na potrzeby akt¹⁸⁵. Dyrektor Kazimierz Kaczmarczyk zakładał, że w momencie agresji Niemiec na Polskę zostanie ogłoszona ewakuacja urzędów państwowych na wschód i w tym samym kierunku zostaną przetransportowane akta, dlatego należy się do tej sytuacji odpowiednio wcześniej przygotować. Już w lipcu Kazimierz Kaczmarczyk przekazał 4 skrzynie akt Referentowi Historycznemu przy Dowództwie Okręgu Korpusu VII w Poznaniu w celu ich lepszego zabezpieczenia, jednak jak się później okazało materiały zostały zbombardowane przez Niemców na dworcu kolejowym w Rawie Ruskiej koło Lwowa¹⁸⁶. Tym samym przepadły bezpowrotnie akta Wydziału Politycznego Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej¹⁸⁷. Składały się na nie źródła do powstań wielkopolskiego i śląskich oraz do stosunków politycznych z Niemcami w latach 1919 i 1920¹⁸⁸. Materiały tego typu w rękach agresorów mogłyby stać się podstawą do represji względem osób w nich występujących i wyróżniających się zaangażowaniem w życie polityczne¹⁸⁹.

Do ewakuacji przygotowano ponadto 26 skrzyń z księgami i dyplomami pergaminowymi sprzed 1500 r., aktami personalnymi dotyczącymi własności państwowej, cenniejszymi mapami, inwentarzami i repertoriami Archiwum Państwowego w Poznaniu, do których dołożono dzienniki podawcze, najważniejsze akta kancelaryjne i akta tajne z lat 1919–1939 oraz najcenniejsze książki z biblioteki podręcznej¹⁹⁰. Zabieg ten miał na celu przede wszystkim ochronę archiwaliów, a zabezpieczenie pomocy ewidencyjnych miało

¹⁸³M. Stażewski, *Poszukiwania ewakuowanych akt polskich, prowadzone przez niemieckie władze okupacyjne w czasie II wojny światowej*, „Archeion”, t. 78 (1984), s. 211.

¹⁸⁴Ibid.

¹⁸⁵K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 84.

¹⁸⁶Ibid.

¹⁸⁷Ibid.

¹⁸⁸Ibid.

¹⁸⁹Por. M. Stażewski, *Poszukiwania ewakuowanych akt polskich, prowadzone przez niemieckie władze okupacyjne w czasie II wojny światowej...*, s. 214.

¹⁹⁰K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 84–85.

pozwolić na weryfikację stanu zasobu placówki po zakończeniu wojny, z wybuchem której się liczone. Wierzone też, że zabieg ten pozwoli określić które akta pozostawały w zainteresowaniu Niemców, a które zostały zniszczone lub zaginęły w wyniku prowadzonych działań. Ostatecznie dyrektor podjął decyzję o pozostawieniu na miejscu 10 skrzyń z księgami i dyplomami sprzed 1500 r., ponieważ transport narażał je na większe niebezpieczeństwo¹⁹¹. Pozostałe 16 skrzyń 3 września 1939 r. przetransportowano na dworzec i załadowano je do przydzielonego wagonu, gdzie znalazły się również akta Komisji Odbiorczo-Zdawczej z lat 1926–1939, Delegacji Polskiej do wykonania traktatu archiwalnego z Austrią z lat 1932–1938 oraz materiały Komisji Atlasu Wielkopolski przy Towarzystwie Przyjaciół Nauk, a nad transportem od 4 do 14 września czuwali Kazimierz Kaczmarczyk, Adam Kaletka, Franciszek Paprocki oraz woźny Bronisław Perz¹⁹². Pieczęć nad gmachem Archiwum Państwowego w Poznaniu, zgodnie z zaleceniami ewakuacyjnymi, przejął Zarząd miasta Poznania, a bezpośrednią opiekę sprawował woźny Stanisław Perz¹⁹³. 14 września 1939 r. pociąg dotarł do Pniewa koło Żychlina, gdzie wojskowy kierownik pociągu, w obawie przed ostrzeliwaniem, polecił podróżnym opuścić skład i poczekać w pobliżu. Ostatecznie do pociągu powrócił jedynie Franciszek Paprocki, który dojechał nim aż do Bydgoszczy, gdzie został usunięty przez Niemców, i podobnie jak wcześniej Kazimierz Kaczmarczyk i Adam Kaletka odesłany na tyły¹⁹⁴. Sam transport skierowano do Berlina, skąd powrócił do Poznania w 1940 r. po odnalezieniu¹⁹⁵ go przez niemiecki zarząd archiwalny w Prezydium Policji¹⁹⁶. Podobny los spotkał akta, które w początkach okupacji zostały wywiezione z Poznania i po pewnym czasie odesłane, jak to miało miejsce w przypadku materiałów Urzędu Wojewódzkiego

¹⁹¹Ibid., s. 85.

¹⁹²Zabrali ze sobą bieżącą registraturę, księgi i dowody rachunkowe, inwentarze i katalogi archiwalne oraz biblioteczne, kasę, pieczęcie urzędowe oraz maszynę do pisania. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 99; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 85.

¹⁹³Pozostali pracownicy archiwum – Leon Siuchniński oraz Janusz Staszewski pełnili służbę wojskową. Drugi z wymienionych zmarł w Wilnie w skutek odniesionych ran. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 99; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 85.

¹⁹⁴AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 99; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 85.

¹⁹⁵Niemcy poszukiwali materiałów ewakuowanych przez polską służbę archiwalną, ponieważ miały dla nich dużą wartość. Zob. M. Stażewski, *Poszukiwania ewakuowanych akt polskich, prowadzone przez niemieckie władze okupacyjne w czasie II wojny światowej...*

¹⁹⁶K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 85.

w Poznaniu, Banku Rolnego, Wojewódzkiego Funduszu Pracy, Państwowego Pedagogium, Kuratorium oraz Akademii Handlowej¹⁹⁷.

Tymczasem do Poznania 10 września 1939 r. wkroczyli Niemcy, a opiekę nad Archiwum Państwowym objął okupacyjny dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej – dr Alfred Lattermann, a następnie z ramienia wojska – Herresarchivrat Danz z Berlina, którego pierwszym rozkazem było spisanie i wywiezienie do Berlina 7 500 fascykułów byłego pruskiego Generalkommando V z lat 1830–1918¹⁹⁸. 25 września 1939 r. powrócił do Poznania dyrektor Kazimierz Kaczmarczyk, któremu nie pozwolono wejść do gmachu, a dzień później razem z Adam Kaletką zostali aresztowani i osadzeni w więzieniu sądowym przy ul. Młyńskiej. W trakcie aresztowania byli również przesłuchiwani przez Gestapo w związku z nieudzielaniem przed wojną dostępu do akt niemieckim badaczom¹⁹⁹. 2 października 1939 r. Kazimierz Kaczmarczyk z Adamem Kaletką opuścili areszt i otrzymali polecenie od Herresarchivrata Danza, które polegało na rozpakowaniu pozostawionych w gmachu skrzyń i wykonania pod groźbą rozstrzelania spisu wywiezionych archiwaliów²⁰⁰. 17 października do Poznania przybył dr Erich Randt, dyrektor Archiwum Państwowego we Wrocławiu, który razem z asesorem archiwalnym dr Goettingiem i radcą archiwalnym Danzem spisał z Kazimierzem Kaczmarczykiem i Adamem Kaletką protokół o stanie archiwum i przejęciu archiwum przez stronę niemiecką. W protokole uwzględniono stan zachowania archiwum, wywiezione akta, a następnie zapieczętowano budynek i zabrano klucze z informacją, że sprawy administracyjne zostaną wkrótce uregulowane²⁰¹. Z końcem października kierownictwo placówki, która po przyłączeniu Wielkopolski (Wartheland) do III Rzeszy nosiła nazwę Archiwum Rzeszy dla Kraju Warty (Reichsarchiv Wartheland Posen) objął dr Hermann Gollub²⁰². Administracyjnie instytucja podlegała pod namiestnika Kraju Warty – Arthura Greisera, jako Abteilung XVI Archivwesen Namiestnictwa, natomiast pod względem naukowym zwierzchnikiem był generalny dyrektor archiwów w Berlinie, co więcej,

¹⁹⁷M. Stażewski, *Poszukiwania ewakuowanych akt polskich, prowadzone przez niemieckie władze okupacyjne w czasie II wojny światowej...*, s. 222.

¹⁹⁸K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 86.

¹⁹⁹Ibid.; S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 62; K. Strykowski, *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archiwista Polski” t. 1 nr 53 (2009), s. 28.

²⁰⁰K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 86.

²⁰¹Ibid.

²⁰²Ibid.

pracownicy zabiegali o to, by placówka w całości podlegała tylko pod generalnego dyrektora, jednak władze nie wyraziły na to zgody²⁰³. Włączenie archiwów z obszarów wcielonych do III Rzeszy do niemieckiej sieci archiwalnej miało na celu germanizację i sprawne zniszczenie polskości, co planowano osiągnąć poprzez masowe gromadzenie oraz brakowanie registratur urzędów polskich i komasację akt świadczących o polskości wcielonych ziem²⁰⁴.

Po przejęciu przez Niemców placówka nie zmieniła siedziby, ponieważ budynek nie uległ zniszczeniu w pierwszym okresie wojny. Ograniczono się jedynie do wykonania najpilniejszych prac – naprawiono dach, zamontowano kraty w oknach, poprowadzono przewody elektryczne oraz gruntownie odnowiono kilka pomieszczeń służbowych, wyposażając je w najpotrzebniejsze sprzęty. Przez wzgląd na brak wystarczającej powierzchni magazynowej noszono się z zamiarem budowy nowego gmachu na potrzeby archiwum, jednak pomysł nie doczekał się realizacji. Rozważano lokalizację w okolicy ówczesnego Placu Niepodległości, na końcu Alei Niepodległości, ponieważ było tam wystarczająco dużo przestrzeni²⁰⁵.

Archiwum współpracowało z „Archivberatungsstelle”, czyli organem przy samorządzie Kraju Warty, który powoływał swoich współpracowników spośród niemieckich nauczycieli wiejskich pełniących rolę „Archivpflegerów”. Ich zadaniem było otoczenie opieką materiałów archiwalnych znajdujących się na prowincji²⁰⁶. Pomysł sam w sobie był godny pochwały, jednak wcielono go w życie dopiero w 1942 r., kiedy archiwa prywatne, miejskie i kościelne uległy już w znacznej mierze rozproszeniu, a nawet zniszczeniu²⁰⁷.

Funkcję kierownika archiwum pełnił dr Hermann Gollub, radca archiwalny z Wrocławia, zgermanizowany Mazur oraz referent personalny NSDAP na Poznań²⁰⁸. Stanowisko piastował od października 1939 r. do kwietnia 1941 r., kiedy to został karnie

²⁰³ Ibid., s. 90.

²⁰⁴ W. Suchodolski, *Archiwa polskie za okupacji (1939–1945)...*, s. 80.

²⁰⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/632, s. 7.

²⁰⁶ K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 90.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Na czele archiwum stał „kierownik”, a nie tak jak w pozostałych archiwach niemieckich „dyrektor”. Hermann Gollub wystosował w tej sprawie pismo do Namiestnika Rzeszy Kraju Warty – nie otrzymał na nie odpowiedzi, a po kilku dniach został pozbawiony funkcji. Niewykluczone, że wspomniane pismo się do tego przyczyniło. Zob. K. Zawacki, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1939–1945*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” t. 2020 nr Tom VII (2020), s. 207.

przeniesiony do Szczecina²⁰⁹. Chodził w mundurze partyjnym i przez to, że był bardzo zajęty partią nie angażował się odpowiednio w życie archiwum²¹⁰. W pamięci współpracowników zapisał się zbyt pobłażliwym traktowaniem polskich pracowników, lekkomyślnym brakowaniem dużych ilości akt w placówce i w urzędach oraz wycięciem drzew w ogrodzie archiwalnym bez wyrównania szkody²¹¹. Jego następcą został pochodzący z okolic Wałcza dr Erich Sandow, który już w 1940 r. został przeniesiony do Poznania z Królewca, a w czasie sprawowania władzy nad placówką przejął książki złożone przez Polaków w depozycie archiwum²¹². W lutym 1942 r. nowym zwierzchnikiem został mianowany dr Erich Weise – starszy radca Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie, kierownik urzędu archiwalnego przy szefie dystryktu w Warszawie, niedoszły kierownik archiwów w Leningradzie i na całą Rosję, który pozostał na stanowisku do stycznia 1945 r.²¹³. Był sumiennym urzędnikiem i przede wszystkim inteligentnym archiwistą, przeciwnikiem masowego i gwałtownego brakowania akt. Wychodził też z założenia, że sprawiedliwie traktowany personel polski odwdzięczy się lojalnością²¹⁴.

Personel archiwum liczył około 42 osoby, jednak przez wzgląd na dużą fluktuację, w latach 1939–1945 zatrudnionych było 57 osób – Polaków, Niemców oraz Ukraińców²¹⁵. Liczba zatrudnionych Polaków oscylowała w okolicach 30 osób i były one zatrudnione na stanowiskach pomocniczych („wissenschaftliche Hilfsarbeiter”), często poniżej swoich kompetencji²¹⁶. Rdzeń polskiego personelu stanowili głównie przedwojenni pracownicy placówki – Adam Kaletka²¹⁷, Leon Siuchniński, Franciszek Paprocki, Stefan Paternowski²¹⁸,

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Jednym z powodów przeniesienia Hermanna Golluba do Szczecina było oskarżenie go m.in. o nadmierną życzliwość względem Polaków. Zob. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 102–103; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 88.

²¹¹ K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 88.

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid., s. 88–89.

²¹⁴ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 102–103; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 88–89.

²¹⁵ K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 87–90.

²¹⁶ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 100; I. Radtke, *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)...*, s. 35.

²¹⁷ Kazimierz Kaczmarczyk w liście do Witolda Suchodolskiego podkreślał, że Adam Kaletka w okresie okupacji miał tylko 7 dni wolnych i pracował po 8–9 godzin dziennie. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 11.

²¹⁸ Stefan Paternowski w czerwcu 1945 r. został mianowany prowizorycznym archiwistą w Archiwum Państwowym w Poznaniu. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8740.

woźni – Bronisław i Stanisław Perz²¹⁹, Bogusław Perz, a od 1940 r. były woźny Komisji Odbiorczo-Zdawczej Stanisław Prutkowski oraz liczne grono przyjętych do pracy w latach 1940–1941²²⁰. Wśród pracowników znaleźli się przedwojenny dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu ksiądz dr Józef Nowacki oraz 3 profesorów gimnazjalnych, 3 bibliotekarzy, bankowiec, antykwariusz, komisarz policji, urzędnik wojewódzki, asystent uniwersytetu, oficer i studentki²²¹. W kwietniu 1943 r. zredukowano polski personel, co wiązało się ze zwiększonym zapotrzebowaniem na pracowników w zakładach pracujących dla wojska lub do kopania rowów i bunkrów²²². Polacy wypełniali polecenia służbowe, jednak nieobce im było opóźnianie wprowadzania w życie niemieckich zarządzeń oraz skrupulatne notowanie materiałów, którymi interesował się okupant²²³. Spisywano m.in. jakie materiały, w jakim celu, dokąd i kiedy wywożono (wszystkie spisy były schowane w budynku i spłonęły w 1945 r.). Gromadzono antypolskie zarządzenia oraz ukrywano archiwalia, których treść mogła zagrażać bezpieczeństwu Polaków²²⁴.

W pamięci archiwistów zapisali się zwłaszcza ci Niemcy, którzy swoim zachowaniem godzili zarówno w dobro zasobu, jak również w godność współpracowników. Dr Franz Böhm pracujący w latach 1940–1943, pomimo swojej inteligencji, zasłynął bezmyślnym brakiem akt polskich²²⁵ oraz nietaktem wobec Polaków; przydzielony do kancelarii Richard Proske razem z agresywnym woźnym Erichem Kramerem, którego unikali nawet Niemcy, ograbili biblioteki złożone w depozycie archiwum oraz kościoły na Jeżycach

²¹⁹Stanisław Perz w czerwcu 1945 r. został mianowany prowizorycznym starszym magazynierem w odradzającym się archiwum. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8741.

²²⁰Zob. K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 86–87.

²²¹AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 100; Wśród zatrudnionych w roli pomocniczej siły naukowej była m.in. Bożena Siuchnińska – żona Leona Siuchnińskiego. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8754; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 88.

²²²K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 88.

²²³W tej materii szczególnie wykazał się kustosz Adam Kaletka, dzięki któremu możliwe było odtworzenie losów zasobu. L. Adamczewski, *Ucieczka przed bombami*, Zakrzewo 2015, s. 108–110; T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 122; J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk 1878–1966: archiwista i historyk*, Poznań 2020, s. 178–179.

²²⁴AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 102; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 87.

²²⁵Pisze o tym w swoich wspomnieniach m.in. Stanisław Szereda, zatrudniony w roli naukowego pracownika pomocniczego w latach 1940–1942. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/633, s. 3–3v.

i w Ceradzu Kościelnym²²⁶. Charakterystyczną cechą w przypadku niemieckich archiwistów była duża fluktuacja kadr.

Pierwszym zajęciem niemieckiego zarządu po skompletowaniu personelu było rozpoznanie zasobu. W tym celu władze niemieckie zleciły Polakom wykonanie zestawienia z nazwą akt i miejscem ich przechowywania oraz chronologią²²⁷. W gestii Polaków, przez wzgląd na znajomość zasobu, języka oraz organizacji dawnych aktotwórców, leżało również wykonywanie kwerend genealogicznych dla Niemców z całej Europy²²⁸. Na zróżnicowanie obowiązków pracowników wpływała ich narodowość. Polacy i Ukraińcy wykonywali prace wymagające wysiłku fizycznego oraz znajomości języka – inwentaryzowali liczne nabytki archiwalne i biblioteczne, natomiast Niemcy wykonywali prace administracyjne oraz pisali referaty²²⁹. Ponadto Polacy pełnili nocne pogotowie pożarowe, a dyżury w soboty i niedziele mieli na zmianę z Niemcami²³⁰. Wartym zaakcentowania jest fakt, że z archiwalnego punktu widzenia praca wykonywana przez Ukraińców i Niemców nie przedstawiała żadnej wartości, ponieważ osoby te nie znały języka polskiego w stopniu pozwalającym na wykonywanie powierzonych obowiązków, a zwierzchnicy nie kontrolowali pracowników, ponieważ organizacja pracy w rzeczywistości nie istniała. Kierownictwo wychodziło z założenia, że skoro kandydat zgłosił się do pracy to dysponuje niezbędną wiedzą, dlatego każdy pracował jak umiał (i chciał)²³¹. Chaos wprowadzali również następujący po sobie kierownicy, ponieważ nie dość, że nie dawali wytycznych do pracy oraz nie dążyli do ustalenia odgórnych norm, to każdy z nich tworzył swój system nadawania nabytkom sygnatur, przez co powstał chaos uniemożliwiający korzystanie z zasobu²³². Nie bez znaczenia było również to, że prace porządkowe i inwentaryzacyjne nie były wykonywane na bieżąco, ponieważ zatrudnieni Polacy nie nadążali z ich wykonywaniem²³³.

²²⁶K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 89.

²²⁷Ibid., s. 90.

²²⁸Ibid.

²²⁹Ibid., s. 91.

²³⁰AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 100; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 91.

²³¹Ibid.; Ibid.

²³²Ibid., s. 101; Ibid., s. 91–92.

²³³W. Suchodolski, *Archiwa polskie za okupacji (1939–1945)...*, s. 81.

Dopływy wynikały z gromadzenia dokumentów polskich urzędów z obszaru Kraju Warty, które najpierw magazynowano w poznańskich kościołach, a potem poddawano brakowaniu i przekazywano do fabryk papieru²³⁴. W wyniku tego proceduru zniszczono sporą część akt Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu oraz archiwaliów guberni kaliskiej, które były przechowywane w archiwum, ponieważ personel wydzielający jednostki przeznaczone do zniszczenia nie znał ani języka polskiego, ani rosyjskiego i tym samym nie był w stanie rozpoznać prawdziwej wartości materiałów²³⁵. Minimalnie lepiej traktowano archiwalia wytworzone w języku niemieckim, jednak nawet wtedy zdarzały się pomyłki i przypadkowe przekazania na makulaturę, jak to miało miejsce z aktami zarządu dóbr księstwa Thurn-Taxis z XIX w.²³⁶ Niemożliwym jest ustalenie co dokładnie wcielono do zasobu, ponieważ nie zachowały się żadne spisy, które potwierdzałyby nabytki. Ze wspomnień archiwistów wynika, że wśród akt były registry Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, starostw powiatowych, urzędów wójtowskich, zarządów miejskich, Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, inspektorów szkolnych, Starostwa Grodzkiego w Poznaniu, Oddziału Prokuraturii Generalnej w Poznaniu, akta opiekuńcze Sądów Grodzkich, Prezydium Policji z czasów pruskich oraz archiwa rodzinne, cechów rzemieślniczych, stowarzyszeń i towarzystw²³⁷. Do zasobu włączono również materiały kościelne – akta konsystorza arcybiskupiego w Poznaniu, archiwum diecezjalne włocławskie, akta i archiwum kapituły i konsystorza metropolitalnego w Gnieźnie oraz pomniejszych parafii z obszaru Kraju Warty²³⁸. Niemcy bez czekania na zakończenie wojny i podpisanie stosownych traktatów pokojowych włączyli do Archiwum Rzeszy dla Kraju Warty materiały dotyczące ziem wcielonych do III Rzeszy, które były przechowywane w Archiwum Głównym w Warszawie, a były wśród nich staropolskie akta grodzkie i ziemskie, księgi podkomorskie oraz trybunału cywilnego byłej guberni kaliskiej²³⁹.

Począwszy od 1943 r. zarząd niemiecki gromadził akta w kościołach na prowincji, co miało je zabezpieczyć przed ewentualnymi bombardowaniami miast. Zdecydowano się na specjalną ochronę akt, które były szczególnie cenne z punktu widzenia okupanta i za

²³⁴K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 92.

²³⁵Ibid.

²³⁶Ibid.

²³⁷AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459, s. 103; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 92.

²³⁸K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 92–93.

²³⁹Ibid., s. 93.

wszelką cenę chciano zminimalizować zagrożenie wywołane pozostawieniem materiałów w obszarze objętym działaniami wojennymi. Wytypowano 5 kościołów w powiatach poznańskim i szamotulskim – w Ceradzu Kościelnym, Tarnowie Podgórnym, Bytyniu, Wilczynie i Biezdrowie, w których gromadzono akta i księgi grodzkie, ziemskie, kościelne oraz miejskie wytworzone po 1500 r., a także niektóre akta wytworzone przez urzędy niemieckie w XIX w. – Naczelnego Prezesa Prowincji Poznańskiej Komisji Osadniczej²⁴⁰. Większość akt przetrwała wojnę, jednak nieprawidłowe przechowywanie w wilgotnych pomieszczeniach, nieprzystosowanych do przechowywania archiwaliów odbiło na nich piętno. Księgi pozbawione skórzanych opraw butwiały w stosach oraz ulegały dekompozycji, co w przyszłości przysporzyło archiwistom problemów, które zostaną przedstawione w dalszej części pracy.

Na stan zasobu wpłynęło również wycofanie przez niemiecki Zarząd miasta Poznania w 1943 r. archiwum miejskiego z dyplomami z XIII w. i księgami od końca XIV w., które w 1944 r. ewakuowano do powiatu Nowy Tomyśl, dzięki czemu ocalało niemal w całości, z minimalnymi stratami rzędu 2%²⁴¹. Dzięki temu zabiegowi akta nie uległy zniszczeniu podczas ewakuacji oraz nie zostały strawione przez późniejszy pożar budynku.

Oprócz zasobu archiwum rósł również zasób biblioteki, ponieważ Niemcy gromadzili książki z dworów i kościołów oraz od osób prywatnych. Gwałtowny przyrost nie sprzyjał prowadzeniu prac inwentaryzacyjnych, a na chaos w księgozbiorze wpłynęło również przesygnowanie książek, ponieważ przedwojenny porządek uznano za niewłaściwy²⁴². Pokłosiem chaosu w zasobie archiwalnym, zmian sygnatur oraz zmian układu w księgozbiorze było ograniczenie do minimum możliwości korzystania z pracowni naukowej²⁴³.

²⁴⁰Ibid., s. 94.

²⁴¹Archiwalia zdeponowano w Wąsowie. Na uznanie zasługuje postawa sołtysa gminy Wąsowo Michała Przybyłaka, który już w styczniu 1945 r. otoczył opieką archiwalia. Na jego polecenie zasobu pilnowała straż, a lokalna ludność była uświadamiana o wartości zgromadzonych materiałów. W kwietniu 1945 r. zdecydowano o przeniesieniu akt do budynku szkoły, co miało na celu zwiększenie bezpieczeństwa zasobu. Zob. K. Strykowski, *Powojnie: wieś wielkopolska w latach 1945–1948*, Poznań 2021, s. 225; APP, Urząd Wojewódzki Poznański, 53/471/2870, s. 59; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 93.

²⁴²K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 93.

²⁴³Ibid.

Jak pokazują powyższe przykłady, ogrom prac związanych z gromadzeniem i rozmieszczeniem zasobu, jego ewidencją i próbami zabezpieczenia oraz przygotowywaniem do brakowania w całości absorbował pracowników, którzy nie mieli czasu na prace porządkowo-inwentaryzacyjne, co rzutowało bezpośrednio na znikomą działalność naukową oraz funkcjonowanie pracowni naukowej.

Pierwsze obawy o bezpieczeństwo akt i samego gmachu Archiwum Rzeszy dla Kraju Warty w Poznaniu pojawiły się już w 1942 r., kiedy to zaczęto bać się bombardowania miasta, które mogło być opłakane w skutkach zarówno dla samego Poznania, jak także dla zasobu archiwum. Jednym z pierwszych działań było wprowadzenie środków obrony przeciwlotniczej, co sprowadzało się do wyposażenia magazynów w odpowiedni sprzęt przeciwpożarowy²⁴⁴. Podjęto wtedy również decyzję o przewiezieniu do fortów na cytadeli skrzyń z najstarszymi dyplomami pergaminowymi i księgami sprzed 1500 r., jednak w 1943 r. wojsko bez porozumienia z władzami placówki przetransportowało cenny ładunek do kościoła farnego w Poznaniu, a następnie do bunkrów w Sulęcinie²⁴⁵. Dalsze losy materiałów archiwalnych zgromadzonych w skrzyniach również wiązały się ze zmianą miejsca przechowywania. Jesienią 1944 r. przewieziono je do kopalni soli w Grasleben w Dolnej Saksonii, skąd po kapitulacji Niemiec w 1945 r. zostały przetransportowane przez Anglików do Goslar, następnie wróciły do Poznania w 1947 r.²⁴⁶

Sobota 20 stycznia 1945 r. była ostatnim dniem pracy w archiwum dla niemieckich pracowników, którzy już więcej nie pojawili się w budynku. Wieczorem tego dnia dr Erich Weise poinformował Adama Kaletkę, że archiwum zostało rozwiązane, co było wynikiem gremialnej ucieczki okupanta z Poznania w związku ze zbliżającą się do miasta Armią Czerwoną²⁴⁷. Dwa dni przed opuszczeniem placówki Niemcy spalili na miejscu akta kancelaryjne, by nie dostały się w niepowołane ręce²⁴⁸. W niedzielę 21 stycznia budynek opuścił posterunek „Nachrichten Zentrale” dla miasta Poznania, który od 2 miesięcy

²⁴⁴ APP, Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań, 53/299/263, s. 8; APP, Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań, 53/299/3044, s. 8.

²⁴⁵ K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 93–94; L. Adamczewski, *Ucieczka przed bombami...*, s. 64–69.

²⁴⁶ K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 94.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid.

stacjonował w gmachu archiwum²⁴⁹. Adam Kaletka i Stanisław Prutkowski ostatni raz w budynku byli 22 stycznia, ponieważ w następnych dniach w związku z ostrzeliwaniem miasta gmach archiwum, podobnie jak budynki poczty i sądu apelacyjnego znajdujące się w centrum miasta, został zajęty przez wojsko niemieckie i przekształcony w punkt oporu przeciwko wojskom radzieckim²⁵⁰. 29 stycznia wybuchł pożar, w wyniku którego budynek, jak również zgromadzone w nim archiwalia i książki uległy doszczętnemu zniszczeniu. Pozostało po nich 20 cm popiołu, a gmach obrócił się w ruinę. Wysoka temperatura wykręciła metalowe szyny podpierające stropy, które zostały przebite przez belki spadające z dachu, a ściany zewnętrzne nosiły ślady po pociskach armatnich²⁵¹. W stosunkowo najlepszym stanie pozostały jedynie piwnice, które przetrwały ogień i po usunięciu z nich popiołu mogły po wojnie pełnić funkcję magazynu dla akt zwożonych z kościołów na prowincji²⁵². Kazimierz Kaczmarczyk sugerował, że pożar archiwum nie był wynikiem przypadku bądź prowadzonego ostrzału, a celowego podpalenia przez Gestapo lub Brandkommando²⁵³. Jednak biorąc pod uwagę, że 29 stycznia 1945 r. do działań wojennych włączyły się radzieckie siły powietrzne, jest wysoce prawdopodobne, że pożar mógł być wynikiem ich działań²⁵⁴. Do podobnych wniosków doszedł Jarosław Matysiak, który w swojej publikacji słusznie zauważył, że przez wzgląd na okoliczności i nastroje polityczne Kazimierz Kaczmarczyk nie mógł nawet zasugerować, że gmach do ruiny doprowadziły działania Armii Czerwonej²⁵⁵. Abstrahując od źródła ognia, straty dla archiwum były ogromne. Nie licząc siedziby obróconej w ruinę, placówka straciła 75% zasobu. W pożarze spłonęło 500 000 dyplomów pergaminowych, rękopisów, fascykułów, map, planów oraz książek od XV w. do 1939 r., ocalały jedynie materiały, które ewakuowano poza Poznań²⁵⁶.

Straty poniesione podczas II wojny światowej były ogromne i niosły ze sobą poważne konsekwencje, ponieważ archiwiści byli zmuszeni zorganizować placówkę niejako na nowo. Archiwum nie posiadało budynku, a ocalały zasób był rozproszony w wyniku

²⁴⁹Ibid., s. 95.

²⁵⁰Ibid.

²⁵¹Ibid.

²⁵²Ibid., s. 94–95.

²⁵³Ibid., s. 94; K. Kaczmarczyk, *Straty archiwalne na terenie Poznania w latach 1939–1945...*, s. 66.

²⁵⁴Z. Szumowski, *Boje o Poznań 1945*, Poznań 1985, s. 287–288.

²⁵⁵J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk 1878–1966...*, s. 180.

²⁵⁶K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej...*, s. 95–100.

ewakuacji i należało go rewindykować z Niemiec oraz przetransportować z kościołów na prowincji. Stanowiło to ogromne wyzwanie, jeśli uwzględni się fakt, że dotychczasowa siedziba placówki była w ruinie, podobnie jak reszta miasta i kraju.

W związku z powyższym, po zakończeniu działań wojennych historia Archiwum Państwowego w Poznaniu wkroczyła w nowy etap.

Rozdział II. Organizacja Archiwum Państwowego w Poznaniu po 1945 r.

1. Struktura organizacyjna

Sytuacja archiwów w 1945 r. była dramatyczna. Przed całą przedwojenną siecią archiwalną oraz każdym archiwum z osobna stanęło zadanie możliwie szybkiej reaktywacji oraz zabezpieczenia zasobu. By mogło do tego dojść placówki potrzebowały zorganizować się na nowo, zatroszczyć o bazę lokalową oraz przede wszystkim zatrudnić archiwistów, których liczba przez wzgląd na zwiększenie się sukcesywnie zakresu pracy w PRL oraz jej specyfikę musiała ulec zwielokrotnieniu.

Analogiczna sytuacja miała miejsce w Poznaniu. Zarówno stan fizyczny budynku, jak i zasobu stanowił duże wyzwanie dla archiwistów po II wojnie światowej. Archiwum Państwowe w Poznaniu swoją opieką początkowo otaczało archiwalia znajdujące się na terytorium należącym do przedwojennego województwa poznańskiego oraz materiały przechowywane na terenie ziemi lubuskiej (do czasu powstania województwa zielonogórskiego w 1950 r.). Do 1947 r. jako filia poznańskiego archiwum działało Archiwum Państwowe w Bydgoszczy. W późniejszych latach obszar działania placówek w ramach sieci archiwalnej ulegał korektom podczas kolejnych zmian administracyjnych, co rzutowało również na podległe im mniejsze archiwa. Do 1975 r. Archiwum Państwowemu w Poznaniu podlegały Powiatowe Archiwa Państwowe w Gnieźnie, Pile, Lesznie, Koninie, Kaliszu²⁵⁷, Poznaniu, Szamotułach oraz Jarocinie i Kole²⁵⁸. Po wdrożeniu zmian administracyjnych polegających na wprowadzeniu dwustopniowego podziału administracyjnego²⁵⁹ zasób PAP w Szamotułach i w Poznaniu przejęło APP, archiwa w Kaliszu i Lesznie zostały samodzielnymi jednostkami szczebla wojewódzkiego, z kolei placówki w Koninie, Gnieźnie i Pile funkcjonowały jako zamiejscowe oddziały Archiwum

²⁵⁷ PAP w Kaliszu w 1958 r. przekształcono w Oddział Terenowy APP.

²⁵⁸ PAP w Jarocinie i Kole zlikwidowano w 1952 r.

²⁵⁹ Zwiększono liczbę województw z 17 do 49, co miało również wpływ na sieć archiwalną. Na mocy Zarządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 21 stycznia 1976 r. oraz Zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 31 stycznia 1976 r. zniesiono archiwa powiatowe oraz zwiększono liczbę archiwów wojewódzkich do 33.

Państwowego w Poznaniu. W wyniku tych przeobrażeń APP swoim zasięgiem obejmowało zmniejszone województwo poznańskie oraz konińskie i pilskie. Zmiany te wpływały również na zmianę nazwy placówki, o czym była mowa już we wstępie niniejszej rozprawy.

Do 1951 r. funkcjonowanie archiwów państwowych regulował przedwojenny dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami²⁶⁰. Była to podstawa prawna, która w momencie jej ogłoszenia nie odbiegała od standardów europejskiego prawa archiwalnego – wzorce czerpano z rozwiązań pruskich i francuskich²⁶¹. Scentralizowana organizacja służby archiwalnej służyła integracji i ujednoczeniu archiwów, co okazało się korzystne również po zakończeniu II wojny światowej. Zwierzchnictwo nad całą siecią archiwów sprawował ponownie Wydział Archiwów Państwowych, na czele z jego przedwojennym dyrektorem Witoldem Suchodolskim, mianowanym na to stanowisko przez Ministerstwo Oświaty już 13 lutego 1945 r.²⁶² Do podstawowych zadań WAP należały: reaktywacja poszczególnych archiwów, rewindykacja materiałów archiwalnych wywiezionych poza granice Polski oraz przyjmowanie do zasobu archiwaliów podworskich (wielkich prywatnych majątków ziemskich) przekazywanych w wyniku wejścia w życie dekretu o reformie rolnej z 1945 r., rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 1 marca 1945 r. oraz okólnika Ministra z 14 lutego 1946 r. Oprócz tego, na mocy ustawy KRN z 3 stycznia 1946 r. upaństwowiono większe zakłady przemysłowe, a do zasobów zaczęły trafiać archiwalia gospodarcze. W obliczu zmian ustrojowych zachodzących w kraju po zakończeniu II wojny światowej, zwłaszcza powszechnej centralizacji władzy na wzór radziecki, archiwiści już w 1945 r. zdawali sobie sprawę z potrzeby nowelizacji obowiązującego wówczas dekretu z 1919 r., który nie przystawał do nowych okoliczności²⁶³. Nie bez znaczenia była również ewolucja funkcji spełnianych przez archiwa, które z miejsc służących przede wszystkim

²⁶⁰ *Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182)*; R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 33–95.

²⁶¹ R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 48.

²⁶² Witold Suchodolski został zastąpiony na stanowisku Naczelnego Dyrektora 1 lutego 1949 r. przez Rafała Gerbera – przedwojennego działacza komunistycznego. Zmiany personalne wiązały się z coraz większym upolitycznieniem polskiej sieci archiwalnej. J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 26–28.

²⁶³ Okoliczności prowadzące do ogłoszenia dekretu z 1951 r. oraz dyskusję towarzyszącą przygotowaniom treści normatywu w środowisku archiwalnym opisał Rafał Galuba. Zob. R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 96–128.

nauce zaczęły przekształcać się w urzędy służące administracji państwowej, oczekującej udostępnienia informacji lub wypożyczenia akt²⁶⁴.

Ogłoszenie nowego dekretu o archiwach państwowych miało miejsce 29 marca 1951 r., a sam akt prawny, po części wzorowany na lenińskim dekrete z 1918 r., wprowadzał zmiany w organizacji polskiej służby archiwalnej, które charakteryzowały się ścisłym podporządkowaniem placówek w terenie nowopowstałej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych²⁶⁵. Centralizacją objęto zarówno organizację państwowej sieci archiwalnej, jak i politykę archiwalną oraz zarządzanie archiwami w ramach państwowego zasobu archiwalnego²⁶⁶. Charakter powyższego dekretu był niezwykle ogólnikowy. W swoich założeniach regulował jedynie podstawowe kwestie, przez co poszczególne aspekty pracy archiwów miały określić szczegółowe przepisy kancelaryjne, metodyczne oraz organizacyjne. Państwowa służba archiwalna miała mieć wpływ na życie polityczne, naukowe, gospodarcze i kulturalne kraju, a do jej najważniejszych zadań należało scalenie materiałów archiwalnych tworzących państwowy zasób archiwalny oraz objęcie nadzorem wszystkich prawno-publicznych instytucji wytwarzających akta o trwałym znaczeniu²⁶⁷. Zgodnie z założeniami archiwa centralne i wojewódzkie miały przechowywać zasób historyczny, natomiast archiwa powiatowe wyłącznie akta wytworzone współcześnie. Do głównych zadań instytucji zgodnie z art. 4 dekretu należało zabezpieczanie, gromadzenie, scalanie, rejestracja, porządkowanie, przechowywanie oraz udostępnianie, nadzór nad składnicami akt oraz prace naukowo-badawcze i wydawnicze w zakresie archiwistyki i źródeł archiwalnych²⁶⁸.

Archiwiści zdając sobie sprawę z niedoskonałości dekretu z 1951 r. już na początku lat 60. rozpoczęli prace nad jego częściową zmianą, które przerodziły się w działania nad stworzeniem nowej ustawy archiwalnej²⁶⁹. Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach została uchwalona 14 lipca 1983 r. przez Sejm PRL i zaczęła obowiązywać od

²⁶⁴Ibid., s. 96–97.

²⁶⁵Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149); J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 39–40.

²⁶⁶R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 109–110.

²⁶⁷Ibid., s. 112–113.

²⁶⁸Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149).

²⁶⁹R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 328–345.

1 stycznia 1984 r.²⁷⁰ Państwo znajdowało się wówczas w niezwykle trudnej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej, co nie sprzyjało tworzeniu nowego prawa archiwalnego. Stan wojenny oraz zimna wojna nie ułatwiały otwartej dyskusji na temat nowego prawa, przez co dostęp obywateli do archiwaliów i informacji archiwalnej nie został poszerzony²⁷¹. Było to o tyle istotne, że opracowywany projekt miał dotyczyć nie tylko archiwów państwowych i służby archiwalnej, ale również wszystkich aktotwórców i korzystających z zasobu. Ustawa zdawała się być, zwłaszcza w porównaniu do poprzednich normatywów określających działanie archiwów w Polsce, dość nowoczesna i nieodstająca od zagranicznych aktów prawnych²⁷². Nowość zasygnalizowaną już w tytule stanowił termin „narodowy zasób archiwalny”²⁷³, który dzielił się w zależności od statusu prawnego aktotwórców na państwowy (art. 15)²⁷⁴ i niepaństwowy zasób archiwalny (art. 41)²⁷⁵. Do podstawowych zadań polskich archiwów państwowych zaliczono czynności podejmowane w związku z państwowym zasobem archiwalnym – kształtowanie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowywanie, zabezpieczanie i udostępnianie materiałów archiwalnych wchodzących w jego skład; kontrolowanie postępowania z aktami w jednostkach organizacyjnych oraz archiwach zakładowych i składnicach akt; pełnienie funkcji urzędowych z wystawianiem poświadczeń i uwierzytelnionych kopii na podstawie zgromadzonego zasobu oraz szeroko rozumiana działalność wydawnicza, naukowa oraz informacyjno-popularyzacyjna z edukacją o archiwach i zasobie na czele²⁷⁶. Archiwa Państwowe nadal podlegały Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, a prace

²⁷⁰Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

²⁷¹R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 345–346.

²⁷²J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 77–78.

²⁷³Na narodowy zasób archiwalny składają się materiały archiwalne (niezależnie od postaci, w jakiej występują) zawierające informacje o działalności państwa polskiego, jego organów i jednostek organizacyjnych, społecznych, gospodarczych, zawodowych, wyznaniowych oraz o rozwoju nauki, kultury i sztuki. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173); C. Biernat, *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach...*, s. 58.

²⁷⁴Na państwowy zasób archiwalny składają się materiały powstające w wyniku działalności organów państwowych i innych jednostek organizacyjnych, organów jednostek samorządu terytorialnego oraz innych samorządowych jednostek organizacyjnych, obcych organów władz i administracji państwowej i innych organów, jednostek organizacyjnych i organizacji, związków wyznaniowych oraz okupacyjnych jednostek wojskowych, jeżeli materiały te znajdują się na terenie Polski. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

²⁷⁵Niepaństwowy zasób archiwalny dzieli się na ewidencjonowany (art. 42 – akta partii politycznych, organizacji spółdzielczych, politycznych i społecznych, kościołów i związków wyznaniowych) i nieewidencjonowany (art. 46 – materiały powstające w wyniku działalności osób fizycznych i stanowiące ich własność). Ibid.

²⁷⁶Ibid.

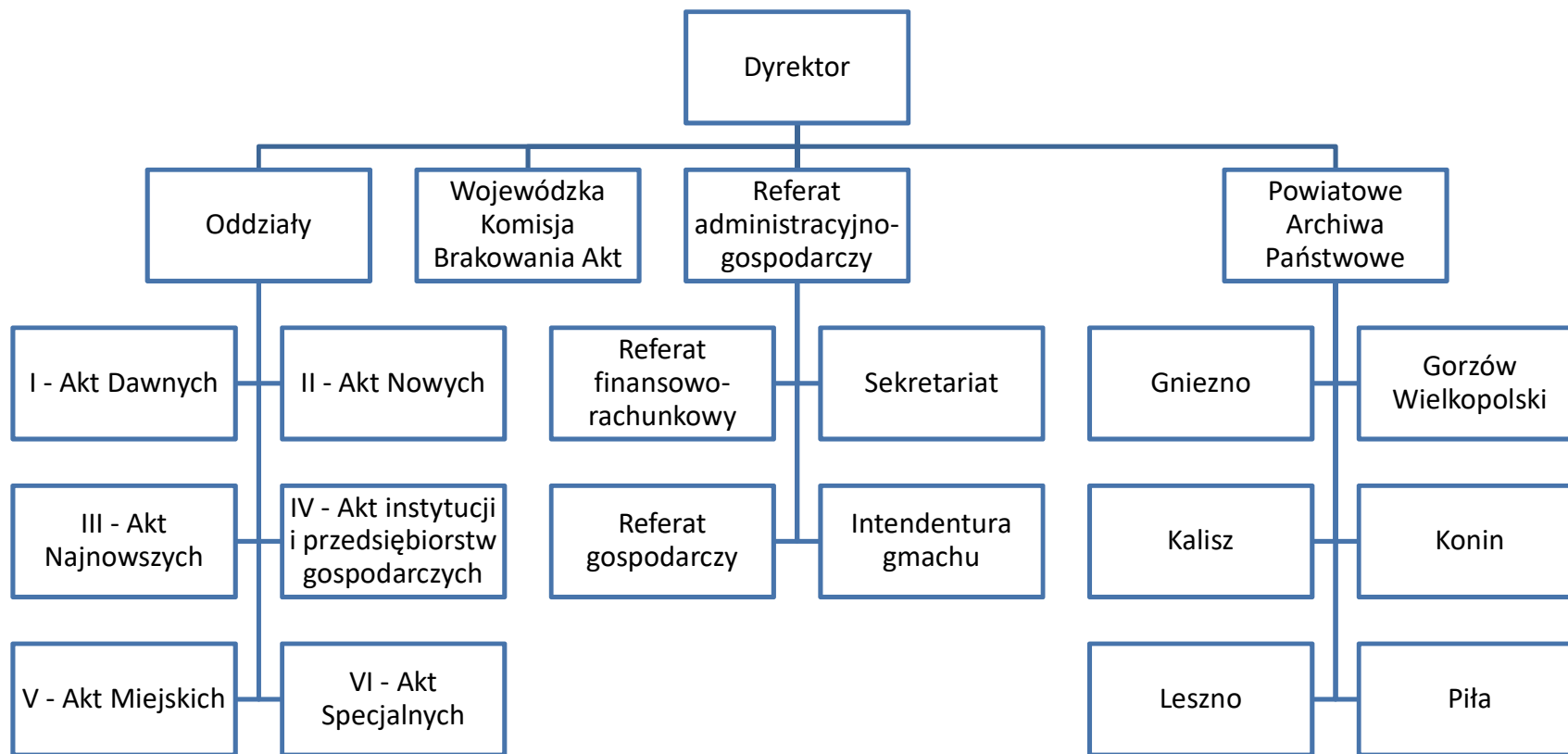
całej sieci koordynował Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. Niestety wraz z upływem czasu jasnym stało się, że również ta ustawa nie rozwiązuje wszystkich problemów polskich archiwów. Co więcej, z czasem okazało się, że stwarza nowe dla aktotwórców i użytkowników, którzy nie posiadali podstawowej wiedzy z zakresu archiwistyki.²⁷⁷.

O ile dekryty, rozporządzenia i ustawy regulowały funkcjonowanie placówek na zewnątrz, na relacje i zależności służbowe wewnątrz archiwum wpływ miały statuty. Pracownicy zatrudnieni w archiwum byli podzieleni między poszczególne oddziały, w ramach których realizowali powierzone im działania. Oddziały dzielono na aktowe (ich wewnętrzny podział ulegał zmianom) oraz finansowo-rachunkowe i administracyjno-gospodarcze. Na mocy statutu z 1952 r., który był załącznikiem do Zarządzenia nr 6 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 15 maja 1952 r.²⁷⁸, archiwum zostało podzielone na Oddziały: I – Akt Dawnych, II – Akt Nowych (do 1918 r.), III – Akt Najnowszych, IV – Akt instytucji i przedsiębiorstw gospodarczych (banki, akta podworskie, zakłady przemysłowe, instytucje o charakterze kredytowymi gospodarczym, władze i urzędy skarbowe), V – Akt Miejskich (miast i cechów – niezależnie od czasu powstania), VI – Akt specjalnych (tajnych). Ponadto w archiwum funkcjonowała Komisja Brakowania Akt i pracownia naukowa, co obrazuje poniższy schemat. Dyrektor archiwum był zawsze mianowany przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, natomiast zastępca był wyznaczany spośród kustoszów Oddziałów na wniosek dyrektora. Statut określał też, że archiwum było samodzielną jednostką objętą budżetem NDAP.

²⁷⁷ O złożoności problemów związanych z nową ustawą archiwalną oraz jej brakami Zob. R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 345–448.

²⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13, s. 28–30.

Schemat 1 Organizacja Archiwum Państwowego w Poznaniu w 1952 r.²⁷⁹



²⁷⁹ Statut Archiwum Państwowego w Poznaniu z 1952 r. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13.

Kolejny statut wszedł w życie w 1970 r. i stanowił załącznik do Zarządzenia nr 25 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 20 lipca 1970 r.²⁸⁰. Dzielił placówkę na oddziały: I – materiały archiwalne wytworzone do końca XVIII w.; II – materiały archiwalne wytworzone od początku XIX w. do (1944) 1945 r.; III – materiały archiwalne wytworzone od (1944) 1945 r. oraz stanowisko pracy do spraw norm zakładowych; IV – ewidencja, informacja i udostępnianie zasobu wraz z pracownią naukową z biblioteką i filmoteką oraz pracowniami – konserwatorską i reprograficzną. Po zmianach z 1976 r. organizacja placówki uległa kolejnej zmianie, a oddziały zostały podzielone na: I – opracowania zasobu archiwalnego; II – nadzoru nad narastającym zasobem; III – informacji naukowej i udostępniania akt; IV – techniczny (z pracowniami konserwatorską i reprograficzną).

Rolą dyrektora oraz kadry kierowniczej była organizacja pracy archiwum w taki sposób, by poszczególni pracownicy mogli realizować te zadania, do których mieli największe predyspozycje. Miało to również wpływ na optymalizację procesów, które przekładały się na realizację założonych planów. W 1981 r. szczególną uwagę zwrócono na rozgraniczenie kompetencji poszczególnych oddziałów, ponieważ wcześniej dochodziło do sytuacji, że pracownicy podejmowali te same zadania, co w szerszej perspektywie mogło generować opóźnienia²⁸¹.

Każdy z archiwistów podczas pracy realizował się w zagadnieniach, które w wyjątkowy sposób go interesowały, a miejscem do wymiany myśli i doświadczeń były zebrania naukowe, które zapoczątkował dyrektor WAP Rafał Gerber w 1949 r.²⁸². Według założeń w archiwach centralnych i wojewódzkich miały się odbywać posiedzenia naukowe z częstotliwością 1–2 razy w miesiącu, jednak tylko największe placówki mogły sobie na to pozwolić, na co wpływ miała realizacja pozostałych zadań na nie nałożonych²⁸³. Zdaniem Piotra Bańkowskiego decyzja ta doprowadziła do wydatnego podniesienia poziomu naukowego archiwistów, co skutkowało nadaniem w 1964 r. Naczelnej Dyrekcji oraz

²⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/26, s. 6–10.

²⁸¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 87.

²⁸² P. Bańkowski, *Pół wieku odrodzonych polskich archiwów państwowych...*, s. 23.

²⁸³ W rzeczywistości pomysł egzekwowania 12 spotkań w ciągu roku nie powiódł się. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008, s. 117.

archiwom prawa do zatrudniania samodzielnych i pomocniczych pracowników naukowo-badawczych²⁸⁴. Takie rozwiązanie wpłynęło pozytywnie na wzrost prestiżu archiwów wśród jednostek naukowo-badawczych oraz ułatwiło pracownikom z ambicjami naukowymi rozwój ścieżki zawodowej w dziedzinie archiwistyki, a nie tylko historii. Umożliwienie rozwoju naukowego należy traktować jako zmianę pozytywną, dzięki której naukowcy mogli w pełni poświęcić się pogłębianiu wiedzy z zakresu archiwistyki, co skutkowało zdobywaniem kolejnych stopni i tytułów naukowych. Referaty wygłaszane na zebraniach naukowych były regularnie opiniowane przez NDAP oraz specjalistów w danej dziedzinie spoza jednostki macierzystej prelegenta²⁸⁵. Wystąpienia przedstawiające szczególną wartość merytoryczną publikowano na łamach *Archeionu*, by jak najwięcej osób mogło się z nimi zapoznać.

W comiesięcznych zebraniach dla archiwistów uczestniczyli również kierownicy oddziałów terenowych, podczas których prezentowano wyniki prowadzonych przez siebie badań oraz prac związanych z opracowywanymi zespołami. Spotkania stanowiły płaszczyznę do wymiany doświadczeń, a dla początkujących pracowników i stażystów²⁸⁶ stanowiły kolejne miejsce, z którego mogli czerpać wiedzę od starszych stażem współpracowników. Oprócz bieżących problemów²⁸⁷ omawiano również zagraniczne czasopisma archiwalne²⁸⁸, co z kolei pozwalało zapoznać się z najnowszymi osiągnięciami osobom, które nie znały danego języka. Jednym z wniosków płynących z ankiety

²⁸⁴P. Bańkowski, *Pół wieku odrodzonych polskich archiwów państwowych...*, s. 23.

²⁸⁵AZ NDAP, Opinie o referatach wygłoszonych na zebraniach naukowych AP m. Poznań i województwa poznańskiego 1951–1962, sygn. 38/56; AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/21; AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/22; AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/23; AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/24; AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie Archiwum Państwowe m. Poznań i województwa poznańskiego t. 1–3 1971–1975, sygn. 88/23; AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznań i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/27; AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznań i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/28; AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznań i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/29.

²⁸⁶Swoją karierę jako stażysta w 1952 r. rozpoczął prof. Henryk Lesiński, polski archiwista, historyk, mediewista i pomoroznawca. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 122.

²⁸⁷Tematy wystąpień określano z rocznym wyprzedzeniem. Pracownicy przygotowywali referaty będące odpowiedzią na aktualne problemy związane z pracą nad zasobem. W 1969 r. oprócz prelekcji związanych z metodami opracowania, inwentaryzacją i charakterystykami zasobu pojawiły się zagadnienia związane ze stuleciem Archiwum Państwowego w Poznaniu. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/136, s. 6–6v.

²⁸⁸Omawiano literaturę i czasopisma pochodzenia radzieckiego, niemieckiego, czeskiego, angielskiego i skandynawskiego.

przeprowadzonej wśród pracowników naukowych archiwów w latach 1962–1963 było podniesienie poziomu wygłaszanych referatów²⁸⁹. Nie mniej ważne było możliwie jak największe zaangażowanie pracowników w te spotkania oraz rozbudzenie zainteresowania teorią archiwalną. Podczas zebrania w 1964 r. Stanisław Nawrocki podzielił się ze współpracownikami wrażeniami z V Międzynarodowego Kongresu Archiwów w Brukseli, w którym miał okazję uczestniczyć²⁹⁰. W 1973 r. w zebraniach naukowych uczestniczyli pracownicy Oddziału Archiwum Polskiej Akademii Nauk²⁹¹.

W sprawozdaniu Archiwum Państwowego w Poznaniu za 1949 r. pojawiła się informacja, że w archiwum odbywały się regularnie wewnętrzne konferencje, podczas których omawiano plany i podział pracy oraz zarządzenia. Było to też miejsce do realizacji zadań politycznych. We wspomnianym roku jedna z konferencji upamiętniała miesiąc przyjaźni polsko-radzieckiej, a inną poświęcono Józefowi Stalinowi w 70. rocznicę urodzin – oba referaty wygłosiła wówczas Janina Bielecka²⁹². W ramach szkolenia BHP Kazimierz Sibilski przeprowadził w 1951 r. szkolenie z obsługi hydrantów, które pojawiły się w budynku przy ul. 23 Lutego 41/44²⁹³. Organizowano też regularnie szkolenia w ramach pierwszej pomocy, które prowadziło PCK²⁹⁴.

W archiwach organizowano szkolenia ideologiczne dla pracowników naukowych, którzy byli zobowiązani do zapoznania się z kursem z materializmu dialektycznego i historycznego²⁹⁵. W 1951 r. w ramach takiego przedsięwzięcia Tadeusz Mencil wygłosił na posiedzeniu naukowym referat „Źródła ideologiczne marksizmu”, natomiast w ramach zebrań szkoleniowych wysłuchano referatów Wiesławy Grajkowskiej (Kochel) „Podstawowe zasady dialektyki marksistowskiej” oraz Franciszka Paprockiego „Marksizm

²⁸⁹ Ankiety nie można uznać za odzwierciedlającą w pełni realia, ponieważ wypełniło ją 120 osób (na 300 uprawnionych). Zob. I. Radtke, M. Cygański, Z. Boda-Krężel, *Życie naukowe w archiwach w świetle ankiety przeprowadzonej w latach 1962–1963*, „Archeion”, t. 47 (1967).

²⁹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 94.

²⁹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 79.

²⁹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 105.

²⁹³ Pojawienie się hydrantów było wynikiem ogólnopolskiej akcji przeciwpożarowej organizowanej przez Straż Pożarną w 1950 r., której jednym z głównych celów w odniesieniu do archiwów było zaopatrzenie budynków w podręczne środki i sprzęty gaśnicze. Początkowo za bezpieczeństwo budynku odpowiadał Franciszek Paprocki, a następnie Kazimierz Sibilski. Ibid., s. 134v–135; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 88.

²⁹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

²⁹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

a rewizjonizm”²⁹⁶. Rok później zaznaczono, że kształcenie ideologiczne odbywało się poza czasem urzędowym, a całym przedsięwzięciem kierował Marian Mika. Zreferowano wówczas dziewięć tematów: „Rola mas ludowych i jednostki w historii”, „Warunki materialnego bytu społeczeństwa i społeczna świadomość”, „Materializm a idealizm”, „Marksistowska teoria poznania”, „Formy państwa burżuazyjnego”, „Marksizm-leninizm a nauki historyczne”, „Dyktatura proletariatu”, „Proletariat a warstwy pośrednie” oraz „Klasa robotnicza a klasa narodowa”²⁹⁷.

Podczas zebrania podsumowującego w 1953 r. zwrócono uwagę, że pracownicy administracji przejawiali zbyt małą aktywność w szkoleniu ideologicznym, co stanowiło swego rodzaju uchybienie. Podczas wspomnianego spotkania sporo miejsca poświęcono nie tyle sprawom archiwalnym, co kwestiom związanym z polityką państwa oraz zadaniami „szybszego podniesienia dobrobytu ludności, lepszego i pełniejszego zaspokojenia potrzeb mas pracujących”²⁹⁸. Również archiwum miało swoim funkcjonowaniem przyczynić się do ciągłego rozwoju kraju. Wpływ na taki przebieg spotkania mogła mieć obecność przedstawicieli NDAP, którzy przebywali wówczas w Poznaniu z powodu kontroli i wzięli udział w zebraniu podsumowującym 1953 r.²⁹⁹ W 1955 r. w szkoleniu brali udział jedynie pracownicy naukowcy i omawiali temat materializmu dialektycznego i historycznego, natomiast dla wszystkich odbywał się cotygodniowy przegląd prasy³⁰⁰.

W latach 60. szkolenia na stałe wpisały się w harmonogram pracy archiwum i odbywały się 2 razy w miesiącu, podobnie jak szkolenie zawodowe. W latach 70. wszyscy pracownicy uczestniczyli w comiesięcznych odczytach prelegentów Towarzystwa Wiedzy Powszechnej na temat życia politycznego i gospodarczego, a w 1975 r. przeprowadzono szkolenie przeciwpożarowe oraz w zakresie obrony przeciwlotniczej i przeciwaerowej³⁰¹.

²⁹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 88.

²⁹⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 123.

²⁹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 122.

²⁹⁹ Wizytacja odbyła się w dniach 15–16 stycznia 1953 r. Nie stwierdzono nieprawidłowości w pracach poszczególnych oddziałów placówki, a ogólny stan prac bieżących nie budził żadnych zastrzeżeń. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/130, s. 2–2v.

³⁰⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

³⁰¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 129–130.

W 1987 r. wszyscy pracownicy wzięli udział w szkoleniu z zakresu bhp i obrony przeciwpożarowej³⁰².

Osobnym zagadnieniem były szkolenia dla wszystkich pracowników w ramach zachowania tajemnicy służbowej i państwowej oraz przestrzegania wytycznych w związku z bezpieczeństwem budynku oraz przechowywanych w nim akt. Spośród zatrudnionych były wyznaczane osoby, które miały upoważnienie do dostępu do wiadomości stanowiących tajemnicę państwową. Kandydatury wytypowanych były przysyłane do Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych i po uzyskaniu pozytywnej opinii pracownicy otrzymywali niezbędne uprawnienia³⁰³.

Wiele trudności po II wojnie światowej sprawiało utrzymanie czystości i porządku w magazynach archiwalnych³⁰⁴. Temat był wielokrotnie podejmowany na zebraniach zespołu doradczego dyrektora, rozważano m.in. czy powierzchnia (przepisowe 400 m²) jest sprządana codziennie, a jeśli nie to czy należy się za taką pracę zapłata³⁰⁵. Także

³⁰²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120.

³⁰³OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 0/6/307/3325; OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/2614; OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/2663; OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/4542; OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/5930; OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/5992.

³⁰⁴ W archiwum panowały początkowo trudne warunki. 2 stycznia 1953 r. podczas zebrania pracowników zwrócono uwagę, że „sprzątaczkę nie mogą się doprosić o mydło, proszek i szmaty. Brak również gorącej wody do mycia dla sprzątaczek. Mimo zimnej pory roku pracują one stale w zimnej wodzie. Nikt się ich losem nie zainteresował. Należy kupić dla nich gliceryny do smarowania rąk popękanych od zimnej wody.” Zob. APP Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/98, s. 2v. Przykładowo w 1972 r. w APP obowiązywały następujące normy przydziału środków do mycia dla pracowników: 150 g mydła – pracownicy administracji i telefonistka, 200 g mydła – archiwiści, 300 g mydła – manipulanci, maszynistki, sprzątaczkę, robotnicy gospodarczy, 300 g mydła i 200 g proszku do prania – palacze centralnego ogrzewania, dozorca, pracownicy pracowni mikrofilmowej i konserwatorskiej. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/138, s. 5–6.

³⁰⁵ W 1968 r. jeden z pracowników archiwum wystąpił anonimowy donos do Komitetu Dzielnicowego PZPR, w którym opisał dość trudną sytuację sprzątaczek i konflikt jednej z nich z dyrektorem Czesławem Skopowskim – problem wynikał ze sposobu podziału powierzchni do sprzątania i godzin pracy. W budynku przy ul. 23 Lutego 41/43 pracowały 3 sprzątaczkę, każda z nich sprzątała jedno piętro. Czesław Skopowski chciał, by sprzątaczkę z I i II piętra miały udział w sprzątaniu III piętra, ponieważ było największe pod względem powierzchni (zgodnie z normami każda powinna sprzątać około 400 m²). Jedna z kobiet wyraziła sprzeciw. Podczas zebrań 12 maja 1970 r., 23 maja 1970 r., 2 lutego 1971 r., 17 maja 1971 r. kontrolowano stopień czystości w budynku i wykonywanie pracy – mimo to efekty nie były zadowalające. Sprawę została oddana do Sądu Powiatowego dla Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego w Poznaniu, ostatecznie zdecydowano, że sprzątaczkom należy zapłacić za przepracowane godziny, co zakończyło spór. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/42, s. 57–58v, 78, 83; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/263, s. 7–9; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 103; AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427, s. 21–26.

w późniejszych latach występowały okresowe trudności z zatrudnieniem nowych pracowników gospodarczych³⁰⁶.

Problem z utrzymaniem czystości w archiwum nie musiał być wyłącznie przejawem złej woli sprzątaczek lub ich niezorganizowania i zaniedbywania obowiązków. Biorąc pod uwagę, że w budynku przez większość czasu prowadzone były prace wykończeniowo-remontowe logicznym jest, że generowały one więcej kurzu niż podczas „normalnego” funkcjonowania placówki. Co więcej, Irena Radtke podczas jednego z zebrań zwróciła uwagę, że rzemieślnicy wykonujący różne prace zlecone w gmachu rzucają niedopałki ma korytarze i klatki schodowe, co również przyczynia się do ogólnego bałaganu³⁰⁷. Ze względu na to, że sprzątaczkę nie były fizycznie w stanie wykonać wszystkich zadań, a archiwum nie było stać na zatrudnienie osób z zewnątrz, w 1982 r. pracownicy merytoryczni zostali poproszeni o umycie okien i wypranie firan w swoich gabinetach. Polecenie to spotkało się z oporem archiwistów³⁰⁸.

W 1981 r. sporym problemem dla archiwum było zaopatrzenie archiwum w opał, co realnie wpływało na komfort pracy oraz warunki magazynowe³⁰⁹. Mimo tego, że udało się kupić 90% potrzebnej ilości był on gorszej jakości niż w latach poprzednich, co przekładało się na większe zużycie. W następnym roku problem z opałem nie wystąpił, ale odczuwano brak artykułów biurowych, odzieży i roboczego obuwia ochronnego oraz środków utrzymania czystości i higieny osobistej pracowników³¹⁰. Nie odnotowano za to trudności w rozprowadzaniu kart zaopatrzenia pracowników w artykuły reglamentowane³¹¹. Większe problemy pojawiły się w 1983 r., jednak dzięki „dobrym kontaktom z władzami i środowiskiem” udało się spowodować, że nie było większych zakłóceń w funkcjonowaniu archiwum³¹². W sprawozdaniu za 1984 r. wprost pisano o tym, że archiwum działało w czasach kryzysu, co przekładało się na trudności w zaopatrzeniu placówki w najpotrzebniejsze materiały³¹³. Największe problemy wynikały

³⁰⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 88.

³⁰⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/45, s. 140–144.

³⁰⁸ Ibid., s. 142–143.

³⁰⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 88.

³¹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 102.

³¹¹ Ibid.

³¹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 91.

³¹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94.

z awarii aparatury w pracowni mikrofilmowej, przez co powstawały opóźnienia w realizacji planu.

2. Warunki lokalowe

Archiwum Państwowe w Poznaniu stanęło u progu powojennej rzeczywistości z doszczętnie zniszczonym budynkiem oraz rozproszonym zasobem, jednak dzięki zaangażowaniu archiwistów placówka rozpoczęła działalność jako jedno z pierwszych archiwów odradzającej się polskiej sieci archiwalnej³¹⁴. Początkowe miesiące funkcjonowania cechowała walka z licznymi przeciwnościami, co najlepiej świadczy o determinacji przedwojennych pracowników chcących doprowadzić instytucję do dawnego blasku. Zadania i funkcje archiwum określały akty prawne, o których więcej w podrozdziale przedstawiającym organizację placówki. Archiwum Państwowe w Poznaniu swoim działaniem obejmowało początkowo obszar przedwojennego województwa poznańskiego, jednak na przestrzeni lat dochodziło do licznych zmian w podziale administracyjnym kraju, co miało również wpływ na funkcjonowanie archiwów.

Sytuacja lokalowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w 1945 r. była niezwykle trudna i bez precedensu w całej jego historii. W jaki sposób placówka miała realizować nałożoną na nią rolę administracyjną i naukową? Rację bytu archiwów stanowią akta. Jednak te – rozproszone w wyniku działań wojennych, nie miały zapewnionej odpowiedniej powierzchni magazynowej do reewakuacji.

Opiekunem archiwum, a właściwie tego co ocalało, do czasu powrotu Kazimierza Kaczmarczyka został Adam Kaletka, który koordynował wszystkie działania związane zarówno z budynkiem, jak również archiwiami³¹⁵. Już 6 lutego 1945 r. wystosował pismo do dowódcy wojsk radzieckich w Poznaniu z prośbą o szczególną ochronę wszystkich

³¹⁴Archiwum, które wznowiło działalność już w lipcu 1944 r. była placówka w Lublinie. Wydział Archiwów Państwowych został reaktywowany w pierwszych miesiącach 1945 r., a jego głównym zadaniem była reaktywacja sieci archiwalnej, w skład której weszły przedwojenne archiwa znajdujące się w granicach powojennej Polski oraz archiwa poniemieckie w Szczecinie, Gdańsku, Wrocławiu i Olsztynie. J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 26–31.

³¹⁵K. Kaczmarczyk, *Adam Henryk Kaletka (1887–1956)*, „Archeion”, t. 26 (1956).

gmachów, w których znajdowały się akta³¹⁶. Korespondował również w kwietniu z wojewodą poznańskim prosząc o interwencję w Głównym Dowództwie Armii Czerwonej, w celu ochrony archiwaliów złożonych w Grasleben³¹⁷. Z kolei do Milicji Obywatelskiej zgłosił się z prośbą o zabezpieczenie porzuconego mienia archiwalnego – chodziło zwłaszcza o archiwalia znajdujące się w kościołach w Tarnowie Podgórnym, Ceradzu Kościelnym, Wilczynie, Bytyniu i Biezdrowie³¹⁸. Adamowi Kaletce zależało na ograniczeniu dostępu do akt, by nie zostały zniszczone lub rozkradzione przez okolicznych mieszkańców albo kolekcjonerów poszukujących wartościowych łupów. Archiwum Państwowe w Poznaniu wystawiło w pierwszych miesiącach po zakończeniu wojny rekomendację dyrektorowi Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu ks. dr. Józefowi Nowackiemu, który wnioskował do Ministerstwa Spraw Zagranicznych o wydanie paszportu i umożliwienie wyjazdu do Grasleben w celu poszukiwania wywiezionych archiwaliów³¹⁹. Z takim samym wnioskiem wystąpił również z ramienia APP Adam Kaletka³²⁰.

Zniszczenia Archiwum Państwowego w Poznaniu w ostatnich dniach wojny były ogromne. Ostatecznie po wojnie ocalał jedynie budynek mieszkalny znajdujący się obok gmachu na Górze Przemysła, w którym pracownicy pod kierownictwem Adama Kaletki³²¹ (zespół zorganizował się już 24 lutego 1945 r.³²²), a następnie Kazimierza Krzyżanowskiego³²³ i finalnie Kazimierza Kaczmarczyka rozpoczęli działalność służbową na tyle, na ile pozwalały na to możliwości, ponieważ w budynku uszkodzone zostały drzwi,

³¹⁶AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 67; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/160, s. 7.

³¹⁷AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 68–69; APP, Urząd Wojewódzki Poznański 1945–1950, 53/471/119, s. 10.

³¹⁸AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 70–71.

³¹⁹Ibid., s. 72–74.

³²⁰Ibid., s. 75–76.

³²¹ Dużym wsparciem dla Adama Kaletki była jego córka Bożena Kaletka, która od lutego 1945 r. pracowała w odradzającym się APP. W czerwcu tego roku została mianowana na stanowisko prowizorycznego starszego rejestratora. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8716.

³²²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/160, s. 4–7.

³²³Kazimierz Krzyżanowski nie cieszył się dobrą opinią wśród archiwistów oraz Kazimierza Kaczmarczyka, który uważał, że Krzyżanowski nie miał wiedzy archiwalnej i był ponadto obojętny na sprawy archiwum oraz pracowników, którzy nie dostawali pełnego uposażenia/poborów na czas. Zob. K. Strykowski, *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka...*, s. 22; AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 9; AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/59, s. 18, 120.

okna oraz sufity i dach³²⁴. W lipcu 1945 r. Kazimierz Kaczmarczyk w liście do Witolda Suchodolskiego, dyrektora Wydziału Archiwów Państwowych pisał, że nie może się doprosić remontu tego miejsca, ponieważ miasto miało już swoje plany co do tego punktu na mapie i nie uwzględniały one odbudowy archiwum w dawnej lokalizacji³²⁵. Jednakże nawet krótkotrwała praca w takich warunkach była niemożliwa, dlatego Wydział Odbudowy Urzędu Wojewódzkiego podjął ostatecznie decyzję o przeprowadzeniu gruntownego remontu, w wyniku którego archiwisci otrzymali do dyspozycji 5 lokali na parterze i I piętrze oraz kilka w piwnicy³²⁶. Dwa pomieszczenia spośród wymienionych przeznaczono na lokale służbowe, a w pozostałych urządzono magazyny.

Pożar archiwum nie naruszył konstrukcji piwnic w budynku służbowym, dlatego postanowiono wykorzystać je na potrzeby magazynowania akt, które należało jak najszybciej zabezpieczyć. Usunięto popiół i rozpoczęto składowanie niewielkiej części archiwaliów wywiezionych na prowincję oraz nowe nabytki i zbiory biblioteczne³²⁷. Stan akt przechowywanych w pięciu miejscowościach poza Poznaniem na przełomie lipca i sierpnia 1945 r. osobiście sprawdził na polecenie dyrektora Kazimierza Kaczmarczyka archiwista Leon Siuchniński. Po wykonaniu zadania przygotował dokładne zestawienie odnośnie sytuacji w konkretnych lokalizacjach³²⁸. W sprawozdaniu zawarł wszystkie najważniejsze informacje – odległość od Poznania, możliwości dojazdu z miasta, typ i ilość zgromadzonych archiwaliów, dokładne miejsca ich przechowywania oraz losy zasobu w czasie wojny i po jej zakończeniu, kiedy zdarzało się, że był przenoszony. Wiadomości te uzyskiwał podczas rozmów z przedstawicielami lokalnych władz oraz mieszkańcami³²⁹. Wytypował również akta, które należało przetransportować w pierwszej kolejności, co wynikało z potrzeby zwolnienia miejsca (np. kaplica w Biezdrowie była potrzebna dla sprawowania kultu) lub złych warunków przechowywania (akta leżały na wilgotnej ziemi i pokrywały się pleśnią)³³⁰. Wielkość zasobu oszacowano na 536,5 m³ – dla obliczeń

³²⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8–8v; K. Strykowski, *Poznań '45...*, s. 281–282.

³²⁵AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 15–16; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/342.

³²⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8–8v.

³²⁷Ibid.

³²⁸AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 77–79.

³²⁹Ibid.

³³⁰Ibid.

przyjęto, że na jedną platformę zmieści się 6 m³, stąd na przewiezienie akt do Poznania potrzeba będzie około 90 platform³³¹.

Akta z Bytnia, za transport których odpowiadał Leon Siuchniński były w złym stanie. Przechowywane były w pomieszczeniu z otwartymi drzwiami, co umożliwiało ich rozkradanie przez lokalnych mieszkańców, dzieci i żołnierzy, a nawet rozrzucanie ich na zewnątrz budynku³³². Sytuacja uległa minimalnej poprawie, gdy w miejsce wojska pojawiła się szkoła rolnicza, jednak kradzieże nie ustawały, a łupem miejscowej ludności padały nawet futryny okien magazynowych³³³. W lepszych warunkach składowano archiwalia w Ceradzu Kościelnym, ponieważ według relacji Franciszka Paprockiego ze stycznia 1946 r., który podczas wizyt zauważył „jedynie 2 fascykuly akt grodzkich poznańskich lekko zbutwiałe, jako leżące na framudze okna, tuż przy szybach”, reszta materiałów zachowała się w paczkach, a luzy były niewielkie³³⁴. W Tarnowie Podgórnym akta oraz inwentarz (aparat, powielacz, lampa kwarcowa i biurka) były przechowywane w kaplicy cmentarnej oraz w wójtostwie – akta przetrwały w dobrym stanie, jednak z wyposażenia wojnę przetrwał jedynie aparat³³⁵. Część archiwaliów, zwłaszcza akta grodzkie wieluńskie zostały już w maju 1945 r. odnalezione i przetransportowane do Poznania przez tarnowskich chłopów, o czym w liście do Witolda Suchodolskiego pisał Kazimierz Kaczmarczyk³³⁶. O tym, jak wymagającą pracą były podróże służbowe w celu przygotowywania transportów świadczy sprawozdanie Franciszka Paprockiego z podróży do Krosna nad Odrą we wrześniu 1946 r., który relacjonował przewożenie archiwaliów ze

³³¹W Tarnowie Podgórnym przechowywano 56 m³, Ceradzu Kościelnym 104 m³, Bytniu 210,5 m³, Wilczynie 40 m³, Biezdrowie 126 m³. Ibid.

³³²Na przełomie grudnia 1945 r. i stycznia 1946 r. przewieziono 68 ton archiwaliów dla APP oraz 32 tony dla Archiwum Archidiecezjalnego. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/423, s. 26–27.

³³³AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 4–5; K. Strykowski, *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka...*, s. 25; K. Strykowski, *Powojnie: wieś wielkopolska w latach 1945–1948...*, s. 62–63.

³³⁴Akta z kościoła zostały przeniesione na probostwo, ale mimo przenosin ich ogólny stan nie był zły (biorąc pod uwagę ich wojenne losy), nieznaczne szkody wyrządziły myszy. Przy transporcie akt do Poznania wykorzystano 18 samochodów 3-tonowych. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/423, s. 28–28v, 44–44v.

³³⁵Leon Siuchniński w sprawozdaniu podejrzewał, że zaginione wyposażenie zostało przywłaszczone przez wójta, ponieważ miała dotrzeć do niego relacja świadka, który widział jak sprzęt był wnoszony na wójtostwo. Według relacji Franciszka Paprockiego akta zachowały się w stanie nienaruszonym, wyjątek stanowiły 2–3 fascykuly akt nowszych, które zostały doszczętnie zniszczone przez myszy. Zob. Ibid., s. 31, 45.

³³⁶AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 11; K. Strykowski, *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka...*, s. 22–23; K. Strykowski, *Powojnie: wieś wielkopolska w latach 1945–1948...*, s. 225.

szkoły na stację kolejową przy pomocy samochodu użyczonego za zgodą lekarza ze Szpitala Powiatowego w Krośnie:

„Podkreślam tu specjalnie instytucje i ludzi, ponieważ od ich zrozumienia i dobrej woli zawisł los transportu. W przeciwnym wypadku nie było na miejscu innej możliwości zorganizowania prac z braku ludzi chętnych do pracy i z uwagi na małą liczbę pojazdów, przeciążonych już własnymi potrzebami. Prace załadowania wagonu trwały od 9:30 bez przerwy do godz. 18:30 przy pomocy 2 aut ciężarowych i 10 osób płatnych. W sumie przewieziono 9 samochodów akt, książek i szaf, w tym akt 2, książek 4 i szafek biurowych 3 samochody. Archiwalia rozmieszczone były w 5 salach znajdujących się w różnych miejscach /piwnice, parter, I p./.

Odległość ze szkoły do dworca wynosi ponad 2 km.”³³⁷

Z kolei Franciszek Paprocki w liście do Witolda Suchodolskiego z 1947 r. pisał (pisownia oryginalna):

„Jeżeli chodzi o zwózki akt z Piły, jesto problem b. ciężki. Piła była prawdziwą kopalnią zespołów akt i księgozbiorów. W dużej części padły one wraz z miastem pastwą pożarów. Część rozdrapała ludność na codzienny użytek, reszta uległa zagładzie niezabezpieczona na czas przed działaniem śniegu i deszczu. To co pozostało mieści się w gmachu Starostwa, jest kilka wagonów akt, wprawdzie zabezpieczonych ale na skutek niesprzyjających okoliczności stale narażonych na grabież (remont gmachu, większa ilość robotników, przeprowadzka urzędów, brak centralnego ogrzewania itp.) Przytym warunki pracy okropne. Akta porzucane w kilku ubikacjach na II p. i strychu. Znoszenie ich na dół ciężkie, żmudne. Na miejscu brak ludzi chętnych do pracy nawet za wzgl. wysokim wynagrodzeniem. Brak samochodów, któreby przewiozły akta do wagonu itd. – I szy wagon ładowaliśmy ludźmi i samochodami z Poznania, co pochłania duże sumy. W każdym wypadku, w miarę nadsyłanych kredytów roboty musimy wykonać!”³³⁸

Niestety w grudniu 1947 r. doszło do włamań do piwnic pod zamkiem – rozboju dokonywała młodzież szkolna, która dopuszczała się systematycznych kradzieży dokumentów i książek. Sprawa została przekazana do Sądu Grodzkiego w Poznaniu, który 26 maja 1948 r. ogłosił wyrok³³⁹. Kolejny incydent niszczenia zasobu miał miejsce na początku 1949 r., kiedy to udostępniono w piwnicach budynku służbowego jedno

³³⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/423, s. 57.

³³⁸ List z 19 lutego 1947 r. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/59, s. 76.

³³⁹ Oskarżenia zostali oddani pod opiekę rodziców oraz kuratorów sądowych. (V. Kg. 84/48). Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/527, s. 2, 6.

pomieszczenie robotnikom budowlanym, którzy pracowali przy skuwaniu tynków³⁴⁰. Przywłaszczyli płótna, na których były naklejone mapy oraz wypili 5 butelek wina, które należały do jednego z lokatorów budynku³⁴¹. Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane przeprowadzające prace nie poczuwało się do odpowiedzialności, ponieważ w ich mniemaniu piwnice nie były dostatecznie zabezpieczone i nie było pewności, że to ich pracownicy dopuścili się tego występku³⁴².

Pracownicy archiwum zabiegali o jakiegokolwiek miejsce dla akt i dzięki ich staraniom udało się pozyskać pomieszczenia w byłym zamku cesarskim (umieszczono w nich archiwalia zmagazynowane przez Niemców w kościele na Jeźcach) oraz w podziemiach kościoła św. Marii Magdaleny³⁴³. Wystąpiono również do Uniwersytetu Poznańskiego z prośbą o użyczenie pomieszczeń w Zamku Cesarskim, co spotkało się z aprobatą władz uniwersyteckich – udostępniono czasowo lokale, które należało jednak najpierw doprowadzić do stanu używalności, co miało miejsce w 1946 r.³⁴⁴. Dyrektor prosząc o wsparcie finansowe dla archiwum nie zapominał o swoich podwładnych, którzy poświęcali się dla dobra placówki, równoległe starając się przetrwać w zrujnowanym mieście. W listach do Witolda Suchodolskiego prosił o wypłaty pieniędzy dla pracowników, którzy również prywatnie borykali się z ogromnymi problemami³⁴⁵.

Równoległe do działań prowadzonych w celu zabezpieczenia lokum na potrzeby prowadzonej działalności Archiwum Państwowe w Poznaniu wystosowało dezyderat w kwestii przywrócenia placówki do stanu sprzed 31 sierpnia 1939 r.³⁴⁶ W dokumencie zwrócono uwagę na poniesione straty, które odnotowano w nieruchomościach (budynku głównym – zamku oraz służbowym – mieszkalnym), wyposażeniu pomieszczeń biurowych

³⁴⁰W pomieszczeniu mieli przechowywać swoje ubrania oraz narzędzia. Ibid., s. 14–14v.

³⁴¹Ibid.

³⁴²Ibid., s. 15.

³⁴³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8–8v.

³⁴⁴Kazimierz Kaczmarczyk w liście do Witolda Suchodolskiego informował, że Uniwersytet jest skłonny udostępnić pomieszczenia na 3–4 lata, a koszty remontu oferowanego skrzydła Zamku Cesarskiego mogły wynieść nawet 1 milion złotych. Placówki nie było stać na poniesienie kosztów zabezpieczenia okien i dachu, stąd decyzja o skorzystaniu tylko z paru pomieszczeń i przystosowaniu do użytkowania piwnic pod spalonym gmachem archiwum. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 19–20; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 25–25v; PANAWOP, Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j.a. 160; K. Strykowski, *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka...*, s. 24.

³⁴⁵„Bieda dokucza zwłaszcza Kaletce, który wszystko stracił przez pożar mieszkania i uciekł tylko w tym, co miał na sobie”. Zob. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 25.

³⁴⁶AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 97–100.

oraz magazynów³⁴⁷, księgozbiornym podręcznym oraz zasobie – wskazano również miejsca, z których można było uzyskać ekwiwalent książek oraz materiałów archiwalnych i wyposażenia³⁴⁸. W osobnych wykazach zestawiono zniszczone i wywiezione archiwa, biblioteki, akta urzędów oraz osób prywatnych z obszaru województwa poznańskiego oraz terenów przygranicznych³⁴⁹. Do archiwum pytania kierowały także liczne instytucje poszukujące swoich materiałów archiwalnych lub informacji o nich. Placówka jako reprezentant państwowej służby archiwalnej udzielała porad oraz informowała o ustaleniach władz³⁵⁰.

Kazimierz Kaczmarczyk nie ustawał w działaniach, które miały zapewnić archiwum miejsce, w którym mogłoby realizować swoje fundamentalne zadania w sposób bezpieczny dla pracowników i archiwaliów³⁵¹. Wynikiem tych starań było przyznanie placówce budynku byłej gminy żydowskiej przy ul. Szewskiej 10, w którym znajdowało się Archiwum Miejskie³⁵² (jego zasób przeniesiono następnie do zamku)³⁵³. Ostatecznie przejęto 18 pomieszczeń (15 magazynów, 1 gabinet, 1 pracownię publiczną, 1 kancelarię), które już w tamtym momencie były niewystarczające na potrzeby archiwum, dlatego nadal szukano lokum, w którym mogłoby ono osiąść na stałe³⁵⁴. Co więcej, brano też pod uwagę, że powyższy budynek mógłby zostać oddany poprzednim właścicielom. Rozwiązaniem było staranie się o jeden ze zniszczonych obiektów z centrum miasta, który

³⁴⁷ Spis był szczegółowy, obejmował ilość przedmiotów takich jak: biurka (6), szafy do książek (4) i akt (6), pulpity (1), półki do książek (36), krzeselka (33), dywan (1), lampy stojące (12) i wiszące (11), kosze do papieru (6), drabiny (25), półki do akt w magazynach – szerokość 2,5 m/wysokość 3,5 m/głębokość 0,4m (250), stoły (11), umywalki (2), lustra (2), kanapa (1), zegary (4), stojaki do garderoby (2), obrazy (6), serweta na stół (1), szafa żelazna (1), kozielki na akta (13), gaśnice przeciwpożarowe (6). Dzięki zestawieniu możliwym jest wyobrażenie o wyposażeniu archiwum w przededniu wojny oraz skala poniesionych strat.

³⁴⁸ Pod uwagę brano Geheimes Staatsarchiv w Berlin Dahlem, Staates- und Universitaetsbibliothek w Berlinie, Kriegsarchiv w Berlinie, Reichsarchiv w Poczdamie, Archiv des Generalstabes i Staatsarchiv w Dreźnie. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 10.

³⁴⁹ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 58–66, 87–93, 101–112; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 12–13, 21–24.

³⁵⁰ Korespondencję związaną z rewindykacją prowadzono jeszcze w 1947 r., wśród pytających była m.in. Biblioteka Miejska w Bydgoszczy oraz Sąd Gromadzki we Włocławku. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 27–32.

³⁵¹ O problemach związanych z korzystaniem z pomieszczeń udostępnionych przez UAM oraz o konflikcie z Zarządem Miejskim pisał Jarosław Matysiak. Zob. J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk 1878–1966...*, s. 183–188.

³⁵² Losy archiwum spisał jego kierownik, a następnie długoletni kustosz APP Marian Mika. Przez wzgląd na śmierć autora pracę do druku przygotowała Irena Radtke, która uwzględniła sugestie recenzentów pracy bez ingerencji w treść. M.J. Mika, *Dzieje Archiwum Miejskiego w Poznaniu...*

³⁵³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 54–54v.

³⁵⁴ Ibid.

zostałyby wyremontowane z uwzględnieniem specyficznych wymogów stawianych budynkom archiwalnym³⁵⁵. W listopadzie 1947 r. wybór padł na spalony neorenesansowy gmach po Sądzie Apelacyjnym³⁵⁶, co spotkało się z aprobatą wszystkich zainteresowanych stron³⁵⁷. Jednak jeszcze w 1948 r. na Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich we Wrocławiu wymieniano Poznań obok Krakowa, Kielc i Lublina jako miejscowości, w których powinno się wybudować nowe siedziby dla archiwów państwowych, ponieważ bez spełnienia tego warunku ich praca będzie niemożliwa³⁵⁸.

Do oficjalnego przekazania nieruchomości po Sądzie Apelacyjnym doszło 28 lutego 1948 r.³⁵⁹ – budowla do końca II kwartału była odgruzowywana, a czas ten wykorzystano na dyskusje nad planem rozbudowy, która ruszyła w III kwartale tego roku³⁶⁰. Poznańska Dyrekcja Odbudowy wykonała projekt, który nie został w całości zaakceptowany przez Urząd Planowania, zatwierdzono częściową renowację i domagano się rozebrania fragmentu skrzydła³⁶¹, co umożliwiłoby odbudowę baszty na sąsiedniej działce i zapewniło do niej dostęp z każdej strony³⁶². Na rekonstrukcję składało się położenie dachu, naprawa murów zewnętrznych, wylanie stropów i przygotowanie suterenu na potrzeby magazynowe, jednak przez problemy z niedostateczną liczbą murarzy i brakiem materiałów budowlanych (które i tak były słabej jakości) doszło do opóźnienia w prowadzonych pracach³⁶³. Sukces, jakim było pozyskanie budynku dla Archiwum

³⁵⁵ Brano pod uwagę gmach byłego Państwowego Gimnazjum Męskiego im. Gotthilfa Bergera przy ul. Strzeleckiej, jednak Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego wyraziło sprzeciw. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/342.

³⁵⁶ Dokumentacja budynku sporządzona przez Miejskiego Konserwatora Zabytków (karta biała PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_30_EN.144911) dostępna online. Zob. *Zabytek.pl – Najwyższy Sąd Krajowy, ob. Wojewódzkie Archiwum Państwowe* [<https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-276316>] [na:] <https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-276316>, dostęp 16 czerwca 2022 r.

³⁵⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/342.

³⁵⁸ H. Dobrowolski, *Pomieszczenia archiwalne i wyposażenie archiwów państwowych*, „Archeion”, t. 41 (1964), s. 49.

³⁵⁹ Pismo od Wojewody Poznańskiego z decyzją zostało wystawione 13 stycznia 1948 r., jednak do faktycznego przekazania, podczas którego sporządzono spis zdawczo-odbiorczy, doszło 28 lutego 1948 r. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/353, s. 1–2.

³⁶⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 79v–80.

³⁶¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/355, s. 11–12v; Mimo sprzeciwu Kaczmarczyka, prof. Zdzisława Kępińskiego – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Wojewódzkiej Rady Planowania rozbiórka północnego skrzydła doszła do skutku. Zob. J. Matysiak, *Kazimierz Kaczmarczyk 1878–1966...*, s. 191.

³⁶² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 79v–80; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/356, s. 36–37v; PANAWOP, *Materiały Kazimierza Kaczmarczyka*, j.a. 160.

³⁶³ AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47, s. 89–90.

Państwowego w Poznaniu oraz prowadzone prace budowlane były szeroko opisywane w prasie³⁶⁴.

I kwartał 1949 r. na budowie upłynął pod znakiem powiększającego się opóźnienia wynikającego z braku materiałów budowlanych, jednak w dalszej części roku prace odbywały się bez większych zakłóceń. Ukończono zakładanie stropów i rynien deszczowych, zainstalowano przewody elektryczne oraz przeprowadzono prace tynkarskie wewnątrz budynku z wyłączeniem pomieszczeń przeznaczonych na magazyn archiwaliów przywiezionych z piwnic zamku³⁶⁵. Natomiast w IV kwartale zaczęto wstawianie okien oraz przygotowano pomieszczenia i fundamenty dla kotłów centralnego ogrzewania³⁶⁶.

W 1950 r. wykonano prace blacharskie, stolarskie i szklarskie oraz zainstalowano przewody pod instalacje wodno-kanalizacyjne, gazowe i elektryczne³⁶⁷. Rozpoczęto ogrzewanie budynku, dzięki czemu roboty można było prowadzić bez konieczności przerwy na sezon zimowy. Sporządzono również dodatkową dokumentację techniczną odnośnie stropów, co było tematem o tyle istotnym, że w budowlu zamierzano składować akta w dużych ilościach, przez co gmach powinien zostać odpowiednio przygotowany na etapie przystosowywania, by w przyszłości uniknąć katastrofy budowlanej. Prace wykończeniowe były prowadzone w niezbyt sprzyjających okolicznościach, ponieważ w pomieszczeniach składowano już akta, dlatego prace prowadzono etapami i dużo energii pochłaniało chociażby przenoszenie archiwaliów z piętra na piętro w miarę postępów prac budowlanych³⁶⁸. Za całość spraw remontowych odpowiadał do końca października 1950 r. Franciszek Paprocki, obowiązki po nim objął Kazimierz Sibilski³⁶⁹.

³⁶⁴ Notatki ukazały się w „Głosie Wielkopolskim” i „Expressie Poznańskim” oraz „Kurierze Codziennym”. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/527, s. 11, 13, 23, 30, 67v, 69v.

³⁶⁵ Przez wzgląd na prace prowadzone w spalonych piwnicach, archiwum musiało szybciej zabrać stamtąd akta, ponieważ nie były w odpowiedni sposób zabezpieczone. Archiwum skierowało 15 czerwca 1949 r. pismo do Poznańskiej Dyrekcji Odbudowy o częściowe przystosowanie budynku przy ul. 23 Lutego do przechowywania akt już podczas remontu (oczekiwano oszklwienia okien, otynkowania ścian, poprowadzenia przewodów elektrycznych oraz drzwi zamykanych na kłódkę). Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/353, s. 31–32v.

³⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 105v.

³⁶⁷ Ibid., s. 134v–135.

³⁶⁸ PANAWOP, Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j.a. 160.

³⁶⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 134v–135.

Podczas prac związanych z odbudową każdy z pracowników miał ściśle określone zadania, z których był rozliczany i wykraczały one daleko poza standardową działalność archiwisty. Kazimierz Kaczmarczyk sprawował ogólny nadzór nad budową i sprawami inwestycyjnymi; Tadeusz Mencil odpowiadał za inwestycje wyposażeniowe, ubezpieczenia oraz budynek przy ul. Szewskiej 10; Stanisław Nawrocki i Leon Siuchniński inwentaryzowali z natury inwentarz ruchomy; Kazimierz Sibilski sprzedawał złom z budowy, a Franciszek Paprocki miał pieczę nad całokształtem remontu, zajmował się inwestycją – zlecał, nadzorował i odbierał prace oraz prowadził całą biurowość z tym związaną (korespondencja, rachunki, umowy)³⁷⁰. W pierwszych miesiącach po oficjalnym oddaniu gmachu do użytkowania, które miało miejsce w 1951 r., archiwiści zajmowali się przeprowadzaniem inwentaryzacji środków stałych i obrotowych³⁷¹. Nie trudno sobie wyobrazić jaki chaos musiał panować w obiekcie, gdy w czasie prowadzenia prac składowano w nim akta oraz gromadzono wyposażenie, a następnie przenoszono wspomniane rzeczy po kilka razy z miejsca na miejsce.

To, że budowla została oddana do użytku w 1951 r. nie oznacza, że wszystkie prace zostały w niej przeprowadzone. Działania mające doprowadzić ją do świetności były rozłożone w czasie, na co wpływ miała zarówno nagląca potrzeba zabezpieczenia akt, ale również kwestie finansowe i możliwości zaopatrzeniowe. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że remont tak naprawdę nigdy się nie skończył i co roku zlecano coraz to nowe prace. Mimo, że często trwały one zbyt długo (problemy z zaopatrzeniem, trudność ze znalezieniem odpowiednich fachowców) to prowadziły do polepszania warunków pracy oraz zagospodarowywania nowych miejsc na potrzeby materiałów archiwalnych. Stan permanentnego remontu był czymś, z czym należało się liczyć już w momencie podjęcia decyzji o zaadaptowaniu budynku na potrzeby archiwum, ponieważ utrzymanie i dostosowywanie gmachu do specyficznych potrzeb było kosztowne i czasochłonne³⁷².

³⁷⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 88–90.

³⁷¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 124.

³⁷² Problem adaptacji nieprzystosowanych, zabytkowych budynków na potrzeby archiwów był powszechny w polskiej sieci archiwalnej. W latach 1945–1989 nie wybudowano polskim archiwom nowego budynku (gmach przy ul. Hankiewicza – obecnie siedziba Archiwum Akt Nowych, budowany z myślą o warszawskich archiwach centralnych, przekazano w tymczasowe użytkowanie Bibliotece Narodowej). T. Walichnowski, *Kierunki rozwoju archiwistyki polskiej...*, s. 149–151; J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 105–109.

Istotnym elementem, na który zwracano uwagę była ogólna estetyka miejsca, dlatego w połowie lat 50. sporządzono plan ogrodzenia, które chciano wykonać przy budynku archiwum³⁷³ – do ostatecznej realizacji doszło w 1957 r.³⁷⁴. W tym samym roku archiwum wyposażono w windę do akt oraz zabezpieczono elewację budowli od strony Placu Wielkopolskiego. Ponadto zakupiono deski na regały oraz sporządzono we własnym zakresie komorę do odkażania dokumentów, co było szybszym i tańszym rozwiązaniem niż zakup oryginalnego sprzętu³⁷⁵. Stopniowo zakładano centralne ogrzewanie. Co ciekawe, na III piętrze gmachu archiwalnego zostało założone dopiero w 1959 r. Otynkowano wówczas również zewnętrzną ścianę szczytową i nowy parkan oraz założono zieleniec³⁷⁶. Wartym odnotowania było też zbudowanie digestorium, co pozwoliło zwiększyć zakres prac konserwatorskich i miało korzystny wpływ na stan zasobu.

W 1966 r. wymalowano magazyny i korytarze na III piętrze, korytarz na I piętrze, frontową klatkę schodową, schody na frontowej i tylnej klatce schodowej, dwa pomieszczenia biurowe oraz kotłownię³⁷⁷. Założono również wentylację oraz wymieniono instalację elektryczną w kotłowni. Ciekawym rozwiązaniem problemu z niewystarczającą ilością powierzchni magazynowej było dobudowanie drugiego poziomu (antresoli) w wysokim magazynie na II piętrze, dzięki czemu powierzchnia wzrosła o 65 m². W 1967 r., w wyniku długotrwałych starań, Zakład Kamieniarski z Szydłowca rozpoczął prace nad elewacją budynku przy ul. 23 Lutego³⁷⁸, pomogło to polepszyć estetykę budowli. W 1970 r. odmalowano hol głównego wejścia, korytarz na parterze, pomieszczenia pracowni mikrofilmowej, okna i parapety od strony podwórza oraz zabezpieczono przed korozją metalowe kraty, drzwi i rury wokół budynku³⁷⁹. Przygotowano też wstępną dokumentację niezbędną do budowy wyjścia awaryjnego, które zostało stworzone w 1970 r., co zbieгло się w czasie z zamontowaniem w oknach korytarza na parterze krat stałych³⁸⁰. W miarę możliwości finansowych dążono do jak

³⁷³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

³⁷⁴ Ibid., s. 70.

³⁷⁵ Urządzenie zostało skonstruowane według pomysłu pracowników AGAD. Zob. M. Husarska, *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej...*

³⁷⁶ Parkan przeszedł gruntowny remont już w 1973 r. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 55–55v; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 86–87.

³⁷⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 106.

³⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 48.

³⁷⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 103.

³⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 155.

najlepszego zabezpieczenia archiwaliów przed czynnikami zewnętrznymi, dlatego w 1973 r. podczas kapitalnego remontu dachu zaizolowano go warstwą styropianu, dzięki czemu warunki w pomieszczeniach na III piętrze budynku przy ul. 23 Lutego uległy znaczącej poprawie³⁸¹. Oprócz ocieplenia wykonano również wymianę elementów blaszanych. Uszczelnienie dachu było niezwykle pomocne w kwestii zapewnienia optymalnych warunków przechowywania. Utrzymanie odpowiedniej temperatury jest kluczowym zadaniem w kwestii zabezpieczania, ponieważ pozwala opóźnić degradację papieru związaną zarówno z pojawieniem się zagrożeń biologicznych jak i wahaniami poziomu wilgotności, który przyczynia się do kruszenia papieru. W kwestii użytkowania magazynów nie zapomniano o malowaniu posadzek³⁸², co miało konserwować podłogę, ale wpływało też korzystnie na utrzymanie czystości, ponieważ dzięki temu zabiegowi nie ulegało degradacji podczas użytkowania, a wzbijany w powietrze kurz lub pył był minimalny.

Na przestrzeni lat ingerowano w układ pomieszczeń w gmachu, po to, by wydzielać kolejne miejsca pracy w miarę pojawiających się nowych zadań. W 1973 r. postawiono zarówno murowane, jak także drewniano-szklane ścianki działowe, w wyniku czego uzyskano osobne pokoje, podniosło to komfort pracowników naukowych, działalności podstawowej oraz finansowo-administracyjnych³⁸³. Zatrószono się również o odpowiednie przygotowanie lokum z przeznaczeniem na filmotekę. W 1982 r. rewitalizacji doczekała się pracownia naukowa, która otrzymała nowy wygląd – postawiono na funkcjonalny i estetyczny wystrój oraz jednolite umeblowanie³⁸⁴. Pomieszczenie zostało odmalowane i zamontowano w nim nowe oświetlenie, które odpowiadało potrzebom użytkowników. Renowacja pracowni konserwatorskiej miała miejsce w 1983 r.³⁸⁵, natomiast 2 lata później doszedł do skutku remont biblioteki, podczas którego w wysokim pomieszczeniu stworzono antresolę³⁸⁶. Dzięki temu zabiegowi zwiększono o 30% powierzchnię do magazynowania książek. W sprawozdaniu podkreślono również, że biblioteka została wyposażona w metalowe, nowoczesne

³⁸¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 86–87.

³⁸² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 11–12.

³⁸³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 86–87.

³⁸⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 100–101.

³⁸⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 89.

³⁸⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 87.

regaty³⁸⁷. Zainstalowano wówczas w budynku także sygnalizację pożarową³⁸⁸. W 1986 r. odbył się awaryjny remont kotła żeliwnego centralnego ogrzewania³⁸⁹ oraz adaptowanie pomieszczenia pracowni reprograficznej na miejsce dla kserografu „Canon”³⁹⁰.

Wartym odnotowania były pomysły związane z umieszczeniem nad głównym wejściem do placówki sentencji w języku łacińskim. Pierwsza wzmianka pojawiła się w piśmie do przełożonych z 8 września 1949 r., które w zastępstwie Kazimierza Kaczmarczyka podpisał Adam Kaletka. Zaproponowano 3 cytaty pochodzące z areng dyplomów wystawionych przez księcia wielkopolskiego Przemysła I³⁹¹. „By dzieł (czynów) ludzkich nie zniweczyło (-ła) zapomnienie (niepamięć) z Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski nr 252 z 1 lipca 1246 r.; „By to, co się dzieje w czasie, z biegiem czasu nie upadło” z Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski nr 305 z 30 czerwca 1252 r. oraz „Aby więc to, co się dzieje w czasie, zbiegiem czasu nie zginęło z pamięci” z Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski nr 321 z 1253 r. (z dokumentu lokacyjnego miasta Poznania)³⁹². W piśmie podano informację, że dedykowane miejsce zmieści nawet najdłuższy z napisów, co więcej, przytoczono również konkretne wyliczenia z wysokością liter, odstępem między nimi oraz krojem pisma. Do realizacji pomysłu jednak nie przystąpiono.

Po zakończeniu głównych prac budowlanych przy ul. 23 Lutego, w 1952 r. rozpoczęto je w budynku przy ul. Szewskiej 10, ponieważ został on przeznaczony do magazynowania akt najnowszych i działu akt specjalnych, dlatego należało zapewnić tym materiałom odpowiednie warunki³⁹³. Z tego samego powodu w 1966 r. rozpoczęto odgrzybianie oraz prace izolacyjne, które zakończyły się w 1967 r.³⁹⁴ Nie zapomniano też o lokalu przy ul. Stawnej – w 1955 r. odmalowano klatkę schodową oraz okna, z kolei w 1957 r. zabezpieczono dach i piwnice³⁹⁵. Remont dachu i instalacji elektrycznej przeprowadzono

³⁸⁷ Ibid., s. 88.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Kotły centralnego ogrzewania zostały wymienione na nowe w 1989 r. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

³⁹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 95.

³⁹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 99–100.

³⁹² Ibid., s. 100.

³⁹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 124.

³⁹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 106; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 48.

³⁹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

w 1960 r.³⁹⁶ Podobnie jak w przypadku głównego gmachu, prace rozłożone na przestrzeni lat były prowadzone etapami i wiązały się z możliwościami finansowymi i dostępnością materiałów budowlanych oraz fachowców.

W celu ochrony budynku przy ul. 23 Lutego przed pożarem już w 1950 r. wszczęto kroki mające prowadzić do założenia instalacji odgromowej³⁹⁷ oraz wykonania studni wierconej. Referentem archiwum od spraw przeciwpożarowych najpierw był Adam Kaletka, a następnie Kazimierz Sibilski. Wynikiem ich działań było zaopatrzenie wszystkich budynków archiwum w podręczne środki i sprzęty pożarnicze, ponadto gmach przy ul. 23 Lutego planowano wyposażyć w hydranty i system alarmowy³⁹⁸. W 1952 r. za bezpieczeństwo przeciwpożarowe odpowiadał Stanisław Nawrocki przeprowadzając regularne kontrole stanu budynków³⁹⁹. Wszyscy pracownicy brali udział nie tylko w szkoleniach przeciwpożarowych, ale również w zakresie obrony przeciwlotniczej i przeciwoatomowej, jak to miało miejsce w 1975 r.⁴⁰⁰

Jedną z dotkliwszych niedogodności dla każdego archiwum jest nieadekwatna do potrzeb ilość miejsca. Jeszcze przed oficjalnym oddaniem do użytku gmach przy ul. 23 Lutego pełnił funkcje magazynowe – remont odbywał się etapami, dlatego akta przenoszono z poziomu na poziom, by można było prowadzić prace. W 1950 r. informowano, że wszystkie akta przeniesiono na poddasze, po to by prowadzić działania na I piętrze⁴⁰¹. Placówka dysponowała również budynkiem przy ul. Sierociej, jednak dochodziło w nim do zalewania piwnic, dlatego w 1953 r. zrezygnowano z 3 pomieszczeń w tamtej lokalizacji i zgłoszono do NDAP, że zaczyna brakować powierzchni magazynowej⁴⁰². W 1955 r. pracownicy ocenili, że jej niedobór uniemożliwi w przeciągu roku/dwóch lat przyjmowanie nowych archiwaliów, dlatego jako doraźne rozwiązanie proponowali nasilić akcję brakowania⁴⁰³. Powierzchnia magazynowa w 1964 r. uległa zmniejszeniu o 300 m² względem 1963 r., co wynikało z przekazania budynku przy

³⁹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 11–12.

³⁹⁷ Instalacja doczekała się pierwszego remontu już w 1959 r., w 1969 r. została zbadana i poddana konserwacji. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 55–55v; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 103.

³⁹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 134v–135.

³⁹⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 124.

⁴⁰⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 129.

⁴⁰¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 134v–135.

⁴⁰² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110v.

⁴⁰³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

ul. Stawnej 10 na potrzeby Powiatowego Archiwum Państwowego w Poznaniu⁴⁰⁴. Na przełomie lat 60. i 70. rozpoczął się rozłożony w czasie proces wymiany starych drewnianych regałów na metalowe. Nie należał on do najłatwiejszych działań logistycznych, jednak pracownicy placówki poradzi sobie z nim bez większych problemów. W trosce o stan zasobu w 1970 r. zamontowano w oknach magazynów 80 lnianych zasłon, które miały chronić archiwalia przed szkodliwym działaniem słońca⁴⁰⁵. Decyzją z 23 maja 1979 r. gmach archiwum przy ul. 23 Lutego 41/43 został wpisany na listę zabytków województwa poznańskiego⁴⁰⁶. W uzasadnieniu podkreślono, że architektura budynku wykazuje cechy stylu neorenesansowego i jest przykładem historyzmu w sztuce.

⁴⁰⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 102.

⁴⁰⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 155.

⁴⁰⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/28, s. 169.

Tabela 2 Możliwości magazynowe APP w latach 1955–1989⁴⁰⁷

ROK	MOŻLIWOŚCI MAGAZYNOWE APP		
	REGAŁY OGÓŁEM W MB	WOLNE REGAŁY W MB	POWIERZCHNIA W M ²
1955	11 562	196	2 166
1956	11 388	985	2 136
1957	-	-	-
1958	11 519	900	2 101
1959	11 519	1 042	2 101
1960	11 519	1 178	2 101
1961	10 419	1 100	2 101
1962	10 219	1 300	1 986
1963	10 019	1 500	1 986
1964	10 019	1 264	1 691
1965	6 423	1 871	1 691
1966	7 485	2 177	1 756
1967	7 485	2 177	1 756
1968	9 577	2 067	1 756
1969	9 577	2 022	1 756
1970	9 692	2 045	1 756
1971	10 536	1 769	1 902
1972	10 516	1 749	1 902
1973	10 407	1 415	1 898
1974	10 307	1 382	1 898
1975	10 445	1 462	1 928
1976	11 995	1 334	2 471
1977	12 793	1 216	2 659
1978	12 469	1 045	2 594

⁴⁰⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	MOŻLIWOŚCI MAGAZYNOWE APP		
	REGAŁY OGÓŁEM W MB	WOLNE REGAŁY W MB	POWIERZCHNIA W M ²
1979	12 489	931	2 594
1980	12 739	681	2 594
1981	-	605	2 594
1982	-	230	2 594
1983	-	-	2 612
1984	-	-	2 612
1985	-	100	2 682
1986	-	70	2 682
1987	-	210	2 682
1988	-	175	2 737
1989	-	200	2 960

Powyższe zestawienie obrazuje w jaki sposób kształtowały się możliwości magazynowe Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1955–1989 i zostało stworzone na podstawie sprawozdań rocznych. Rozpoczęcie tabeli dopiero w 1955 r. wynika z braku danych. Problemem wówczas było zapewnienie odpowiedniego wyposażenia dla przygotowanych magazynów, ponieważ akta musiały być przechowywane na regałach, a nie było łatwo ich pozyskać. Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych przekazała Archiwum Państwowemu w Poznaniu w 1952 r. regały o łącznej długości 3 452,4 mb półki, co pozwoliło jedynie na zaspokojenie podstawowych potrzeb placówki⁴⁰⁸.

Jak wynika z danych, powierzchnia magazynowa Archiwum Państwowego w Poznaniu sukcesywnie rosła, z wyjątkiem lat 60. Na przestrzeni omawianego okresu można zauważyć niewielkie wahania, jednak nie miały one trwałego charakteru i nie zaburzyły rosnącego trendu. Na zmiany w zakresie wolnej powierzchni magazynowej wpływało brakowanie akt oraz czasowe wykorzystywanie mieszkań służbowych jako magazynów⁴⁰⁹.

3. Personel

W działalności archiwów największą rolę odgrywają ludzie, od których zależy to, w jaki sposób poszczególne instytucje będą funkcjonowały. By zaspokoić wszystkie potrzeby związane z funkcjonowaniem archiwum konieczne było zwiększenie zatrudnienia w polskiej sieci archiwalnej. Problem niedoboru pracowników pojawiał się już w latach 30. XX w. i nie został rozwiązany do wybuchu wojny⁴¹⁰. Warto zaznaczyć, że w 1939 r. łącznie zatrudniano 113 pracowników, bezpośrednio po zakończeniu wojny było ich 64, a liczba ta rosła z czasem⁴¹¹. W 1949 r. doszło do zwiększenia liczby etatów o 25 w skali całego kraju. Dodatkowe miejsca pracy przewidziano dla placówek nowo uruchomionych (AAN, AP w Olsztynie), na Ziemiach Odzyskanych (we Wrocławiu, Szczecinie, Gdańsku), jednostek, które przejęły większe partie akt (w Bydgoszczy, Poznaniu, Katowicach) oraz

⁴⁰⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 129.

⁴⁰⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 86–87.

⁴¹⁰ W. Suchodolski, *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów...*, s. 48–49.

⁴¹¹ J. Kazimierski, *Personel archiwów państwowych w latach 1945–1964*, „Archeion”, t. 41 (1964), s. 31–32.

AGAD⁴¹². W ramach planu 6-letniego na lata 1950–1955 zakładano zwiększenie liczby pracowników z 259 (w 1950 r.) do 824 (w 1955 r.) z analogicznym wzrostem pracowników naukowych z 132 do 471 osób⁴¹³. Piotr Bańkowski w swoim wystąpieniu podczas III Tygodnia Archiwów w 1968 r. podkreślił, że liczba personelu w PRL uległa zwielokrotnieniu, co nie zawsze niosło za sobą dobre konsekwencje⁴¹⁴. Jak już wspomniano, dużym problemem była fluktuacja kadr spowodowana m.in. specyfiką pracy oraz niskim uposażeniem. Oczekiwano, że na stanowisko archiwisty będą się zgłaszać doświadczeni fachowcy, jednak przy tak dużym zapotrzebowaniu na pracowników było to niemożliwe. Kandydatów rekrutowano zwłaszcza spośród absolwentów historii, którzy po odpowiednim przeszkoleniu na licznych kursach i konferencjach organizowanych przez WAP/NDAP⁴¹⁵ oraz pod okiem starszych kolegów stawali się w pełni wykwalifikowanymi i samodzielnymi archiwistami⁴¹⁶. Dla absolwentów studiów wyższych niemających wykształcenia archiwalnego przygotowywano specjalne jednomiesięczne szkolenia, podczas których zapoznawano ich z podstawową działalnością archiwów – zdawano sobie jednak sprawę, że w tak krótkim czasie nie jest możliwe pełne przygotowanie zawodowe⁴¹⁷. W trosce o wysoki poziom wykształcenia przyszłych archiwistów władze archiwalne oferowały stypendia fundowane dla absolwentów historii i prawa – zakładano, że stypendyści będą zainteresowani dalszą pracą w archiwach. W 1951 r. spośród 28 stypendystów w służbie archiwalnej pozostało 12 osób⁴¹⁸.

Wzrost liczby etatów w ramach całej sieci archiwalnej miał miejsce również w II poł. lat 70., kiedy Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych został prawnik, historyk

⁴¹²W. Suchodolski, *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów...*, s. 51.

⁴¹³AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8468, s. 16.

⁴¹⁴P. Bańkowski, *Pół wieku odrodzonych polskich archiwów państwowych...*, s. 21–22.

⁴¹⁵Jak już wspomniano we wcześniejszej części rozprawy, początkowo szkolenia dotyczyły głównie teorii i metodyki archiwalnej, jak również paleografii łacińskiej oraz neografii niemieckiej i rosyjskiej. Z czasem, w miarę rozwoju dyscypliny w Polsce, uniwersytety zaczęły oferować studia z zakresu archiwistyki.

⁴¹⁶J. Kazimierski, *Personel archiwów państwowych w latach 1945–1964...*; Pierwsze studium archiwalne powstało w 1951 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Por. F. Paprocki, *Pięć lat Studium Archiwalnego w Toruniu...*

⁴¹⁷M. Bandurka, K. Rostocka, *Sprawozdanie z podstawowego kursu w zakresie archiwistyki i archiwoznawstwa dla pracowników służby archiwalnej, odbytego we wrześniu 1968 r. w Sulejówku*, „Archeion”, t. 51 (1969).

⁴¹⁸J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 115.

i politolog – Tadeusz Walichnowski⁴¹⁹. Profesor, jak wynika z akt był także wieloletnim funkcjonariuszem aparatu bezpieczeństwa. Przeszłość nowego dyrektora była o tyle istotna, że dawała mu pewną przewagę nad jego poprzednikiem, którym był izolowany od kontaktów z najwyższymi władzami Leon Chajn. Kadencja Tadeusza Walichnowskiego przyniosła ożywienie w Archiwach Państwowych w kwestii budżetu, prowadzonych inwestycji oraz sytuacji kadrowej⁴²⁰. Dla nowego dyrektora niezwykle ważna była kwestia użyteczności archiwów dla potrzeb kultury, nauki oraz gospodarki narodowej; kwestia udzielania informacji archiwalnej, która miała być również informacją aktywną, przez co rozumiano zaangażowanie się placówek archiwalnych w inicjatywy regionalne, a także kwestia podnoszenia kompetencji przez pracowników oraz wydajnej organizacji pracy i racjonalnego wykorzystywania środków⁴²¹. Był to punkt wyjścia do rozmów o zwiększeniu budżetu, co miało skutkować m.in. podwyżkami dla pracowników oraz możliwości zatrudnienia nowych, jak także podniesienie prestiżu pracy archiwistów. Kazimierz Kozłowski wymienia, że umiejętnie prowadzona polityka w latach 1976–1978, mimo trudnej sytuacji w kraju przyniosła wymierne korzyści – podwyżki zarobków wynosiły 33%, liczba etatów uległa zwiększeniu, podniósł się również poziom specjalistycznego wykształcenia⁴²². Zwiększenie obowiązków oraz oczekiwań względem archiwów i rozwój oferowanych przez nie usług spowodował, że w latach 80. XX w. w ramach całej sieci archiwalnej zatrudniano 1 100 osób, co najlepiej świadczy o tym, jak bardzo rozrosła się sama sieć archiwalna, zasób archiwalny, a także kontrola archiwów na przedpolu archiwalnym. W 1982 r., 10% spośród zatrudnionych w archiwach państwowych stanowili pracownicy naukowcy, było ich około 100 osób⁴²³.

By archiwum mogło w pełni sprawnie funkcjonować konieczna jest współpraca przedstawicieli kilku dziedzin – nie tylko z archiwistyki lub historii. Obok nich działają osoby zajmujące się administracją, sprawami kadrowymi, utrzymaniem budynku, sprzątnięciem. W przypadku archiwów państwowych wyróżniano kilka grup pracowników:

⁴¹⁹Sylwetkę Tadeusza Walichnowskiego przybliżono pośmiertnie na łamach „Archeionu”. Zob. K. Kozłowski, *Tadeusz Walichnowski (1928–2005)*, „Archeion”, t. 111 (2009).

⁴²⁰Ibid., s. 493.

⁴²¹T. Walichnowski, *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce...*; T. Walichnowski, *Polskie archiwa państwowe (1976–1980)*...

⁴²²K. Kozłowski, *Tadeusz Walichnowski (1928–2005)*..., s. 493.

⁴²³B. Woszczyński, *Z dziejów archiwów państwowych w okresie powojennym*, „Archeion”, t. 80 (1986), s. 105.

działalności podstawowej (samodzielni pracownicy nauki, pomocniczy pracownicy naukowo-badawczy, pozostali), administracji, pracowni specjalistycznych, obsługi⁴²⁴.

Zagadnienie nazewnictwa poszczególnych stanowisk w archiwach państwowych, zakres obowiązków oraz sposób postrzegania przez osoby trzecie i samych archiwistów oraz zachodzące w tej materii zmiany doskonale wskazują na swego rodzaju brak zdecydowania oraz konsekwencji jeśli chodzi o status pracowników archiwów. Enigmatyczny „pracownik działalności podstawowej” pojawiający się w sprawozdaniach począwszy od lat 50. był po prostu naukowym pracownikiem archiwalnym. W Dekrecie z 1919 r.⁴²⁵ archiwa państwowe zostały zobowiązane do działalności naukowej polegającej głównie na udostępnianiu archiwaliów drogą publikacji, co realizowano w XX-leciu międzywojennym, a bezpośrednio po wojnie kontynuowano. W 1948 r. archiwa zostały uznane za instytucje naukowe i mogły zatrudniać samodzielnych pracowników naukowo-badawczych⁴²⁶. Dekret o archiwach państwowych z 1951 r.⁴²⁷ wymieniał działania naukowo-badawcze oraz wydawnicze na równi z gromadzeniem, zabezpieczaniem, opracowywaniem i udostępnianiem zasobu. Naczelny Dyrektor Rafał Gerber jednym z głównych celów podległych mu placówek uczynił przekształcenie ich w prawdziwe instytucje naukowo-badawcze z odpowiednio wyszkolonymi kadrami⁴²⁸. Problemem od samego początku był status archiwistów, którzy nazywani pracownikami działalności podstawowej nie byli traktowani na równi z pracownikami nauki. Taki rozwój sytuacji miał też wpływ na niższe uposażenia w archiwach oraz odpływanie zdolnych pracowników do miejsc, w których mogli liczyć na godne wynagrodzenie⁴²⁹. Do regulacji w sprawie pozycji i uposażenia pracowników archiwów doszło w 1962 r., kiedy ogłoszono uchwałę w sprawie archiwów państwowych uprawnionych do zatrudniania samodzielnych i pomocniczych pracowników naukowo-badawczych⁴³⁰. Nie doszło jednak wówczas do przełomowych zmian w kwestii ugruntowania wizerunku archiwistów jako

⁴²⁴J. Kazimierski, *Personel archiwów państwowych w latach 1945–1964...*, s. 37.

⁴²⁵Art. 11. Zob. *Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami* (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182).

⁴²⁶C. Skopowski, *Sto lat Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1969)...*, s. 75.

⁴²⁷Art. 4. Zob. *Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych* (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149).

⁴²⁸R. Gerber, *Cele i zadania służby archiwalnej w Polsce*, „Archeion”, t. 19–20 (1951), s. 14–15.

⁴²⁹M. Bielińska, *Stan i zadania archiwów wobec aktualnych potrzeb nauki historycznej*, „Archeion”, t. 26 (1956), s. 16.

⁴³⁰*Uchwała nr 164/62 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 1962 r. w sprawie wykazu archiwów państwowych uprawnionych do zatrudniania pracowników naukowych*, „Archeion”, t. 38 (1962).

naukowców w klasycznym rozumieniu słowa⁴³¹. Obowiązki omawianej grupy pracowników określał regulamin⁴³², w którym umieszczono zapisy dotyczące zarówno wykonywania zadań związanych z zabezpieczaniem, gromadzeniem, rejestracją, porządkowaniem, udostępnianiem, nadzorem nad narastającym zasobem, jak również z prowadzeniem prac naukowo-badawczych. Dzielono je na dwa plany – plan A dla tematów uznanych za szczególnie ważne i pilne dla państwowej służby archiwalnej (pracownicy otrzymywali czas służbowy na realizację całego zadania) oraz plan B dla zagadnień archiwistycznych z mniejszym priorytetem (na część wykonywanej pracy można było poświęcić dwa miesiące czasu służbowego). Jakie konkretnie aktywności rozumiano pod pojęciem „prac naukowo-badawczych”? W pierwszej kolejności były to zebrania naukowe odbywające się w archiwach państwowych od 1949 r.⁴³³, mające na celu ułatwienie pracownikom dyskusji nad pojawiającymi się problemami metodycznymi, zapoznanie młodych pracowników ze sposobem prowadzenia badań oraz zapewnienie odpowiedniej liczby artykułów, które następnie miały być publikowane na łamach czasopism specjalistycznych⁴³⁴. Tematy wystąpień dotyczyły bieżących prac, tzn. przygotowywanych wstępów do inwentarzy, inwentaryzacji tematycznej, współpracy z placówkami naukowymi, ponadto organizowano i brano udział w konferencjach naukowych oraz wydawano publikacje (w czasopismach i monografiach)⁴³⁵.

W miarę upływu czasu i zwiększania oczekiwań względem powyższych pracowników zaczęły pojawiać się postulaty zmian w archiwum, tzn. zdjęcie z archiwistów-naukowców obowiązku wykonywania najprostszych prac archiwalnych, które nie wymagały specjalistycznej wiedzy⁴³⁶. Bogdan Kroll proponował, by „pomocniczy pracownicy archiwalni” byli osobami ze średnim wykształceniem zawodowym lub ogólnokształcącym, które po przeszkoleniu z powodzeniem mogłyby wykonywać prace techniczno-porządkowe przy zespołach o nieskomplikowanej strukturze oraz sporządzać

⁴³¹Zob. D. Magier, *Kłótnia Bogdana Krolla. Pracownicy naukowcy i działalność naukowa w polskich archiwach państwowych w świetle literatury archiwalnej z XX i XXI w.*, „Archeion”, t. 120 (2019), s. 91.

⁴³²R. A. [Piotr Bańkowski], *Regulamin pracy pracowników naukowo-badawczych zatrudnionych w państwowej służbie archiwalnej*, „Archeion”, t. 51 (1969).

⁴³³D. Magier, *Kłótnia Bogdana Krolla...*, s. 96.

⁴³⁴P. Bańkowski, *Działalność naukowo-wydawnicza państwowej służby archiwalnej w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 24 (1955), s. 87–89.

⁴³⁵D. Magier, *Kłótnia Bogdana Krolla...*, s. 96.

⁴³⁶B. Kroll, *W sprawie pomocniczego personelu archiwalnego...*

części opisów i inwentaryzację dla elementów typowych/powtarzalnych⁴³⁷. Mieli oni stanowić około 60% pracowników placówki i zajmować się techniczną stroną pracy z aktami, zwłaszcza że materiały wytworzone po wojnie, w jednostkach będących pod opieką państwowej służby archiwalnej, nie powinny przysparzać dużych problemów na etapie opracowywania czy prowadzenia kwerend na potrzeby użytkowników. Z upływem czasu okazało się, że działalność naukowa w ścisłym rozumieniu słowa, począwszy od przełomu lat 70. i 80. XX w. zaczęła zanikać na rzecz działalności urzędowej i personel pomocniczy zdominował pracowników działalności podstawowej, a profil działalności placówek uległ trwałej zmianie⁴³⁸. Dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego we Wrocławiu Jerzy Pabisz podczas IV Konferencji pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych zaznaczył, że sytuacja związana ze sprowadzeniem działalności instytucji do kategorii administracyjnej umniejsza ich pozycję, co prowadzi do błędnego postrzegania funkcji pełnionych przez archiwa⁴³⁹. Trudno się nie zgodzić z tym stwierdzeniem, zwłaszcza mając świadomość, że współcześnie działalność naukowa została zminimalizowana, jednak dyskusja nad zagadnieniem nie ustaje⁴⁴⁰.

⁴³⁷Ibid., s. 12–13.

⁴³⁸H. Ciechanowski, *Działalność naukowa archiwów państwowych w koncepcjach Naczelnych Dyrektorów Archiwów Państwowych w XXI w. (Artykuł dyskusyjny)*, „Archeion”, t. 2018 nr 119 (2018); Na kwestię przekształcenia postrzegania archiwów państwowych z placówek naukowych/kulturalnych w urzędy/instytucje administracji zwracano uwagę już w latach 80. XX w. Więcej o tym procesie, którego skutki widać również współcześnie zob. D. Magier, *Klątwa Bogdana Krolla...*

⁴³⁹I. Borowicz, *IV Konferencja Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych: omówienie dyskusji*, „Archeion”, t. 73 (1982).

⁴⁴⁰H. Ciechanowski, *Działalność naukowa archiwów państwowych w koncepcjach Naczelnych Dyrektorów Archiwów Państwowych w XXI w. (Artykuł dyskusyjny)...*; H. Ciechanowski, *Funkcja naukowa archiwów – próba definicji i systematyzacji*, „Archeion”, t. 121 (2020); D. Magier, *Klątwa Bogdana Krolla...*; P. Pietrzyk, *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów – próba diagnozy*, „Archeion”, t. nr 120 (2019).

Tabela 3 Etaty w APP w latach 1945–1989⁴⁴¹

ROK	LICZBA WSZYSTKICH ETATÓW	ETATY NAUKOWE (PRACOWNICY DZIAŁALNOŚCI PODSTAWOWEJ)	ETATY ADMINISTRACYJNE	ZASÓB ARCHIWUM	NARASTAJĄCY ZASÓB	INFORMACJA ARCHIWALNA	KADRY I ZARZĄDZANIE	OBSEUGA	POZOSTALI PRACOWNICY
1945	9	5	2	-	-	-	-	2	-
1946	7	4	1	-	-	-	-	2	-
1947	8	5	1	-	-	-	-	2	-
1948	9	6	1	-	-	-	-	2	-
1949	10	7	1	-	-	-	-	2	-
1950	-	-	1	-	-	-	-	4	-
1951	-	10	4	-	-	-	-	-	-
1952	22	15	-	-	-	-	-	-	-

⁴⁴¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	LICZBA WSZYSTKICH ETATÓW	ETATY NAUKOWE (PRACOWNICY DZIAŁALNOŚCI PODSTAWOWEJ)	ETATY ADMINISTRACYJNE	ZASÓB ARCHIWUM	NARASTAJĄCY ZASÓB	INFORMACJA ARCHIWALNA	KADRY I ZARZĄDZANIE	OBSEUGA	POZOSTALI PRACOWNICY
1953	36	21	-	-	-	-	-	-	-
1954	42	21	14	-	-	-	-	7	-
1955	42	26	6	-	-	-	-	7	16
1956	42	26	-	-	-	-	-	-	16
1957	42	26	8	-	-	-	-	7	16
1958	42	26	4	-	-	-	-	8	16
1959	43	15	5	-	-	-	-	8	28
1960	42	30	-	-	-	-	-	-	12
1961	43	26	-	-	-	-	-	-	-
1962	42	23	-	-	-	-	-	-	-
1963	42	22	5	-	-	-	-	5	-
1964	42	32	6	-	-	-	-	-	-
1965	41	33	5	-	-	-	-	6	-
1966	48	37	5	-	-	-	-	6	-
1967	51	36	6	-	-	-	-	8	-
1968	53	39	7	-	-	-	-	9	-
1969	52	40	7	-	-	-	-	7	-
1970	49	37	6	-	-	-	-	6	-
1971	50	-	-	-	-	-	-	-	-
1972	47	-	-	-	-	-	-	-	-
1973	57	-	-	-	-	-	-	-	-
1974	52	-	-	-	-	-	-	-	-

ROK	LICZBA WSZYSTKICH ETATÓW	ETATY NAUKOWE (PRACOWNICY DZIAŁALNOŚCI PODSTAWOWEJ)	ETATY ADMINISTRACYJNE	ZASÓB ARCHIWUM	NARASTAJĄCY ZASÓB	INFORMACJA ARCHIWALNA	KADRY I ZARZĄDZANIE	OBSEUGA	POZOSTALI PRACOWNICY
1975	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1976	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1977	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1978	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1979	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1980	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1981	57	-	-	31	5	6	15	-	-
1982	55	-	-	30	4	6	15	-	-
1983	49	-	-	26	4	5	14	-	-
1984	52	-	-	28	5	5	14	-	-
1985	50	-	-	27	4	5	14	-	-
1986	50	-	3	27	4	5	2	9	-
1987	49,5	-	4	22,5	5	5	2	11	-
1988	47	-	4	21	4	5	2	11	-
1989	50	-	5	22	5	5	2	11	-

Zarówno w Poznaniu, jak i w całym kraju doszło do wzrostu zatrudnienia w archiwach państwowych. Bezpośrednio w 1945 r. do pracy powrócili przedwojenni archiwiści, a w późniejszym czasie zaczęto zatrudniać absolwentów historii, którzy archiwistami stawali się w wyniku nabywania umiejętności i uczestniczenia w kolejnych kursach archiwalnych⁴⁴².

Jak wynika z powyższej tabeli liczba pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu dynamicznie rosła zwłaszcza w pierwszych 10 latach funkcjonowania instytucji, a następnie ustabilizowała się na poziomie 40–50 etatów. Pracowników zatrudniano na stanowiskach naukowych, działalności podstawowej, administracyjnych, kadrowych oraz obsługi. Dzieląc etaty niekiedy precyzowano zakres obowiązków archiwistów, w ramach których wyróżniano opiekę nad zasobem archiwum, opiekę nad narastającym zasobem lub działalność związaną z informacją archiwalną.

Archiwiści oprócz zadań związanych z pracą z zasobem mieli do wykonania szereg czynności, które miały zapewnić płynne funkcjonowanie placówki – oprócz osób na kierowniczych stanowiskach zaangażowani byli też szeregowi pracownicy. W 1951 r. w zakresie administracji, kancelarii i rachunkowości podział ten przedstawiał się następująco: Kazimierz Kaczmarczyk – przeglądanie poczty, podział pism, kontrola, podpisywanie pism oraz rachunków, Krystyna Górka – pomoc i zastępstwo w kancelarii, Adam Kaletka – prace organizacyjne i inspekcyjne, Tadeusz Mencil – sprawy rachunkowo-budżetowe, sprawozdawczość oszczędnościowa, podróże służbowe w sprawach budżetowych do NDAP, Stanisław Nawrocki – prowadzenie kancelarii w zastępstwie, Kazimierz Sibilski – inwestycje (w zastępstwie) i sprawy administracyjne, Leon Siuchniński – prowadzenie magazynu materiałowego z księgą materiałową i obliczaniem wartości obiegowej, sprawy administracyjne, sprawozdania o stanie zatrudnienia i płac, Kazimierz Ślaski – porządkowanie protokołów zebrań naukowych⁴⁴³. W 1953 r. zgłoszono władzom archiwalnym, że pracownicy naukowcy są za bardzo obciążeni szeroko rozumianymi pracami administracyjnymi i wskazane byłoby przydzielenie 1 etatu do działu finansowo-administracyjnego⁴⁴⁴. W 1957 sytuacja była już poważniejsza, ponieważ domagano się zwiększenia liczby etatów pracowników

⁴⁴²A. Tomczak, *Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich aktualne zadania...*, s. 77.

⁴⁴³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 89.

⁴⁴⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 123.

technicznych⁴⁴⁵ – nawet kosztem pracowników naukowych. Realizacja podstawowych zadań archiwum nie wymagała od pracowników wyższego wykształcenia, a angażowanie pracowników naukowych do najprostszych czynności (jak przywoływana wielokrotnie paginacja) odciągało ich od opracowywania zasobu, tworzenia pomocy archiwalnych, a były to zadania, przy których personel pomocniczy nie mógł ich zastąpić. Potrzeba poprawy organizacji pracy w tym zakresie była często wprost wyrażana w sprawozdaniach⁴⁴⁶.

W podsumowaniu spraw personalnych za 1957 r. (uwzględniono w nim WAP w Poznaniu oraz podległe mu archiwa powiatowe) zwrócono uwagę, że placówki w Wielkopolsce miały do dyspozycji 52 etaty, w ramach których pracowało 55 osób, większość stanowiły kobiety⁴⁴⁷, zdecydowana większość pracowników miała między 20–60 lat⁴⁴⁸. 19 osób miało wykształcenie wyższe, 13 średnie, 15 podstawowe, 5 niepełne podstawowe – ponad połowa zatrudnionych miała staż pracy między 3–10 lat, natomiast w ciągu roku przyjęto 2 nowych pracowników, zwolniono 4⁴⁴⁹. Z mieszkań służbowych korzystało 13 pracowników, a możliwość korzystania z nich bez wątplenia była atutem zwłaszcza w zniszczonym wojną kraju⁴⁵⁰. Na 42 pracowników WAP 35 chorowało, co świadczy o dość złym stanie zdrowia zatrudnionych. Wpływ na to miały bez wątpienia warunki pracy, zwłaszcza w przypadku osób mających na co dzień styczność z archiwaliami zainfekowanymi grzybem lub pleśnią oraz niedożywienie wynikające z trudnej sytuacji ekonomicznej całego kraju. W 1958 r. połowa pracowników przebywała na zwolnieniach, co w ciągu roku wygenerowało łącznie 1 200 dni nieobecności⁴⁵¹.

Dane pokazują, że Archiwum Państwowe w Poznaniu w 1960 r., miało 54 etaty, w tym 25 dla archiwistów (łącznie z Powiatowymi Archiwami Państwowymi i Oddziałami Terenowymi), co przy zasobie rządu 10 698 mb dawało w przeliczeniu na jednego

⁴⁴⁵Wymieniono: konserwatora, intrologatora, bibliotekarza, laboranta, maszynistkę, pracowników do szycia i foliowania akt. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 5.

⁴⁴⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 12.

⁴⁴⁷W przypadku WAP na 42 pracowników były 24 kobiety i 18 mężczyzn. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5.

⁴⁴⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 68.

⁴⁴⁹Ibid.

⁴⁵⁰Ibid.

⁴⁵¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5v.

archiwistę 428 mb, a na jednego pracownika w ogóle 198 mb⁴⁵². Pod względem etatów poznańska placówka miała drugi co do wielkości zespół – na pierwszym miejscu było AGAD z 68,5 etatu, natomiast jeśli chodzi o liczbę archiwistów Poznań zajmował pod tym względem trzecią pozycję – na pierwszym był AGAD z 30,5 etatu, a na drugim Kraków z 30 etatami. W kwestii wielkości zasobu na pierwszym miejscu znalazł się Wrocław, na drugim miejscu była Łódź, a na trzecim Poznań. Korzystna w skali całego kraju sytuacja kadrowa APP miała wpływ na to, w jakim stopniu placówka realizowała poszczególne zadania. Narzucane odgórnie na pracowników normy powodowały, że dyrekcja oczekiwała zwiększenia etatów. Kwestia skompletowania zespołu była niezwykle istotna, ponieważ dążono do tego, by archiwiści nie wykonywali czynności, do których nie było wymagane specjalistyczne wykształcenie. Istotna była praca zarówno magazynierów, jak również maszynistek, które przepisywały stworzone przez archiwistów pomoce archiwalne oraz prace.

Dane wskazują na to, że w początku lat 60. w archiwum pracowało 12 archiwistów z wykształceniem wyższym oraz 30 pracowników technicznych, pomocniczych, administracyjnych i obsługi. Uważano, że tak wypracowana struktura zatrudnienia zapewnia realizację powierzonych zadań i gwarantuje płynność działania placówki⁴⁵³. Biorąc pod uwagę ogólne wyniki osiągnięte przez archiwum trudno odmówić tym wnioskowi słuszności. Plan realizowany w latach 1966–1970 zakładał zwiększenie etatów w ramach państwowej sieci archiwalnej, wynikało to z ilości planowanych prac⁴⁵⁴. Stan osobowy poznańskiego archiwum uległ zwiększeniu w 1966 r. z 41 do 48, w 1969 r. wynosił 52 etaty, by finalnie w ostatnim roku realizacji pięcioletki wynosić 49. Pod względem liczby zatrudnionych pracowników poznańska placówka była w połowie lat 70. określana jako tzw. archiwum średniej wielkości (10–20 osób), ponieważ zatrudniała 16 archiwistów, w tym 7,5 etatu było przeznaczony dla personelu pomocniczego⁴⁵⁵.

⁴⁵²Dane liczbowe pochodzą z zestawienia stworzonego przez Czesława Skopowskiego. Zob. C. Skopowski, *Uwagi nad budżetem państwowej służby archiwalnej w okresie 20-lecia PRL...*, s. 43.

⁴⁵³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 5.

⁴⁵⁴W. Lipińska, *Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1966–1970*, „Archeion”, t. 46 (1967), s. 184.

⁴⁵⁵W zbliżonej sytuacji co Poznań były archiwa w Gdańsku, Kielcach, Lublinie i Wrocławiu. Tzw. wielkie archiwa zatrudniały ponad 20 archiwistów (Kraków, Łódź, Warszawa i archiwa centralne), natomiast małe miały poniżej 10 osób do pracy nad zasobem (Białystok, Bydgoszcz, Koszalin, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Szczecin). Zob. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 161–163.

Jak wynika z analizy danych w miarę rozwoju archiwum rosła liczba pracowników, zarówno w pionie archiwalnym, jak również w administracyjnym. Ogrom obowiązków nałożonych na archiwistów sprawiał, że przez większość czasu odnotowywano niedobór rąk do pracy, zwłaszcza, że fluktuacja kadr była dość duża. W 1958 r. przyjęto do pracy 21 osób, a zwolniono 15⁴⁵⁶. Rok później przyjęto 15 nowych pracowników, zwolniono 12⁴⁵⁷. Powody takiego stanu rzeczy mogły wynikać z niskich uposażeń⁴⁵⁸ (zwłaszcza dla pracowników fizycznych), warunków nieodpowiadających kandydatowi lub nieradzenia sobie w pracy. Przeciętne uposażenie służbowe (tzw. średnia krajowa) na 1 zatrudnionego w 1957 r. wynosiło 1 041 zł – w przypadku pracowników działalności podstawowej – 1 208 zł, pracowników administracyjnych 740 zł, a pracowników obsługi – 591 zł⁴⁵⁹. Już w kolejnym roku średnie uposażenie wzrosło o 339 zł i pracownik archiwum otrzymywał przeciętnie 1 380 zł⁴⁶⁰. Przykładowo, w 1967 r. przeciętne wynagrodzenie w kraju wynosiło 2 016 zł brutto⁴⁶¹, a pracownicy naukowcy i naukowo-badawczy w zależności od stanowiska, otrzymywali w przybliżeniu: docent – 3 000 zł, samodzielny pracownik naukowo-badawczy – 3 200 zł, adiunkt naukowo-badawczy – 2 650 zł, starszy asystent naukowo-badawczy – 2 300 zł, asystent naukowo-badawczy – 1 500 zł; funkcjonowały również dodatki: dla dyrektora – 800 zł, dla kierowników oddziałów – 425 zł, specjalny – 900 zł, za stopień naukowy – około 360 zł, za wystugę lat – 2 700 zł⁴⁶². Z kolei pracownicy działalności podstawowej otrzymywali: kustosz/konserwator archiwalny – 2 400 zł, adiunkt archiwalny/zastępca konserwatora archiwalnego – 2 100 zł, starszy archiwista/starszy asystent konserwatora – 1 700 zł, archiwista/asystent konserwatora – 1 500 zł, technik archiwalny – 1 700 zł, starszy laborant archiwalny – 1 400 zł, laborant archiwalny – 1 200 zł, starszy manipulant archiwalny – około 1 200 zł, manipulant archiwalny – 1 000 zł; przyznawano też dodatki specjalne w wysokości około 300 zł⁴⁶³. W pracowni mikrofilmowanej zarabiano: kierownik – 2 900 zł, starszy technik – 1 900 zł,

⁴⁵⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5v.

⁴⁵⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 53.

⁴⁵⁸ Zwracał na to uwagę w 1958 r. dyrektor Czesław Skopowski. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 7.

⁴⁵⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 68v.

⁴⁶⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5.

⁴⁶¹ ZUS – *przeciętne wynagrodzenie od 1950 r.* [na:] „zus.pl”, <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach>, dostęp 24 lipca 2022 r.

⁴⁶² W omawianej grupie średnie miesięczne wynagrodzenie wynosiło 2 985 zł. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/248, s. 14.

⁴⁶³ W tej grupie średnie miesięczne wynagrodzenie wynosiło 1 656 zł. Ibid., s. 15.

technik – 1 600 zł⁴⁶⁴. Z kolei pracownicy administracji i obsługi mogli liczyć na następujące wynagrodzenie: kierownik referatu – 2 150 zł, starszy referent – 1 800 zł, referent – 1 400 zł, starsza telefonistka – 1 200 zł, starszy woźny – 950 zł, starszy dozorca – 950 zł, sprzątaczką – 850 zł, palacz C.O. – 1 300 zł⁴⁶⁵. W 1970 r. Naczelny Dyrektor Leon Chajn poinformował o wprowadzeniu ograniczeń w kwestii funduszu placowego. Wprowadzono limit niepełnozatrudnionych pracowników (emerytów), zablokowanie etatów po osobach przechodzących na emeryturę, a w sytuacji, w której byłoby to niemożliwe zalecano obniżenie płac⁴⁶⁶.

Rezygnacja z pracy w archiwach często związana była z brakiem możliwości uzyskania mieszkania zakładowego⁴⁶⁷. Problem pojawiał się na przestrzeni lat. W 1970 r. zwolniło się 9 osób i przyjęto również 9 pracowników⁴⁶⁸. Problem był aktualny w połowie lat 70., a pogłębiał go fakt, że trudno było znaleźć odpowiednich kandydatów, którzy zajmowaliby nieobsadzone miejsca – w 1974 r. dotyczyło to dwóch stanowisk w dziale informacji naukowej oraz sprzątarek i robotników gospodarczych⁴⁶⁹. Na początku lat 80. odczuwalnym problemem były braki kadrowe związane z przejściem pracowników na emeryturę oraz nieobecności wynikające z korzystania z bezpłatnych urlopów wychowawczych⁴⁷⁰. Niezbędnym było wzmocnienie kadry w pracowniach reprograficznej oraz konserwatorskiej, ponieważ w tych jednostkach odnotowywano problemy z realizacją planów. W 1982 r. płynność kadr była ciągle problemem, zwłaszcza w zakresie pracowni oraz obsługi – nowi pracownicy nie mogli dostosować się do warunków pracy i albo sami rezygnowali, albo archiwum nie było zainteresowane dalszą współpracą⁴⁷¹. W następnym roku zwolniły się dwie osoby – jedna z przyczyn osobistych (zmiany miejsca zamieszkania), a druga z powodu „braku umiejętności współżycia w kolektywie”⁴⁷². W 1984 r. pracę zmieniło 6 osób – 2 z powodów mieszkaniowych, 2 z powodu zmiany

⁴⁶⁴ Średnie miesięczne wynagrodzenie w pracowni mikrofilmowej wynosiło 2 125 zł. Ibid., s. 16.

⁴⁶⁵ Średnie miesięczne wynagrodzenie dla pracowników administracji wynosiło 1 740 zł, a dla pracowników obsługi 942 zł. Ibid., s. 17.

⁴⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/325, s. 8.

⁴⁶⁷ F. Mikłasz, *Stan zatrudnienia i warunki rozwoju młodej kadry pracowniczej w centralnych i wojewódzkich archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 72 (1981), s. 329.

⁴⁶⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 140.

⁴⁶⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 206.

⁴⁷⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 87.

⁴⁷¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 101.

⁴⁷² Niestety myśl nie została w sprawozdaniu rozwinięta. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 90.

miejsca zamieszkania, jedna z powodu lepiej płatnej posady oraz jedna osoba została zwolniona z powodu nadużywania alkoholu⁴⁷³. Rok później archiwum opuściło 10 osób, w miejsce których przyjęto 9 nowych pracowników⁴⁷⁴. Tylko jedna przeszła na emeryturę, pozostałe zmieniły pracę na lepiej płatną. W 1986 r. odeszła jedna osoba, dwie przeszły na emeryturę, a przyjęto 9 nowych pracowników⁴⁷⁵. W kolejnym roku odeszło 13 osób, w tym 4 na emeryturę i jedna na rentę, do pracy przyjęto 10 pracowników⁴⁷⁶. W 1989 r. z pracy odeszło 11 osób, w tym jedna na emeryturę, w ich miejsce przyjęto 13 osób⁴⁷⁷.

W 1987 r. zorganizowano spotkanie dla emerytowanych pracowników⁴⁷⁸. Takie przedsięwzięcie świadczy o dobrych relacjach jakie łączyły długoletnich pracowników, którzy po przejściu na emeryturę często pracowali nadal na pół etatu⁴⁷⁹ i nie zrywali kontaktu z instytucją. Osoby słabiej sytuowane, zwłaszcza te, których emerytury były niskie, mogły liczyć na wsparcie ze środków zakładowego funduszu socjalnego⁴⁸⁰.

Co do zasady pracownicy wykonywali swoje obowiązki w budynku służbowym – wyjątek stanowił czas rewindykacji zasobu oraz podróże związane ze sprawowaniem nadzoru nad narastającym zasobem. Dla Kazimierza Kaczmarczyka zrobiono pewien wyjątek – były dyrektor po przejściu na emeryturę, a następnie otrzymaniu tytułu profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Poznańskiego w 1957 r. rozpoczął pracę w archiwum na pół etatu i zajmował się kontrolą regestów⁴⁸¹. W 1958 r. ze względu na zły stan zdrowia nie przychodził do pracy, jednak kontynuował zlecenie dla AGAD oraz inwentaryzował dokumenty w swoim mieszkaniu⁴⁸².

Dyrektor archiwum w kierowaniu placówką mógł liczyć na wsparcie ze strony zespołu doradczego, w skład którego wchodził kierownicy poszczególnych oddziałów. Na

⁴⁷³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 93.

⁴⁷⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 87–88.

⁴⁷⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 95.

⁴⁷⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 119.

⁴⁷⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 130.

⁴⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120.

⁴⁷⁹ Drugim czynnikiem mogły być niskie uposażenia emerytalne i dalsza praca miała ratować domowy budżet.

⁴⁸⁰ W 1979 r. przyznano bezzwrotne zapomogi (1 000 zł) byłej maszynistce, sekretarce, sprzątacze, pracownicy pracowni konserwatorskiej oraz woźnemu. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/44, s. 195–197.

⁴⁸¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 2.

⁴⁸² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5.

comiesięcznych zebraniach omawiano bieżące sprawy personalne – nagrody, awanse, sposób podziału dodatków specjalnych oraz sprawy organizacyjne, zwłaszcza te dotyczące opieki nad narastającym zasobem, oddziałami terenowymi, planem pracy na następne lata oraz stopniem realizacji bieżących zobowiązań. Zwracano podczas tych spotkań uwagę na relacje między poszczególnymi oddziałami oraz pracownikami i reagowano w przypadku pojawiania się nieprawidłowości czy konfliktów. Podczas półrocznego zebrania produkcyjnego z 1 lipca 1971 r. zajmowano się m.in. konfliktami między pracownikami. Jak zauważył Czesław Skopowski „Zarzut, że w Archiwum występują sytuacje konfliktowe pracowników naukowych z manipulacjami, administracją i obsługą. Jest to grubo przesadzone. Zdarza się co prawda, że niektórzy są skłócenii, ale nie wszyscy”⁴⁸³. Na zebraniu 3 października 1972 r. omawiano pogorszenie się stosunków międzyludzkich w archiwum, za co mieli odpowiadać młodzi pracownicy, ale przypomniano, że każdy pracownik odpowiada za atmosferę pracy⁴⁸⁴. Spośród innych nieprawidłowości wymieniono „nadmierne zainteresowanie się sprawami innych osób czy oddziałów przy bezkrytycznym stosunku do własnej pracy” oraz lekceważenie dyscypliny pracy (spóźnienia, niewyjaśnione wyjścia oraz niewłaściwe wykorzystywanie czasu pracy – zapowiedziano wówczas, że takie zachowania nie będą tolerowane⁴⁸⁵.

Archiwum jako instytucja powołana do wykonania powierzonych zadań nie mogłoby funkcjonować bez pracowników, którzy będą troszczyć się o stan zasobu. Po zakończeniu wojny przed archiwistami postawiono nowe cele, pojawiły się również nowe obowiązki, które wymagały podniesienia kompetencji zawodowych. Kształtowanie zasobu łączyło się z licznymi podróżami służbowymi po całym podległym terenie, a podczas konsultowania wykazów akt i instrukcji kancelaryjnych prowadzona była na dużą skalę korespondencja. Specjalnych umiejętności wymagało przeprowadzanie konserwacji akt, których stan wydatnie pogorszył się w wyniku wojennych losów dokumentacji i nieodpowiedniego przechowywania, natomiast działalność związana z mikrofilmowaniem łączyła się z koniecznością obsługi nowej aparatury. Nie bez znaczenia było też prowadzenie badań naukowych i ciągłe podnoszenie poziomu naukowego kadry.

⁴⁸³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/114, s. 7.

⁴⁸⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/43, s. 10–12.

⁴⁸⁵ Ibid., s. 11–12.

Większość pracowników archiwum systematycznie podwyższała swoje kwalifikacje zawodowe, ponieważ instytucja stwarzała ku temu możliwości. Zainteresowani podejmowali studia magisterskie z historii (specjalności archiwistycznej) oraz bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, część z nich przygotowywała następnie prace doktorskie i habilitacyjne. Oprócz tego uczestniczyli w kursach i szkoleniach, dzięki którym pogłębiali najbardziej pożądane umiejętności. To samo dotyczyło pracowników administracji. W 1982 r. główna księgowa ukończyła roczny kurs dla dyplomowanych biegłych księgowych drugiego stopnia (w zakresie budżetu), a dwie osoby rozpoczęły kurs rachunkowości⁴⁸⁶.

W okresie będącym przedmiotem pracy doktorskiej funkcje dyrektorów Archiwum Państwowego w Poznaniu pełnili kolejno: Kazimierz Kaczmarczyk (1945–1953), Czesław Skopowski (1953–1972), Jan Szajbel (1972–1973), Stanisław Nawrocki (1973–1974) i Stanisław Kłys (1974–1999).

Kazimierz Kaczmarczyk⁴⁸⁷ stał na czele Archiwum Państwowego w Poznaniu do 1953 r., następnie pracował na pół etatu w latach 1957–1961⁴⁸⁸. Jego odejście ze stanowiska wynikało z osiągnięcia wieku emerytalnego oraz złego stanu zdrowia. Zwolnienia lekarskie i nieobecności rzutowały jednak na funkcjonowanie placówki. Swoje obowiązki pełnił jedynie 3–4 godziny dziennie, doprowadziło to do rozluźnienia dyscypliny na tyle, że stanem instytucji zainteresował się Komitet Wojewódzki PZPR, który trzykrotnie domagał się w NDAP zmiany na stanowisku dyrektora⁴⁸⁹. Następca na stanowisku, Czesław Skopowski we wspomnieniach pisał, że jednym z powodów odejścia jego poprzednika był konflikt z sekretarzem Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR przy APP Janem Kiziorkiem⁴⁹⁰. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że Kazimierz Kaczmarczyk w momencie przejścia w stan spoczynku miał 75 lat, a jego staż pracy w ramach służby archiwalnej wynosił ponad 50 lat można przyjąć, że głównym powodem przejścia w stan spoczynku był wiek oraz zły stan zdrowia. Tadeusz Mencil wspominał, że dyrektor był

⁴⁸⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 100.

⁴⁸⁷ C. Skopowski, *Kazimierz Kaczmarczyk [w:] Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

⁴⁸⁸ C. Skopowski, *Kazimierz Kaczmarczyk 3 II 1878–6 IV 1966*, „Archeion”, t. 47 (1967).

⁴⁸⁹ AZ NDAP, Akta osobowe Kazimierza Kaczmarczyka, sygn. 1959/49.

⁴⁹⁰ Podczas zebrania POP PZPR przy APP Jan Kiziołek zaproponował by NDAP mianowała stałego zastępcę dyrektora, ponieważ nieobecność Kazimierza Kaczmarczyka źle wpływa na funkcjonowanie placówki. Na zastępcę zaproponowano Mariana Mikę. Ibid.; PANAWOP, Materiały Czesława Skopowskiego, j.a. 50, s. 36.

zawsze życzliwy dla młodych pracowników, jednak zlecał im większość prac administracyjnych i organizacyjnych – jak miało to miejsce w czasie remontowania gmachu przy ul. 23 Lutego – jednak zawsze można było liczyć na pogawędkę na tematy archiwalne, co było dla nowych pracowników wartością samą w sobie⁴⁹¹. W historii całego archiwum dwukrotnie stanął przed niezwykle trudnym zadaniem jakim była reaktywacja, a w zasadzie organizacja na nowo całej instytucji. Kazimierz Kaczmarczyk dał się poznać jako wybitny specjalista, a biegła znajomość języka niemieckiego okazała się szczególnie przydatna podczas redagowania polsko-niemieckich umów archiwalnych po I wojnie światowej⁴⁹². Był szanowany przez środowisko archiwistów i historyków, czego wyrazem były uroczyste obchody odnowienia doktoratu w 1959 r.⁴⁹³

Polityka kadrowa w archiwach po 1951 r. była pod stałą kontrolą PZPR⁴⁹⁴. Biorąc pod uwagę wielkość poznańskiego archiwum oraz rolę, jaką odgrywało w całej sieci archiwalnej, następca Kazimierza Kaczmarczyka musiał być osobą wybraną z partyjnego klucza. Drugim dyrektorem (w latach 1953–1972) został Czesław Skopowski. O randze archiwum podczas jego kadencji świadczy fakt, że podczas nieobecności Henryka Altmana Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych to Czesław Skopowski zastępował go na tym stanowisku⁴⁹⁵. Stanisław Nawrocki w pośmiertnym wspomnieniu scharakteryzował dyrektora Czesława Skopowskiego jako osobę doskonale zorganizowaną, która zawsze dążyła do realizacji założonych celów, dzięki czemu poznańskie archiwum sukcesywnie i konsekwentnie zwiększało liczbę kompletnie opracowanych zespołów⁴⁹⁶. Na dyscyplinę pracy bez wątplenia wpływała również ciągła obecność dyrektora w budynku, który zajmował mieszkanie służbowe w APP. Dzięki swojej determinacji i sprawnemu

⁴⁹¹T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 121–122.

⁴⁹²C. Skopowski, *Kazimierz Kaczmarczyk 3 II 1878–6 IV 1966...*, s. 277–278.

⁴⁹³M. Friedberg, *Przemówienie prof. Mariana Friedberga na uroczystości 50-lecia doktoratu prof. Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archeion”, t. 33 (1960); S. Pańków, *50-lecie doktoratu prof. Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archeion”, t. 33 (1960).

⁴⁹⁴O sposobie wybierania dyrektorów najlepiej świadczy pismo skierowane przez Leona Chajna do KW PZPR w 1971 r. „Proszę was o zgłoszenie nazwisk kandydatów na stanowisko dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu, jeśli Komitet Wojewódzki ich posiada, abym mógł ich zaprosić na rozmowę i złożenia wymaganej dokumentacji. W razie braku propozycji ze strony Komitetu Wojewódzkiego, zainteresuję się tą sprawą i postaram się zgłosić kandydatów do uzgodnienia. (...) W zasadzie nowy dyrektor, nie posiadając stażu w archiwach państwowych, może zostać zaangażowany na stanowisko adiunkta archiwalnego.” AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427, s. 3–4; W skali całego kraju rzadko zdarzało się, że kandydat mógł pochwalić się jakimkolwiek przygotowaniem archiwalnym. J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 110.

⁴⁹⁵AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427, s. 48–51.

⁴⁹⁶S. Nawrocki, *Czesław Skopowski (9 VI 1906–26 XII 1991)*, „Archeion”, t. 94 (1995).

prowadzeniu przedsięwzięć administracyjno-urzędowych doprowadził w II poł. lat 60. do otynkowania budynku archiwum, które od czasu ostrzału w 1945 r. nosiło wyraźne ślady zniszczeń. Ponadto za jego kadencji uruchomiono pracownię reprograficzną, konserwatorską oraz włączono archiwum do sieci telefonicznej. Jego ustąpienie ze stanowiska dyrektora, podobnie jak w przypadku Kazimierza Kaczmarczyka, nie było pozbawione politycznych konotacji. W 1971 r. kontrolę w placówce przeprowadziła Komisja Partyjna⁴⁹⁷ powołana „w sprawie sytuacji w Archiwum Państwowym miasta Poznania i wojew. Poznańskiego”. Po przeanalizowaniu wszystkich zarzutów wystosowanych przeciwko dyrektorowi dotyczących spraw kadrowych i archiwalnych wspomniana Komisja przedstawiła listę 11 wniosków-zaleceń, które miały usprawnić działanie archiwum oraz zapobiec ewentualnym niedostatkom – ostatnim punktem było zalecenie odwołania ze stanowiska Czesława Skopowskiego, na co wpływ miały mieć nieprawidłowości w funkcjonowaniu placówki, niewłaściwy styl pracy oraz zły stan zdrowia dyrektora powodujący długotrwałe zwolnienia lekarskie⁴⁹⁸. Kolorytu sprawie dodaje bez wątplenia to, że NDAP nie miała wcześniej zastrzeżeń do pracy archiwum w Poznaniu i samego dyrektora⁴⁹⁹. Nieporozumienia międzyludzkie i różnice zdań są czymś naturalnym, stąd nie mógł być to decydujący czynnik w sprawie ustąpienia ze stanowiska. W dniach 4–14 października 1971 r. w Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz podległych mu archiwach terenowych NDAP przeprowadziła kompleksową wizytację, podczas której poddano szczegółowej kontroli każdy aspekt działalności placówki, oprócz archiwistów wzięli w niej udział przedstawiciele Najwyższej Izby Kontroli⁵⁰⁰. W wyniku zaistniałej sytuacji i niemożności rozwiązania sprawy w inny sposób, Czesław Skopowski

⁴⁹⁷ Członkami Komisji zostali: doc. dr Irena Koberdowa z NDAP, Tadeusz Galica – Inspektor Pracy przy Zarządzie Okręgowym Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki w Poznaniu, Andrzej Choniawko – pracownik Archiwum KW PZPR, Włodzimierz Kaczocho – pracownik Wydziału Nauki i Oświaty KW PZPR – Przewodniczący Komisji. AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427, s. 5–8.

⁴⁹⁸ Dyrektor Czesław Skopowski w piśmie do Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych Leona Chajna ustosunkował się do całej listy zarzutów. Ibid., s. 7–8, 13–16.

⁴⁹⁹ Z punktu widzenia realizacji zadań nałożonych na placówkę najważniejsza była jakość i terminowość wykonywanych prac. Irena Koberdowa z Biura Prac Naukowych NDAP oceniając pracę dyrektora Czesława Skopowskiego i APP w 1971 r. napisała: „Dochodziły do Biura Prac Naukowych pogłoski o zatargach między pracownikami i dyrektorem Skopowskim. Jednakże Biuro nie było w stanie wyrobić sobie o nich zdania. Natomiast rezultaty pracy były zawsze dobre.” Ibid., s. 31.

⁵⁰⁰ Zespół wizytatorów składał się z: Marii Sławoszewskiej, Zofii Boda-Krażel, Ireny Koberdowej, Mieczysława Bandurka, Maryny Husarskiej, Lucyny Turek-Kwiatkowskiej. W działach odpowiedzialnych za sprawy kadrowe i finansowo-księgowe kontrolę przeprowadzili inspektorzy Najwyższej Izby Kontroli. AZ NDAP, Kontrola jednostek podległych. Wizytacja kompleksowa Archiwum Państwowego m. Poznania i województwa poznańskiego 1971 T.1–4, sygn. 35/22; AZ NDAP, Protokół z kontroli NIK w Archiwum Państwowym m. Poznania i województwa poznańskiego 1971–1972, sygn. 89/19.

złożył 27 października 1971 r. rezygnację z dniem 31 stycznia 1972 r. ze stanowiska dyrektora APP pozostając na stanowisku pracownika naukowo-badawczego⁵⁰¹. Na emeryturę przeszedł z dniem 31 grudnia 1974 r.⁵⁰²

Jan Szajbel⁵⁰³ po raz pierwszy był zatrudniony w Archiwum Państwowym w Poznaniu w 1955 r., gdzie zajmował się nadzorem nad archiwami w zakładach pracy, a specjalizował się w opracowywaniu akt urzędów administracji ogólnej szczebla gminnego i powiatowego w XIX i XX w.⁵⁰⁴. W 1960 r. przeszedł do Archiwum PAN – Oddział w Poznaniu, z czasem został jego kierownikiem. W 1972 objął stanowisko dyrektora APP, jednak jego kadencja zakończyła się przedwczesną śmiercią w 1973 r.⁵⁰⁵

W latach 1973–1974 funkcję dyrektora pełnił Stanisław Nawrocki, który w okresie 1977–1995 był zastępcą dyrektora do spraw naukowych⁵⁰⁶. Jako osoba publikująca na łamach *Archeionu* omówienia artykułów z zagranicznych czasopism miał sporą wiedzę i zdawał sobie sprawę z postępu techniki, który rozpoczął się na Zachodzie. Dzięki biegłej znajomości języka niemieckiego przywrócił pierwotny porządek kancelaryjny w zespołach akt Namiestnika Rzeszy w Kraju Warty (1939–1945)⁵⁰⁷. Umiejętność ta była również niezwykle przydatna w trakcie licznych podróży służbowych, podczas których zapoznawał się z funkcjonowaniem zagranicznych archiwów. Stanisław Nawrocki cieszył się uznaniem i zaufaniem ze strony NDAP, o czym najlepiej świadczy zaangażowanie go w liczne ciała doradcze. Na przestrzeni lat był członkiem Rady Archiwalnej, Centralnej Komisji Metodycznej, Komisji Kwalifikacyjnej dla pracowników naukowych zatrudnianych w archiwach państwowych oraz konsultantem do spraw opracowania akt miejskich, pruskich, okresu międzywojennego oraz w kwestiach metodyczno-archiwalnych⁵⁰⁸. Stanisław Nawrocki współtworzył Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Poznaniu, aktywnie uczestniczył w pracach Komisji Informacji Naukowej PAN, Instytutu

⁵⁰¹AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427, s. 55–56.

⁵⁰²Ibid., s. 78–80.

⁵⁰³S. Nawrocki, *Jan Szajbel [w:] Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

⁵⁰⁴S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 65.

⁵⁰⁵AZ NDAP, Akta osobowe Jana Szajbla, sygn. 1973/12.; S. Nawrocki, *Jan Szajbel (19 IX 1926–12 XI 1973)*, „Archeion”, t. 62 (1975).

⁵⁰⁶Z. Jaśkowska-Józefiak, P. Józefiak, *Wkład archiwistów poznańskich w rozwój archiwistyki polskiej [w:] I. Mamczak-Gadkowska (red.), 100 lat polskich archiwów państwowych*, Poznań 2020, s. 209–210.

⁵⁰⁷D. Matelski, *Jubileusz profesora Stanisława Nawrockiego*, „Archeion”, t. 97 (1997).

⁵⁰⁸Z. Jaśkowska-Józefiak, P. Józefiak, *Wkład archiwistów poznańskich w rozwój archiwistyki polskiej...*, s. 208.

Zachodniego, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania oraz Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Ostrzeszowskiej⁵⁰⁹.

W latach 1974–1999 dyrektorem APP był prawnik i archiwista Stanisław Kłys⁵¹⁰. Jego kadencja odznaczała się w dość wyraźny sposób na tle poprzedników, co widać zwłaszcza w treści sprawozdań, w których sporo miejsca poświęcano na podkreślenie dobrych relacji służbowych panujących między władzami partii, a kierownictwem archiwum. W sprawozdaniu za 1976 r. czytamy, że Archiwum Państwowe w Poznaniu współpracowało w szczególności z Wydziałem Nauki i Oświaty KW PZPR oraz komitetami dzielnicowymi – jednostki te otrzymywały na bieżąco informacje o problemach występujących w archiwum oraz szeroko rozumianej działalności, zwłaszcza naukowo-badawczej i odwdzięczały się sugestiami mającymi usprawnić jego funkcjonowanie⁵¹¹. Nie bez znaczenia były też kontakty dyrektora z władzami wojewódzkimi, dzięki którym można było eliminować nieprawidłowości pojawiające się w archiwach zakładowych, z kolei dobre relacje z władzami Poznania były korzystne przy rozwiązywaniu trudności lokalowych i remontowo-budowlanych⁵¹². Taka postawa była tożsama z wizją Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych Tadeusza Walichnowskiego, dla którego istotną kwestią było ukazanie użyteczności archiwów, przy jednoczesnych dobrych relacjach z władzami partyjnymi, co miało zapewnić archiwom komfortowe funkcjonowanie i podniesienie rangi tych placówek, a także poprawę sytuacji materialnej pracowników. Było to w istocie pragmatyczne podejście do wizji funkcjonowania archiwum. Biorąc pod uwagę okoliczności polityczne, archiwum nie mogło sobie pozwolić na ewentualną izolację. Jednym z zadań archiwum, niezależnie od tego, kto sprawuje władzę jest współpraca z najbliższym środowiskiem, dlatego relacje z PZPR nie były niczym nadzwyczajnym. Stanisław Kłys ponadto uczestniczył w pracach Zespołu do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami nauki i gospodarki narodowej w latach 1977–1981, którego celem było ocenienie stopnia aktualności

⁵⁰⁹ Ibid., s. 215.

⁵¹⁰ AZ NDAP, Akta osobowe Stanisława Kłysa, sygn. 327/4.

⁵¹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 134.

⁵¹² Ibid., s. 134.

informacji zawartych w aktach oraz nawiązanie jak najszerzej współpracy z grupami potencjalnych odbiorców⁵¹³.

Stanisław Kłys, jako dyrektor dużej i liczącej się w środowisku instytucji naukowej był zapraszany do udziału w wielu zebraniach, podczas których omawiano problemy społeczno-gospodarcze regionu. W grudniu 1980 r. uchwałą egzekutywy KW PZPR w Poznaniu został powołany w skład Zespołów do spraw Rozwoju Demokracji Socjalistycznej oraz Doskonalenia Administracji Państwowej⁵¹⁴. Podczas spotkań przedstawiał potrzeby i problemy archiwów (państwowego i zakładowych) oraz sprawy związane ze sprawowaniem opieki nad narastającym zasobem archiwalnym. Okazją do przedstawienia potrzeb archiwum była wizyta Wojewody Poznańskiego Mariana Króla, który 10 lipca 1984 r. w czasie spotkania z pracownikami dopytywał zarówno o warunki pracy, jak również o sposób realizacji ustawy archiwalnej z 1983 r.⁵¹⁵ Rozmawiano również o problemie przejmowania materiałów z archiwów zakładowych oraz zabezpieczania i konserwacji archiwaliów. Nie zapomniano też o zadaniach archiwum w zakresie udostępniania materiałów dla potrzeb gospodarki narodowej, środowiska naukowego i obywateli. Stanisław Kłys wystąpił z pisemną prośbą do Wojewody o wydanie odpowiedniego rozporządzenia, w którym zobowiąże instytucje podejmujące się inwestycji (remontów, restauracji, rewitalizacji itp.) do uzyskania pisemnego zaświadczenia od archiwum, że w zasobie nie znajduje się archiwalna dokumentacja techniczna, z której można skorzystać podczas prowadzonych prac, bez konieczności sporządzania nowej⁵¹⁶.

W okresie powojennym w APP pracowało wielu znakomitych archiwistów i historyków. Niedoścignionym znawcą wielkopolskich ksiąg ziemskich i grodzkich był farmaceuta z wykształcenia, a historyk z zamiłowania – kustosz Adam Kaletka⁵¹⁷. W pamięci Tadeusza Mencla zapisał się jako niezwykle życzliwy i prawy znakomity znawca

⁵¹³Zob. J. Pabisz, *Informacja o utworzeniu zespołu naukowo-badawczego zajmującego się sprawami współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej*, „Archeion”, t. 67 (1979); J. Pabisz, *Działalność zespołu do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami nauki i gospodarki narodowej w latach 1977–1981*, „Archeion”, t. 75 (1983).

⁵¹⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 90.

⁵¹⁵Wizyta Wojewody została opisana w Gazecie Poznańskiej z 12 lipca 1984 r. oraz Głosie Wielkopolskim z 12 lipca 1984 r. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/634, s. 98–100.

⁵¹⁶Ibid., s. 101–102.

⁵¹⁷D. Kubiak, *Adam Henryk Kaletka [w:] Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

łaciny, który bez większego wysiłku czytał najstarsze księgi z zasobu datowane na XIV/XV w., co było wynikiem wielu lat praktyki⁵¹⁸.

W latach 1945–1962 w APP pracował Leon Siuchniński⁵¹⁹, który zajmował się sprawami administracyjno-finansowymi, a następnie pełnił funkcję kierownika pracowni naukowej i opiekuna biblioteki archiwalnej⁵²⁰. We wspomnieniach Tadeusza Mencla to przede wszystkim człowiek niezwykle pomocny i drobiazgowy⁵²¹. W pracy dał się poznać jako wybitny paleograf i neograf niemiecki, który bez większych przeszkód radził sobie z odczytywaniem najstarszych tekstów, co było szczególnie przydane w publikowaniu źródeł średniowiecznych. Mimo braku formalnego stopnia naukowego, dzięki ogromnemu doświadczeniu i rozległej wiedzy z powodzeniem kształcił adeptów archiwistyki w ramach kursów⁵²².

W tym samym okresie w APP pracował Marian Józef Mika, który początkowo był zatrudniony w Archiwum Miejskim, następnie poszedł w ślad za zasobem do WAP w Poznaniu, gdzie pracował do 1974 r. Oprócz doskonałej znajomości paleografii i łaciny zapisał się w pamięci współpracowników jako entuzjasta działalności popularyzatorskiej – pisywał teksty do poznańskich gazet, przeprowadzał pogadanki w radiu oraz przygotowywał wystawy⁵²³. Marian Mika był członkiem Komisji Odbudowy Starego Miasta przy Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania działającej w latach 1949–1955⁵²⁴. Dzięki jego zaangażowaniu w sprawę i materiałom udostępnionym przez APP dokonano rekonstrukcji i odbudowy Starego Miasta, Ratusza Poznańskiego, Zamku Przemysła oraz Pałacu Górków⁵²⁵.

Do grona wybitnych archiwistów APP należał także Franciszek Paprocki, który pracę w poznańskim archiwum rozpoczął jeszcze przed II wojną światową. Franciszek Paprocki⁵²⁶ w oczach Tadeusza Mencla to przede wszystkim archiwista nowoczesny, który oprócz

⁵¹⁸T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 122.

⁵¹⁹I. Radtke, *Leon Siuchniński [w:] Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

⁵²⁰S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 67.

⁵²¹T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 122–123.

⁵²²M.J. Mika, *Leon Siuchniński 1904–1962*, „Archeion”, t. 38 (1962).

⁵²³S. Nawrocki, *Marian Józef Mika (25 II 1907–6 III 1974)*, „Archeion”, t. 63 (1975).

⁵²⁴I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 129–130.

⁵²⁵Ibid.

⁵²⁶S. Nawrocki, *Franciszek Paprocki [w:] Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969.

zainteresowań stricte archiwistycznych miał też te związane z historią Wielkopolski oraz XIX w., co szczególnie ich połączyło i zaowocowało godzinami pogłębionych dyskusji⁵²⁷. Biegła znajomość języka niemieckiego umożliwiła mu przywrócenie pierwotnego porządku kancelaryjnego w zespołach akt Naczelnego Prezesa Prowincji Poznańskiej z lat 1815–1918, które uległy rozproszeniu podczas wojennej zawieruchy⁵²⁸. W pamięci Ireny Radtke zapisał się jako osoba niezwykle życzliwa, którą cechował niekiedy nadmierny szacunek dla przełożonych⁵²⁹.

Do wybitnych archiwistek tego okresu należała także Irena Radtke. Dała się poznać jako znawczynie kancelarii pruskiej i kancelarii współczesnej. Podobnie jak Stanisław Nawrocki cieszyła się doskonałą opinią i zaufaniem ze strony Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. W latach 1970–1997 działała w Centralnej Komisji Metodycznej⁵³⁰. Podczas licznych zagranicznych podróży służbowych zapoznawała się z funkcjonowaniem archiwów oraz nowinkami technicznymi, które do Polski miały dopiero nadejść⁵³¹. Przez lata angażowała się w prace Rady Zakładowej APP oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego i Związku Nauczycielstwa Polskiego⁵³². W 1988 r. przeszła na emeryturę, ale nie zerwała kontaktu z archiwum – pracowała w nim nadal na pół etatu⁵³³. W związku z tym, że Irena Radtke była wieloletnią pracownicą placówki (zatrudniona w 1951 r.), na uroczystość związaną z rozpoczęciem nowego etapu w życiu zawodowym przybyli Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych Marian Wojciechowski, kierownik Zakładu Naukowego Archiwistyki NDAP Bolesław Woszczyński oraz dyrektorzy AP w Gdańsku Czesław Biernat i AP w Szczecinie Kazimierz Kozłowski. Razem z dyrektorem AP w Poznaniu Stanisławem Kłysem podziękowali za długoletnią służbę, nieoceniony wkład w rozwój archiwistyki polskiej oraz współpracę⁵³⁴.

Archiwum Państwowe w Poznaniu w całym omawianym okresie zatrudniało wybitnych specjalistów, którzy związali z nim swoje całe zawodowe życie lub zdobyłą

⁵²⁷T. Mencil, *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 123.

⁵²⁸D. Matelski, *Franciszek Paprocki (1911–1978) – Archiwista, historyk i dydaktyk* [w:] *Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny*, t. II/III, Poznań 1995, s. 135.

⁵²⁹D. Matelski, *Ad memoriam prof. Franciszkowi Paprockiemu*, „Archeion”, t. 95 (1995).

⁵³⁰E. Rogal, *Irena Radtke (1923–2014)*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” t. 2014 nr Tom I, s. 313.

⁵³¹I. Radtke, *Archiwa włoskie*, „Archeion”, t. 71 (1981); I. Radtke, *Komputer w służbie archiwistów belgijskich*, „Archeion”, t. 78 (1984); I. Radtke, *Z pobytu w archiwach hiszpańskich*, „Archeion”, t. 86 (1989).

⁵³²Z. Jaśkowska-Józefiak, P. Józefiak, *Wkład archiwistów poznańskich w rozwój archiwistyki polskiej...*, s. 214.

⁵³³E. Rogal, K. Strykowski, *Irena Radtke (17 X 1923–30 III 2014)*, „Archeion”, t. 115 (2014).

⁵³⁴S. Nawrocki, *Przejście na emeryturę doc. Ireny Radtke*, „Archeion”, t. 89 (1991).

wiedzę wykorzystywali w prowadzeniu innych archiwów. Czesława Hruszka pracę w poznańskim archiwum rozpoczęła w 1953 r., w 1981 r. przeszła na emeryturę, jednak do 1995 r. pracowała na pół etatu⁵³⁵. Aktywnie uczestniczyła w życiu placówki oraz środowiska archiwalnego – była jedną z członkiń-założycielek Stowarzyszenia Archiwistów Polskich – Oddział w Poznaniu⁵³⁶. Janina Bielecka pracowała w archiwum od 1949 r. do emerytury w 1977 r., a z archiwum była związana na pół etatu do 1980 r.⁵³⁷. Kazimiera Chojnacka rozpoczęła pracę w APP w 1956 r., a po przejściu na emeryturę w 1987 r. była zatrudniona na pół etatu do 1989 r.⁵³⁸ Obie angażowały się w działalność poznańskiego oddziału SAP. Z kolei Tadeusz Mencil pracował w APP w latach 1947–1955, następnie przeniósł się do AP w Lublinie, gdzie objął stanowisko dyrektora⁵³⁹. Nie zerwał kontaktów z Archiwum Państwowym w Poznaniu, o czym świadczy zachowana korespondencja z okazji obchodów 100-lecia placówki w 1969 r.

Jak wynika z przeprowadzonych badań źródłowych Archiwum Państwowe w Poznaniu cechowało się dość dużym uspołecznieniem pracowników. Większość z nich należała do różnych organizacji i zrzeszeń⁵⁴⁰. Prawie wszyscy należeli do Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki⁵⁴¹, 6 osób przynależało do PZPR, 1 do SD. W archiwum działało koło PCK, pracownicy naukowcy tworzyli sekcje archiwalną w ramach PTH, a pojedyncze osoby działały w ramach PTPN, TWP, TPD, PTTK⁵⁴² oraz PTP⁵⁴³. Janina Bielecka była ławniczką sądową, Kazimierz Sibilski był członkiem PRN, a 4 osoby były członkami Komisji Wyborczej do Rad Narodowych⁵⁴⁴. Od 1962 r. pracownicy należeli

⁵³⁵H. Krystek, *Czesława Hruszka* [w:] *Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny*, t. XVI, Poznań 2013.

⁵³⁶*Ibid.*, s. 270.

⁵³⁷K. Górka-Gołaska, *Janina Bielecka 1912–2006*, „Archeion”, t. 109 (2006).

⁵³⁸P. Wojciechowski, *Kazimiera Chojnacka (1923–2010)*, „Archeion”, t. 111 (2009).

⁵³⁹S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 67.

⁵⁴⁰Część pracowników należała do Kasy Pożyczkowo-Zapomogowej, większość była ubezpieczona na życie. W 1971 r. ubezpieczonych na wypadek śmierci było 80% pracowników. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 252.

⁵⁴¹O problemach wynikających z przynależności do ZZPKiS w piśmie do KW PZPR pisał w 1961 r. dyrektor Czesław Skopowski. W jego opinii pracownicy archiwów państwowych podlegający pod Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego powinni należeć do ZNP, a nie do ZZPKiS, który był związany z Ministerstwem Kultury i Sztuki. Taka sytuacja źle wpływała w odczuciu dyrektora na sytuację finansową archiwistów oraz na atmosferę w archiwum. APP, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Poznaniu, 53/2183/3272, s. 176–178.

⁵⁴²C. Skopowski, *Współpraca Archiwum Państwowego w Poznaniu z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym...*

⁵⁴³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 68–68v.

⁵⁴⁴*Ibid.*, s. 68v.

również do Ligi Obrony Kraju⁵⁴⁵. Stanisław Nawrocki był członkiem Instytutu Zachodniego oraz członkiem zarządu PTH, z kolei Czesław Skopowski Rady Naukowej Muzeum Historii Ruchu Robotniczego im. Marcina Kasprzaka w Poznaniu, natomiast Kazimiera Chojnacka była członkinią Komisji Historycznej Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki⁵⁴⁶.

4. Uwarunkowania pracy archiwalnej w okresie PRL

Niezwykle rozbudowana sprawozdawczość z pierwszej połowy lat 50. daje wgląd w sposób funkcjonowania archiwum. W 1954 r. procentowy podział pracy w archiwum przedstawiał się następująco: na porządkowanie przeznaczono 18% czasu pracy, inwentaryzację zasobu – 16%, prace organizacyjno-inspekcyjne – 11%, urlopy i delegacje – 8%, konserwację i mikrofilmowanie – 8%, inwentaryzację – 8%, prace kancelaryjno-administracyjne i bibliotekarskie – 7%, kształcenie/życie naukowe – 6%, pracownię naukową – 5%, systematyzację ogólną – 4%, wstępy do zespołów – 3%, kwerendy – 2%, inne – 4%⁵⁴⁷. Powyższe zestawienie pokazuje jak dużo czasu poświęcano na dwie najważniejsze wówczas czynności – na porządkowanie zasobu, który po wojnie charakteryzował się sporym chaosem oraz na inwentaryzację tematyczną, która miała ułatwić badaczom prowadzenie badań.

Duży nacisk kładziono na zwiększenie wydajności oraz jakości pracy. Podczas Zjazdu Dyrektorów Archiwów Państwowych w maju 1949 r. w Otwocku podczas dyskusji o „normach wydajności pracy w archiwum” argumentowano, że umożliwią one dokładniejsze planowanie pracy i jej kontrolę oraz podniosą poziom kwalifikacji archiwistów⁵⁴⁸. Temat ten był również poruszany rokrocznie w sprawozdaniach i na zebraniach pracowników⁵⁴⁹. Promowano współzawodnictwo na każdym możliwym polu,

⁵⁴⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 17–18.

⁵⁴⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 149.

⁵⁴⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 10–11.

⁵⁴⁸ J. Jankowska, *Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych 11–13 maja 1949 r. w Otwocku*, „Archeion”, t. 19–20 (1951), s. 494–495.

⁵⁴⁹ Plany pracy i sprawozdania mogły również pełnić funkcje dyscyplinujące względem pracowników, którzy zobowiązywali się do realizacji określonych zadań. Zob. AZ NDAP, WAP Poznań Plan 5-letni na lata 1976–1980, sygn. 167/16; AZ NDAP, Sprawozdania z działalności archiwów państwowych za lata 1981–1985 AP Leszno, AP Lublin, AP Łódź, AP Olsztyn, AP Opole, AP Piotrków Tryb., AP Płock, AP Poznań, sygn. 206/49; AZ NDAP, Plany prac archiwów państwowych na lata 1986–1990 t. 2 AP Gdańsk, AP Jelenia Góra, AP

liczono na obniżenie kosztów własnych, co chciano osiągnąć poprzez większą uważność i nie marnotrawienie środków. Normy wydajności, zwłaszcza porządkowania doprowadziły do tego, że zwracano większą uwagę na liczbę zinwentaryzowanych jednostek, a nie na jakość, co w konsekwencji prowadziło do konieczności wprowadzania poprawek. Za całokształt pracy archiwów, w tym wydajność oraz jakość pracy, odpowiadali dyrektorzy, co szczególnie podkreślano podczas realizacji poszczególnych zadań realizowanych w ramach całej sieci archiwalnej⁵⁵⁰. Każde archiwum było zobowiązane do przedstawienia planu pracy, który następnie zestawiano ze sprawozdaniami, w których podawano w jakim stopniu plan został zrealizowany (wartość była wyrażana w procentach). W 1971 r. w sprawozdaniu zwrócono uwagę, że ewidencja czasu pracy z dokładnym określaniem typu tej pracy nie oddaje w pełni stopnia zaangażowania pracowników, ponieważ jednostki archiwalne potrafią różnić się od siebie diametralnie⁵⁵¹. Zestawienie nie różnicowało jakie umiejętności musiał posiadać archiwista oraz jakie okoliczności towarzyszyły opracowaniu (np. język i paleografia, stan zachowania, procent rozsypu, dawne pomoce ewidencyjne).

Ewidencja czasu pracy w sprawozdaniach zwłaszcza za lata 50. obejmowała szczegółowe informacje o tym, ile czasu poświęcano na wykonanie poszczególnych zadań (informacje podawano w godzinach i/lub dniach roboczych). Szczegółowo informowano ile czasu zajmowało pracownikowi wykonanie konkretnej czynności, przez co sprawozdania pomimo swojej obszerności nie niosły ze sobą dużego ładunku informacyjnego⁵⁵². Cały personel archiwum brał udział w pracach mających na celu ustalenie przeciętnych norm wydajności – miało to spore znaczenie podczas planowania prac oraz rozliczania z nich pracowników⁵⁵³. W podsumowaniach sprawozdań, nawet jeśli

Katowice, AP Kalisz, AP Kielce, AP Kraków, AP Koszalin, AP Leszno, AP Lublin, AP Łódź, AP Olsztyn, AP Opole, AP Piotrków Tryb., AP Płock, AP Poznań, sygn. 230/4.

⁵⁵⁰Jednym z pierwszych przykładów przypominania dyrektorom o spoczywającej na nich odpowiedzialności była inwentaryzacja materiałów do historii ruchu robotniczego. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/38, s. 30–32.

⁵⁵¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 259.

⁵⁵²Jest to subiektywna opinia autorki, dla której ten stopień szczegółowości oraz struktura danych nie niosła ze sobą dużej wartości jednak stanowiła o realiach epoki i chęci pełnej kontroli podwładnych.

⁵⁵³Norma omawiana na zebraniu Zespołu Doradczego Dyrektora APP z 9 października 1973 r. przewidywała, że każdy pracownik musi rozplanować 250 dni roboczych, a na jednego archiwistę przypadało 20 mb akt do opracowania. Na zebraniu z 6 listopada 1973 r. doprecyzowano, że 250 dni należało przeznaczyć na obliczenia procentowe, przy planach indywidualnych było to 306 dni. Przy pracach naukowo-badawczych zalecano następujący podział: kierowanie zespołem – 15 dni, prace w ramach zespołów – 30 dni, referaty

plan został wykonany, pisano nie bez kurtuazji, że „zachodzi potrzeba zwiększenia dyscypliny pracy w zakresie terminowości, dokładności wykonania zadań i prowadzenia pomocy ewidencyjnych, należy też przyspieszyć wykańczanie niektórych prac /inwentarze, wstępy/”⁵⁵⁴. Priorytetem była sprawna obsługa interesantów – zarówno w pracowni naukowej i podczas realizacji kwerend, a także podczas współpracy z archiwami zakładowymi podczas uzgadniania normatywów i nadzoru nad narastającym zasobem. Archiwum poznańskie wywiązywało się z tych zadań bez zbędnych opóźnień⁵⁵⁵. Sporą satysfakcję dawał pozytywny odzew ze strony użytkowników, którzy wyrażali się o sposobie i jakości obsługi z uznaniem⁵⁵⁶. Na początku lat 70. w ogólnej ocenie pracy archiwum pojawiła się krytyczna ocena ze strony Czesława Skopowskiego: „Tak jak w każdej instytucji tak i u nas nie wszyscy pracownicy pracują jednakowo dobrze. Oprócz takich, którzy pracują dobrze i szybko są i tacy, którzy pracują powoli a nawet bardzo powoli i nie zawsze najlepiej. Nie wszyscy należycie wywiązują się ze swoich obowiązków, są i tacy którzy nie umieją pracy organizować”⁵⁵⁷. Po lekturze tego opisu trudno nie odnieść wrażenia, że dyrektor zdawał sobie sprawę z tego, jakim zespołem kieruje i znał jego możliwości, potrafił też wskazać sposób rozwiązania problemów. Jednak mimo występowania trudności archiwum funkcjonowało nad wyraz sprawnie i w większości przypadków realizowało założone plany⁵⁵⁸, co pokazuje, że pracownicy podchodzili do swoich zadań poważnie. Realizacja zadań przebiegała w dobrej atmosferze, a w 1975 r. dyrektor Stanisław Kłys nie odnotował żadnych „nadzwyczajnych wypadków ani zdarzeń”, mimo, że był to rok zmian w podziale administracyjnym kraju i archiwiści nie byli na nie przygotowani⁵⁵⁹. Duży nacisk kładziono na dyscyplinę pracy, ponieważ problem ten nie omijał archiwum. W marcu 1978 r. weszło w życie rozporządzenie nr 2 Dyrektora

– 15 dni, udział w zebraniach – 5 dni, konsultanci NDAP – 10 dni. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/44, s. 11–14, 15–16; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 105v.

⁵⁵⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 5.

⁵⁵⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 12.

⁵⁵⁶W sprawozdaniu za 1961 r. napisano: „Obsługa interesantów w zakresie kwerend była sprawna i niejednokrotnie spotykała się z uznaniem zainteresowanych osób”. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 35v.

⁵⁵⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 155–156.

⁵⁵⁸W 1970 r. pojawił się problem z realizacją w pracowni mikrofilmowej, na co wpływ miały zmiany kadrowe, zła organizacja pracy oraz problemy techniczne. Zob. Ibid., s. 156.

⁵⁵⁹Na zebraniu Zespołu Doradczego 5 listopada 1975 r. dyrektor zwrócił uwagę na „konieczność kulturalnego zachowywania się pracowników, każdy powinien mieć poczucie odpowiedzialności za to, co robi i co mówi”. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/44, s. 81–84; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 131.

Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu z dnia 14 marca 1978 r. w sprawie umocnienia ładu, dyscypliny i porządku na terenie Archiwum⁵⁶⁰. W normatywie zwrócono uwagę, że wszyscy pracownicy ponoszą odpowiedzialność za materiały archiwalne zgromadzone w zasobie, a szczególną uważność muszą zachować dyżurujący w pracowni naukowej. Podczas zebrania Zespołu Doradczego z 16 listopada 1978 r. dyrektor ogłosił, że w ramach walki ze spóźnieniami lista obecności będzie zabierana o godzinie 7:15 i będzie mu przedstawiana, a w przypadku jego nieobecności wicedyrektorowi Stanisławowi Nawrockiemu lub Przewodniczącej Rady Zakładowej Irenie Radtke – „Osoby spóźniające się będą zapisywane do specjalnego zeszytu. Nie będzie się ich uwzględniać przy nagrodach. (...) pracę należy kończyć o 14:45, i nie należy już o 14:45 wychodzić z gmachu”⁵⁶¹. Dyrektor Kłys zwalczał również „spotkania kawowo-ciastkowe”, które odbywały się w sobotę pracującą w pracowni naukowej⁵⁶². Prosił kierowników oddziałów o to, by dopilnowali aby ich pracownicy nie gromadzili się w celach towarzyskich, zwłaszcza w obecności użytkowników.

W podsumowaniu roku 1981 r. nie napisano wprost o wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia – poinformowano jedynie, że archiwum, podobnie jak inne placówki „działało w bardzo trudnych i skomplikowanych warunkach społecznych, politycznych i gospodarczych. [...] w Archiwum nie doszło do zbyt dużego rozprężenia dyscypliny. Prawie wszystkie planowane zadania zostały wykonane w całości.”⁵⁶³. Również w sprawozdaniu z zebrania Rady Zakładowej próżno szukać bliższych informacji o sytuacji w kraju⁵⁶⁴. W opinii dyrektora Stanisława Kłysa z 1985 r. duży wpływ na sprawne funkcjonowanie placówki miało możliwie szybkie reagowanie na wszystkie nieprawidłowości oraz regularne spotkania zespołu doradczego⁵⁶⁵.

⁵⁶⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/139, s. 52–55.

⁵⁶¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/44, s. 163–166.

⁵⁶² Problem był omawiany w marcu 1987 r. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/47, s. 5.

⁵⁶³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 89.

⁵⁶⁴ Podczas zebrania Zespołu Doradczego z 21 stycznia 1982 r. dyrektor, oprócz przewidzianego przebiegu spotkania, zapoznał zebranych jedynie z decyzją Ministra Pracy, Płacy i Spraw Socjalnych z dnia 20 grudnia 1981 r. w sprawie przyznawania świadczeń pieniężnych dla rodzin osób internowanych. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/45, s. 121–123; Dyrektor zarządzeniem z 21 stycznia 1982 r. powołał Zakładową Komisję Socjalną, która miała rozpatrywać sprawy w zakresie przydzielania świadczeń oraz innej pomocy ze środków zakładowego funduszu socjalnego i mieszkaniowego – przewodniczący – Erazm Scholtz, zastępca – Maria Teraźniewska, sekretarz – Alicja Olesków, członkowie – Leon Bagaziński, Maria Giec. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/139, s. 74.

⁵⁶⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 87–88.

W ramach czynów pierwszomajowych, lipcowych oraz październikowych pracownicy wykonywali bezpłatną społeczną pracę, która najczęściej wiązała się z opracowywaniem lub inwentaryzacją zasobu oraz innymi aktywnościami, które z braku czasu nie zostały wykonane w terminie. W 1948 r. sporządzono 69 kart zespołowych⁵⁶⁶. W 1951 r. inwentaryzowano akta do dziejów wsi⁵⁶⁷ – każdemu z zaangażowanych pracowników przydzielono partię materiałów – były to głównie księgi grodzkie oraz akta podworskie (w ich przypadku badano dodatkowo ich wartość źródłową), za opracowanie których odpowiadał⁵⁶⁸. Inwentaryzowano zarówno w godzinach służbowych (przed południem) oraz po południu w ramach prac zleconych⁵⁶⁹. W 1952 r. w ramach czynów majowego i lipcowego pracownicy przepracowali każdorazowo po około 15 godzin⁵⁷⁰. Działania takie podejmowano z okazji „święta 1. maja, Manifestu PKWN oraz Wielkiej Rewolucji Listopadowej”⁵⁷¹. Sprawozdanie za 1952 r. dostarczyło wyczerpujących informacji o pracy wykonanej w ramach poszczególnych zobowiązań oraz wykonanych zadań. Podczas czynu pierwszomajowego zinwentaryzowano 9 ksiąg grodzkich w ramach inwentaryzacji do dziejów wsi, sfoliowano ponad 42 tysiące kart ksiąg grodzkich, sporządzono 20 kart zespołowych, zwizytowano dodatkowo 2 zbiornice makulatury, założono kartotekę składnic akt dla miasta Poznania, przeniesiono akta przemysłowe do magazynów przy ul. Sierociej, wykonano jedną drabinkę do magazynów, naprawiono okucia okien i drzwi – podsumowano, że nad powyższym pracowało 12 „pracowników nauki” i 16 administracyjnych – zajęło im to 295 godzin, co było równowartością 950 zł⁵⁷². Mniej zadań zrealizowano w ramach czynu lipcowego, na co wpływ miały urlopy oraz udział w kursie archiwalnym w Szczecinie. Janina Bielecka w ramach inwentaryzacji materiałów do dziejów wsi opracowała 2 księgi, natomiast Tadeusz Mencil, Marian Mika i Franciszek Paprocki opracowali wspólnie projekt statutu oraz instrukcji dla pracowników

⁵⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 102.

⁵⁶⁷ Inwentaryzacja była prowadzona w latach 1951–1953, a jej głównym celem była próba zebrania materiału do historii ruchów chłopskich. Zob. W. Maciejewska, *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w aktach władz państwowych XIX–XX wieku i w archiwaliach podworskich*, „Archeion”, t. 22 (1954); W. Maciejewska, *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w latach 1951–53 i jej wyniki*, „Archeion”, t. 24 (1955).

⁵⁶⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 81–82.

⁵⁶⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/581, s. 30; W 1955 r. godzinę pracy zleconej wyceniono na 15 zł brutto. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/584, s. 3.

⁵⁷⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 128.

⁵⁷¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 94.

⁵⁷² Ibid., s. 128.

Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu⁵⁷³. Podczas czynu październikowego akcent został położony na prace biblioteczne. Z masy nieuporządkowanych książek wydzielono jednostki nadające się do biblioteki podręcznej – na prace przewidziano 465 godzin (po 15 godzin na każdego pracownika), przepracowano 355 godzin⁵⁷⁴.

W IV kwartale 1953 r. zapoczątkowano w archiwum współzawodnictwo między pracownikami w zakresie porządkowania i inwentaryzacji zasobu⁵⁷⁵. Głównym celem było dążenie do zwiększenia wydajności i jakości pracy, a przede wszystkim przekraczanie planów i terminowość⁵⁷⁶. Nie bez znaczenia było obniżenie kosztów własnych oraz rozsądne dysponowanie przyznanymi środkami⁵⁷⁷. Podczas zebrania podsumowującego 1953 r. zadania stojące przed archiwum zostały precyzyjnie określone: 1) zwiększanie wydajności pracy, przekraczanie planów drogą współzawodnictwa, 2) „walka o nowy socjalistyczny stosunek do pracy, jako do sprawy honoru i ambicji przodowania, budzenie przywiązania i poczucia odpowiedzialności za zakład pracy, jego dobre imię, walka z brakiem terminowości”, 3) „walka o świadomość polityczną, o przyswojenie światopoglądu materialistycznego, o systematyczną pracę nad sobą m.in. w ramach szkolenia ideologicznego”⁵⁷⁸. W 1971 r. pracownicy archiwum złożyli 500 zł na budowę Parku Przyjaźni Polsko-Radzieckiej na Cytadeli oraz 800 zł na odbudowę zamku królewskiego, a w ramach uczczenia VI Zjazdu PZPR realizowali swoje zadania podczas zadeklarowanych godzin pozastużbowych⁵⁷⁹. W 1973 r. w ramach czynów społecznych uczestniczyli w budowie wspomnianego wyżej parku⁵⁸⁰.

Ewidencja czasu pracy oraz czasochłonność poszczególnych czynności wykonywanych przez wszystkich pracowników archiwum były na bieżąco monitorowane przez powołany przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych ogólnopolski zespół roboczy do spraw analizy sytuacji kadrowej, struktury zatrudnienia oraz stanowisk w centralnych i wojewódzkich archiwach⁵⁸¹. Archiwa zostały zobowiązane do przygotowania zestawienia

⁵⁷³ Ibid.

⁵⁷⁴ Ibid.

⁵⁷⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110v.

⁵⁷⁶ Ibid., s. 124.

⁵⁷⁷ Ibid.

⁵⁷⁸ Ibid.

⁵⁷⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 252–253.

⁵⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 57–58.

⁵⁸¹ Przytoczony przykład odnosi się do roku 1970. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/79, s. 2–3.

z określeniem czasochłonności poszczególnych prac, którą należało podać w procentach i liczbie etatów zaangażowanych do realizacji zadań. W przypadku Archiwum Państwowego w Poznaniu na podstawie zestawienia przesłanego do NDAP w grudniu 1970 r. można uszeregować czynności od najbardziej czasochłonnych do najmniej w następujący sposób⁵⁸²: administracja⁵⁸³, opracowanie zasobu⁵⁸⁴, konserwacja materiałów⁵⁸⁵, mikrofilmowanie⁵⁸⁶, udostępnianie materiałów archiwalnych i bibliotecznych⁵⁸⁷, narastający zasób⁵⁸⁸, prace wydawnicze⁵⁸⁹, organizacja zarządzania⁵⁹⁰, prace naukowo-badawcze i zebrania naukowe⁵⁹¹, popularyzacja⁵⁹², szkolenie pracowników⁵⁹³, komisje⁵⁹⁴, prace na rzecz NDAP⁵⁹⁵, gromadzenie zasobu archiwalnego⁵⁹⁶,

⁵⁸² Ibid., s. 4–5.

⁵⁸³ Czasochłonność 30% – 14 etatów, prace obejmowały: sekretariat i sprawy osobowe, rachubę (księgowość), zaopatrzenie, remonty, obsługę (sprzątaczkę, dozorców, palaczy C.O., gońców, woźnych) Ibid., s. 5.

⁵⁸⁴ Czasochłonność 16,9% – 7,8 etatu, prace obejmowały: porządkowanie, brakowanie, inwentaryzację, opracowanie wstępów, prace techniczne i foliowanie, rejestrację materiałów w zbiorach krajowych i zagranicznych. Ibid., s. 4.

⁵⁸⁵ Czasochłonność 14,7% – 6,8 etatu, prace obejmowały: pomiary temperatury i wilgotności pomieszczeń magazynowych, kontrolę stanu akt przejmowanych do archiwum, kontrolę stanu zasobu archiwum, dezynfekcję, dezynsekcję, laminowanie, klejenie, szycie i oprawianie akt. Ibid., s. 5.

⁵⁸⁶ Czasochłonność 14,4% – 6,7 etatu, prace obejmowały: przygotowanie akt do mikrofilmowania, mikrofilmowanie, fotokopiowanie itp. materiałów archiwalnych, prowadzenie ewidencji mikrofilmów. Ibid.

⁵⁸⁷ Czasochłonność 8,4% – 3,8 etatu, prace obejmowały: udostępnianie w pracowni naukowej, wypożyczenie międzyarchiwalne, kwerendy: tematyczne, naukowe, dla władz i urzędów oraz osób prywatnych. Ibid., s. 4.

⁵⁸⁸ Czasochłonność 3,9% – 1,7 etatu, prace obejmowały: opiniowanie normatywów kancelaryjnych i archiwalnych, wizytacje archiwów zakładowych, wydawanie zezwoleń na brakowanie akt, ekspertyzy archiwalne, ustalanie wykazu archiwów zakładowych będących pod specjalnym nadzorem archiwów państwowych, konsultowanie i szkolenie kierowników archiwów zakładowych na kursach i indywidualnie, nadzór nad pracą spółdzielni inwalidów. Ibid.

⁵⁸⁹ Czasochłonność 2,8% – 1,2 etatu, prace obejmowały: wydawnictwa własne, współudział w wydawnictwach innych instytucji. Ibid., s. 5.

⁵⁹⁰ Czasochłonność 2,6% – 1,1 etatu, prace obejmowały: kierowanie działalnością archiwum i oddziałów oraz działów pracy, archiwami terenowymi, zebrania i narady, planowanie i sprawozdawczość. Ibid.

⁵⁹¹ Czasochłonność 1,8% – 0,8 etatu, prace obejmowały: prace naukowo-badawcze, zebrania naukowe, opracowanie referatów i udział w posiedzeniach. Ibid., s. 4.

⁵⁹² Czasochłonność 1,4% – 0,6 etatu, prace obejmowały: wystawy i pokazy archiwalne, udział w sesjach i konferencjach naukowych oraz popularnonaukowych, akcje odczytowe, współpracę z prasą, radiem i telewizją, wycieczki w archiwum. Ibid., s. 5.

⁵⁹³ Czasochłonność 0,7% – 0,3 etatu, prace obejmowały: udział w kursach zawodowych, szkolenie praktykantów i stażystów, inne formy szkolenia. Ibid.

⁵⁹⁴ Czasochłonność 0,7% – 0,3 etatu, prace obejmowały: działalność Komisji Metodycznej, Oceny Materiałów Archiwalnych, Zakupu Archiwaliów, Inwentaryzacji sprzętu. Ibid.

⁵⁹⁵ Czasochłonność 0,7% – 0,3 etatu, prace obejmowały: udział w pracach CKM, CKOMA, pracę konsultantów, udział w zebraniach i naradach, pracach komisji, zespołów i komitetów, udział w wizytacjach kompleksowych oraz obsłudze gości zagranicznych. Ibid.

⁵⁹⁶ Czasochłonność 0,5% – 0,2 etatu, prace obejmowały: przyjmowanie i przemieszczanie akt. Ibid., s. 4.

prowadzenie ewidencji zasobu⁵⁹⁷. Poszczególni pracownicy archiwum przygotowywali takie zestawienia również indywidualnie⁵⁹⁸.

W archiwum odbywały się regularne wizytacje z ramienia Wydziału Archiwów Państwowych, a następnie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, podczas których systematycznie sprawdzano realizację wcześniejszych poleceń. Kontroli poddawano całe oddziały⁵⁹⁹ oraz pracę poszczególnych pracowników zaangażowanych w realizację wybranych celów⁶⁰⁰.

⁵⁹⁷ Czasochłonność 0,5% – 0,2 etatu, prace obejmowały: sporządzanie i aktualizację kart zespołów, prowadzenie ksiąg nabytków i ubytków oraz spisu zespołów, scontrum zasobu, informację o zmianach w zasobie dla NDAP. Ibid.

⁵⁹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/79.

⁵⁹⁹ Wizytacja w styczniu 1953 r. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/130, s. 2–2v.

⁶⁰⁰ W czerwcu 1954 r. skontrolowano pracowników odpowiedzialnych za porządkowanie i inwentaryzację akt: Krystynę Górską, Henryka Lesińskiego, Stanisława Nawrockiego, Kazimierza Sibilskiego, Mieczysława Skrzeka, Marię Wilczakówną, Czesławę Hruszkę. Zob. Ibid., s. 30–30v.

Rozdział III. Gromadzenie i zabezpieczanie zasobu w Archiwum Państwowym w Poznaniu

1. Gromadzenie zasobu

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej przed archiwami pojawiły się niezwykle ważne zadania, które koncentrowały się wokół zabezpieczania tego co pozostało w archiwach, zbierania ocalałych szczątków oraz gromadzenie ich w budynkach, które przetrwały wojnę. Jadwiga Jankowska wyodrębniła 4 tory działania archiwistów w tamtym czasie: 1) odszukiwanie własnego zasobu wywiezionego przez okupanta; 2) zabezpieczenie akt pozbawionych opieki – registratur niemieckich, archiwów prywatnych, pofabrycznych i podworskich⁶⁰¹; 3) opieka nad aktami w urzędach; 4) kontrola zbiornic makulatury⁶⁰². Archiwa na terenie całego kraju zajęły się powyższymi zadaniami, które z czasem zostały rozszerzone o rewindykację i ekstradycję akt, a także zwracanie archiwaliów prawowitym właścicielom, zwłaszcza władzom szkolnym i uniwersyteckim oraz instytucjom naukowym i kościelnym, czyli tym instytucjom, które potrzebowały akt do wznowienia działalności. Poznańskie archiwum miało to zadanie o tyle utrudnione, że nie dysponowało odpowiednią powierzchnią do magazynowania materiałów, dlatego przemieszczanie się między kilkoma lokalizacjami było dla archiwistów czasochłonne, a sam dostęp do poszczególnych jednostek utrudniony. Problemy lokalowe wraz z niedostateczną liczbą pracowników powodowały, że gromadzone materiały nie zawsze trafiały od razu do docelowych archiwów, ponieważ nadrzędną wartością było przede wszystkim zapewnienie odpowiednich warunków dla archiwaliów, niezależnie od tego, w której części kraju się znajdują.

Już w 1945 r. APP zwróciło część akt włączonych podczas wojny do zasobu przez Niemców, a należących do Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu⁶⁰³, a także do

⁶⁰¹O działalności archiwistów świadczą zachowane akta Starostw Powiatowych. APP, Starostwo Powiatowe Śrem, 53/4361/8; APP, Starostwo Powiatowe w Szamotułach, 53/4624/122.

⁶⁰²J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 58.

⁶⁰³Archiwum Archidiecezjalne na prośbę APP w listopadzie 1945 r. przygotowało możliwie szczegółowy wykaz zbiorów kościelnych, które w wyniku włączenia do zasobu Reichsarchiv Posen uległy rozproszeniu lub

Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, Biblioteki Czartoryskich czy Biblioteki Uniwersyteckiej⁶⁰⁴. W następnych latach prace kontynuowano. Ilości przekazywanych akt wahały się od pojedynczych jednostek (dla osób prywatnych) do samochodów ciężarowych (dla funkcjonujących urzędów) i wagonów kolejowych (np. w 1949 r. przekazano AGAD i AAN 12 ton akt byłej Guberni Kaliskiej)⁶⁰⁵. Podobnie sytuacja wyglądała w innych archiwach państwowych, np. z Katowic transportowano archiwalia do Kielc, Krakowa, Piotrkowa i Radomia⁶⁰⁶. Warto zauważyć, że stosunkowo częste przemieszczanie akt miało bardzo duży wpływ na pogorszenie się ich stanu zachowania⁶⁰⁷. Sam proces gromadzenia akt doczekał się bogatej literatury. Najwięcej artykułów na ten temat można odnaleźć w *Archeionie*, który od samego powstania jest uznawany za najważniejsze czasopismo archiwalne⁶⁰⁸.

Rozmieszczenie materiałów archiwalnych w ramach polskiej sieci było wielokrotnie dyskutowane po to, by jak najlepiej odpowiadało potrzebom i oczekiwaniom użytkowników. Spotkania odbywały się zarówno na płaszczyźnie lokalnej, jak również centralnej, a do najważniejszych należały Ogólnopolska Konferencja Metodyczna w 1952 r. oraz posiedzenie Rady Archiwalnej w 1954 r.⁶⁰⁹ Największe akcje scaleniowe będące wynikiem powyższych ustaleń dotyczyły akt Rejencji Opolskiej w archiwum we Wrocławiu, Komisji Generalnej w archiwum w Bydgoszczy, Komisji Kolonizacyjnej

spłonęły razem z budynkiem na Górze Przemysła. AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 101–112; Decyzję o wyłączeniu z zasobu APP akt stanowiących w chwili wybuchu wojny własność władz kościelnych podpisał Adam Kaletka już 6 marca 1945 r. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/423, s. 2.

⁶⁰⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 7–8.

⁶⁰⁵ Akcja była prowadzona nieustannie przez lata, co wynikało z odnajdywania kolejnych jednostek w miarę postępujących prac nad zasobem. Zob. *Ibid.*, s. 23–24v, 78–78v, 103v–104; Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/411, s. 61.

⁶⁰⁶ J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 61.

⁶⁰⁷ P. Wojciechowski, *Ochrona i konserwacja zasobu w archiwach państwowych w Polsce*, praca doktorska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2014, s. 139–142.

⁶⁰⁸ Zob. m.in. B. Kubiczek, *Z problematyki gromadzenia dokumentacji audiowizualnej w Polsce*, „*Archeion*”, t. 72 (1981); J. Skowronek, *Misja archiwisty i problemy rewindykacji archiwów – specyfika Europy Środkowo-Wschodniej XIX i XX w.*, „*Archeion*”, t. 94 (1995); V. Žumer, *Gromadzenie materiałów archiwalnych i kryteria ich oceny*, „*Archeion*”, t. 103 (2001).

⁶⁰⁹ J. Jankowska, *Scalanie archiwaliów...*, s. 18–20; J. Jankowska, *Drugie ogólne zebranie Rady Archiwalnej*, „*Archeion*”, t. 23 (1954), s. 205–207; M. Tarakanowska, *Problemy rozmieszczania i scalania zespołów archiwalnych w sieci archiwów państwowych...*

(Osadniczej) w Poznaniu oraz grup zespołów urzędów ziemskich w Bydgoszczy, Łodzi, Poznaniu i Warszawie⁶¹⁰.

Na terenie kraju przeprowadzono rozłożoną na lata akcję scalania archiwalno-muzealnego. Na mocy uzgodnień z Centralnym Zarządem Muzeów w 1951 r. do sieci archiwalnej przyjęto 450 mb z 58 muzeów okręgowych i powiatowych, które to materiały stanowiły uzupełnienie istniejących już zespołów⁶¹¹. W 1953 r. rozpoczęto akcję scalania archiwalno-bibliotecznego, która była poprzedzona ewidencją rękopisów w zbiorach bibliotecznych oraz rejestracją materiałów bibliotecznych zgromadzonych w archiwach. Wymiana doszła do skutku w 1955 r. i udział w niej wzięło AGAD oraz Biblioteka Narodowa⁶¹². Rok później odbywały się narady robocze odnośnie scalenia i rozmieszczenia różnych grup akt, w których rozpatrywano m.in. przynależność akt komisji wojewódzkich i rządów gubernialnych (AGAD, Kielce, Lublin, Łódź); ksiąg grodzkich i ziemskich z Kujaw i powiatu ostrzeszowskiego (AGAD, Poznań); urzędów i instytucji z terenu byłej prowincji i rejencji „Grenzmark Posen Westprussen” (Poznań, Szczecin)⁶¹³. Ustalenie powyższych narad były wiążące i na ich podstawie dokonano podziału zasobu.

W 1952 r., gdy poznańskie archiwum urzędowało już w nowym gmachu, rozpoczęto przygotowywanie planu wydzielenia materiałów niezwiązanych z Wielkopolską, a następnie przekazania ich w ramach akcji scalania międzyarchiwalnego do odpowiednich placówek⁶¹⁴. Od 1953 r. przekazywano archiwalia w ramach sieci archiwalnej na mocy postanowienia NDAP⁶¹⁵. Rok później na mocy tego samego postanowienia zasób APP wzbogacił się o archiwalia, które przysłano ze Szczecina, Bydgoszczy, Gdańska i Katowic⁶¹⁶. W 1960 r. sygnalizowano, że akcja scalania wewnątrz archiwum oraz w ramach sieci dobiega końca⁶¹⁷. Prace wykonano zgodnie z założeniami

⁶¹⁰J. Jankowska, *Konferencja w sprawie porządkowania akt urzędów ziemskich*, „Archeion”, t. 25 (1956), s. 365–369.

⁶¹¹J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 64.

⁶¹²Ibid.

⁶¹³Ibid., s. 75.

⁶¹⁴Za wykonanie planu był odpowiedzialny kustosz Mencil. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 109.

⁶¹⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 109v.

⁶¹⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 1.

⁶¹⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 5.

i w 1961 r. znajdujące się w archiwum akta obce były przygotowane do ekstradycji⁶¹⁸. Sam proces scalania budził często wątpliwości co do zasadności i sposobu podziału akt, zwłaszcza w przypadku tworzenia nowych archiwów, które nie zadowalały się nowo tworzonymi aktami powstałymi na podległym im terenie, ale domagały się również wydzielania historycznie narosłego zasobu z archiwów już istniejących⁶¹⁹.

Osobną kwestią w procesie scalania akt było uwzględnienie archiwaliów znajdujących się poza granicami kraju. W tym celu reprezentanci WAP uczestniczyli w pracach organów międzyministerialnych, których zadaniem było doprowadzić do rewindykacji archiwaliów z państw ościennych na podstawie przygotowanych w latach 1946–1947 spisów⁶²⁰. Dzięki pośrednictwu Misji Wojskowej w Berlinie pozyskano zgodę władz brytyjskich na zwrot archiwaliów wywiezionych przez Niemców do Grasleben. W wyniku ekspedycji Adama Stebelskiego w 1947 r. wysłano z Goslar (tam zgromadzono pochodzące z Polski materiały pierwotnie znajdujące się w Grasleben i Saltz-Detfurt) 19 wagonów akt⁶²¹ do AGAD oraz Bydgoszczy, Gdańska, Krakowa, Olsztyna, Szczecina, Poznania⁶²², a także do Archiwum Miejskiego w Toruniu i archiwów diecezjalnych w Płocku i Włocławku⁶²³.

W latach 50. pracowano nad zasobem w ramach dwóch gospodarczych planów 5-letnich, w wyniku których prowadzono intensywne akcje gromadzenia i rewindykacji oraz ekstradycji⁶²⁴. Największe nabytki były wówczas związane z bieżącą pracą archiwów, tzn. przejmowaniem akt z archiwów zakładowych gmin, urzędów stanu cywilnego, sądów i instytucji spółdzielczych⁶²⁵.

Konsekwencjami reformy rolnej, nacjonalizacji przemysłu i banków było przejęcie do zasobu archiwów materiałów archiwalnych, które dotychczas znajdowały się poza siecią archiwalną, a mianowicie archiwalia polskich oraz niemieckich rodów magnackich, akt

⁶¹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 35.

⁶¹⁹ Między Archiwami Państwowymi w Poznaniu i Bydgoszczy toczył się spór o wydzielenie akt klasztornych.

⁶²⁰ J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 61–63.

⁶²¹ O wysłaniu wagonu akt do Poznania informował telegram z 19 maja 1947 r. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 37.

⁶²² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/411, s. 25–27.

⁶²³ J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 61–62.

⁶²⁴ *Ibid.*, s. 66–67.

⁶²⁵ *Ibid.*, s. 73.

pobankowych⁶²⁶, podworskich i przemysłowych⁶²⁷. Pierwsze wzmianki o przejmowaniu akt podworskich do zasobu w Poznaniu pochodzą z 1954 r., kiedy przejęto materiały z majątku Goraj w powiecie czarnkowskim⁶²⁸. Archiwa państwowe przygotowywały spisy z informacjami o byłych zbiorach dworskich na podległym sobie terenie. Początkowo uwzględniano powiat, miejscowość oraz dawnych właścicieli majątku, z czasem rozszerzano te informacje o wiadomości pozyskane w wyniku wizytacji prowadzonych przez archiwistów – dotyczyły one zwłaszcza losów konkretnych zbiorów oraz potencjalnych miejsc przechowywania⁶²⁹.

Roztoczono też opiekę nad archiwaliami pozostawionymi po związkach wyznaniowych. Specjalną kontrolą objęto zbiornice makulatury przy fabrykach papieru po to, by uchronić przed zniszczeniem materiały, które mogły zostać błędnie uznane za bezwartościowe. Na mocy zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 8 czerwca 1951 r.⁶³⁰ archiwum poznańskie przejęło zasób Archiwum Miejskiego w Poznaniu⁶³¹. Przejęcia odbywały się na terenie całego kraju – 18 archiwów miejskich przeszło pod opiekę archiwów państwowych. Najcenniejsze były zasoby zgromadzone w Krakowie, Lublinie, Łodzi, Płocku, Przemyśle, Toruniu, Wrocławiu oraz Poznaniu⁶³².

Równolegle prowadzono prace związane z ekstradycją materiałów poza granice kraju. W latach 1945–1947 zwrócono akta wywiezione przez Niemców z archiwum we Lwowie⁶³³. Podobne działania miały miejsce na linii Polska-Czechosłowacja w 1948 r., natomiast w 1951 r. przejęto stamtąd 1 400 mb akt (wywiezionych w 1939 r. z AAN oraz Archiwum Wojskowego w Warszawie). W 1952 r. przyjechało do Polski 97 skrzyń akt

⁶²⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/439, s. 99–104, 109, 114, 131.

⁶²⁷E. Brańska, *Porządkowanie archiwów podworskich: projekt instrukcji i schemat układu akt*, „Archeion”, t. 22 (1954); J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 59–60; J. Jaros, *Archiwa przemysłowe w służbie nauki polskiej w okresie dziesięciolecia*, „Archeion”, t. 24 (1955); B. Smoleńska, *Archiwa podworskie w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 24 (1955).

⁶²⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 1.

⁶²⁹AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.3/8476, s. 3–9, 44–58.

⁶³⁰Zarządzenie nr 91 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1951 r. w sprawie przejęcia b. archiwów miejskich przez Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych (*Mon. Pol.*, 1951, nr 55, poz. 723).

⁶³¹Upoważnieni do przejęcia Archiwum Miejskiego w Poznaniu zostali dyrektor Kazimierz Kaczmarczyk oraz Franciszek Paprocki. Na mocy postanowień byli pracownicy archiwum przeszli do państwowej służby archiwalnej. Przekazanie mienia i zasobu odbyło się w oparciu o spisy zdawczo-odbiorcze, oprócz akt przejęto budynek wraz z wyposażeniem. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/12, s. 1–3v, 8–10, 17.

⁶³²J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 63–64.

⁶³³Ibid., s. 62–63.

wywiezionych w czasie wojny przez Niemców do Królewca. Materiały zostały odesłane przez ZSRR, który wszedł w ich posiadanie podczas II wojny światowej. Archiwalia rozesłano do archiwów w Bydgoszczy i Poznaniu oraz AGAD i AAN⁶³⁴. W 1955 r. wysłano do ZSRR 550 mb tzw. „akt wołyńskich” z XIX i XX w., które przechowywano w AGAD⁶³⁵. Kolejny transport miał miejsce w 1957 r. i obejmował archiwalia wyselekcjonowane z AGAD oraz archiwów w Przemyślu, Poznaniu i Krakowie⁶³⁶.

Akta z ZSRR zaczęły powracać do Polski od 1956 r. i nie były to wyłącznie materiały wywiezione przez hitlerowców, ale również te, które nie zostały zwrócone na mocy traktatu ryskiego⁶³⁷. Akta, dokumenty i książki wywiezione pierwotnie do Niemiec pochodziły z AGAD, Archiwum Państwowego w Poznaniu, niemieckich placówek w Gdańsku i Wrocławiu oraz archiwów kościelnych z Poznania, Gniezna i Włocławka⁶³⁸. W 1958 r. do Poznania wrócił najstarszy dokument, który ten status utrzymuje do dziś – wystawiony w 1153 r. dokument fundacyjny Zbyluta dla klasztoru w Łeknie⁶³⁹. Kolejny transport odbył się w 1959 r. i zawierał około 700 jednostek archiwalnych, które zostały następnie przekazane do placówek w Warszawie (w tym AAN), Białymstoku, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu oraz Toruniu⁶⁴⁰. W pierwszej połowie lat 60. miały miejsce 3 duże transporty ze wschodu. Pierwszy transport ZSRR przekazał w listopadzie 1961 r. i w jego skład wchodziło 650 zespołów (kilkadziesiąt tysięcy woluminów, poszytów, ksiąg, map i planów) – w większości o dużej wartości źródłowej, które poprzednio znajdowały się w Moskwie, Lwowie, Wilnie oraz Grodnie⁶⁴¹. Przekazane akta miały w założeniu stanowić uzupełnienie dla polskiego zasobu zniszczonego podczas

⁶³⁴Ibid., s. 64.

⁶³⁵Ibid., s. 64–65.

⁶³⁶Ibid., s. 69.

⁶³⁷Ibid., s. 67.

⁶³⁸P. Bańkowski, *Przekazane Polsce przez Związek Radziecki materiały rękopiśmienne wywiezione w czasie wojny przez Hitlerowców do Niemiec*, „Archeion”, t. 28 (1958).

⁶³⁹Dokument bezpośrednio po wojnie był uznawany za zaginiony. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/414, s. 43; K. Kaczmarczyk, *Straty archiwalne na terenie Poznania w latach 1939–1945...*, s. 66.

⁶⁴⁰R. A. [Piotr Bańkowski], *Dwa transporty akt przekazanych przez Związek Radziecki*, „Archeion”, t. 32 (1960).

⁶⁴¹H. Altman, *Przekazanie Polsce materiałów archiwalnych ze Związku Radzieckiego...*; W. Maciejewska, *Transport akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki*, „Archeion”, t. 38 (1962), s. 302–303.

wojny. Informacje o nich były odnotowywane także w czasopiśmie archiwalnym *Archeion*⁶⁴².

Wymiana akt między NRD, a PRL odbywała się na mocy porozumienia z 13 maja 1960 r. i doszła do skutku w latach 1961–1962⁶⁴³. Dużą rolę odgrywało wówczas Archiwum Państwowe w Poznaniu – przez wzgląd na swoje położenie stanowiło punkt zbiorczy zarówno dla materiałów przesyłanych do Polski, jak również tych wysyłanych na zachód⁶⁴⁴. W sierpniu 1961 r. do zasobu archiwum w Poznaniu włączono transport zawierający Archiwum Gminy Wyznaniowej Braci Czeskich w Lesznie, które zostało wywiezione w 1944 r.⁶⁴⁵ Podczas tej wymiany powiększyły się również zasoby AGAD oraz 11 placówek w ramach sieci archiwalnej o materiały wywiezione w latach 1940–1941⁶⁴⁶. Polska przekazała do NRD 77 000 jednostek archiwalnych i 563 mb archiwaliów, na które składały się akta władz centralnych i ministerstw, sądów, miast z terenu pogranicza, księgi gruntowe Berlina Zachodniego oraz materiały władz kościelnych i zbiorów masoników⁶⁴⁷. W 1964 r. w ramach szeroko rozumianej ekstradycji Archiwum Państwowe w Poznaniu przekazało 12 314 j.a. do NRD oraz 866 j.a. do ZSRR i innych archiwów zagranicznych⁶⁴⁸.

Archiwa z polskiej sieci archiwalnej prowadziły wymianę akt nie tylko z największymi sąsiadami. W 1956 r. miała miejsce ekstradycja 192 skrzyń zbiorów archiwalnych i bibliotecznych do Międzynarodowego Instytutu Historii Społecznej w Amsterdamie – materiały znalazły się na terenie Polski w wyniku wywiezienia ich z Holandii przez hitlerowców⁶⁴⁹. W 1960 r. doszła do skutku wymiana materiałów archiwalnych z Republiką Austriacką, w wyniku której Polska otrzymała materiały dotyczące terenów Galicji i Krakowa, a Austria dokumenty Ministerstwa Rolnictwa w Wiedniu oraz armii

⁶⁴²W. Maciejewska, *Druga partia transportu akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki w latach 1961–1962*, „Archeion”, t. 40 (1964); H. Altman, *Nowy i ostatni transport materiałów archiwalnych przekazanych Polsce przez Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich...*

⁶⁴³J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 70.

⁶⁴⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/415, s. 2, 6, 10; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/418, s. 7, 11.

⁶⁴⁵C. Skopowski, *Zwrot Archivum Unitatis (Braci Czeskich) z Leszna*, „Archeion”, t. 37 (1962).

⁶⁴⁶J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 70.

⁶⁴⁷Dokładny spis prezentuje W. Maciejewska. Zob. W. Maciejewska, *Wzajemne przekazanie akt przez Niemiecką Republikę Demokratyczną i Polską Rzeczpospolitą Ludową*, „Archeion”, t. 38 (1962).

⁶⁴⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 103.

⁶⁴⁹J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 72–73.

austriackiej z okresu I wojny światowej⁶⁵⁰. Do wymiany archiwaliów doszło także między Polską a Czechosłowacką Republiką Ludową. W ekstradycję w 1962 r. były zaangażowane placówki z Katowic, Opola, Cieszyna oraz Wrocławia⁶⁵¹.

Procesem, który miał znaczący wpływ na kształt zasobu poszczególnych placówek było tworzenie nowych archiwów. Na skutek tego archiwa już funkcjonujące musiały wydzielać akta na rzecz archiwów nowo powołanych. Dla Archiwum w Zielonej Górze akta dostarczyły placówki z Poznania i Wrocławia, dla archiwum w Opolu archiwa z Wrocławia i Katowic, dla Białegostoku z Olsztyna i centralnych archiwów warszawskich, dla Rzeszowa z Krakowa, natomiast Archiwum Państwowe w Warszawie otrzymało akta z AAN⁶⁵². W 1960 r. APP przekazało część materiałów archiwalnych do Oddziału Terenowego w Kaliszu.

Kwestia zakupów akt początkowo leżała w gestii poszczególnych archiwów, jednak z czasem procedura ta została scentralizowana. Komisja Zakupu Archiwaliów działała przy NDAP od października 1962 r. i do jej głównych zadań należało opracowywanie i ustalanie wytycznych w zakresie zakupu materiałów archiwalnych, opiniowanie ich wartości naukowej, ustalanie ceny oraz przekazywanie do odpowiedniego archiwum państwowego⁶⁵³. Oferty zakupu były przedstawiane przez archiwa państwowe, bezpośrednio przez oferentów lub w wyniku analizy katalogów antykwarskich⁶⁵⁴. Scentralizowanie tej działalności z pewnością miało dobry wpływ na rozeznanie się opiniujących w realiach rynku krajowego, ponieważ propozycje zbywających archiwalia były w wielu przypadkach były zawyżone. Oferty odrzucano jeśli cena była zbyt wygórowana, albo archiwalia miały małą wartość lub pochodziły ze zbiorów archiwalnych – wówczas wypłacano jedynie wynagrodzenie za zabezpieczenie tych materiałów. Podczas wyceny konsultowano się z archiwistami z archiwów centralnych oraz wojewódzkich. W pierwszym roku działalności rozpatrzono 60 ofert, które często składały się

⁶⁵⁰Ibid., s. 72.

⁶⁵¹M. Antonów, *Wzajemne przekazanie archiwaliów przez Czechosłowacką Republikę Socjalistyczną i Polską Rzeczpospolitą Ludową*, „Archeion”, t. 40 (1964); J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 71–72.

⁶⁵²J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*, s. 66.

⁶⁵³W. Maciejewska, *Powołanie Komisji Zakupu Archiwaliów przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, „Archeion”, t. 40 (1964).

⁶⁵⁴Ibid.

z kilkudziesięciu pozycji – materiały po zatwierdzeniu przekazano do 9 placówek w ramach sieci archiwalnej⁶⁵⁵. Komisja od stycznia 1964 r. do czerwca 1965 r. rozpatrzyła 53 podania, które pochodziły przeważnie ze zbiorów i spuścizn prywatnych⁶⁵⁶. W drugim półroczu 1965 r. rozpatrzono 36 wniosków⁶⁵⁷. Rok 1966 to 12 zebrań roboczych, podczas których zaopiniowano pozytywnie część z 78 propozycji, na zakupy wydano 80 000 zł⁶⁵⁸. W skali całego kraju w latach 1967–1968 rozpatrzono 117 ofert na łączną kwotę 117 000 zł⁶⁵⁹, w roku 1969 zapoznano się z 56 ofertami⁶⁶⁰, w latach 1970–1972 rozpatrzono 220 wniosków, w tym 212 pozytywnie na łączną kwotę 550 000 zł⁶⁶¹. W latach 1973–1974 przeanalizowano rocznie po 80–85 ofert, większość pozytywnie na łączną kwotę 430 000 zł⁶⁶². Archiwum Państwowe w Poznaniu utrzymywało stałą łączność z komisją, tak samo jak placówki z Krakowa, Łodzi i Szczecina⁶⁶³.

Do archiwum zgłaszały się również osoby, które były zainteresowane sprzedażą pojedynczych dokumentów lub całych zbiorów. Placówki nie zawsze mogły takie archiwalia nabyć – najczęściej z powodu braku środków lub kwestii formalnych, ponieważ zdarzało się, że archiwalia nie stanowiły własności osoby je oferującej lub przedstawiały nikłą wartość historyczną⁶⁶⁴. Kupno było jednakże niekiedy jedyną możliwością na uzupełnienie zasobu. W taki sposób Archiwum Państwowe w Poznaniu pozyskało księgę miejską Żerkowa z XVII–XVIII w., tym samym wzbogacając materiał źródłowy dotyczący tej miejscowości, która dotąd posiadała jedynie 3 dokumenty⁶⁶⁵. W 1954 r. AGAD poinformowało Archiwum Państwowe w Poznaniu, że pojawiła się okazja do zakupu dokumentu cechowego wystawionego przez Zygmunta III w 1595 r. dotyczącego Pyzdr

⁶⁵⁵Ibid.

⁶⁵⁶W. Maciejewska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów za okres 1.I.1964–1.VI.1965 r.*, „Archeion”, t. 43 (1966).

⁶⁵⁷W. Maciejewska, *Działalność Komisji Zakupu Archiwaliów w drugim półroczu 1965 r.*, „Archeion”, t. 44 (1966).

⁶⁵⁸W. Maciejewska, *Sprawozdanie Komisji Zakupu Archiwaliów za r. 1966*, „Archeion”, t. 47 (1967).

⁶⁵⁹W. Maciejewska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1967–1968*, „Archeion”, t. 51 (1969).

⁶⁶⁰W. Maciejewska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w roku 1969*, „Archeion”, t. 54 (1970).

⁶⁶¹W. Maciejewska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1970–1972*, „Archeion”, t. 59 (1973).

⁶⁶²T. Zielińska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1973–1974*, „Archeion”, t. 63 (1975), s. 305.

⁶⁶³W. Maciejewska, *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1967–1968...*, s. 219.

⁶⁶⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/477; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/478; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/479; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/480; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/481; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/482; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/483; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/484; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/485; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/486.

⁶⁶⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/481, s. 21–24.

– specjaliści wycenili go na 150 zł, jednak do transakcji nie doszło, ponieważ właściciel oszacował wartość dokumentu na 4 000 zł⁶⁶⁶.

Niekiedy miały miejsce nieporozumienia między archiwum, a potencjalnym darczyńcą. Jako przykład może posłużyć sytuacja z 1967 r., kiedy to Władysław Stachowski – działacz społeczny i regionalista z Gostynia, przesłał do Archiwum Państwowego w Lesznie paczki z dokumentami staropolskimi oraz aktami z XIX w. dotyczącymi szkół, spraw kościelnych, cechowych oraz organizacji i instytucji społecznych⁶⁶⁷. Przez wzgląd na wartość akt sprawa została przejęta przez APP. Problem polegał na ustaleniu wartości archiwaliów, ponieważ początkowo darczyńca nie przekazał swoich oczekiwań finansowych, stąd archiwiści uznali, że mają do czynienia z darowizną. Ostatecznie wartość przekazanych akt ustalono na 15 000 zł i taką kwotę przekazano Władysławowi Stachowskiemu.

W 1970 r. do Archiwum Państwowego w Poznaniu zgłosił się Juliusz Schwartz, który zaoferował placówce zakup tłoku pieczętnego miasta Poznania z przełomu XIII/XIV w. za 10 000 zł⁶⁶⁸. Poznański zespół do spraw zakupu archiwaliów – Jan Majewski w zastępstwie za dyrektora Czesława Skopowskiego oraz Irena Radtke i Marian Mika wycenili tłok na 2 000 zł⁶⁶⁹. W powyższej sprawie zwrócono się o radę do NDAP, która zleciła przeprowadzenie merytorycznej oceny obiektu w pracowni sfragistycznej AGAD⁶⁷⁰. Potwierdzono, że archiwistom zaoferowano oryginalny tłok pieczętny, który w latach 1872–1914 był już częścią zasobu poznańskiego archiwum i zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach. Z tego względu placówka nie spełniła roszczeń finansowych oferenta, ponieważ nie był on właścicielem przedmiotu. Ostatecznie wypłacono mu 3 000 zł jako ekwiwalent za zabezpieczenie i przechowanie tłoku⁶⁷¹.

Archiwum Państwowe w Poznaniu otrzymywało również archiwalia nieodpłatnie. W 1971 r. sfinalizowano przekazanie na rzecz archiwum dwóch dokumentów przez Muzeum Narodowe w Poznaniu⁶⁷². Muzeum zwróciło się do archiwum w 1970 r. z listą 9 dokumentów, które chciało ofiarować. Po dokładnym zapoznaniu się z materiałami

⁶⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/477, s. 1, 5–6.

⁶⁶⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/482, s. 9–47.

⁶⁶⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/485, s. 5.

⁶⁶⁹ Ibid.

⁶⁷⁰ Ibid., s. 7–10.

⁶⁷¹ Ibid., s. 11.

⁶⁷² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/486, s. 4.

archiwisci zdecydowali, że do zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu zostaną włączone dwa dokumenty, natomiast pozostałe, według właściwości, powinny trafić do AGAD oraz Instytutu Zachodniego w Poznaniu⁶⁷³.

Komisja Zakupu Archiwaliów działająca przy Archiwum Państwowym w Poznaniu, podobnie jak ta powołana przy NDAP, zajmowała się rozpatrywaniem ofert. Dla przykładu w 1973 r. było to 25 wniosków, w tym 10 załatwionych odmownie⁶⁷⁴. Wśród zakupionych na przestrzeni lat archiwaliów szczególną uwagę poświęcono nabytkom z 1982 r., kiedy udało się pozyskać akta cechu garncarskiego, z dokumentem pergaminowym z 1658 r. na czele⁶⁷⁵. W 1985 r. zakupiono spuściznę po poznańskim lekarzu Dymińskim z XX w., w której szczególnie cenna była księga wydatków domowych oraz papiery wartościowe⁶⁷⁶. W następnym roku kupiono pergaminowy dokument z 1692 r. wystawiony dla mydlarzy z Rawicza oraz kilka zwykłych luźnych akt z XIX w.⁶⁷⁷ W 1986 r. zasób APP wzbogacił się o akta urzędów administracji państwowej oraz policji z lat 1919–1939, a w połowie roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przekazało do poznańskiego archiwum akta więzień w Rawiczu i Wronkach⁶⁷⁸. APP pozyskało również teczki akt dotyczące rodzin szlacheckich z XVIII i XIX w. oraz kilka drobnych spuścizn po osobach żyjących w XX w.⁶⁷⁹

⁶⁷³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/485, s. 38–40.

⁶⁷⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 85.

⁶⁷⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 83.

⁶⁷⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 70.

⁶⁷⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 78.

⁶⁷⁸Ibid., s. 78.

⁶⁷⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 102.

Tabela 4 Zasób APP w latach 1950–1989⁶⁸⁰

ROK	OGÓŁEM		
	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI AKTOWE
1950	-	5 018	-
1951	-	5 432	-
1952	-	5 741	-
1953	1 637	7 147	-
1954	-	8 100	-
1955	741	8 702	-
1956	791	9 319	-
1957	840	9 409	-
1958	841	9 636	-
1959	691	9 494	-
1960	773	9 358	625 997
1961	663	-	594 366
1962	667	-	576 164
1963	674	-	554 846
1964	998	-	489 503
1965	650	-	429 882
1966	678	-	432 008
1967	664	-	433 217
1968	618	-	414 251
1969	637	6 345	421 239
1970	680	6 160	425 486
1971	824	6 210	436 556
1972	840	6 202,8	438 128
1973	843	6 218	439 538

⁶⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

	OGÓŁEM		
ROK	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI AKTOWE
1974	853	6 254,3	442 297
1975	855	6 302,3	456 027
1976	1 566	7 811,2	568 883
1977	2 473	9 444,85	693 131
1978	2 474	9 590,35	701 058
1979	2 530	9 599,35	736 788
1980	2 570	9 679,75	745 200
1981	2 619	9 760,50	752 139
1982	2 658	10 139,59	774 665
1983	2 681	10 284,55	788 162
1984	2 691	10 391,60	800 204 (j.i.)
1985	2 698	10 490,60	807 868 (j.i.)
1986	2 700	10 525,32	810 907 (j.i.)
1987	2 891	10 583,33	814 473 (j.i.)
1988	2 915	10 719,43	834 051 (j.i.)
1989	2 964	10 889,75	839 458 (j.i.)

Należy podkreślić, że istnieje duża trudność w ustaleniu wielkości zasobu archiwalnego APP w pierwszych latach po II wojnie światowej, ze względu na to, że w sprawozdaniach nie podawano wartości w jednolitej jednostce miary. Obok siebie występują: jednostki archiwalne, rękopisy, tomy, m³, samochody ciężarowe, wagony, stosy, kilogramy/tony. Bezpośrednio po wojnie najczęściej spotykanymi jednostkami były wagony⁶⁸¹, samochody oraz m³, a nawet „wozy ciężarowe”⁶⁸², ponieważ w nich najłatwiej wyrażało się ilość masowo przewożonych akt będących w nieładzie. Wyjątek stanowiły jedynie akta, przekazywane w małych ilościach, które były łatwe do policzenia w konwencjonalny sposób. Im więcej czasu od zakończenia wojny mijało, a archiwum miało coraz to lepsze warunki lokalowe i magazynowe, tym częściej w sprawozdaniach podawano ilości akt w sposób niebudzący wątpliwości – najpierw były to jednostki archiwalne, a następnie metry bieżące będące najlepszą, bo najbardziej wymierną, jednostką miary. Wydział Archiwów Państwowych w piśmie z 1948 r. prosił o podanie (w miarę możliwości) wielkości zasobu, ponieważ nie dysponował bieżącymi danymi, a te sprzed wojny były nieaktualne⁶⁸³.

W kwestii zasobu całego archiwum pojawiała się też informacja o liczbie zespołów. Należy jednak mieć na uwadze, że każdy zespół jest inny i składa się z różnej liczby jednostek archiwalnych.

Wraz z poprawiającą się sytuacją lokalową archiwum nabytki (zarówno archiwalne, jak również biblioteczne) były na tyle liczne, że w sprawozdaniach przesyłanych do WAP/NDAP ograniczano ilość danych – informowano tylko o najciekawszych, a następnie ograniczono się jedynie do podawania ich wielkości. Analogiczna sytuacja miała miejsce z ubytkami z zasobu, wynikającymi z dokonywanych brakowań, przekazania i zwrotów.

⁶⁸¹W piśmie z 23 maja 1947 r. wagon Italia został określony numerem F. 166153. Zgodnie z międzynarodowym systemem oznaczania wagonów litera „F” oznacza węglarkę typu specjalnego, czyli wagon służący do przewozu ładunków sypkich lub opakowanych w skrzynię i odpowiednio zabezpieczonych. „Italia” może natomiast sugerować kraj pochodzenia całego wagonu lub jego podwozia (po wojnie nadwozia, przez wzgląd na niedostępność w Polsce specjalistycznych profili giętych w razie naprawy, były modyfikowane i wykonywane z materiałów powszechnie stosowanych przez PKP). APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 37, 40; A. Kalinkowski, A. Orlik, *Wagony kolejowe i hamulce*, Warszawa 1981, s. 7–28, 110–115; A. Krzemieniecki, *Tabor kolejowy*, Warszawa 1979, s. 37–73; T. Neumann, *Wagony i hamulce kolejowe: budowa i eksploatacja*, Warszawa 1976, s. 21–22, 61–63.

⁶⁸²O wozach ciężarowych pisano przy okazji transportowania akt z Wąsowa do Poznania w lipcu 1945 r. Najpewniej „wóz” jest w tym przypadku synonimem dla „samochodu”, a nie „pojazdu konnego”. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/422, s. 6.

⁶⁸³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/527, s. 7–8.

Zbudowanie powyższej tabeli nastęrczało wiele trudności. W początkowym okresie działalności nie było informacji o zasobie wyrażonym w mb, j.a. lub zespołach, pojawiają się za to wspomnienia o stosach akt w poszczególnych pomieszczeniach. Zasób w mb zaczęto opisywać w latach 1950–1960 oraz 1969–1989, liczbę zespołów podawano w latach 1953, 1955–1989, natomiast jednostki aktowe w latach 1960–1983, a od 1984 r. podawano liczbę jednostek inwentarzowych. Pełen pakiet informacji podano po raz pierwszy w roku 1960, następnie pomijano metry bieżące, by od 1969 r. wrócić do prezentowania zasobu zarówno w ilości zespołów, metrów bieżących, jak i jednostek aktowych.

Sporo informacji o zasobie archiwalnym dostarczają księgi nabytków i ubytków prowadzone w latach powojennych przez dyrektora Kaczmarczyka, a następnie przez wyznaczanych pracowników. Trzy księgi (pierwsza za lata 1945–1956⁶⁸⁴, druga za 1956–1971⁶⁸⁵ i trzecia za 1972–1990⁶⁸⁶) są źródłem wiedzy o konkretnych nabytkach/ubytkach, ich wielkości, miejscu w magazynie, stanie zachowania oraz osobach/instytucjach, które je przekazywały lub odbierały. Są to dane na tyle szczegółowe, że nie było sensu powtarzać tych informacji w konkretnych sprawozdaniach, dlatego sygnalizowano jedynie (w odczuciu sprawozdawcy) najciekawsze pozycje.

Na podstawie analizy danych przedstawionych w tabeli oraz informacji płynących z rocznych podsumowań, w działalności archiwum można wyodrębnić następujące trendy związane zgromadzeniem: 1) lata 40. to w głównej mierze odbudowywanie zasobu i zabezpieczanie ocalałych materiałów; 2) lata 50. przyniosły podwojenie zasobu, co wynikało ze wzmożonej akcji gromadzenia w ramach planów 5-letnich, w tym rewindykacji oraz gromadzenia akt podworskich, pobankowych i pofabrycznych; 3) w latach 60. w wyniku prowadzonej akcji scalania, ekstradycji oraz brakowania zasób zmalał o 1/3; 4) w latach 70. zasób uległ powiększeniu w konsekwencji przyjęcia akt archiwizowanych w wyniku reorganizacji urzędów i zmian administracyjnych; 5) lata 80. to pozbawiona dużych wahań i masowych akcji stabilizacja wzrostu zasobu.

⁶⁸⁴ Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga przybytków i ubytków 1945–1956.

⁶⁸⁵ Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga przybytków i ubytków 1956–1971.

⁶⁸⁶ Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga nabytków i ubytków 1972–1990.

W 1945 r. przez wzgląd na trudności lokalowe niemożliwym było gromadzenie archiwaliów na skalę szerszą niż było to konieczne. Bezpośrednio po wojnie przejęto kilka materiałów archiwalnych z Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu oraz kilkadziesiąt z Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu i parę darowizn, a w ramach prowadzonej akcji ratunkowej zabezpieczono: część registratury ewangelickiej parafii św. Krzyża w Poznaniu, akta Konsystorza Ewangelickiego, około 300 tomów Kreigsueberwachungsstelle oraz 2 transporty samochodowe szczątków po kompletnie rozbitym archiwum rodzinnym księcia Hatzfeldta ze Żmigrodu⁶⁸⁷. Główną rolę poznańskiego archiwum w tym okresie było przede wszystkim koordynowanie działań mających na celu zminimalizowanie dalszych strat, prowadzenie akcji ratunkowych, a także bezzwłoczne oddawanie materiałów prawowitym właścicielom i dysponentom. Rok 1946 upłynął na przystosowywaniu spalonych piwnic do pełnienia roli prowizorycznego magazynu i przyjmowaniu rozproszonych akt. Udało się wówczas zorganizować 48 transportów samochodowych archiwaliów, które tam złożono, ale nie zinwentaryzowano ich przez wzgląd na brak miejsca⁶⁸⁸. Wśród nabytków znajdowały się zarówno pojedyncze dokumenty od osób prywatnych, jak także większe partie akt od innych archiwów i jednostek naukowych, które zwracały materiały należące przed wojną do poznańskiej placówki⁶⁸⁹.

W lutym 1947 r. Franciszek Paprocki w liście do naczelnego dyrektora Witolda Suchodolskiego informował, że dotkliwe mrozy sparaliżowały i opóźniły zwózkę akt, jednak kolejne transporty, w tym regałów należy przygotowywać mimo trudnych warunków pogodowych⁶⁹⁰. Nabytki nadal rejestrowano doraźnie, jednak dzięki grudniowej przeprowadzce głównego zasobu do budynku przy ul. Szewskiej rozpoczęto planowanie prac, które dotąd były niemożliwe do wykonania przez brak przestrzeni⁶⁹¹.

⁶⁸⁷ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 80–82; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 7–8; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/411, s. 65–68.

⁶⁸⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 23–24v.

⁶⁸⁹ Ibid., s. 51v–52, 76–78v, 102v–104.

⁶⁹⁰ Archiwista pisał również o trudnościach, których doświadczano podczas pracy – niedoboru ludzi i samochodów niezbędnych do transportu akt, ale również licznych kradzieży prowizorycznie przechowywanych archiwaliów. AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/59, s. 73–76.

⁶⁹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 51–52.

Udało się również doprowadzić do rewindykacji 93 skrzyń⁶⁹² z cennymi archiwaliami, które wywiezione przez Niemców do Goslar bez większych uszczerbków przetrwały wojnę⁶⁹³.

W 1948 r. uległo likwidacji Archiwum Ksiąg Metrykalnych w Gostyniu⁶⁹⁴ i przemieszczenie materiałów między archiwami również kontrolowali archiwiści z Poznania⁶⁹⁵. W tym samym czasie w archiwum złożono pierwszy depozyt, o którym wspomniano w sprawozdaniu. Dokonało go Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu i składał się z 34 dokumentów z XVI–XVIII w. dotyczących klasztoru w Obrze⁶⁹⁶. Pod koniec lat 50. nabytki archiwalne stanowiły głównie akta przysyłane z ZSRR⁶⁹⁷. W 1960 r. do zasobu przejęto z sądów powiatowych akta notariuszy do 1900 r. oraz akta więzień⁶⁹⁸. Za pośrednictwem Archiwum Państwowego w Szczecinie w 1987 r. do Poznania trafiły materiały z NRD, na które składały się akta Rejencji w Pile (z XIX i XX w. – 250 j.a.)⁶⁹⁹.

W 1953 r. do zasobu archiwum poznańskiego zaczęły napływać akta z urzędów. Ilość akt wynikała z wielkości aktotwórcy i w 1953 r. otrzymano łączenie 960 mb⁷⁰⁰. Zwrócono się wówczas do NDAP z prośbą o uwzględnienie w planie 5-letnim budowy nowego budynku dla archiwum, ponieważ możliwości magazynowe były niewystarczające – nie przyniosła ona jednak skutku⁷⁰¹. W 1964 r. w sprawozdaniach podniesiono problem przejmowania akt z archiwów zakładowych, które mimo zaangażowania archiwistów z archiwum państwowego, nie chciały dobrowolnie przekazywać akt do

⁶⁹²Skrzynie z aktami przetransportowano do Polski w wagonie Italia, o czym informował telegram Witolda Suchodolskiego z 19 maja 1947 r. Wagon dotarł do Poznania 21 maja, a dwa dni później w piśmie do WAP Kazimierz Kaczmarczyk donosił o zaginięciu jednej skrzyni, ponieważ dotarły tylko 93. Ponadto zauważył, że archiwalia są wymieszane, jednak z powodu braku miejsca niemożliwym było dokładne zbadanie zawartości. Istniało podejrzenie, że zaginiona skrzynia przez przypadek została skierowana do Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412, s. 37,40, 46–47.

⁶⁹³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 51–52.

⁶⁹⁴Losy likwidacji tego archiwum były dość burzliwe, ponieważ ciągle dochodziło do nieporozumień między władzami archiwalnymi, a właścicielami pomieszczeń – Kongregacją Oratorium św. Filipa Neri (nazywani w korespondencji oratorianami), którzy z jednej strony chcieli by jak najszybciej zabrano archiwalia z ich nieruchomości, ale jednocześnie mieli utrudniać do nich dostęp. Problematyczna była również kwestia poniemieckich mebli, którymi obie strony były zainteresowane. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/424, s. 1–2, 4, 9–12, 82; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/425, s. 87, 98, 123.

⁶⁹⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 76–78v.

⁶⁹⁶Ibid., s. 78.

⁶⁹⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 5v.

⁶⁹⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/160, s. 5.

⁶⁹⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 102.

⁷⁰⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 109v.

⁷⁰¹Ibid., s. 125.

zasobu archiwum⁷⁰². Wyjątek stanowiły jedynie sytuacje, w których likwidowano zakład i archiwum zakładowe samo zgłaszało gotowość oddania materiałów. Często problemem podczas przejmowania był sposób przygotowania akt, ponieważ zakłady pracy nie stosowały się do zaleceń archiwistów. W 1973 r. odmówiono przyjęcia do zasobu materiałów z zakładów przemysłu ciężkiego oraz biur projektowych, ponieważ były źle przygotowane, co więcej, dla biur nie ogłoszono jeszcze wówczas wytycznych dotyczących kwalifikacji na kategorie, a przez wzgląd na ilość oraz możliwości magazynowe niemożliwym było przekazanie tych akt bez wstępnej selekcji⁷⁰³. Sporym wyzwaniem było przejęcie przez archiwum materiałów po likwidowanych lub reorganizowanych urządach i instytucjach w 1975 r. Mimo dużego zaskoczenia i braku wcześniejszego przygotowania udało się jednak opanować sytuację i zabezpieczyć wszystkie akta⁷⁰⁴.

Trudności w przejmowaniu materiałów z archiwów zakładowych pojawiały się mimo dużych nakładów pracy ze strony archiwistów. I tak np. w 1980 r. nie zrealizowano planu, ponieważ nie można było wyegzekwować od zakładów pracy przekazania akt⁷⁰⁵. W następnym roku sytuacja uległa zmianie, ponieważ do zasobu przyjęto nowe zespoły akt oraz dołączyły do już istniejących. Wśród przyjętych w 1981 r. akt znalazły się te wytworzone w zlikwidowanych w latach 1973 i 1975 prezydiach powiatowych rad narodowych i urzędów powiatowych oraz w prezydiach miejskich i gminnych rad narodowych⁷⁰⁶. O wartości źródłowej akt prezydiów gromadzkich rad narodowych województwa poznańskiego pisał Grzegorz Wojciechowski, który zwrócił uwagę na braki w przekazywanej dokumentacji⁷⁰⁷. W 1980 r. w związku z likwidacją związków zawodowych archiwum przejęło materiały z Wojewódzkiej Komisji Związków Zawodowych w Poznaniu, powiatowych rad związków zawodowych oraz okręgowych zarządów związków branżowych⁷⁰⁸.

⁷⁰² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 100.

⁷⁰³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 59.

⁷⁰⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 130.

⁷⁰⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 99.

⁷⁰⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 72.

⁷⁰⁷ Zob. G. Wojciechowski, *Wartość źródłowa akt prezydiów gromadzkich rad narodowych województwa poznańskiego*, „Archeion”, t. 79 (1985).

⁷⁰⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 72.

Prowadzone systematycznie prace i odpowiednie szkolenie archiwistów zakładowych spowodowały, że w 1982 r. udało się zgromadzić niemal wszystkie archiwalia wytworzone w latach 1950–1972/1975 przez organa administracji państwowej szczebla powiatowego, miejskiego oraz gminnego⁷⁰⁹. Ponadto kontynuowano przyjmowanie ksiąg metrykalnych (z końca XIX w.) z parafii wyznaniowych i urzędów stanu cywilnego oraz nagrań z Polskiego Radia i Telewizji w Poznaniu⁷¹⁰. Nowymi nabytkami były również archiwalia pozyskane w wyniku zakupu oraz darowizny. W 1985 r. archiwum otrzymało w darze m.in. cenną kronikę szkoły powszechnej na Winiarach pod Poznaniem z lat 1878–1946⁷¹¹.

Ubytki w zasobie były związane z wspomnianymi wyżej akcjami scalania i ekstradycjami oraz z przekazywaniem akt na makulaturę. Pierwsze wzmianki o większej aktywności archiwistów w tym zakresie pochodzą z 1951 r., kiedy to Tadeusz Mencil był odpowiedzialny za organizację, a Leon Siuchniński miał ułożyć wytyczne niezbędne do współpracy z Najwyższą Izbą Kontroli w zakresie zbiorów makulatury⁷¹². Za przekazanie akt na makulaturę w 1952 r. był odpowiedzialny archiwista Kazimierz Ślaski, jednakże w sprawozdaniu odnotowano jedynie, że wykonanie tego zadania zajęło mu 3 roboczodni⁷¹³. W 1953 r. wydzielono makulaturę książkową oraz aktową (z kat. B) o łącznej masie 32 817 kg (planowano 4 308 kg)⁷¹⁴. W następnym roku poinformowano o 215 mb przekazanych do brakowania⁷¹⁵. Brakowanie akt było remedium na zapełniające się magazyny i braki w powierzchni magazynowej, dlatego w 1955 r. podjęto decyzję o opracowaniu planu brakowania dużych zespołów, co miało na celu głównie zwolnienie potrzebnego miejsca⁷¹⁶. Proces pozbywania się kategorii B z zasobu trwał bezustannie w miarę prowadzonych prac porządkowych, tym samym uzyskiwano tak potrzebną powierzchnię magazynową, która była niezbędna do przyjmowania nowych akt.

⁷⁰⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 83.

⁷¹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 72; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 83; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 71; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 74; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 78; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 102; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 120.

⁷¹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 70.

⁷¹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 78.

⁷¹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 109.

⁷¹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 109v.

⁷¹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 1v.

⁷¹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 4.

Zajmując się tematem gromadzenia materiałów archiwalnych nie można zapomnieć o gromadzeniu książek. Licząca przed wojną 30 tysięcy tomów biblioteka, a w czasie wojny znacząco powiększona przez okupanta, spłonęła w styczniu 1945 r. razem z całym budynkiem. Podobnie jak w przypadku akt, ocalały jedynie egzemplarze wywiezione na prowincję. Okazało się, że ewakuowano pozycje bez większej wartości, ponieważ osoba odpowiedzialna za selekcję nie dysponowała dostateczną wiedzą w tej materii⁷¹⁷. Archiwistom jeszcze w 1945 r. udało się pozyskać książki pozostawione przez Niemców, m.in. z parafii ewangelickiej św. Krzyża i Konsystorza Ewangelickiego⁷¹⁸. Z pozytywnym odzewem spotkał się również apel do osób prywatnych oraz instytucji publicznych o przekazywanie książek, dzięki czemu udało się rozpocząć proces odbudowy księgozbioru. Parę pozycji zakupiono także w ramach budżetu, jednak przez wzgląd na brak miejsca do pracy nie udało się zinwentaryzować całości nabytków. Równolegle wydzielono z kościoła na Jeżycach książki należące do Starostwa Powiatowego w Lesznie oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu i zwrócono prawowitym właścicielom⁷¹⁹.

W 1946 r. zasób biblioteki powiększył się znacząco dzięki przejęciu z Archiwum Ksiąg Metrykalnych w Gostyniu 1,5 samochodu ciężarowego książek historycznych w języku niemieckim oraz otrzymaniu darów od osób prywatnych (120 tomów) i dokonaniu zakupów (101 tomów)⁷²⁰. W 1947 r. nadal napływały nowe książki, dzięki którym starano się odbudować księgozbiór – otrzymano kolejną partię publikacji po niemieckich urzędach, wymieniano się dubletami oraz dokonano kilkudziesięciu zakupów. Urząd Wojewódzki w Poznaniu przekazał 1 samochód ciężarowy poniemieckich książek, Uniwersytet Poznański 174 paczki, natomiast z zamku w Białkowie przywieziono 3 m³ książek po bibliotece Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie – materiały te przeznaczono do przejrzenia i zinwentaryzowania w późniejszym terminie⁷²¹. Przez lata zwożono do biblioteki zarówno książki poniemieckie, jak również te zgromadzone w okolicznych majątkach ziemskich⁷²².

⁷¹⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8v.

⁷¹⁸ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474, s. 80–82.

⁷¹⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8v.

⁷²⁰ Ibid., s. 25v.

⁷²¹ Ibid., s. 54v.

⁷²² Ibid., s. 105v–106.

W 1946 r. kontynuowano oddawanie dawnym właścicielom książek włączonych podczas wojny do biblioteki archiwalnej, ale przekazywano też odpowiednim instytucjom pozycje, które archiwum otrzymało, jednak dysponowało już tymi tytułami, bądź ich tematyka nie pokrywała się z potrzebami placówki⁷²³. W sprawozdaniu za 1953 r. umieszczono informację, że biblioteka znajdowała się w nieładzie i zawierała zbędne książki, dlatego po przeprowadzeniu segregacji pozostawiono 8–9 tys. tomów, a resztę (5–6 tys. tomów) przekazano innym bibliotekom lub na makulaturę⁷²⁴. W 1959 r. z biblioteki skorzystało 67 osób⁷²⁵. Prowadzono też wypożyczanie międzybiblioteczne – w 1966 r. wypożyczono do innych bibliotek 28 woluminów, a sprowadzono do Poznania 98⁷²⁶. Z czasem księgozbiór rozrastał się i w 1969 r. składał się z 12 000 woluminów, z czego 2 200 stanowiły czasopisma⁷²⁷, natomiast w 1970 r. było to 17 700 pozycji⁷²⁸.

W 1951 r. Leon Siuchniński został oddelegowany do uporządkowania księgozbioru po przeprowadzce do nowego budynku oraz w celu zakupu „książek marksistowskich”, które miały następnie służyć zarówno pracownikom, jak również użytkownikom⁷²⁹. W sprawozdaniu nie odnotowano jakie tytuły oraz w jakich ilościach udało się pozyskać.

Po ustabilizowaniu sytuacji lokalowej i przyjęciu największych nabytków rozpoczęła się praca nad księgozbiorem – prowadzono skontrum i inwentaryzację, katalogowano nabytki, wycofywano dublety – prace te przez wzgląd na swoją specyfikę prowadzone były ciągle. W 1961 r. szczególną uwagę zwrócono na druki urzędowe, rozkazy, okólniki i rozporządzenia, które ze względu na swoją formę znajdowały się na pograniczu materiałów archiwalnych i bibliotecznych i wymagały szczegółowej segregacji⁷³⁰.

Na prośbę dyrektora archiwum dyplomowani bibliotekarze z Biblioteki Uniwersyteckiej oraz PTPN dokonali w 1963 r. przeglądu biblioteki podręcznej i na podstawie ich zaleceń dokonano jej reorganizacji⁷³¹. Rozwiązanie to było podyktowane

⁷²³ Działania te były kontynuowane do końca lat 40. Zob. Ibid., s. 25v, 54v, 80–80v, 105v–106.

⁷²⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110v.

⁷²⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 53v.

⁷²⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 95.

⁷²⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 101.

⁷²⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 149–150.

⁷²⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 90.

⁷³⁰ W trakcie prac wydzielono 140 kg makulatury. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 5–6.

⁷³¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169, s. 3.

brakiem wykwalifikowanego pracownika – księgozbiorem opiekowały się osoby, które pracowały na pół etatu, przez co niemożliwym było wykonywanie powierzonych obowiązków w sposób w pełni profesjonalny. Zdecydowano, że należy dokonać selekcji zasobu, wymiany inwentarza oraz po części katalogu. W 1965 r. wyselekcjonowano 6 500 zbędnych książek, które przekazano do 10 różnych bibliotek, antykwariatu „Dom Książki” oraz na przemiał⁷³². W 1974 r. w związku ze zmianą na stanowisku bibliotekarki przeprowadzono kolejne skontrum, przez co inne prace nad księgozbiorem nie zostały wykonane według planu⁷³³.

2. Kształtowanie narastającego zasobu

Pierwsze wzmianki o sprawowaniu nadzoru nad narastającym zasobem⁷³⁴ przez pracowników poznańskiego archiwum znalazły się w sprawozdaniu za rok 1951⁷³⁵. Nie znaczy to jednak, że wcześniej archiwiści nie interesowali się tym, co działo się na tzw. przedpolu archiwalnym. Archiwa zakładowe bezpośrednio po II wojnie światowej były wizytowane po to, by oszacować straty oraz ewentualnie zabezpieczyć akta pozbawione opieki oraz przejść do zasobu materiały wytworzone w XX-leciu międzywojennym i podczas okupacji. Intensyfikacja wizytacji oraz zmiana ich charakteru wynikała z obowiązku nałożonego na Archiwa Państwowe przez postanowienia dekretu z 1951 r. – była nim opieka nad *państwowym zasobem archiwalnym*⁷³⁶. Bliżej określono go

⁷³² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 47.

⁷³³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 198.

⁷³⁴ Pod pojęciem „narastający zasób” rozumie się całość dokumentacji wytworzonej u aktotwórcy, przechowywanej w archiwum zakładowym/składnicy akt do momentu przekazania do archiwum państwowego, natomiast szeroko rozumianą ingerencję służby archiwalnej w sposób wytwarzania dokumentacji oraz zasady i okresy przechowywania nazywa się „kształtowaniem narastającego zasobu”. Por. J. Jankowska, *Państwowy zasób archiwalny i prace nad nim w Polsce Ludowej...*; C. Biernat, *Nowe metody nadzoru i opieki nad archiwami urzędów, przedsiębiorstw i instytucji...*; C. Biernat, *Narastający zasób archiwalny w dwudziestoleciu Polski Ludowej...*; J. Jankowska, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej...*; S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym...*; J. Jaros, *Kilka uwag w sprawie nadzoru nad archiwami zakładowymi*, „Archeion”, t. 43 (1966); I. Radtke, *Narastanie zespołów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych*, „Archeion”, t. 48 (1968); K. Bielecki, *Niektóre problemy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym /Z doświadczeń Powiatowego Archiwum Państwowego w Poznaniu/*, „Archiwista” nr 23 (1970); M. Motas, *Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego...*

⁷³⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154.

⁷³⁶ Pojęcie zostało wprowadzone w art. 4 Dekretu, w którym określono jakie obowiązki spoczywają na służbie archiwalnej: „zabezpieczanie, gromadzenie, scalanie materiałów archiwalnych wchodzących w skład

w Rozporządzeniu Rady Ministrów z 19 lutego 1957 r.⁷³⁷ jako tworzone przez wszystkie materiały archiwalne, które posiadają historyczne znaczenie, a powstały w wyniku działalności określonych aktotwórców⁷³⁸. Na mocy zarządzenia ukształtował się pewien model nadzoru, na który składało się zatwierdzanie normatywów kancelaryjnych i archiwalnych, przeprowadzanie wizytacji, konsultacji i szkoleń pracowników archiwów zakładowych oraz nadzorowanie brakowania akt.

Działania prowadzone na kilku płaszczyznach miały na celu ocalenie materiałów o największej wartości oraz wydzielenie tych, które tej wartości nie miały, a ich trwałe przechowywanie niosło ze sobą zbyt duże koszty⁷³⁹ i w dłuższej perspektywie nie miało sensu. Dokonywano selekcji nie tylko wytwarzanych akt, ale też aktotwórców (urzędów, zakładów pracy, instytucji, przedsiębiorstw), którzy znaleźli się pod specjalnym nadzorem⁷⁴⁰. W obliczu postępującego rozwoju biurowości archiwa były zmuszone ingerować nie tylko w działalność archiwów zakładowych i składnic akt, ale również kancelarii. Archiwiści z archiwów historycznych wydawali zgody na brakowanie, przeprowadzali ekspertyzy, kontrolowali składnice makulatury, organizowali szkolenia dla pracowników odpowiedzialnych za prowadzenie składnic akt i archiwów zakładowych, udzielali wskazówek metodycznych, dokonywali wizytacji oraz opiniowali wykazy akt i instrukcje kancelaryjne. Z czasem zaczęto zdawać sobie sprawę, że im lepiej materiały archiwalne zostaną opracowane u aktotwórcy (jeśli będą uporządkowane i zaopatrzone w pomoce ewidencyjne cały proces przekazywania do archiwów państwowych zostanie nieporównywalnie przyspieszony), tym samym realizowany będzie postulat stałego uzupełniania zasobu. By jak najlepiej zatroszczyć się o stan akt już na etapie ich

państwowego zasobu archiwalnego, ich rejestracja, porządkowanie, przechowywanie i udostępnianie, nadzór nad składnicami akt oraz prace naukowo-badawcze i wydawnicze w zakresie archiwistyki i źródeł archiwalnych". Zob. *Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149)*.

⁷³⁷ *Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego (Dz.U. 1957 nr 12 poz. 66)*.

⁷³⁸ Do ich grona należały: organy władzy i administracji państwowej, sądy i prokuratury, organizacje polityczne i społeczne, związki zawodowe, organy samorządu terytorialnego, gospodarczego i zawodowego, przedsiębiorstwa państwowe i spółdzielcze, instytucje finansowo-kredytowe, spółdzielnie produkcyjne, instytucje naukowe, kulturalne, oświatowe, artystyczne, wydawnictwa i redakcje.

⁷³⁹ Dotyczy to zarówno potrzeby utrzymania budynku, zapewnienia odpowiedniej przestrzeni magazynowej oraz odpowiednio wykwalifikowanej kadry do obsługi danego zasobu.

⁷⁴⁰ Wykaz aktotwórców pozostających w zainteresowaniu służby archiwalnej ustalał Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. Zob. *Zarządzenie nr 5 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 28 grudnia 1964 r. w sprawie ustalenia wykazów urzędów, instytucji i przedsiębiorstw, których akta będą przejmowane na wieczyste przechowywanie przez archiwa państwowe*.

powstawania i przechowywania w archiwum zakładowym/składnicy akt Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych w 1969 r. wydała *wzorcową instrukcję*, w której poszczególne rozdziały dotyczyły: zadań archiwum zakładowego, wymagań stawianych przed kierownikiem takiej jednostki, zasad podziału akt na kategorie oraz przejmowania ich przez archiwum zakładowe, przechowywania i ewidencji akt, porządkowania oraz korzystania z materiałów archiwalnych, wydzielania i przekazywania materiałów do archiwum państwowego, przekazywania akt na makulaturę oraz kontroli archiwum zakładowego⁷⁴¹. Opublikowanie wspomnianej instrukcji nie przyniosło natychmiastowych efektów w postaci poprawy sytuacji archiwów zakładowych, co nie powinno dziwić, ponieważ na problem wpływ miało za dużo zmiennych.

Jak już wspomniano wcześniej, bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej archiwa państwowe były zainteresowane materiałami archiwalnymi znajdującymi się na podległym im terytorium. Pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu już w 1945 r. zwrócili się z zapytaniem do archiwów rodzinnych, kościelnych i miejskich z obszaru całego województwa z pytaniem o ich stan posiadania, a zwłaszcza o informacje o wywiezionych aktach, które planowano rewindykować⁷⁴². Ponadto w II poł. lat 40., regularnie oraz proporcjonalnie do możliwości magazynowych przejmowano materiały wytworzone w XX-leciu międzywojennym oraz podczas okupacji.

W sprawozdaniu za rok 1950 r. można znaleźć informację, że wizytowano także składnice akt – archiwista Tadeusz Mencil dokonał 3 wizyt na terenie Koła, 2 w Koninie, a 35 wizytacji przeprowadzili pracownicy 5 oddziałów powiatowych⁷⁴³. W tym samym roku Leon Siuchniński skontrolował Zbiornice Odpadków Użytkowych w Poznaniu i Kępnie, by zobaczyć czy nie znajdują się w nich materiały o wartości historycznej. Kazimierz Kaczmarczyk odbył konferencję z 11 przedstawicielami miejscowych urzędów w celu zorganizowania w nich składnic akt – referat poświęcony kwestiom technicznym przedstawił Leon Siuchniński. Co warto zaakcentować, Archiwum Państwowe w Poznaniu rozpoczęło wspomniane wyżej prace przed wejściem w życie postanowień Dekretu

⁷⁴¹Wzorcową instrukcją w sprawie organizacji i zakresu działania składnic akt, zwanych archiwami zakładowymi (NDAP 1969).

⁷⁴²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 7–7v.

⁷⁴³Gorzów 10 składnic, Jarocin 3, Koło 8, Konin 11, Leszno 3. Zob. Ibid., s. 134.

z 1951 r., co może świadczyć o dużej świadomości i odpowiedzialności archiwistów oraz dyrektora za archiwalia wytwarzane na podlegającym im terenie.

Od 1951 r. w zakresie składnic akt wykonywano szereg czynności, które miały zapewnić kontrolę nad narastającym zasobem. Największy nakład pracy był związany z wizytowaniem składnic akt oraz pomocą w ich organizowaniu. W tym celu archiwiści odbywali podróże służbowe oraz prowadzili korespondencję z przedstawicielami urzędów, instytucji, zakładów pracy⁷⁴⁴, a także przeprowadzali szkolenia dla pracowników tych jednostek, podczas których omawiano organizację, sposoby porządkowania akt oraz prowadzenia składnic. Tworzono również kartotekę urzędów i składnic akt, dzięki czemu kontrola stawała się coraz bardziej namacalna. Ważnym aspektem działalności było wykonywanie ekspertyz dokumentów przeznaczonych do brakowania – miały one zapobiegać niszczeniu tych, które skrywały potencjał dla przyszłych użytkowników, a zostały przez pracowników merytorycznych jednostki zakwalifikowane jako nadające się do zniszczenia. Kolejnym krokiem było nadzorowanie działalności zbiornic makulatury, do których przez przypadek (o co nie było trudno w powojennej rzeczywistości) mogły trafić cenne archiwalia uznane przez osobę postronną za bezwartościowe⁷⁴⁵. W trosce o zwiększanie świadomości co do najnowszych przepisów, archiwiści prowadzili prężną działalność popularyzatorską na terenie całego województwa organizując spotkania z władzami terenowymi oraz poszczególnymi urzędami, podczas których informowano o warunkach przekazywania materiałów na makulaturę, klasyfikowania akt oraz zabezpieczania ich w terenie.

Szczególnym nadzorem państwowej służby archiwalnej objęto jednostki organizacyjne, które miały istotne znaczenie dla różnych dziedzin życia – starano się na bieżąco reagować na zamieniającą się sytuację w kraju, przez co listę podmiotów często aktualizowano. W omawianym okresie historycznym pod szczególną opieką ze strony służby archiwalnej znalazły się: terenowa administracja państwowa, rady narodowe wszystkich szczebli, organy administracji specjalnej szczebla wojewódzkiego, wymiar

⁷⁴⁴Wśród rodzajów składnic akt w sprawozdaniach rocznych wymienia się: Prezydium WRN, PRN, MRN, GRN, Sądy, Banki i kasy, Zakłady przemysłowe, Przedsiębiorstwa, Centra handlowe, Spółdzielnie pracy, Inne urzędy i instytucje, Szkoły, Samopomoc chłopską. Zob. Ibid., s. 105–106.

⁷⁴⁵W maju 1952 r. w zbiornicy makulatury w Jarocinie odkryto akta o wartości historycznej. Archiwum Państwowe w Poznaniu zareagowało szybko, a zbiornica znalazła się pod ścisłym nadzorem. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/439, s. 141–144.

sprawiedliwości, instytucje finansowe i ubezpieczeniowe, szkolnictwo i oświata, instytucje kulturalne i sztuki, administracja gospodarcza i przedsiębiorstwa niepodporządkowane, instytuty i ośrodki naukowo-badawcze⁷⁴⁶.

⁷⁴⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 106.

Tabela 5 Aktywność pracowników APP związana z kształtowaniem zasobu w latach 1951–1989⁷⁴⁷

ROK	ZAKŁADY PRACY, KTÓRYCH ARCHIWA OBJĘTO SZCZEGÓLNYM NADZOREM	WIZYTOWANE ZAKŁADY PRACY OBJĘTE SZCZEGÓLNYM NADZOREM		EKSPERTYZY ARCHIWALNE	KONTROLE ZBIORNIC MAKULATURY	KURSY SZKOLENIOWE DLA PRACOWNIKÓW AZ		UZGODNIONE NORMATYWY KANCELARYJNE I ARCHIWALNE (W SZTUKACH)	KURSY ARCHIWALNE I II STOPNIA	
		ZEZWOLENIA NA BRAKOWANIE MATERIAŁÓW	ZEZWOLEŃ			LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW		LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW

⁷⁴⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	ZAKŁADY PRACY, KTÓRYCH ARCHIWA OBJĘTO SZCZEGÓLNYM NADZOREM	WIZYTOWANE ZAKŁADY PRACY OBJĘTE SZCZEGÓLNYM NADZOREM	ZEZWOLENIA NA BRAKOWANIE MATERIAŁÓW		EKSPERTYZY ARCHIWALNE	KONTROLE ZBIORNIC MAKULATURY	KURSY SZKOLENIOWE DLA PRACOWNIKÓW AZ		UZGODNIONE NORMATYWY KANCELARYJNE I ARCHIWALNE (W SZTUKACH)	KURSY ARCHIWALNE I II STOPNIA	
			ZEZWOLENÍ	M3			LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW		LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW
1951	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-
1952	-	-	559	671,64	-	-	-	-	-	-	-
1953	-	306	490	-	77	164	-	1 407	-	-	-
1954	-	263	438	548,32	147	141	-	-	-	-	-
1955	-	106	481	706	189	153	7	317	-	-	-
1956	-	229	648	840	242	163	0	0	-	-	-
1957	-	184	540	-	-	-	-	-	-	-	-
1958	-	188	687	1 108,5	211	82	-	-	-	-	-
1959	-	162	628	1 111	130	101	2	70	-	-	-
1960	-	78	432	793	95	68	2	48	-	-	-

ROK	ZAKŁADY PRACY, KTÓRYCH ARCHIWA OBJĘTO SZCZEGÓLNYM NADZOREM	WIZYTOWANE ZAKŁADY PRACY OBJĘTE SZCZEGÓLNYM NADZOREM	ZEZWOLENIA NA BRAKOWANIE MATERIAŁÓW		EKSPERTYZY ARCHIWALNE	KONTROLE ZBIORNIC MAKULATURY	KURSY SZKOLENIOWE DLA PRACOWNIKÓW AZ		UZGODNIONE NORMATYWY KANCELARYJNE I ARCHIWALNE (W SZTUKACH)	KURSY ARCHIWALNE I II STOPNIA	
			ZEZWOLENÍ	M3			LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW		LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW
1961	58	54	537	1 016	130	28	1	30	7	-	-
1962	53	53	673	1 225	125	20	1	62	34	-	-
1963	55	54	624	1 169,5	24	32	3	97	8	-	-
1964	57	58	438	665	-	25	3	65	-	-	-
1965	168	75	451	716	34	20	0	0	6	-	-
1966	187	67	403	620	33	21	0	0	-	-	-
1967	189	74	458	663	22	10	1	30	16	-	-
1968	189	80	419	756,7	68	10	6	135	-	-	-
1969	196	143	436	815	70	10	0	0	14	-	-
1970	234	93	546	946	76	10	2	41	-	-	-

ROK	ZAKŁADY PRACY, KTÓRYCH ARCHIWA OBJĘTO SZCZEGÓLNYM NADZOREM	WIZYTOWANE ZAKŁADY PRACY OBJĘTE SZCZEGÓLNYM NADZOREM	ZEZWOLENIA NA BRAKOWANIE MATERIAŁÓW		EKSPERTYZY ARCHIWALNE	KONTROLE ZBIORNIC MAKULATURY	KURSY SZKOLENIOWE DLA PRACOWNIKÓW AZ		UZGODNIONE NORMATYWY KANCELARYJNE I ARCHIWALNE (W SZTUKACH)	KURSY ARCHIWALNE I II STOPNIA	
			ZEZWOLENÍ	M3			LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW		LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW
1971	238	-	567	645	81	1	0	0	24	-	-
1972	195	-	658	888	10	4	0	0	-	-	-
1973	195	80	534	683	29	0	2	38	-	-	-
1974	178	86	505	515	18	0	2	45	-	-	-
1975	178	68	646	703	32	-	5	88	-	-	-
1976	298	103	770	1 286	63	7	6	147	-	-	-
1977	514	-	898	2 172	104	16	20	312	10	-	-
1978	587	311	739	2 669	93	19	18	745	12	-	-
1979	587	226	793	2 946	80	19	25	447	8	-	-
1980	587	304	812	1 889	112	26	37	680	3	-	-

ROK	ZAKŁADY PRACY, KTÓRYCH ARCHIWA OBJĘTO SZCZEGÓLNYM NADZOREM	WIZYTOWANE ZAKŁADY PRACY OBJĘTE SZCZEGÓLNYM NADZOREM	ZEZWOLENIA NA BRAKOWANIE MATERIAŁÓW		EKSPERTYZY ARCHIWALNE	KONTROLE ZBIORNIC MAKULATURY	KURSY SZKOLENIOWE DLA PRACOWNIKÓW AZ		UZGODNIONE NORMATYWY KANCELARYJNE I ARCHIWALNE (W SZTUKACH)	KURSY ARCHIWALNE I II STOPNIA	
			ZEZWOLENÍ	M3			LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW		LICZBA UCZESTNIKÓW	LICZBA KURSÓW
1981	587	282	808	13 000	135	-	31	880	11	-	-
1982	587	311	871	35 172	115	-	23	595	5	-	-
1983	625	388	735	48 818	275	-	35	581	12	-	-
1984	654	418	812	52 404	206	-	39	654	7	-	-
1985	661	307	753	51 538	200	-	54	683	5	-	-
1986	649	305	581	30 179	170	-	36	875	45	11	187
1987	659	289	515	28 240	142	-	33	881	39	10	165
1988	658	306	440	22 750	139	-	26	892	59	12	228
1989	661	276	451	25 750	113	-	24	805	37	9	216

Dekret z 1951 r.⁷⁴⁸ nałożył na pracowników Archiwów Państwowych nowe zadania, które wynikały bezpośrednio z masowości tworzonych akt. Spośród tych zadań na pierwszym miejscu pojawiło się kształtowanie narastającego zasobu, który przyrastał w nieznanym dotąd tempie. Zmieniły się również powinności aktotwórców, którzy zostali zobowiązani do przekazywania odpowiednim archiwom państwowym materiałów kat. A, które nie podlegały brakowaniu, a ich czas użyteczności w jednostce wytwarzającej minął.

Powyższa tabela obrazuje sposób wypełniania zadań nałożonych na Archiwum Państwowe w Poznaniu przez NDAP w ramach sprawowania nadzoru, a następnie kształtowania narastającego zasobu w latach 1951–1989. Ujęcie zagadnienia w takim zakresie chronologicznym jest związane bezpośrednio z wypełnianiem postanowień Dekretu z 1951 r., ponieważ w latach wcześniejszych archiwa nie dostarczały danych związanych z omawianym zagadnieniem. Duże zmiany w sposobie sprawowania nadzoru nad narastającym zasobem przyniosła ustawa z 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach⁷⁴⁹, która wprowadziła pojęcie narodowego zasobu archiwalnego składającego się z państwowego i niepaństwowego zasobu archiwalnego.

W ramach tabeli wyodrębniono najważniejsze zagadnienia łączące się z pojęciem kształtowania zasobu – zakłady pracy pod szczególnym nadzorem, wizytowane zakłady pracy, zezwolenia na niszczenie materiałów, ekspertyzy archiwalne, kontrole zbiornic makulatury, uzgodnione normatywy kancelaryjne, szkolenia pracowników archiwów zakładowych i składnic akt oraz kursy archiwalne I i II stopnia. Analizując zawartość opartą o zestawienia statystyczne przesyłane co roku do NDAP należy zwrócić uwagę, w jaki sposób zmieniało się sprawowanie kontroli – nie wszystkie formy aktywności archiwistów były obecne przez cały omawiany okres – niektóre zanikały (jak np. kontrola składnic akt), a inne pojawiały się jako odpowiedź na zapotrzebowanie ze strony zakładów pracy (kursy archiwalne I i II stopnia), jednak kwestie tak podstawowe jak wizytacje, zezwolenia na zniszczenie akt oraz ekspertyzy były niezmiennie.

Jak wynika z materiałów źródłowych, głównym zadaniem archiwistów było wizytowanie poszczególnych składnic akt na terenie miasta Poznania i całego

⁷⁴⁸ Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149).

⁷⁴⁹ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

województwa. Dzięki temu mogli oni osobiście zobaczyć z jakimi problemami borykają się poszczególne placówki, co należy zmienić, by mogły w pełni realizować powierzone im działania. Po początkowych trudnościach związanych z uniemożliwieniem przeprowadzania kontroli, Prezes Rady Ministrów 16 sierpnia 1951 r. wydał okólnik dotyczący wizytowania, który nakazywał dopuszczenie pracownika państwowej służby archiwalnej do składnicy akt⁷⁵⁰. W 1953 r. zwrócono uwagę, że generalnie poziom składnic akt podnosi się z wyłączeniem składnic w prezydiach rad narodowych, które były w dalszym ciągu zaniedbane⁷⁵¹. Aktotwórcy mogli liczyć na wsparcie archiwistów przy organizacji składnic – wyborze pomieszczenia, budowie regałów, wyposażeniu oraz prawidłowym ułożeniu akt⁷⁵². Kierując kontrolerów do poszczególnych instytucji starano się, by każdy archiwista działał w ramach swojej specjalności. Niosło to ze sobą same korzyści, ponieważ dzięki temu rozwiązywaniu dochodziło do ujednoczenia sposobu opracowania akt w ramach jednego bloku tematycznego⁷⁵³. W latach 60. połączono wizytacje z brakowaniem akt⁷⁵⁴, co dało bardzo dobre rezultaty – kontroler miał jeszcze lepsze rozeznanie w sytuacji danej składnicy i mógł reagować na bieżąco. Mimo sprawowanej kontroli jeszcze w latach 60. zdarzały się składnice, których zasób był nieuporządkowany i wzbudzał zastrzeżenia⁷⁵⁵. Sytuacja na obszarze całego województwa była na bieżąco kontrolowana, a archiwiści reagowali na wszystkie nieprawidłowości⁷⁵⁶. Zdarzało się jednak, że ani wizytacje, ani rozmowy z przełożonymi nie dawały gwarancji wypełnienia zaleceń powizytacyjnych. Jako przykład może posłużyć sytuacja składnicy akt Kuratorium Okręgu Szkolnego, gdzie dochodziło do poważnych zaniedbań, nie stosowano

⁷⁵⁰Zob. S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej...*, s. 19.

⁷⁵¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 109–109v.

⁷⁵²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 3v.

⁷⁵³S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej...*, s. 20.

⁷⁵⁴Szeroko rozumiane zagadnienie brakowania było regularnie poruszane na łamach „Archeionu”, gdzie omawiano aktualne problemy występujące podczas procesu selekcji w zakładach pracy oraz samego przekazywania materiałów na makulaturę. Zob. A. Bachulski, *Brakowanie akt*, „Archeion”, t. 19–20 (1951); M. Bielińska, *Akt jako obiekt archiwalny w kancelarii urzędu i w składnicy akt...*; M. Bielińska, *Pozaarchiwalne brakowanie akt w świetle obowiązujących przepisów...*; M. Bielińska, *Z problematyki zabezpieczania akt najnowszych...*; J. Jaros, *Brakowanie akt najnowszych...*; M. Bielińska, *Zasady oceny akt najnowszych...*; S. Nawrocki, *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach...*; M. Tarakanowska, *Problem brakowania akt w Polsce w świetle przepisów i literatury archiwalnej w latach 1918–1965...*

⁷⁵⁵W sprawozdaniu za rok 1964 zwrócono szczególną uwagę na nieuporządkowane składnice Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa, Kuratorium Okręgu Szkolnego oraz nieuporządkowane akta Miasta Poznania z lat 1945–1950. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 96–97.

⁷⁵⁶R. Szczepaniak, *Opieka nad narastającym zasobem archiwalnym w województwie poznańskim*, „Archeion”, t. 39 (1963); R. Szczepaniak, *Narada archiwistów poznańskich z przedstawicielami wojewódzkich władz związków spółdzielczych*, „Archeion”, t. 39 (1963).

się do zaleceń powizytacyjnych, nie porządkowano akt, a rozmowy z Kuratorem również na niewiele się zdawały⁷⁵⁷.

Dane wskazują, że liczba zakładów pracy objętych szczególnym nadzorem rosła, jednak w kwestii przeprowadzonych wizytacji sprawa jest bardziej skomplikowana. Liczba przeprowadzonych kontroli była zawsze wypadkową kilku czynników, m.in. dostępności pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu⁷⁵⁸ i możliwości finansowych placówki, co przekładało się na kontrole w jednostkach poza miastem i związane z tym delegacje. Nie bez znaczenia była też stale zwiększająca się liczba zakładów (z 58 w 1961 r. do 661 w 1989 r.), która wymusiła ograniczenia w kwestii kontroli, jednak nie wiązało się to z pogorszeniem sytuacji w składnicach akt i archiwach zakładowych, ponieważ z każdym rokiem coraz więcej zakładów korzystało z normatywów kancelaryjnych, o czym szerzej będzie w dalszej części pracy.

Organem, który miał decydować o wartości materiałów w składnicach akt była Wojewódzka Komisja Brakowania Akt pod ogólną kontrolą Kazimierza Kaczmarczyka, w skład której wchodził: Marian Mika, Franciszek Paprocki, Tadeusz Mencil, Stanisław Nawrocki, Kazimierz Ślaski. Komisja wydała w 1952 r. – pierwszym roku swojej działalności – 559 zezwoleń na brakowanie akt, na łączną ilość 671,64 m³⁷⁵⁹. W kolejnych latach zaznaczano, że spisy akt przeznaczonych do brakowania są wykonywane poprawnie i nie budzą większych wątpliwości⁷⁶⁰. Komisja w ramach prac rozpatrywała również wnioski o stałą zgodę na brakowanie akt kat. C, co miało usprawnić cały proces brakowania dokumentacji o znikomej wartości. Kolejnym usprawnieniem prac było opracowanie broszury z informacją o brakowaniu akt rozdawaną przedstawicielom zakładów pracy, którzy po raz pierwszy mieli akta brakować lub przygotowywali spisy akt.

Rok 1967 przyniósł zmianę nazwy Wojewódzkiej Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych na Wojewódzką Komisję Oceny Materiałów Archiwalnych⁷⁶¹, co miało

⁷⁵⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 41–43.

⁷⁵⁸ Poprzez dostępność rozumie się: liczbę etatów przewidzianych do realizowania tego typu zadania; zaangażowanie pracownika w inne projekty/obowiązki w archiwum, które były pilniejsze; nieobecność związaną z np. chorobą pracownika.

⁷⁵⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 106.

⁷⁶⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 54v.

⁷⁶¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 45–46.

podkreślać pozytywny wymiar działania wchodzących w jej skład 5 archiwistów⁷⁶². Anna Ptaśnik zwróciła uwagę, że zmiana nazwy pozwoliła również archiwistom mieć kontrolę nad materiałami o wartości trwałej⁷⁶³. Działalność WKOMA skupiała się wokół bieżących zagadnień i problemów składnic akt, które szukały odpowiedzi na pytania dotyczące oceny poszczególnych typów akt. Prace były związane z tym, co aktualnie działo się z jednostkami pod szczególną opieką – jeśli dana jednostka miała zostać zlikwidowana, to przed przekazaniem akt kat. A do archiwum państwowego, występowano o zgodę na brakowanie akt kat. B, które straciły już swoją wartość użytkową. Działo się tak zarówno z zakładami pracy, jak również z organami administracji państwowej.

Nieodzownym elementem pracy archiwistów były dokonywane co roku ekspertyz akt, które figurowały w spisach do brakowania i budziły wątpliwości. W takiej sytuacji poddawano je dodatkowej ocenie. Im więcej akt brakowano, tym więcej było ekspertyz. Działo się to po to, by wyeliminować ewentualne błędy związane z działalnością ludzi, ponieważ przy dużych ilościach akt nie jest trudno o pomyłkę. Jerzy Jaros już w 1956 r. zwracał uwagę, że akta powinno się poddawać ekspertyzie dwukrotnie – za pierwszym razem w zakładzie pracy, który je wytworzył i stwierdził, że nie są już potrzebne do bieżącej działalności, a za drugim razem przez przedstawicieli służby archiwalnej, którzy oceniliby czy materiały mają wartość historyczną⁷⁶⁴. Przeprowadzenie podwójnej selekcji to działanie na korzyść dla wszystkich zainteresowanych, również dla potencjalnych przyszłych badaczy. Stanisław Nawrocki uważał, że liczba ekspertyz powinna zostać zwiększona (w miarę możliwości danej jednostki nadzorującej), zwłaszcza w większych zakładach pracy niebędących pod szczególnym nadzorem, a odgrywających rolę w życiu gospodarczym i społecznym, ponieważ byłoby to namiastką kontroli i pozwoliło na nawiązanie porozumienia między zainteresowanymi stronami⁷⁶⁵.

W kwestii kształtowania narastającego zasobu ważnym czynnikiem były kontrole zbiornic makulatury/podzbiornic odpadków użytkowych. Pracownicy Archiwum

⁷⁶²Od 1970 r. w skład WKOMA wchodził: przewodniczący – Stanisław Nawrocki, zastępca przewodniczącego – Marian Mika, członkowie: Janina Bielecka, Czesława Hruszka, Jan Majewski. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 142.

⁷⁶³A. Ptaśnikowa, *Przekształcenie Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych w Komisję Oceny Materiałów Archiwalnych*, „Archeion”, t. 50 (1968), s. 247.

⁷⁶⁴J. Jaros, *Brakowanie akt najnowszych...*, s. 32–33.

⁷⁶⁵S. Nawrocki, *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach...*, s. 103–104.

Państwowego w Poznaniu odbywali podróże służbowe w miarę możliwości finansowych placówki po terenie całego województwa i monitorowali czy nie dochodzi do nieprawidłowości w kwestii niszczenia akt. Problemem mogli być zarówno aktotwórcy, którzy bez konsultacji z instytucją nadrzędną „pozbywali się” zalegających akt kat. A i B oraz osoby, które weszły w posiadanie archiwaliów rozproszonych w czasie wojny. Sprzedaż wspomnianych materiałów na makulaturę była okazją do zdobycia pieniędzy, dlatego archiwisci podczas kontroli zachowywali wzmożoną czujność. Dzięki systematycznemu sprawdzaniu i zaangażowaniu pracowników sytuacja na terenie województwa dość szybko została opanowana i nie zaobserwowano rażących nieprawidłowości w kwestii przekazywania akt przeznaczonych na makulaturę. Dane zawarte w sprawozdaniach dotyczą lat 1951–1980, jednak to nie oznacza, że zbiornice akt pozostawiono bez nadzoru – zrezygnowano tylko z umieszczania szczegółowych danych o liczbie kontroli. W 1982 r. podano, że miało miejsce przekazanie akt na makulaturę bez zgody Archiwum Państwowego w Poznaniu, jednak punkt skupu nie przyjął tych materiałów, a o całej sprawie powiadomił służbę archiwalną⁷⁶⁶.

Jak pokazują dane, sposobem na poprawę wiedzy i świadomości osób odpowiedzialnych za opiekę nad składnicami akt było organizowanie jednodniowych kursokonferencji, które odbywały się w miastach powiatowych⁷⁶⁷. Dzięki tym akcjom wyjazdowym więcej pracowników mogło zapoznać się z obowiązującymi zasadami i metodyką pracy, co stanowiło dobry punkt wyjścia do dalszej współpracy. W 1973 r. NDAP zleciła przeprowadzenie dwóch kursokonferencji i Archiwum Państwowe w Poznaniu na pierwszą zaprosiło kierowników działów organizacyjnych zakładów pracy podlegających resortom górnictwa i energetyki, budownictwa i materiałów budowlanych, natomiast w drugiej uczestniczyli przedstawiciele zjednoczeń przedsiębiorstw z terenu miasta Poznania⁷⁶⁸. Przedsięwzięcie cieszyło się dużą popularnością, ponieważ niektóre zakłady były reprezentowane przez dwóch pracowników. Znaczącą pomocą merytoryczną dla kierowników składnic akt, oprócz szkoleń i konsultacji, stała się broszura Kazimierza

⁷⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 92.

⁷⁶⁷ Zob. C. Skopowski, *Kilka uwag i cyfr o losach akt z terenu województwa poznańskiego*, „Archeion”, t. 43 (1966).

⁷⁶⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 67.

Kaczmarczyka „Składnica akt”. O jej znaczeniu świadczy fakt, że w 1960 r. rozważano jej dodruk⁷⁶⁹.

Przejawem troski o stan składnic akt było organizowanie spotkań z władzami. W 1954 r. przeprowadzono we wszystkich powiatach konferencje z sekretarzami Gromadzkich Rad Narodowych, a na odpowiednie narady w Poznaniu zapraszano przedstawicieli urzędów i instytucji na szczeblu wojewódzkim⁷⁷⁰. Starano się, by osoby decyzyjne w poszczególnych jednostkach osobiście uczestniczyły w tych wydarzeniach i umożliwiły podległym sobie pracownikom realizowanie powierzonych zadań związanych z prowadzeniem składnic akt, ponieważ ich stan był niezadawalający. W miarę potrzeb organizowano spotkania dla pracowników najbardziej problemowych składnic akt, które miały na celu poprawę jakości opieki nad aktami – w 1962 r. były to jednostki Państwowych Gospodarstw Rolnych, Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych oraz wszystkich Okręgowych Związków Spółdzielni oraz Prezydium WRN⁷⁷¹.

Równocześnie organizowano również szkolenia dla dyrekcji i pracowników Spółdzielni Inwalidów wykonujących usługi archiwalne w składnicach akt⁷⁷². Omawiano wówczas niedoskonałości w pracach archiwalnych prowadzonych przez te spółdzielnie⁷⁷³ i wymieniano się doświadczeniami. Jeszcze w latach 60. Stanisław Nawrocki wypowiadał się na łamach *Archeionu* w bardzo krytycznym tonie podkreślając, że prace pracowników spółdzielni prowadzone są chaotycznie, w pośpiechu, wbrew przyjętym zasadom. Dlatego nie można mówić, by miały jakąkolwiek wartość, zwłaszcza że często opracowywano kilka początkowych teczek spisu, a resztę pozostawiano bez zmian licząc, że nie zostanie to zauważone przez kontrolerów⁷⁷⁴. W późniejszych latach doszło do znaczącej poprawy jakości tych prac, przez co Spółdzielnie Inwalidów dostawały coraz więcej zezwoleń na uporządkowanie akt zwłaszcza w miejscach, które nie miały stałych etatów dla archiwistów. Pracownicy państwowej służby archiwalnej również kontrolowali składnice,

⁷⁶⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 8.

⁷⁷⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

⁷⁷¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 9–11.

⁷⁷²Ibid.; Do spotkań dochodziło również na szczeblu centralnym. Zob. K. Radczuk, *Narada spółdzielni inwalidów świadczących usługi archiwalne i udział w niej przedstawicieli państwowej służby archiwalnej*, „Archeion”, t. 48 (1968); R. Szczepaniak, *Narada archiwistów poznańskich z pracownikami Spółdzielni Inwalidów im. K. Świerczewskiego w Poznaniu*, „Archeion”, t. 40 (1964).

⁷⁷³Do nieprawidłowości dochodziło zwłaszcza w układzie akt w ramach teczek z kat. A. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 41–43.

⁷⁷⁴S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym...*, s. 55–56.

udzielając przy tym instrukcji, dzięki czemu unikano wszelkich nieprawidłowości. Pod koniec lat 80. pojawił się w Poznaniu pomysł, by stworzyć w ramach Spółdzielni Inwalidów specjalną sekcję do opracowywania akt kat. A, w skład której wchodziłoby absolwenci archiwistyki UAM – projekt nie doczekał się realizacji⁷⁷⁵.

Począwszy od połowy lat 70. rozpoczęto szkolenia pracowników na szeroką skalę – nie ograniczano się wyłącznie do osób odpowiedzialnych za składnice akt, zapraszano pracowników komórek merytorycznych, od których wymagało się stosowania w praktyce wykazów akt oraz nadawania dokumentom porządku w ramach danej teczki⁷⁷⁶. Kursy i szkolenia odznaczały się dużą elastycznością jeśli chodzi o formę i sposób prowadzenia, ponieważ były dedykowane dla dużych grup oraz pracowników indywidualnych.

Duży wpływ na kształcenie archiwistów miał roczny Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu, który stworzyli w 1964 r. archiwiści poznańscy pod kierownictwem Czesława Skopowskiego⁷⁷⁷. Więcej o tym przedsięwzięciu w rozdziale VI niniejszej rozprawy poświęconym działalności naukowej i edukacyjnej pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu.

Polepszenie jakości tworzonej dokumentacji było możliwe dzięki wprowadzaniu przez zakłady pracy normatywów kancelaryjno-archiwalnych⁷⁷⁸. Jednostki przesyłały do archiwum państwowego w celu zaopiniowania zarówno wykazy akt⁷⁷⁹, jak również instrukcje kancelaryjne, nad którymi dyskutowano i ewentualnie zlecano dokonanie poprawek⁷⁸⁰. Dokumentacja powstająca u aktotwórców dzieliła się na posiadającą wartość historyczną (kat. A) oraz nieposiadającą tej wartości (kat. B)⁷⁸¹ – zasady podziału

⁷⁷⁵ O pomysł archiwistów autorkę poinformował prof. Krzysztof Strykowski wicedyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu.

⁷⁷⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 101–105.

⁷⁷⁷ C. Skopowski, *Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu...*

⁷⁷⁸ W 1956 r. NDAP przygotowała przykładowy wykaz akt, który był zalecany jako wzorzec do sporządzania wykazów przez poszczególnych aktotwórców. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008...*, s. 100.

⁷⁷⁹ A. Muszyński, *Wykaz akt. Sposób opracowania i jego znaczenie dla narastającego zasobu archiwalnego*, „Archiwista” nr 6.

⁷⁸⁰ Normatywy kancelaryjne były opracowywane w oparciu o normatywy branżowe i resortowe.

⁷⁸¹ W ramach kat. B można wyróżnić: 1) kat. B z dodaniem cyfry arabskiej określającej czas przechowywania dokumentacji, 2) kat. BC dla akt manipulacyjnych, które nie posiadają wartości historycznej i można je zniszczyć po wykorzystaniu, 3) BE dla dokumentacji, która po określonym czasie powinna zostać poddana ekspertyzie.

regulowały zarządzenia i rozporządzenia odpowiednich ministrów⁷⁸². W tworzeniu omawianych normatywów, zwłaszcza wykazów akt, kluczową była (i jest) współpraca między przedstawicielami archiwum zakładowego/składnicy akt, komórki organizacyjnej wytwarzającej akta oraz archiwum państwowego. Irena Radtke zwróciła uwagę, że o ile w małych zakładach pracy stworzenie i stosowanie wykazu akt nie powinno być problemem, o tyle w tych dużych o skomplikowanej strukturze i rozbudowanym zakresie działania można natknąć się na trudności, jednak dobrze rozplanowany i przemyślany powinien służyć użytkownikom, ponieważ można go bez większych problemów rozbudowywać o kolejne klasy i stopnie⁷⁸³.

Wyczuwalny był swoisty opór przed zastępowaniem dziennikowych systemów kancelaryjnych bezdziennikowymi, opartymi o wykazy akt, zbudowane na systemie dziesiętnym, a najgorzej sytuacja przedstawiała się w branży technicznej⁷⁸⁴. Tamtejsi pracownicy podchodzili bez zrozumienia do kwestii dokumentacji – zadania opieki nad składnicami powierzano coraz to nowym osobom, co niosło ze sobą rozprężenie dyscypliny i opóźnienie w kwestii stosowania się do wykazów i instrukcji⁷⁸⁵. Zdarzało się również, że mimo wprowadzenia wykazu akt referencji nadal wspomagali się dawnymi systemami kancelaryjnymi, np. dziennikiem podawczym⁷⁸⁶. Podczas kontroli i innych kontaktów kontrolerzy zachęcali do stosowania systemu bezdziennikowego i jednolitego wykazu akt z dziesiętnym systemem ich znakowania, jednak przyzwyczajenia i niechęć do zmian przez długi czas brały górę. Nie można jednak nie zauważyć, że sporo zakładów pracy z entuzjazmem przyjęło nowe zasady i stosowało się do wszelkich wytycznych, co zaowocowało płynną pracą i brakiem zaległości w przekazywaniu akt kat. A do archiwów i brakowaniu akt kat. B. Okazuje się, że w większości zakładów pracy stosowanie się do

⁷⁸²Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 25 lipca 1984 r. w sprawie zasad klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych (Dz.U. 1984 nr 41 poz. 216); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 1975 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym (Dz.U. 1975 nr 43 poz. 220); Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 kwietnia 1963 r. w sprawie podziału materiałów archiwalnych na kategorie i ustalenia terminów ich przechowywania (M.P. 1963 nr 37 poz. 184).

⁷⁸³I. Radtke, *Jednolite rzeczowe wykazy akt*, „Archeion”, t. 44 (1966), s. 43–49.

⁷⁸⁴E. Scholtz, *Stan i zasób archiwów technicznych w biurach projektowych na terenie miasta Poznania*, „Archeion”, t. 55 (1971).

⁷⁸⁵Pracownicy składnic akt zgłaszający się do Archiwum Państwowego w Poznaniu po poradę byli w większości przypadków słabo obeznani z zasadami sporządzania wykazów akt i obiegiem dokumentów kancelaryjnych. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 98–99.

⁷⁸⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 101–105.

zaleceń najlepiej realizowano w przypadku akt finansowych oraz tych niezbędnych do bieżącej działalności – wówczas nawet kat. B była opracowana w sposób nie budzący zastrzeżeń, z kolei zdarzały się niedociągnięcia w kat. A⁷⁸⁷. W 1981 r. na 587 zakładów pracy pod opieką Archiwum Państwowego w Poznaniu przepisy kancelaryjno-archiwalne były stosowane u 250 aktotwórców⁷⁸⁸. W 1988 r. na terenie województwa poznańskiego, spośród 360 jednostek organizacyjnych, normatywy kancelaryjne posiadały aż 304, co należy uważać za spory sukces⁷⁸⁹. Zauważalne były nadal problemy z pełnym zastosowaniem tych normatywów, głównie przez wzgląd na niską kulturę biurową, dlatego szkolenia dla poszczególnych grup pracowników były prowadzone w sposób ciągły.

Szczegółowa analiza liczby zatwierdzanych normatywów kancelaryjnych i archiwalnych jest utrudniona, ponieważ dane zamieszczone w sprawozdaniach nie były precyzyjne. Konsultacje z poszczególnymi aktotwórcami oraz nanoszone poprawki często nie kończyły się w ramach jednego roku sprawozdawczego, a sposób umieszczania tego typu informacji w tabelach nie był precyzyjnie określony. Wobec powyższego, część danych uległa zdublowaniu. W czasie dokonywania kontroli zwracano uwagę na problem braku etatowych kierowników, dużą płynność kadry pracującej w składnicach oraz powierzanie zadań osobom bez wymaganego przeszkolenia i wiedzy niezbędnej do opieki nad aktami. W 1970 r. podano, że w składnicach akt zatrudnia się około 10% pracowników stałych, pozostały personel jest zatrudniony w niepełnym wymiarze godzin lub w ramach prac zleconych⁷⁹⁰. Nie było to dobre rozwiązanie, ponieważ działania nad zasobem muszą być prowadzone w szerszej perspektywie czasowej, a duża fluktuacja kadr ma na nie zły wpływ, ponieważ każdy pracownik zanim się odpowiednio wdroży kończy już pracę. W latach 80. proponowano zwiększenie zatrudnienia absolwentów specjalności archiwistycznej z Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza⁷⁹¹,

⁷⁸⁷ Problemem bywał układ akt w ramach teczki lub nieprawidłowy opis na okładce, a w wyniku mnogości jednostek archiwalnych archiwista nie był w stanie poprawić teczek pochodzących często od kilkunastu pracowników merytorycznych – właśnie z tego powodu niezbędne było organizowanie szkoleń dla wszystkich pracowników, którzy mieli wpływ na wygląd poszczególnych dokumentów.

⁷⁸⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 76–79.

⁷⁸⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 106–110.

⁷⁹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 101–105.

⁷⁹¹ 22 listopada 1972 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza utworzono Zakład Archiwistyki kształcący przyszłych archiwistów (od roku akademickiego 1975/1976), którego organizatorem i pierwszym kierownikiem został Franciszek Paprocki. Zob. D. Matelski, *85 Rocznica urodzin prof. Franciszka Paprockiego*,

jednak nie spotkało się to z dużym zainteresowaniem ze strony zakładów pracy. Tylko kilka z nich zdecydowało się na takie rozwiązanie⁷⁹². Również absolwenci nie byli zainteresowani podejmowaniem zatrudnienia w składnicach akt/archiwach zakładowych, ponieważ zarobki w tych miejscach były niskie, a prestiż niewielki⁷⁹³.

Już w 1959 r. zauważono, że urzędy nie wizytują swoich składnic, tym samym ich stan nie ulega poprawie. Co więcej, kierownicy nie przywiązują uwagi do sporządzania wykazów akt z podziałem na kategorie i ma to realny wpływ na trudności z porządkowaniem⁷⁹⁴. Zalecenia powizytacyjne nie były realizowane na bieżąco. W przypadku poznańskich uczelni wyższych zdecydowano się na interwencję NDAP w ministerstwie właściwym do spraw szkolnictwa wyższego⁷⁹⁵. Kolejnym niedopatrzeniem było nieprzekazywanie materiałów kat. A do Archiwum Państwowego w Poznaniu, przez co tworzyły się opóźnienia i tracono płynność pracy nad zasobem. Inną kwestią było gubienie akt przez zakłady pracy, które nie były w stanie przekazać kompletu dokumentów – Stanisław Nawrocki zauważył, że akta z lat 1945–1950 musiały zagiąć nie tyle w składnicy akt, co w komórkach organizacyjnych⁷⁹⁶. W 1967 r. Czesław Skopowski podzielił się na łamach *Archeionu* informacją o sytuacji bez precedensu, która miała miejsce w Poznaniu⁷⁹⁷. Przez wzgląd na trudności z egzekwowaniem zaleceń powizytacyjnych oraz nieprzekazywaniem do Archiwum Państwowego w Poznaniu akt z początków Polski Ludowej, dyrektor archiwum zwrócił się na piśmie do Prokuratora Wojewódzkiego (Wydział Nadzoru Ogólnego) o pomoc w egzekwowaniu zarządzeń w konkretnych zakładach pracy, których listę wymieniono w załączniku pisma. Prokuratura przeprowadziła interwencję w I kwartale 1966 r. w prezydiach WRN i RN m. Poznania i doszła do wniosku, że zgłaszane nieprawidłowości są faktem, a wizytowane

„Archiwista Polski” nr 2 (1996); I. Radtke, *Franciszek Paprocki (22 III 1911–25 IX 1978)*, „Archeion”, t. 70 (1980); S. Sierpowski, *Działalność Zakładu Archiwistyki UAM w Poznaniu w latach 1972–1992...*; I. Mamczak-Gadkowska, *Czterdzieści lat studiów archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu...*

⁷⁹²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 76–79.

⁷⁹³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 78–84.

⁷⁹⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 50–51.

⁷⁹⁵Sprawozdanie nie precyzuje o które uczelnie chodzi, jednak uwaga najpewniej dotyczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Politechniki Poznańskiej. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 34v–35.

⁷⁹⁶S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym...*, s. 54–55.

⁷⁹⁷C. Skopowski, *Prokurator wojewódzki pomaga Archiwum Państwowemu w Poznaniu...*

jednostki cechuje bierność w zakresie opieki nad aktami – z wynikami zapoznano również przewodniczący tych prezydiów⁷⁹⁸.

Problemem pojawiającym się stosunkowo często w składnicach akt były ich warunki lokalowe – akta gromadzono w nieodpowiednich pomieszczeniach, które nie spełniały podstawowych wymogów. Nieodpowiednia temperatura i wilgotność, zlokalizowanie w piwnicy bądź na strychu, obecność instalacji wodno-kanalizacyjnej w pomieszczeniu, składowanie akt w stosach zamiast na regałach oraz brak zabezpieczenia przed nieuprawnionym dostępem to tylko najczęściej występujące wady pomieszczeń magazynowych. Jednak już pod koniec lat 60. odnotowywano znaczącą poprawę sposobu przechowywania akt – Stanisław Nawrocki w swoim artykule zwrócił uwagę, że nie spotyka się już zakładów pracy pod specjalnym nadzorem państwowej służby archiwalnej, które przechowywałyby swoje akta w tak niedopuszczalny sposób, co jest niewątpliwą zasługą przeprowadzanych kontroli⁷⁹⁹.

W związku z reorganizacją władz administracji terenowej w 1975 r., w Poznaniu wystąpiły trudności z zabezpieczeniem i uporządkowaniem akt zlikwidowanych urzędów dzielnicowych⁸⁰⁰. By uratować materiały przed zniszczeniem pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu podjęli się prac porządkowych, dzięki czemu zdołano przygotować większość akt do przejęcia w 1976 r.

W 1977 r. w 45 zakładach pracy przeprowadzono kontrolę realizacji zaleceń powizytacyjnych z ubiegłych lat i okazało się, że tylko 55% składnic akt się do nich stosuje⁸⁰¹. Przyczyn takiego stanu upatrywano w problemach natury personalnej – instytucje nie zatrudniały odpowiednio wykwalifikowanych pracowników, przez co jakość pracy pozostawiała wiele do życzenia. Równocześnie pracownik zajmujący się dorywczo zagadnieniem nie miał możliwości kompleksowego rozwiązania wszystkich problemów. Kontrola została powtórzona w 1980 r. i poddano weryfikacji realizację

⁷⁹⁸Ibid.

⁷⁹⁹S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym...*

⁸⁰⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 101–105.

⁸⁰¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 88.

zaleceń wydanych w latach 1976–1979 w 88 zakładach pracy – oceniono, że około 70% z nich je zrealizowało, pozostałe były w toku⁸⁰².

Nie każda kontrola kończyła się rozczarowaniem. W 1978 r. pochwalono archiwa zakładowe Urzędu Miejskiego w Poznaniu, Politechniki Poznańskiej⁸⁰³, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Akademii Rolniczej w Poznaniu oraz Biura Projektowego „Miastoprojekt” w Poznaniu⁸⁰⁴. Doceniono zarówno poprawę warunków lokalowych m.in. magazyny wyposażone w metalowe regały, przechowywanie akt kat. A w pudełkach, osobne magazyny dla kat. A i B, stosowanie szaf metalowych, jak także stosowanie się do normatywów kancelaryjnych przez referentów, dzięki czemu teczki spraw były tworzone w sposób poprawny.

Kwestia prowadzenia składnic akt i archiwów zakładowych, przestrzegania przepisów oraz zapewnienia odpowiednich warunków przechowywania akt często była (i jest nadal) traktowana w zakładach pracy jako temat drugorzędny. Brak zrozumienia wartości dokumentu powoduje, że nawet współcześnie akta zalegają w piwnicach, a stanowisko archiwisty powierza się jako dodatek osobie, która ma już inne obowiązki. W latach 50. pracownicy Archiwów Państwowych stanęli przed niezwykle wymagającym zadaniem, którym było rozpoczęcie sprawowania nadzoru nad narastającym zasobem, przez co rozumie się wizytowanie i pomoc w organizowaniu składnic akt, szkolenie personelu oraz wydawanie ekspertyz i zgód w zakresie przekazywania materiałów do brakownia. W zależności od dekady kładziono akcent na inne formy nadzoru, co wynikało z bieżących potrzeb zarówno archiwów państwowych, jak również jednostek zobowiązanych do regularnego przekazywania akt. Cały czas szukano nowych rozwiązań i dążono do optymalizacji procesu kształtowania narastającego zasobu, jednak faktem jest, że w latach 1945–1989 nie udało się wypracować jednolitych zasad⁸⁰⁵.

⁸⁰² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 82.

⁸⁰³ Politechnika Poznańska, mimo początkowych problemów, często była stawiana za wzór, ponieważ jej archiwum zakładowe było prowadzone bez zastrzeżeń.

⁸⁰⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 32.

⁸⁰⁵ Zob. R. Degen, *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce w latach 1945–1989*, „Archiwa - Kancelarie - Zbiory” t. II (2008).

3. Zabezpieczanie zasobu

Po zakończeniu II wojny światowej materiały archiwalne na skutek częstych przemieszczeń były w złym stanie fizycznym. Każda zmiana lokalizacji, niezależnie czy związana z ewakuacją, rewindykacją czy reewakuacją powoduje uszkodzenia mechaniczne okładek oraz akt. Nie bez wpływu na kondycję materiałów jest sposób ich przechowywania – najbardziej pożądanym jest układanie teczek na półkach, jednak w czasie okupacji akta przechowywano w magazynach, głównie w stosach. Jeśli dodać do tego nieodpowiednie warunki – wahania temperatury i narażenie na czynniki atmosferyczne (słońce, deszcze, śnieg) – nie trudno o pojawienie się pleśni oraz insektów. Również materiały przejmowane z archiwów zakładowych nie zawsze były w idealnym stanie, ponieważ jednostki wytwarzające akta przeznaczały na magazyny lokale w piwnicy lub na strychu i potrzeba było wielu lat i działań państwowej służby archiwalnej w ramach sprawowanego nadzoru, by stan ten zaczął ulegać poprawie.

Pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu wykonali ogromną pracę, mającą na celu przywrócenie materiałów archiwalnych do dobrego stanu, a także zapobieżenie ich dalszej degradacji. W tym celu powołano dwie pracownie (konserwacji oraz reprograficzną), w których akta poddawano konserwacji oraz wykonywano ich kopie zabezpieczające i użytkowe na potrzeby użytkowników.

Archiwiści w ramach realizowania powierzonego im zadania jakim było zabezpieczenie zasobu w nadzorowanych przez siebie magazynach monitorowali temperaturę oraz wilgotność powietrza i reagowali na wszystkie anomalie, jednak nie zawsze czynione starania przynosiły oczekiwane rezultaty⁸⁰⁶. Jeśli opanowanie wahań temperatury oraz wilgotności było niemożliwe, przeznaczano dane pomieszczenie na magazyn dla akt kat. B⁸⁰⁷. Wpływ na stan akt miało też usytuowanie poznańskiego archiwum w centrum miasta, gdzie ołów ze spalin miał ciągły kontakt z aktami, na co zwracano uwagę rokrocznie w sprawozdaniach przesyłanych do WAP, a następnie NDAP.

⁸⁰⁶Pomieszczenia były ogrzewane i racjonalnie wietrzone, nawilgacane naczyniami kamionkowymi i nawilżaczami powietrza, a okna magazynów zaciemniano lnianymi zastonami. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 144.

⁸⁰⁷Ibid.

W kwestii opieki nad archiwaliami oraz ich konserwacją największym autorytetem cieszyła się pracownia konserwacji przy Archiwum Głównym Akt Dawnych, która jako pierwsza w Polsce zajęła się tematem ochrony materiałów archiwalnych⁸⁰⁸. Z czasem wspomniana pracownia przekształciła się w Centralne Laboratorium Konserwacji Archiwaliów w Warszawie. Jego pracownicy już w 1948 r. rozpoczęli współpracę z Głównym Instytutem Chemii Przemysłowej w Warszawie – ich celem było wynalezienie specyfików, które w jak najlepszy sposób sprawdzą się w walce z mikroflorą niszczącą papier⁸⁰⁹. Pokłosiem tych badań były liczne publikacje na łamach *Archeionu*, w których dzielono się wynikami oraz wiedzą, by dotrzeć do jak najszerszego grona archiwistów⁸¹⁰. W 1968 r. Maryna Husarska i Irena Sadurska wydały książkę⁸¹¹ o charakterze popularnonaukowym, która w przystępny sposób przekazywała najbardziej przydatną wiedzę z zakresu konserwacji. Publikacja była odpowiedzią na zapotrzebowanie społeczne w tej materii i spotkała się z dobrym przyjęciem wśród archiwistów i osób odpowiedzialnych za stan zachowania akt. Henryk Lesiński w swojej recenzji zwrócił jednak uwagę, że zbyt dużo miejsca (jak na książkę popularnonaukową, dla archiwistów niebędących konserwatorami z wykształcenia) poświęcono na omówienie badań, a za mało na kwestie natury praktycznej⁸¹². Maryna Husarska z CLKA wśród wielu problemów związanych z konserwacją wymieniała nieprzestrzeżenie odgórnych wytycznych. Archiwiści w Polsce nie monitorowali na bieżąco warunków w magazynach, w których dochodziło do zbyt dużych wahań temperatury i wilgotności; pomieszczenia magazynowe były wyposażone w okna bez lnianych zasłon, a ustawienie regałów eksponowało

⁸⁰⁸Temat konserwacji archiwaliów został podniesiony na Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich we Wrocławiu w 1948 r. przez AGAD i Archiwum Państwowe w Poznaniu. Postulowano prowadzenie konserwacji bieżącej oraz powielanie oryginałów. WAP obiecał przeznaczać w miarę możliwości środki na te cele. W. Suchodolski, *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów...*, s. 56–57.

⁸⁰⁹Zob. R. Kowalik, *Szkodniki papieru i jego konserwacja...*; M. Husarska, *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej...*, s. 117.

⁸¹⁰Zob. M. Husarska, *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej...*; M. Husarska, *Aktualne problemy konserwacji zbiorów archiwalnych...*; R. Kowalik, I. Sadurska, *Mikrobiologiczny rozkład materiałów archiwalnych...*; M. Brzozowska-Jabłońska, *Problemy zakwaszania materiałów archiwalnych*, „*Archeion*”, t. 62 (1975); I. Sadurska, *Mikrobiologiczny rozkład materiałów archiwalnych*, „*Archeion*”, t. 64 (1976); I. Sadurska, R. Kowalik, *Badania nad ochroną archiwaliów przed szkodliwym działaniem mikroorganizmów*, „*Archeion*”, t. 73 (1982); M. Brzozowska-Jabłońska, *Przegląd metod konserwacji akt stosowanych w Centralnym Laboratorium Konserwacji Archiwaliów przy AGAD*, „*Archeion*”, t. 73 (1982).

⁸¹¹M. Husarska, I. Sadurska, *Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych...*

⁸¹²H. Lesiński, „*Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych*”, Maryna Husarska, Irena Sadurska, *Warszawa 1968: [recenzja]*, „*Archeion*”, t. 52 (1969).

archiwalia na działanie szkodliwego promieniowania. Co więcej, odkazane akta były przechowywane w bezpośrednim sąsiedztwie tych zainfekowanych mikroorganizmami⁸¹³.

Jesienią 1980 r. podczas wizyty w Archiwum Państwowym w Poznaniu pracowników Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów okazało się, że stan materiałów archiwalnych jest zły⁸¹⁴. Przyczyny tego stanu rzeczy upatrywano w rodzaju magazynów, które były za wysokie i bezpośrednio pod dachem, miały duże okna oraz nie posiadały klimatyzacji. Doraźne zabiegi jak zawieszanie zasłon w oknach, ogrzewanie czy wietrzenie oraz wstawianie naczyń z wodą nie były w stanie zapewnić odpowiednich parametrów do przechowywania. Jeśli w takich warunkach ulokowano materiały spisane na papierze złej jakości, o jaki nie było trudno w czasie II wojny światowej oraz okresie powojennym, nie można liczyć, że ich stan zachowania będzie zadowalający. Zły wpływ na ogólną kondycję archiwaliów miały również liczne przemieszczenia zasobu związane z ewakuacją, reewakuacją, rewindykacją, zmianami magazynów. W 1982 r. pojawiła się możliwość zatrudnienia 3 sprzątaczek, których zadaniem było dbanie o czystość w magazynach, co korzystnie wpłynęło na stan zasobu⁸¹⁵.

⁸¹³Zob. M. Husarska, *Aktualne problemy konserwacji zbiorów archiwalnych...*

⁸¹⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 97.

⁸¹⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 87.

Tabela 6 Aktywności związane z konserwacją zasobu w APP w latach 1951–1989⁸¹⁶

ROK	DEZYNFEKCYJA I DEZYNSEKCJA (W J.A.)	OCZYSZCZANIE Z PLEŚNI (W J.A.)	KLEJENIE I OPRAWA AKT (W J.A.)	LAMINACJA NA ZIMNO (LICZBA KART)	NATĘSZCZANIE OPRAW SKÓRZANYCH (LICZBA J.A.)	OCZYSZCZANIE TŁOKÓW PIECZĘTNYCH (LICZBA SZTUK)	WYKONANIE OBWOLUT NA KSIĄŻKI (LICZBA SZTUK)	NAPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA INWENTARZY I KSIĄŻEK (LICZBA SZTUK)	NAKLEJANIE MAP NA PŁÓTNO (LICZBA SZTUK)	SZYCIE
1951	-	18 mb	-	-	-	-	-	-	43	-	-	-
1952	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1953	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1955	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1956	1 180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15

⁸¹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	DEZYNFEKCYJA I DEZYNSEKCJA (W J.A.)	OCZYSZCZANIE Z PLEŚNI (W J.A.)	KLEJENIE I OPRAWA AKT (W J.A.)	LAMINACJA NA ZIMNO (LICZBA KART)	NATŁUSZCZANIE OPRAW SKÓRZANYCH (LICZBA J.A.)	OCZYSZCZANIE TŁOKÓW PIECZĘTNYCH (LICZBA SZTUK)	WYKONANIE OBWOLUT NA KSIĄŻKI (LICZBA SZTUK)	NAPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA INWENTARZY I KSIĄŻEK (LICZBA SZTUK)	NAKLEJANIE MAP NA PŁÓTNO (LICZBA SZTUK)	SZYCIE
1957	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1958	85	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2 581
1959	115	-	-	-	-	-	-	-	-	-	324	2 490
1960	1 921	3 052 (łącznie z pieczęciami)	-	-	157	3 052 (łącznie z dokumentami)	-	-	-	-	-	6 668
1961	4 097	702	-	0	132	264	-	-	227	-	125	713
1962	15 286	-	-	6	360	985	-	-	10	-	-	2 152
1963	19 150	700	-	0	357	161	-	-	199	-	-	2 534
1964	22 830	1 264	-	-	538	-	174	-	123	-	-	119
1965	15 159	1 703	-	0	547	281	131	-	284	-	-	703
1966	10 166	-	-	0	563	36	-	-	118	-	-	615
1967	14 380	-	-	45	492	-	-	-	122	-	-	738
1968	16 466	-	-	169	591	92	-	-	-	-	-	754
1969	13 265	18 100	-	636	0	-	-	-	0	-	-	1 437
1970	11 007	-	2 985	501	319	-	-	8 802	-	145	-	-
1971	10 151	-	1 531	261	358	-	176	-	-	-	-	-
1972	857 j.a. 421 mb	857	2 602	1 488	338	82	175	179	-	-	-	-

ROK	DEZYNFEKCYJA I DEZYNSEKCJA (W J.A.)	OCZYSZCZANIE Z PLEŚNI (W J.A.)	KLEJENIE I OPRAWA AKT (W J.A.)	LAMINACJA NA ZIMNO (LICZBA KART)	NATŁUSZCZANIE OPRAW SKÓRZANYCH (LICZBA J.A.)	OCZYSZCZANIE TŁOKÓW PIECZĘTNYCH (LICZBA SZTUK)	WYKONANIE OBWOŁUT NA KSIĄŻKI (LICZBA SZTUK)	NAPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA KSIĄG (W J.A.)	OPRAWA INWENTARZY I KSIĄŻEK (LICZBA SZTUK)	NAKLEJANIE MAP NA PŁÓTNO (LICZBA SZTUK)	SZYCIE
1973	753 j.a. 465 mb	-	2 262	1 325	454	-	202	206	-	23	-	-
1974	528	-	1 418	5 372	625	-	168	171	3	41	1	-
1975	455	605	1 435	4 950	754	315	150	152	-	42	-	-
1976	460	272	840	5 310	482	-	112	120	8	71	51	-
1977	450	-	1 144	4 033	-	-	-	-	-	-	-	-
1978	490	-	1 049	3 756	-	-	-	-	-	-	-	-
1979	504	-	1 102	1 041	-	-	-	-	-	-	-	-
1980	253	146	804	1 907	330	-	-	-	-	-	39	-
1981	70 mb 15 j.a.	35	290	-	1 241	-	-	-	-	88	42	-
1982	-	156	-	-	450	62	-	-	-	13	-	-
1983	-	-	476	-	305	-	-	-	-	57	40	108
1984	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1985	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1986	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1987	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1988	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1989	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Jak pokazuje tabela, sprawozdawczość w zakresie konserwacji była prowadzona w sposób, który uniemożliwia pełne zestawienie danych za omawiany okres, ponieważ zmieniały się zarówno rodzaje aktywności, jak również jednostki, w których podawano postępy pracy. Od 1981 r. zmianie uległ sposób konstruowania sprawozdań, przez co archiwa państwowe nie umieszczały danych o zabiegach konserwatorskich w tabeli i nie dokonywały precyzyjnego podliczenia⁸¹⁷.

Analizując dane nie sposób nie odnieść wrażenia, że sprawozdania z działalności pracowni konserwatorskiej były prowadzone dość nierówno. Są lata, za które podano pełne dane, są też takie, w których brak szczegółowych informacji, co wynikało z nierównej pracy konserwatorów lub sprawozdawców. Otwartą pozostaje kwestia na ile było to spowodowane brakiem wymagań ze strony NDAP, a na ile podejściem osób odpowiedzialnych za tworzenie zestawień. Nie podlega wątpliwości fakt, że obie strony cechował brak konsekwencji, co jest o tyle dziwne, że w pozostałych obszarach działalności archiwum dane nie budzą większych zastrzeżeń.

Z analizy danych wynika, że pierwsza wzmianka o konserwacji zachowawczej akt w APP pochodzi ze sprawozdania za 1951 r.⁸¹⁸. Pokazuje to, że w latach poprzednich archiwiści poznańscy nie mieli ani miejsca, ani możliwości, by realizować prace związane z szeroko rozumianym zabezpieczaniem akt. Skupiano się przede wszystkim na wyizolowaniu najbardziej zniszczonych akt i przekazaniu ich do oprawy, aby zapobiec dalszej degradacji oraz na otoczeniu opieką materiałów kartograficznych, które przez wzgląd na swoją formę były niezwykle wrażliwe na uszkodzenia⁸¹⁹. Główny problem stanowiły akta zakażone pleśnią lub z owadami i na nich skupiano niemal całą uwagę, ponieważ regularnie oprawiano księgi grodzkie – w latach 50. w sprawozdawczości nie koncentrowano się na podawaniu ilości zabezpieczonych akt o czym świadczy

⁸¹⁷ Kwestie związane z tym zagadnieniem były opisywane, wartości liczbowe zostały wymieszane, a przez stosowanie różnych jednostek niemożliwym jest odniesienie tych danych do lat wcześniejszych. Podsumowanie liczby archiwaliów poddanych konserwacji jest o tyle utrudnione, że osobno podawano liczbę ksiąg, archiwaliów z XIX i XX w. Niezwykle trudno stworzyć zestawienie, ponieważ część danych podawano w odniesieniu do jednostek archiwalnych, część do kart, co więcej, w kwestii laminacji podawano zarówno karty, które poddano zarówno pełnemu, jak i częściowemu procesowi. NDAP zlikwidowała rubryki dotyczące konserwacji w poszczególnych archiwach państwowych, ponieważ zagadnienie to było zaniedbane. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008...*, s. 123.

⁸¹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 83.

⁸¹⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 114.

przygotowane zestawienie dotyczące konserwacji⁸²⁰. Wśród podstawowych czynności wykonywanych na zasobie znalazło się odkurzanie akt, mycie półek oraz obkładanie archiwaliów kartonem lub tekturą, by choć w podstawowy sposób zabezpieczyć je na czas oczekiwania na właściwą konserwację. Józef Rogala w 1964 r. na łamach *Archeionu* pisał, że jakakolwiek konserwacji rozpoczęła się w Poznaniu w latach 50. i polegała głównie na szyciu akt przez magazynierów oraz usuwaniu pleśni watą, przekładaniu kart bibułą i owijaniu papierem⁸²¹. Przez wzgląd na formę prowadzenia tych działań oraz inne obowiązki wspomnianych, prace były prowadzone jedynie dorywczo. W 1953 r. Janina Bielecka wzięła udział w kursie konserwacji akt, natomiast woźni i konserwatorzy techniczni zostali przeszkoleni w zakresie ich szycia⁸²².

W pierwszych latach po wojnie nie każdą czynność związaną z konserwacją akt wykonywano w Poznaniu, ponieważ placówka nie dysponowała specjalistycznym sprzętem – w 1957 r. wysłano skrzynię akt do odkażania w komorze gazowej w AGAD⁸²³. W sprawozdaniach zwracano uwagę na trudności związane z działalnością pracowni konserwacji. Na pierwszym planie znajdował się niedobór pracowników technicznych, czyli konserwatora, introligatora oraz osób do szycia akt. Rozwiązaniem sytuacji było zwiększenie liczby etatów, doraźnie przyjmowano praktykantów.

Od 1959 r. działała w Poznaniu pod ścisłą opieką merytoryczną CLKA, pracownia konserwatorska wyposażona w dygestorium (wyciąg laboratoryjny), niezbędne odczynniki oraz maszynę do cięcia papieru⁸²⁴. Zatrudnienie znaleźli zastępca konserwatora z wykształceniem chemicznym, introligator oraz dwóch pracowników fizycznych⁸²⁵. W dalszym ciągu podstawową działalnością było odkażanie i szycie akt oraz podklejanie map, co miało zwiększyć ich wytrzymałość. Przygotowywano również archiwalia do zmikrofilmowania. O rozmachu z jakim działała pracownia najlepiej świadczy obszerne sprawozdanie za rok 1960, pierwszy pełny rok jej funkcjonowania. W sprawozdaniu

⁸²⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 2v.

⁸²¹ J. Rogala, *Stan konserwacji akt w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „*Archeion*”, t. 40 (1964).

⁸²² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110.

⁸²³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 4.

⁸²⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 54.

⁸²⁵ Ibid.

szczegółowo opisano każdy aspekt związany z zabezpieczaniem akt⁸²⁶, dokumentów pergaminowych⁸²⁷, pieczęci⁸²⁸, ksiąg grodzkich i ziemskich⁸²⁹, map⁸³⁰, planów oraz prowadzeniem prac introligatorskich⁸³¹ i pracowni chemicznej⁸³². W 1961 r. uruchomiono komorę do dezynsekcji⁸³³ oraz maszynę do szycia akt, dzięki czemu pracownia stała się w pełni samodzielna i mogła nawet świadczyć usługi dla innych archiwów w ramach sieci archiwalnej⁸³⁴. W Poznaniu dezynfekowano akta dla Archiwum Państwowego w Katowicach i Bydgoszczy⁸³⁵, ale również dla archiwów w Koszalinie, Olsztynie, Wrocławiu, Zielonej Górze⁸³⁶. W ramach współpracy z innymi instytucjami Pracownia Konserwacji dezynfekowała w komorze próżniowej materiały z Biblioteki im. Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu oraz Muzeum Regionalnego w Gnieźnie⁸³⁷.

W 1976 r. pracownicy pracowni konserwatorskiej wymieniali doświadczenia z pracownikami pracowni konserwatorskiej Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁸³⁸. Okazało się, że obie jednostki prowadzą konserwację w ten sam sposób i ich metody pracy nie różnią się między sobą. Wymiana doświadczeń odbywała się również na płaszczyźnie międzynarodowej. W 1979 r. dyrektor Stanisław Kłys podczas wizyty w Budapeszcie zapoznał się z metodami zabezpieczania akt

⁸²⁶ Akta wyciągano z segregatorów/skoroszytów i zszywano tasiemką lub nićmi; wyjmowano elementy metalowe; dodawano nowe obwoluty; akta uszkodzone klejono lakierem acetylocelulozowym; grzybnię pleśni usuwano wata, a następnie poddawano dezynsekcji sterowo-benzenowym roztworem sublimatu i tymolu. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 6–8.

⁸²⁷ Dokumenty odkurzano i oczyszczono, a z tych zaatakowanych przez pleśń usuwano grzybnię i poddawano dezynsekcji. Dokumenty umieszczano w nowych kopertach, ewentualnie dezynfekowano te już istniejące. Skórzane oprawy po dezynsekcji natłuszczano. Zob. Ibid.

⁸²⁸ Pieczęcie woskowe wmywano wodą destylowaną oraz dezynfekowano roztworem ofenylofenolu; pieczęcie w puszkach metalowych umieszczano w kopertach ochronnych. Zob. Ibid.

⁸²⁹ Rozprostowywano postrzępione karty, klejono, naprawiano oprawy, usuwano pleśń, dezynfekowano, natłuszczano oprawy skórzane. Zob. Ibid.

⁸³⁰ Uszkodzone mapy naklejano na nowe płótno lub uzupełniano częściowo, usuwano pleśń i poddawano dezynsekcji. Zob. Ibid.

⁸³¹ Oprawiano książki oraz inwentarze, naprawiano kartony do przechowywania akt oraz tworzone nowe. Zob. Ibid.

⁸³² Przygotowywano odczynniki i chemikalia niezbędne do bieżącej działalności pracowni. Zob. Ibid.

⁸³³ Pierwsza w Polsce komora do dezynsekcji została skonstruowana w AGAD w 1950 r. według własnego pomysłu konserwatorów. Zob. M. Husarska, *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej...*; J. Rogala, *Stan konserwacji akt w Archiwum Państwowym w Poznaniu...*

⁸³⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 35v–36v.

⁸³⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 14–15.

⁸³⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 67–69.

⁸³⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 76–78.

⁸³⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 152.

w kartonowych pudłach i podjęto decyzję, że od 1980 r. rozpocznie się przechowywanie materiałów w opakowaniach nowego typu⁸³⁹.

W grudniu 1981 r. zorganizowano dla wszystkich pracowników archiwum jednodniowe szkolenie w zakresie działań profilaktycznych oraz prawidłowego obchodzenia się z aktami. W celu podniesienia kompetencji pięcioro archiwistów odpowiedzialnych za konserwację w latach 1981–1982 wzięło udział w rocznym kursie organizowanym przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Oddział w Poznaniu⁸⁴⁰, ponadto kierowniczka pracowni – dr Kazimiera Chojnacka przeszła 5-dniowe przeszkolenie z konserwacji pieczęci w Budapeszcie⁸⁴¹. Problemem pracowni była duża fluktuacja kadr. Przez cały czas uczono podstaw konserwacji nowych pracowników. Sytuacja uległa poprawie w 1984 r., ponieważ zatrudniono absolwenta kierunku konserwacja papieru z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu⁸⁴².

Nie zawsze plan pracy pracowni był realizowany w 100%, co wynikało z zaangażowania pracowników innymi pracami mającymi miejsce w archiwum (np. w 1961 r. archiwiści przez niemal pół roku brali udział w skontrum⁸⁴³) lub ich nieobecności wynikającej z choroby⁸⁴⁴. W 1981 r. borykano się z awarią pompy w komorze próżniowej, której nie można było przez długi czas usunąć, dlatego działania prowadzono w okrojonej skali⁸⁴⁵. Wystąpiły też problemy z dostępnością czystego acetonu oraz brakiem opisu procedury z CLKA dotyczącym dezynfekcji środkiem grzybobójczym w digestorium (otrzymano go dopiero w połowie listopada 1981 r.). Niedogodnością była również awaria maszyny do cięcia papieru oraz destylarki. Odczuwalny był również brak acetylocelulozy, acetonu, płótna introligatorskiego oraz odpowiednio przygotowanych zawodowo pracowników. Działalność pracowni konserwatorskiej w APP w latach 1981–1985 omówiła szczegółowo na łamach *Archeionu* Kazimiera Chojnacka⁸⁴⁶.

⁸³⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 93–94.

⁸⁴⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 86.

⁸⁴¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 103.

⁸⁴² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 76–78.

⁸⁴³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 35v–36v.

⁸⁴⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 105–106.

⁸⁴⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 74–76.

⁸⁴⁶ K. Chojnacka, *Z działalności Pracowni Konserwatorskiej Archiwum Państwowego w Poznaniu (1981–1985)*...

Zdarzały się jednak wyjątki, gdzie mimo licznych trudności pracownia realizowała założone plany. W 1987 r. doszło do zmiany na stanowisku kierownika. Na emeryturę przeszła Kazimiera Chojnacka, a kierownictwo objął mgr Przemysław Wojciechowski⁸⁴⁷. Nadal występowały problemy kadrowe oraz problemy z zaopatrzeniem, jednak pod względem wykonania planu rok zamknięto z nadwyżką. W kolejnym roku zorganizowano w archiwum zebranie szkoleniowe dla wszystkich pracowników archiwum, podczas którego poruszono najważniejsze kwestie związane z konserwacją oraz związanymi z nią nowościami⁸⁴⁸. Zwrócono wówczas słusznie uwagę, że duży wpływ na stan zachowania akt i przeprowadzane zabiegi ma stopień zaopatrzenia archiwum w niezbędne materiały, ponieważ bez nich konserwatorzy nie są w stanie wykonywać swojej pracy. Dyrektor Stanisław Kłys poinformował wówczas, że będą czynione starania o zakup tekturowych pudeł do przechowywania archiwaliów, zaapelował również o zgłaszanie wszystkich nieprawidłowości związanych z przechowywaniem materiałów oraz stanem magazynów.

Zagadnienie mikrofilmowania pojawiło się jako świetna w swej pozornej prostocie metoda na zabezpieczenie i przedłużenie życia archiwaliów. By użytkownik mógł skorzystać z mikrofilmu na taśmie filmowej, archiwum musiało dysponować drogą i specjalistyczną aparaturą do sfilmowania akt, pracownię naukową należało wyposażyć w czytnik. Również magazyn do przechowywania regularnie konserwowanych taśm musiał spełniać wyśrubowane normy. Omawiany sposób zabezpieczania zasobu miał tyle samo zwolenników co przeciwników. Za tą metodą przemawiało to, że pozwalała na zabezpieczenie archiwaliów zarówno przed użytkownikiem jak też wszelkimi klęskami żywiołowymi, ale była również sposobem na uzupełnienie zasobu i udostępnienie go poza jednostką macierzystą. Z drugiej strony była to metoda niezwykle kosztowna, wymagająca odpowiedniego przygotowania akt, łącznie z ingerencją w ich integralność oraz wnosząca ze sobą wszystkie możliwe niedogodności związane z korzystaniem z czytnika⁸⁴⁹. Zagadnienia związane z mikrofilmowaniem archiwaliów były regularnie poruszane na łamach czasopism specjalistycznych, ponieważ archiwiści dzielili się swoimi

⁸⁴⁷ APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/193, s. 104–106.

⁸⁴⁸ P. Wojciechowski, *Zebranie szkoleniowe pracowników AP w Poznaniu w zakresie profilaktyki i konserwacji materiałów archiwalnych*, „Archeion”, t. 88 (1990).

⁸⁴⁹ J. Boniecki, *Mikrofilmowanie w archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 78 (1984), s. 103–104.

doświadczeniami (również tymi zagranicznymi) z kolegami i koleżankami po fachu⁸⁵⁰. Pracownicy odpowiedzialni za mikrofilmowanie mogli również korzystać z publikacji omawiającej techniczne aspekty wykonywania i korzystania z mikrofilmów⁸⁵¹. Wartą odnotowania jest również książka⁸⁵² Haliny Zubali z 1978 r., w której autorka przedstawiła rozwój, stan oraz perspektywy w zakresie mikrofilmowania zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce. Jan Boniecki chociaż dostrzegł pewne uchybienia w tej pracy, jednak ostatecznie docenił to, że publikacja była bez wątpienia pionierska i pożyteczna dla czytelników, zwłaszcza że omawiała mikrofilmowanie w Polsce w szerokim kontekście europejskim. Polskę umieszczono wówczas wśród krajów, które miały zdecydowanie większe doświadczenie w tym zakresie⁸⁵³.

⁸⁵⁰Zob. A. Wyczański, *Mikrofilm w archiwach i bibliotekach polskich*, „Archeion”, t. 26 (1956); R. Nowicki, *II Krajowa narada pracowników mikrofilmowych w archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 36 (1962); W. Żywień, *Z doświadczeń poznańskiej pracowni mikrofilmowej w latach 1953–1962...*; H. Zubala, *Mikrofilm w archiwach*, „Archiwista” nr 7 (1966); I. Sadurska, R. Kowalik, *Ochrona mikrofilmu przed działaniem mikroflory*, „Archeion”, t. 49 (1968); C. Jesionek, A. Janowski, *Problem mikrofilmowania akt w archiwach*, „Archeion”, t. 50 (1968); A. Ptaśnikowa, *Problem mikrofilmów na posiedzeniach Centralnej Komisji Metodycznej (1967–1968)*, „Archeion”, t. 53 (1970); W. Klonowska, E. Paszkowska, H. Zubalowa, *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych – stan dotychczasowy i perspektywy rozwoju*, „Archiwista” nr 31 (1972); B. Woszczyński, *Mikrofilm i techniki reprograficzne w rozwoju informacji*, „Archiwista” nr 31 (1972); M. Matczak, Z. Puzewicz, *Zastosowanie mikrofilmów holograficznych do magazynowania informacji naukowo-technicznej*, „Archeion”, t. 67 (1979); R. Kowalik, I. Sadurska, *Ochrona filmów przed zniszczeniem mikrobiologicznym...*; H. Nowaczyk, *Miniaturyzacja dokumentów w archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 74 (1982); A. Czarnecka, *Mikrofilmy materiałów archiwalnych z NRD w filmotece AP w Poznaniu*, „Archeion”, t. 78 (1984); J. Boniecki, *Mikrofilmowanie w archiwach państwowych...*

⁸⁵¹J. Jirowec, *Technika mikrofilmowa, mikrografia*, Warszawa 1974.

⁸⁵²H. Zubala, *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.

⁸⁵³J. Boniecki, „*Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970. Zarys rozwoju. Stan. Perspektywy*”, Halina Zubala, Wrocław 1978: [recenzja], „Archeion”, t. 71 (1981).

Tabela 7 Mikrofilmowanie w APP w latach 1953–1989⁸⁵⁴

ROK	MIKROFILMY NEGATYWY (W KLATKACH)				MIKROFILMY POZYTYWY (W MB)	KSEROKOPIE (W SZTUKACH)	OBRÓBKA CHEMICZNA MIKROFILMÓW (W MB)	FOTOGRAFICZNE (W SZTUKACH)	ODBITKI	MIKROFILMY UŻYTKOWE (W MB)	MIKROFILMY AKT SPOZA PZA (W KLATKACH)
	OGÓŁEM	ZABEZPIECZAJĄCE	KWERENDOWE	NA POTRZEBY ZAGRANICZNE							
1953	93 706	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1954	210 000	-	-	-	-	-	1 770	-	-	-	-
1955	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1956	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1957	230 437	-	-	-	-	-	1 295	-	-	-	-

⁸⁵⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	MIKROFILMY NEGATYWY (W KLATKACH)				MIKROFILMY POZYTYWY (W MB)	KSEROKOPIE (W SZTUKACH)	OBRÓBKA CHEMICZNA MIKROFILMÓW (W MB)	FOTOGRAFICZNE (W SZTUKACH)	ODBITKI	MIKROFILMY UŻYTKOWE (W MB)	MIKROFILMY AKT SPOZA PZA (W KLATKACH)
	OGÓŁEM	ZABEZPIECZAJĄCE	KWERENDOWE	NA POTRZEBY ZAGRANICZNE							
1958	416 903	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1959	416 898	-	-	-	-	-	-	4 218	-	-	-
1960	633 157	-	-	-	-	-	-	5 826	-	-	-
1961	>600 000	-	-	-	-	-	-	>5 000	-	-	-
1962	433 196	-	-	-	-	-	-	2 717	-	-	-
1963	440 000	-	-	-	-	-	-	7 222	-	-	-
1964	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1965	303 875	-	-	-	-	-	-	3 191	-	-	-
1966	371 897	-	-	-	20 078	-	-	14 962	-	-	-
1967	500 344	-	-	-	17 025,2	-	-	3 475	-	-	-
1968	278 016	-	-	-	3 524,15	-	-	2 502	-	-	-
1969	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1970	253 178	-	-	-	12 782	-	-	3 356	-	-	-

ROK	MIKROFILMY NEGATYWY (W KLATKACH)				MIKROFILMY POZYTYWY (W MB)	KSEROKOPIE (W SZTUKACH)	OBRÓBKA CHEMICZNA MIKROFILMÓW (W MB)	ODBITKI FOTOGRAFICZNE (W SZTUKACH)	MIKROFILMY UŻYTKOWE (W MB)	MIKROFILMY AKT SPOZA PZA (W KLATKACH)
	OGÓŁEM	ZABEZPIECZAJĄCE	KWERENDOWE	NA POTRZEBY ZAGRANICZNE						
1971	370 046	354 722	15 324	-	9 050	-	11 230	2 956	-	-
1972	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1973	483 865	421 125	62 740	-	370,9	10 468	-	6 483	-	-
1974	441 993	-	39 971	-	-	10 065	-	4 955	-	-
1975	442 322	-	17 323	-	-	10 009	-	5 162	-	-
1976	500 804	405 595	90 756	4 453	-	12 542	-	4 376	-	-
1977	425 088	395 686	24 056	5 346	0	10 335	-	5 601	-	-
1978	378 871	344 317	33 089	1 465	0	19 779	-	8 801	-	-
1979	300 925	242 117	57 613	1 195	219	15 061	-	13 244	-	-
1980	180 100	155 516	21 967	2 617	49,8	11 736	-	9 450	-	-
1981	202 700	125 373	11 967	65 360	92	7 561	4 560	8 248	122 790,34	671 713
1982	208 181	144 508	14 193	49 480	0	4 922	3 000	5 931	123 640,34	671 713
1983	142 143	139 452	2 691	0	0	6 320	2 100	7 392	128 060,84	686 473
1984	210 937	205 887	5 050	0	0	5 332	3 050	4 282	152 666,64	687 452

ROK	MIKROFILMY NEGATYWY (W KLATKACH)				MIKROFILMY POZYTYWY (W MB)	KSEROKOPIE (W SZTUKACH)	OBRÓBKA CHEMICZNA MIKROFILMÓW (W MB)	ODBITKI FOTOGRAFICZNE (W SZTUKACH)	MIKROFILMY UŻYTKOWE (W MB)	MIKROFILMY AKT SPOZA PZA (W KLATKACH)
	OGÓŁEM	ZABEZPIECZAJĄCE	KWERENDOWE	NA POTRZEBY ZAGRANICZNE						
1985	200 424	180 308	20 116	0	0	4 642	3 250	3 835	189 524,49	697 156
1986	201 649	171 742	2 230	27 677	0	4 763	1 100	6 608	200 506,79	698 306
1987	279 541	227 929	1 174	50 438	575	8 412	3 000	3 065	214 300,99	698 306
1988	279 933	267 154	4 512	8 267	178	14 574	800	2 784	220 817	701 893
1989	267 340	257 984	7 318	2 038	0	17 699	1 000	4 037	231 565	705 829

Do organizacji pracowni mikrofilmowej w Archiwum Państwowym w Poznaniu przystąpiono w 1952 r.⁸⁵⁵. Sporządzono wówczas zestawienie niezbędnych sprzętów oraz zainstalowano aparaturę⁸⁵⁶. W latach 1953–1958 jej kierownikiem był Jerzy Wisłocki, który zorganizował ją w sposób budzący uznanie zwierzchników⁸⁵⁷. Powyższe zestawienie obrazuje jak rozkładało się natężenie pracy w latach 1953–1989 oraz jakie usługi w niej świadczone. Rok 1953 przyniósł rozpoczęcie działalności pracowni (powstała jako druga w Polsce – pierwsza była pracownia AGAD), na którą składało się zabezpieczanie ksiąg grodzkich i ziemskich. Zgodnie z ogólnymi założeniami pracownia miała wykonywać głównie mikrofilmy negatywy oraz fotokopie. Jej zadaniem było zabezpieczanie zbiorów, a dopiero w późniejszym czasie udostępnianie. Andrzej Wyczański ocenił, że w porównaniu do pracowni AGAD była ona o wiele lepiej włączona w organizację archiwum oraz elastyczniej prowadzona⁸⁵⁸. Od roku 1954 r. mikrofilmowano również materiały spoza Poznania – WAP w Krakowie przekazało do zabezpieczenia księgi miejskie i ziemskie z XV i XVI w., a klasztor w Koronowie zlecił wykonanie 1 770 fotokopii dyplomów pergaminowych⁸⁵⁹. Z czasem do Archiwum Państwowego w Poznaniu zaczęły spływać do mikrofilmowania materiały z całego kraju⁸⁶⁰ oraz wypożyczone specjalnie w tym celu z zagranicy⁸⁶¹. Realizowano też zamówienia z ZSRR⁸⁶² i Danii⁸⁶³, tym samym pracownia tworzyła materiały zarówno do udostępniania, ale także na wymianę zagraniczną.

W 1962 r. NDAP przekazała pracowni 2 nowoczesne dokumatory, co w korzystny sposób wpłynęło na prowadzoną działalność⁸⁶⁴. Mikrofilmowane akta pełniły zarówno funkcje zabezpieczające w stosunku do oryginałów o największej wartości i popularności

⁸⁵⁵ Pod pojęciem „mikrofilmowanie” rozumie się wykonanie kopii dokumentu, najczęściej z zastosowaniem technik fotograficznych.

⁸⁵⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

⁸⁵⁷ S. Nawrocki, *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998...*, s. 69.

⁸⁵⁸ A. Wyczański, *Mikrofilm w archiwach i bibliotekach polskich...*, s. 141.

⁸⁵⁹ Poznańska pracownia wykonywała mikrofilmowanie zabezpieczające dla krakowskiego archiwum w latach 1955–1958. Zob. A. Kiełbicka, *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980*, Warszawa-Lódź 1989, s. 48–49; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

⁸⁶⁰ W 1966 r. zdecydowaną większość wśród zmikrofilmowanych akt stanowiły zespoły z Bydgoszczy, Szczecina i Wrocławia. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 98.

⁸⁶¹ W 1960 r. mikrofilmowano akta wypożyczone z Marburga. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 8.

⁸⁶² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 34–34v.

⁸⁶³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 9.

⁸⁶⁴ *Ibid.*, s. 19.

wśród badaczy, jak też służyły uzupełnieniu zasobu o archiwalia pochodzące z innych archiwów, a dotyczące Wielkopolski. Z czasem pojawiło się nowe zadanie – przeprowadzanie konserwacji mikronegatywów wykonanych w poprzednich latach. Pierwsza wzmianka o realizacji tego zadania pochodzi ze sprawozdania za 1965 r.⁸⁶⁵

W 1968 r. poznańska pracownia dokonała obróbki laboratoryjnej negatywów wykonanych przez pracownię we Wrocławiu, jednak sama nie zrealizowała zakładanego planu z powodu zmniejszenia liczby, długotrwałej choroby kierownika pracowni oraz awarii sprzętu⁸⁶⁶. W roku 1975 uznano, że fotokopii wykonuje się coraz mniej, za to dużą popularnością cieszą się kserokopie⁸⁶⁷. Wynikało to zarówno z niższej ceny kserokopii, jak również krótszego czasu oczekiwania na realizację takiego zamówienia.

Jak to wynika z analizy akt, działalność pracowni na przestrzeni lat nie odbywała się bez przeszkód. Sporą niedogodnością był słaby doptyw prądu oraz nieobecność pracowników wynikająca ze zwolnień lekarskich⁸⁶⁸. Pewnym wsparciem w prowadzonych pracach byli odbywający praktykę uczniowie. W ocenie pracy archiwum za 1970 r. dyrektor Skopowski zaznaczył, że doszło do poważnych zaniedbań z powodu zmian personalnych oraz złej organizacji pracy, a co za tym idzie małej przepustowości w obróbce laboratoryjnej i kontroli technicznej⁸⁶⁹. W 1982 r. poznańska pracownia mikrofilmowa dysponowała 4 kamerami/stanowiskami mikrofilmowymi i świadczyła usługi w ramach sieci archiwalnej dla archiwów w Bydgoszczy, Toruniu, Lesznie i Kaliszu⁸⁷⁰. Poznań obok Gdańska, Wrocławia i AGAD miał na tyle dobre warunki lokalowe, że prace mogły być prowadzone bez większych problemów.

Wartą odnotowania była zapoczątkowana w latach 60. współpraca NDAP (a co za tym idzie wszystkich archiwów państwowych) z Towarzystwem Genealogicznym stanu Utah z siedzibą w Salt Lake City. Towarzystwo to jest związane bezpośrednio z Kościołem Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (tzw. Mormonomi), a gromadzenie mikrofilmów

⁸⁶⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 50.

⁸⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174, s. 77–78.

⁸⁶⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 125–128.

⁸⁶⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

⁸⁶⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 155–156.

⁸⁷⁰ Poznań (4 kamery), ADM (3+1 szkoleniowa), Gdańsk (3), AGAD (3), Kraków (2), Łódź (2), Wrocław (2); Warszawa, Kielce, Koszalin, Lublin, Rzeszów, Szczecin, Zielona Góra – po 1. J. Boniecki, *Mikrofilmowanie w archiwach państwowych...*, s. 108.

ksiąg metrykalnych z całego świata wynika z założeń tej konfesji⁸⁷¹. Towarzystwo powołane do istnienia w 1894 r. rozpoczęło proces pozyskiwania mikrofilmów już w 1938 r. i kontynuuje go nieustannie. W zainteresowaniu Mormonów pozostają przede wszystkim księgi metrykalne, ale również spisy ludności i rejestry podatkowe z całego świata. Przechowywaniem i udostępnianiem zgromadzonych materiałów zajmuje się Family History Library z siedzibą w Salt Lake City⁸⁷². Akcja mikrofilmowania w Polsce została zapoczątkowana w 1967 r. po podpisaniu umowy między NDAP, Centralą Handlu Zagranicznego POLIMEX-CEKOP a Towarzystwem Genealogicznym⁸⁷³. Przygotowania do zmasowanej akcji mikrofilmowania eksportowego były niezwykle czasochłonne i angażowały zarówno pracownię mikrofilmową, jak także konserwatorską, ponieważ księgi metrykalne często wymagały przeprowadzenia niezbędnych napraw oraz odkażania⁸⁷⁴. W 1974 r. przeprowadzono kolejną kwerendę na rzecz Mormonów⁸⁷⁵, natomiast w 1975 r. wypożyczono z Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie 102 księgi metrykalne, które przygotowano do mikrofilmowania⁸⁷⁶. W 1980 r. podano w sprawozdaniu, że zakończono przygotowanie ksiąg metrykalnych celem ich zmikrofilmowania⁸⁷⁷, niemniej w 1987 r. NDAP zleciła przygotować do mikrofilmowania 3 700 ksiąg metrykalnych, jednak zlecenie wykonało Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, a nie poznańska pracownia⁸⁷⁸.

Podobnie jak w pracowni konserwacji, również w pracowni mikrofilmowej odczuwalny był niedobór pracowników, którzy mogliby obsługiwać specjalistyczne urządzenia do

⁸⁷¹ A. Biernat, *Księgi metrykalne w archiwach państwowych: [Symposium „Problemy archiwów parafialnych i klasztornych”, 19–20 września 2000 r.]*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 75, s. 73–74.

⁸⁷² Ibid.

⁸⁷³ Ibid.

⁸⁷⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 100; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 126.

⁸⁷⁵ Przeglądu archiwaliów dokonał Raymond Wright III z ramienia Genealogical Society Salt Lake City. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 175.

⁸⁷⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 125–128.

⁸⁷⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 97.

⁸⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 17.

wykonywania mikrofilmów⁸⁷⁹. Pomimo tego, pracownia przekraczała zakładane plany pracy. Dla przykładu w 1960 r. wykonano aż 150% normy w zakresie mikrofilmowania⁸⁸⁰.

W sprawozdaniach często tłumaczono się z niewykonania założonych planów i jako powody podawano zarówno braki etatowe, brak środków na zakup np. taśm, ale też niewystarczającą ilość zamówień na daną usługę⁸⁸¹. W pracowni zdarzały się też opóźnienia związane z usterkami niezależnymi od pracowników. W 1970 r. powtórzenia wymagało 45 000 klatek mikrofilmu, ponieważ wykonano je na taśmie posiadającej wady fabryczne, dyskwalifikujące ją jako taśmę archiwalno-zachowawczą – złożono reklamację, która została uznana⁸⁸².

Pierwsze dziesięciolecie działania poznańskiej pracowni mikrofilmowej podsumował Władysław Żywień, a wnioski przez niego wysunięte nie uległy dezaktualizacji na przestrzeni lat i są zbieżne z wnioskami autorki niniejszej pracy⁸⁸³. Na wydajność jednostki mają wpływ: 1) wyposażenie pracowni i awaryjność sprzętu; 2) personel – liczba oraz wykształcenie/umiejętności; 3) rodzaj mikrofilmowanych archiwaliów i sposób ich przygotowania; 4) zaopatrzenie w surowce – braki w dostawach i na rynku krajowym; 5) obce zamówienia – realizowane w godzinach pracy kosztem mikrofilmowania; 6) kwestia wyboru między jakością a ilością produkcji⁸⁸⁴. Żywień zwrócił szczególną uwagę na problem związany z eksploatacją dokumatorów, które sprowadzone do Polski bez części zamiennych były niezwykle trudne do naprawy – części musiały być dorabiane przez osoby, które nie znały się na tych urządzeniach, co generowało duże przestoje w pracy⁸⁸⁵. Jak pokazuje zestawienie, działalność pracowni była wypadkową wielu czynników, a ostateczne wyniki uzależnione od kwestii niezależnych od pracowników archiwum. Warto również zaznaczyć, że awaryjność sprzętu była problemem, który dotyczył pracowni mikrofilmowe działające w ramach polskiej sieci archiwalnej, co w połączeniu

⁸⁷⁹ W 1965 r. zgłaszano, że przez brak etatów dokumator i kopiarka stoją bezczynnie, ponieważ nie ma ich kto obsługiwać. Reakcja NDAP była natychmiastowa – w 1967 r. zwiększono obsadę personalną (z 4 etatów do 5,5) i znacznie przekroczono plan produkcji. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 50; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 3.

⁸⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 12.

⁸⁸¹ Taka sytuacja miała miejsce w 1967 r., kiedy wykonano tylko 3 475 fotokopii i powiększeń, a plan zakładał 5 000. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 41.

⁸⁸² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 151.

⁸⁸³ W. Żywień, *Z doświadczeń poznańskiej pracowni mikrofilmowej w latach 1953–1962...*

⁸⁸⁴ Ibid.

⁸⁸⁵ Ibid., s. 381–382.

z brakiem personelu skutkowało tym, że w 1989 r. na 15 pracowni aż 5 było nieczynnych⁸⁸⁶.

Osobną kwestią było współzawodnictwo pracy między poszczególnymi pracowniami w ramach sieci archiwalnej. W 1961 r. odbyła się w Warszawie II krajowa narada pracowników technicznych z jednostek w ADM oraz w Poznaniu i Gdańsku⁸⁸⁷. Dyskutowano nad bieżącymi sprawami – kolejnością mikrofilmowania, korzystaniem z usług obcych pracowni, potrzebą rozbudowy sieci, kadrami, przygotowaniem akt do mikrofilmowania. Podczas narady kierownik poznańskiej pracowni Władysław Żywień wystąpił z referatem, który przyjęto jako wytyczne do stworzenia regulaminu socjalistycznego współzawodnictwa między poszczególnymi pracowniami, który miał zostać opracowany przez komisję złożoną z przedstawicieli każdej pracowni⁸⁸⁸.

⁸⁸⁶Z powodu braków kadrowych i awarii sprzętu nieczynne pracownie mikrofilmowe znajdowały się w AP miasta stołecznego Warszawy oraz placówkach w Kielcach, Koszalinie, Lublinie i Zielonej Górze. J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 108–109.

⁸⁸⁷R. Nowicki, *II Krajowa narada pracowników mikrofilmowych w archiwach państwowych...*

⁸⁸⁸Ibid.

Rozdział IV. Opracowywanie i ewidencjonowanie zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu

1. Porządkowanie i opracowywanie materiałów archiwalnych

Gdy sytuacja po zakończeniu II wojny światowej zaczęła się stabilizować nie wszystkie archiwa mogły szybko powrócić do opracowywania zgromadzonego zasobu. Wynikało to z wojennych przemieszczeń archiwaliów i problemów lokalowych, a dotyczyło większości archiwów w Polsce. Wanda Maciejewska pisała, że stosunkowo szybkie rozpoczęcie opracowywania zasobu dotyczyło tylko pięciu przedwojennych archiwów, które działały w czasie okupacji – były to placówki w Kielcach, Krakowie, Lublinie i Radomiu oraz Archiwum Główne Akt Dawnych⁸⁸⁹. Placówki te przywracały dawny porządek akt, który został zmieniony w ostatnich miesiącach okupacji przez gwałtowne przemieszczenia i wywożenie archiwaliów. Pozostałe archiwa musiały najpierw odzyskać materiały i odbudować zasób, wyremontować lub uzyskać budynek, zatrudnić archiwistów oraz pozostałych pracowników i dopiero po zaspokojeniu tych podstawowych potrzeb można było myśleć o rozpoczęciu opracowywania. W początkowej fazie korzystano z wytycznych określonych przez archiwistów w XX-leciu międzywojennym, jednak w miarę przyjmowania nowych typów akt zaczęły pojawiać się nowe metody opracowywania, które przedstawiano na łamach *Archeionu*. Było to o tyle istotne, że do zasobu zaczęto przyjmować materiały różniące się treścią i charakterem od akt administracyjnych, które w przeszłości były jedynymi gromadzonymi archiwaliami w ramach polskiej sieci archiwalnej.

W 1945 r. w APP przez wzgląd na rozproszony zasób skupiono się na organizacji pracy i planowaniu działań na przyszłość. Zadecydowano, że większość akt ponemieckich przejętych w 1919 r., które nie były uporządkowane zgodnie z zasadą proveniencji należy zinwentaryzować i nadać im nowy porządek według ujednoczonych zasad⁸⁹⁰. Niedogodności związane z problemami lokalowymi powodowały, że archiwum przez

⁸⁸⁹W. Maciejewska, *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964), s. 77–78.

⁸⁹⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 7.

pierwsze lata po wojnie nie było w stanie prowadzić standardowej działalności związanej z inwentaryzowaniem i opracowywaniem zasobu, przez co w sprawozdaniach nie ma informacji o tym rodzaju aktywności pracowników⁸⁹¹. Prace te rozpoczęto dopiero w grudniu 1947 r., kiedy placówka rozpoczęła funkcjonowanie w budynku przy ul. Szewskiej – w ciągu miesiąca zdołano wyodrębnić akta dwóch registratur – Naczelnego Prezydium Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Prezydium Policji Poznańskiej⁸⁹².

Szeroko zakrojone prace nad zasobem ruszyły od 1948 r. i obejmowały porządkowanie i układanie akt na półkach według starych sygnatur, luzy związywano w paczki i również układano na półkach. Materiały, które powróciły z Goslar wcielono do odpowiednich zespołów⁸⁹³. Prace polegały dosłownie na wydobywaniu z beładnych mas akt kolejnych zespołów, które następnie umieszczano na regałach według dawnego układu, natomiast materiały obce i luzy odkładano na bok po to, by po uporządkowaniu odesłać je do prawowitych właścicieli lub po rozpoznaniu odnaleźć ich pierwotny zespół⁸⁹⁴.

Sporo czasu i pracy poświęcono na uporządkowanie układu wewnętrznego akt w ramach konkretnych zespołów oraz na przemieszczanie i koncentrację drobnych zespołów w obrębie magazynów⁸⁹⁵. W 1953 r. informowano, że udało się zlikwidować stosy i luzy akt, które były przez cały czas ulokowane na korytarzach, klatkach schodowych, strychu oraz w piwnicach⁸⁹⁶. Pokazuje to jaka była skala problemu – 8 lat po zakończeniu wojny i 2 lata od przeniesienia do nowego budynku akta nadal były przechowywane w stosach. Realizowanie podstawowych zadań związanych z korzystaniem z zasobu było przez to poważnie utrudnione. Sytuacja taka ograniczała również bezpieczeństwo pracowników oraz godziła w normy związane z bhp i ochroną przeciwpożarową całego budynku, ponieważ drożność dróg ewakuacyjnych to wymóg niepodważalny. Niekorzystnie wpływało to na sam zasób, ponieważ był on narażony na uszkodzenia mechaniczne oraz nieodpowiednie warunki przechowywania – miejsce akt jest na półkach w odpowiednio do tego przygotowanym magazynie.

⁸⁹¹Ibid., s. 23, 51.

⁸⁹²Ibid., s. 51.

⁸⁹³Ibid., s. 75–76.

⁸⁹⁴Ibid., s. 101.

⁸⁹⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 109–110.

⁸⁹⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110v.

W celu zebrania danych o stanie zasobu po zakończeniu II wojny światowej, które następnie miały służyć pomocą przy scalaniu międzyarchiwalnym, centralne władze archiwalne podjęły decyzję o weryfikacji stanów magazynów archiwalnych⁸⁹⁷. W 1949 r. w ramach skontrum w Poznaniu wykonano 119 kart zespołowych⁸⁹⁸. Rok później w sprawozdaniu informowano, że ilość pracy do wykonania jest ogromna, stąd skontrum nie zostało zakończone⁸⁹⁹. Jego głównym celem było dostarczenie informacji o wszystkich zespołach, ich wielkości i liczebności oraz rozmieszczeniu w poszczególnych magazynach (w Poznaniu były to pomieszczenia przy ul. Szewskiej⁹⁰⁰ i 23 Lutego⁹⁰¹). W 1951 r. w ramach przeprowadzanych prac, po przeprowadzce kontrolowano ostateczny układ akt w magazynach przy ul. 23 Lutego, a wyznaczonym pracownikom przydzielono konkretne zespoły, które podlegały szczegółowej weryfikacji⁹⁰². Wynikiem tych działań było stworzenie inwentarza topograficznego – początkowo zadanie to powierzono Adamowi Kaletce, następnie przejęli je Marian Mika i Kazimierz Sibilski, którym pomagał Leon Siuchniński⁹⁰³.

W 1961 r. rozpoczęto kolejne skontrum, które nie było wcześniej planowane, przez co istniało ryzyko, że oderwani od swojej codziennej pracy archiwiści nie zdołają wykonać zgłoszonego NDAP planu na dany rok⁹⁰⁴. Kontrola zasobu trwająca do 1965 r. została ogłoszona razem z planem pięcioletnim na lata 1961–1965 i miała na celu ocenę stanu faktycznego zgromadzonych materiałów⁹⁰⁵. Dzięki dobrej organizacji i intensyfikacji działań udało się zarówno przeprowadzić skontrum, jak również zrealizować zadania przewidziane w planie.

W latach 1981–1985 podczas przeprowadzania następnego skontrum szczególną uwagę zwrócono nie tylko na zgodność ewidencji ze stanem faktycznym, ale również na

⁸⁹⁷ W. Maciejewska, *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej...*, s. 85–88.

⁸⁹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 102–102v.

⁸⁹⁹ Ibid., s. 130–131.

⁹⁰⁰ Przy ul. Szewskiej skontrum przeprowadzali: Bielecka, Kaletka, Mencil, Nawrocki, Paprocki, Sibilski, Siuchniński, Ślaski. Zob. Ibid., s. 131.

⁹⁰¹ Przy ul. 23 Lutego skontrum przeprowadzali: Paprocki, Mencil, Sibilski, Siuchniński, Ślaski. Zob. Ibid.

⁹⁰² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 78–79.

⁹⁰³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 110.

⁹⁰⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 35.

⁹⁰⁵ *Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1961–1965*, „Archeion”, t. 34 (1961), s. 169.

stan zachowania akt oraz ewentualne potrzeby w zakresie konserwacji⁹⁰⁶. W pierwszej kolejności sprawdzono księgi grodzkie i ziemskie od XIV do XVIII w., akta Naczelnego Prezesa Prowincji Poznańskiej z lat 1918–1918, akta Prezydium Policji w Poznaniu z lat 1915–1918 oraz akta prezydiów miejskich rad narodowych z lat 1950–1975.

Podczas układania planu pracy i kolejności opracowywania poszczególnych zespołów archiwuści mieli przede wszystkim na uwadze te materiały, które cieszyły się największym zainteresowaniem użytkowników oraz władz państwowych. Pierwsze refleksje związane z planowaniem pracy archiwów pojawiły się w maju 1949 r. podczas Zjazdu Dyrektorów Archiwów Państwowych⁹⁰⁷, a konkretne zadania zostały określone jesienią tego samego roku podczas drugiego zjazdu⁹⁰⁸. Zadbano wówczas, by wszystkie cele były skorelowane z założeniami planu 6-letniego⁹⁰⁹. Obchody rocznic, śledztwa prowadzone w sprawach zbrodni hitlerowskich czy popularność materiałów decydowały o tym, że były one porządkowane, inwentaryzowane i opracowywane w pierwszej kolejności, by korzystanie z nich było jak najprostsze i jak najwięcej osób mogło do nich dotrzeć. Jednocześnie zwracano uwagę, że dzięki pomocom archiwalnym osoby korzystające z akt sięgną po interesujące je jednostki bez konieczności wertowania niezliczonej ilości tomów. Kazimierz Konarski podsumował, że o ile przed wojną wszelkie prace nad skorowidzami i inwentarzami były uważane za luksusowe, tak w czasach PRL stały się koniecznością, ponieważ stan akt po wojnie stale się pogarszał i nie można było dopuścić do ich zupełnej degradacji⁹¹⁰.

Wraz z rosnącym stopniem uporządkowania zasobu archiwuści przystąpili do opracowywania pomocy ewidencyjno-informacyjnych. Tworzono wstępy do inwentarzy oraz pomoce wyższego rzędu. Sporo problemów przysporzyły archiwistom akta najnowsze (tj. po 1945 r.), zwłaszcza te wytworzone w prezydiach WRN⁹¹¹. Niezwykle trudno było nadać tym aktom wewnętrzny porządek w ramach poszczególnych jednostek,

⁹⁰⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 84; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 80.

⁹⁰⁷ J. Jankowska, *Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych 11–13 maja 1949 r. w Otwocku...*

⁹⁰⁸ M. Bielińska, *II Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych w dniach 24–26.X.1949 r. w Otwocku*, „Archeion”, t. 19–20 (1951).

⁹⁰⁹ W. Maciejewska, *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej...*, s. 79.

⁹¹⁰ Autor artykułu skorowidze rozumiał szeroko – był to dla niego termin nadrzędny dla indeksów (osobowych, geograficznych, rzeczowych), repertoriów i sumariuszy. Zob. K. Konarski, *Indeks archiwalny – próba metody...*

⁹¹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 12–13.

co wynikało z niedbałości referentów oraz kancelarii. Niezwykle wymagającym zadaniem było rozpoznawanie i scalanie luzów oraz fragmentów ksiąg grodzkich i ziemskich, które w wyniku działań związanych z przemieszaniem w trakcie wojny oraz złymi warunkami przechowywania uległy destrukcji. Tego zadania w APP podjął się dysponujący ogromną wiedzą archiwalną kustosz Adam Kaletka.

Praca nad poszczególnymi zespołami trwała często nawet kilka lat. Dużo zależało od wielkości zespołów, pierwotnego stopnia uporządkowania, problemów natury metodycznej, innych obowiązków archiwisty oraz jego frekwencji w pracy. Jednak mimo tych trudności prace nad opracowywaniem zasobu w Poznaniu postępowały w szybkim tempie. W sprawozdaniach pisano, że plany pracy były regularnie przekraczane⁹¹². O kolejności opracowywania zespołów często decydowało także zainteresowanie danymi aktami przez użytkowników. I tak na przykład doptywy do zbioru ksiąg metrykalnych były opracowywane regularnie⁹¹³. Wynikało to bezpośrednio z realizacji zadań jakie stawiano przed archiwum – celem jego działalności oprócz zabezpieczania było też opracowywanie i udostępnianie zgromadzonego zasobu⁹¹⁴. Bez zbędnej zwłoki opracowywano również zespoły z okresu okupacji hitlerowskiej, ponieważ były to materiały używane w toczących się procesach i pracach badawczych – regularnie prowadzono kwerendy tematyczne na potrzeby Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce⁹¹⁵. Stopień opracowania zasobu w Archiwum Państwowym w Poznaniu był dość imponujący – w 1986 r. podano, że opracowano 95,2% zasobu wyrażonego w metrach bieżących, natomiast w jednostkach archiwalnych 96,3%⁹¹⁶. Osiągnięcie takiego wyniku było możliwe przede wszystkim dzięki wzmożonej pracy całego zespołu archiwistów, którzy często przekraczali plany roczne.

⁹¹²Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 87.

⁹¹³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 75.

⁹¹⁴Ciekawe wnioski nasuwała ankieta omawiająca stopień wykorzystania materiałów archiwalnych w latach 1964–1974. Korzystano z około 2% zgromadzonego zasobu. Zob. I. Radtke, *Stan wykorzystywania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych w latach 1964–1974 (w świetle wyników ankiety archiwalnej)*, „Archeion”, t. 68 (1979).

⁹¹⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 78–79.

⁹¹⁶Opracowanie polegało na uporządkowaniu i zinwentaryzowaniu akt wchodzących w skład zespołu i opracowaniu inwentarza książkowego/kartkowego ze wstępem. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 80.

2. Pomoce ewidencyjno-informacyjne

O tym jak istotnym elementem w funkcjonowaniu archiwów są materiały informacyjno-ewidencyjne polscy archiwiści przekonali się boleśnie w 1945 r., zaraz po zakończeniu działań wojennych. Kazimierz Konarski słusznie zauważył, że:

„akta bowiem pozbawione inwentarza są ciałem martwym. Przekonaliśmy się o tym dowodnie po katastrofie ostatniej wojny, kiedy setki inwentarzy, nie wyłączając najważniejszych zespołów akt, uległy całkowitej zagładzie. Bezradni i ślepi staliśmy wobec stosów akt, nie posiadających żadnych drogowskazów. Pracę setek pokoleń archiwistów musi teraz odrobić jedno pokolenie, żeby choć sumarycznie, choć częściowo odpowiedzieć narastającym wciąż potrzebom życia naukowego, jak administracyjnego”⁹¹⁷.

Kazimierz Kaczmarczyk w piśmie do Ministerstwa Oświaty z 8 maja 1945 r. opisując sytuację archiwum w Poznaniu zaznaczył, że nie dysponuje ono swoimi pomocami ewidencyjnymi, ponieważ część spłonęła w pożarze (podobnie jak tworzone przez Polaków spisy akt wywiezionych przez Niemców, które ukryto w budynku), a reszta znajduje się w jednym z magazynów na prowincji. Podkreślił, że jego sprawozdanie co do stanu zasobu opierało się na pamięci i wspomnieniach pracowników zatrudnionych w Reichsarchiv, stąd należy mieć na uwadze, że mogą być niekompletne oraz subiektywne⁹¹⁸.

Sporządzanie pomocy archiwalnych było etapem wieńczącym niekiedy miesiące żmudnej pracy. Podczas procesu tworzenia inwentarzy zwrócono uwagę na to, że archiwum potrzebuje zwiększenia etatów jeśli chodzi o liczbę maszynistek. W 1957 r. informowano, że jedna osoba nie jest w stanie przepisać to, co stworzy 15–20 archiwistów⁹¹⁹. Bezpośrednim skutkiem tej sytuacji były opóźnienia w pracy w kwestii tworzenia inwentarzy, co nie wynikało z opieszałości pracowników, a z ograniczeń natury fizycznej. Problemy związane z przepisywaniem na maszynie pojawiały się w całym omawianym okresie, ponieważ była to czasochłonna, precyzyjna i monotonna praca, której przyspieszenie mogłoby mieć miejsce jedynie poprzez zwiększenie etatów dla

⁹¹⁷ K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki...*, s. 87.

⁹¹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/411, s. 10–15.

⁹¹⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 2v–3.

maszynistek, jednak przy liczbie archiwistów w Poznaniu (i tworzonych przez nich pomocach) byłoby to niemożliwe do wykonania. W związku z powyższym między opracowaniem konkretnej pomocy archiwalnej, a jej przepisaniem było niekiedy parę lat różnicy.

Dużym osiągnięciem Archiwum Państwowego w Poznaniu było przygotowania przewodnika po zasobie⁹²⁰ oraz dwóch tomów informatora o materiałach źródłowych do dziejów Poznania i Wielkopolski (w granicach z 1974 r.) przechowywanych poza APP – w archiwach, muzeach, bibliotekach i u osób prywatnych na terenie miasta i całego kraju⁹²¹.

Inwentaryzowano nie tylko materiały archiwalne w postaci akt, ale również te zmikrofilmowane – w 1982 r. rozpoczęto prace na mikrofilmach pochodzących z NRD, które miały uzupełniać zasób Archiwum Państwowego w Poznaniu⁹²².

Obok inwentarzy ze wstępami sporządzanymi według ścisłych wytycznych⁹²³ do pomocy ewidencyjnych tworzonych w archiwum należały: spisy zespołów, kartoteka zespołów, przewodnik, spisy zdawczo-odbiorcze oraz inwentarz topograficzny. Niezwykle pomocne dla użytkowników były indeksy osobowe oraz rzeczowe, które usprawniały poszukiwania. Powstające w miarę postępu prac sumariusze i rejestry miały służyć przede wszystkim jak najlepszemu ujawnieniu zawartości zasobu – zadanie to z powodzeniem realizowały. Przez wzgląd na ograniczenia wynikające z innych obowiązków archiwistów, w pierwszej kolejności zajmowano się archiwaliami, które miały największy potencjał i mogły się przysłużyć użytkownikom. By jeszcze lepiej zapoznać ich ze zgromadzonymi materiałami, w latach 60. podjęto decyzję o tym, że pomoce archiwalne, a zwłaszcza inwentarze należy zmikrofilmować i rozsyłać do wszystkich archiwów w ramach sieci

⁹²⁰C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*.

⁹²¹C. Skopowski (red.), *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego: informator o materiałach archiwalnych. T. 1...*; C. Skopowski (red.), *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.): informator o materiałach archiwalnych. T. 2...*

⁹²²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 85.

⁹²³K. Konarski, *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego: zasady opracowania...*

archiwalnej. Akcję tę rozpoczęło archiwum w Poznaniu, które korzystało z własnej pracowni mikrofilmowej⁹²⁴.

Systematycznie rosła liczba publikacji na ten temat. Na łamach *Archeionu* dyskutowano o wszystkich pomocach archiwalnych⁹²⁵ – inwentarzach kartkowych⁹²⁶ i archiwalnych⁹²⁷, sumariuszach⁹²⁸, skorowidzach, indeksach⁹²⁹, przewodnikach⁹³⁰, informatorach archiwalnych⁹³¹, katalogach, a także kartotekach i spisach zespołów⁹³². Wymieniano też poglądy na temat problemów pojawiających się na bieżąco w trakcie opracowywania. Warto podkreślić także artykuły dotyczące metodyki opracowywania akt z pierwszych lat po wojnie⁹³³, szczątków i fragmentów zespołów⁹³⁴, akt miejskich⁹³⁵,

⁹²⁴W. Maciejewska, *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej...*, s. 89.

⁹²⁵S. Kłys, *Ewidencja i zabezpieczenie materiałów archiwalnych w archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 95 (1995); K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki...*, s. 86–104; B. Kroll, *Sporządzanie podstawowych systematycznych archiwalnych pomocy informacyjnych do najnowszych materiałów archiwalnych: rozważania i propozycje...*; R. Piechota, *Pomoce archiwalne – stan obecny i perspektywy*, „Archeion”, t. 67 (1979); B. Ryszewski, *Przegląd oraz systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych opublikowanych w ostatnim ćwierćwieczu...*

⁹²⁶C. Ohryzko-Włodarska, *Inwentarz kartkowy, jako materiał do opracowywania innych pomocy archiwalnych poza inwentarzem książkowym*, „Archeion”, t. 65 (1977).

⁹²⁷M. Pestkowska, *Uwagi o opracowywaniu inwentarzy archiwalnych*, „Archeion”, t. 43 (1966).

⁹²⁸P. Bańkowski, *Sumariusz staropolski*, „Archeion”, t. 25 (1956); P. Bańkowski, *Jeszcze kilka szczegółów o sumariuszu staropolskim*, „Archeion”, t. 27 (1957); A. Stebelski, *Sumariusz jako naukowa pomoc ewidencyjna w archiwum...*; A. Stebelski, *Jeszcze o sumariuszu: replika na uwagi doc. Bańkowskiego...*

⁹²⁹J. Bielecka, *Uwagi o sumaryzowaniu i indeksowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich...*; W. Budka, *Indeksy archiwalne*, „Archeion”, t. 37 (1962); K. Konarski, *Indeks archiwalny – próba metody...*; W. Maciejewska, *Skorowidze i indeksy*, „Archeion”, t. 37 (1962); A. Ptaśnikowa, *Dwa projekty sumariusza archiwalnego*, „Archeion”, t. 37 (1962); F. Ramotowska, K. Konarski, *Z doświadczeń nad opracowywaniem Sumariusza Protokołów Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego*, „Archeion”, t. 35 (1961); M. Sławoszewska, *Problem sumariuszy i indeksów w Archiwum Gdańskim*, „Archeion”, t. 37 (1962).

⁹³⁰R. Piechota, *Sprawozdanie z konferencji poświęconej omówieniu zasad i metod opracowywania przewodników po archiwach*, „Archeion”, t. 44 (1966); S. Pańków, *Przewodniki archiwalne...*; M. Lewandowska, *Sprawozdanie z narady w sprawie opracowania przewodników po zasobach archiwów*, „Archeion”, t. 64 (1976); B. Ryszewski, *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych...*

⁹³¹M. Gołębowski, *Informatory archiwalne jako narzędzia informacji*, „Archeion”, t. 78 (1984); R. Piechota, *Archiwalne informatory i katalogi tematyczne*, „Archeion”, t. 75 (1983).

⁹³²APP w 1973 r. posiadało kartoteki tematyczne: do dziejów wsi / XV–XX w./ wojen szwedzkich w poł. XVII w., dziejów Komunistycznej Partii Polski /1919–1938/, wpływów rewolucji październikowej na ziemiach polskich, polskich organizacji pracowników handlowych i biurowych w okresie zaboru pruskiego, udziału Wielkopolan w powstaniu styczniowym, szkolnictwie w Poznańskim w okresie 1850–1939, dziejów ruchu zawodowego /1919–1939/, dziejów ruchu ludowego poł. XIX–1939, hitlerowskiej okupacji Wielkopolski 1939–1945, dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/713, s. 9; I. Radtke, *Kartoteka i spisy zespołów na przykładzie Archiwum Państwowego w Poznaniu...*

⁹³³Z. Krupska, *Niektóre problemy brakowania akt najnowszych w świetle doświadczeń Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Archeion”, t. 46 (1967); S. Nawrocki, *Porządkowanie akt ze szczebla wojewódzkiego z okresu 1945–1950...*; M. Tarakanowska, B. Szydłowska, M. Lewandowska, *Metody porządkowania zespołów aktowych z okresu 1944–1950 w Archiwum Akt Nowych w Warszawie...*

formułowania tytułów zespołów obcojęzycznych⁹³⁶. Zagadnienia metod opracowywania oraz ewidencjonowania zasobu i roli jaką te działania odgrywają dla całego archiwalnego organizmu były opisywane zarówno w podręcznikach⁹³⁷, jak również omówieniach problemowych. Szczególnie cenne były syntezy tworzone przez archiwistów-badaczy, którzy jednocześnie byli archiwistami-praktykami z długoletnim stażem pracy, przez co ich prace zyskiwały na wartości i nie były wyłącznie teoretycznymi rozważaniami.

Dane przedstawione w poniższym zestawieniu pochodzą z części tabelarycznej sprawozdań przesyłanych do WAP/NDAP. Podobnie jak w przypadku innych tabel, nie wszystkie dane były przedstawione w sposób nie budzący wątpliwości. W sprawozdaniu za 1970 r. zauważono, że „słabą stroną archiwum jest statystyka w odniesieniu do zasobu archiwalnego, co jest zjawiskiem prawdopodobnie ogólnym, wynikającym z braku systemu buchalteryjnego w tej materii”⁹³⁸. Po lekturze sprawozdań trudno się z powyższym nie zgodzić. Częste zmiany formularza statystycznego nie wpływały dobrze na sposób przedstawiania danych, nie uczyły dobrych praktyk w sposobie przedstawiania wykonanej pracy. Spory chaos wprowadzały również zadania realizowane na przestrzeni kilku lat. W ten sposób dochodziło do dublowania wpisów lub ich pomijania, dlatego wartości umieszczane w tabelach zawsze należy odczytywać z ostrożnością – nie zawsze możliwym było przeprowadzenie ich weryfikacji. Z powyższych powodów oraz niemożności operowania liczbami bezwzględными w tabeli ujęto deklarowane przez archiwum zmiany roczne, z uwzględnieniem jednostki ze sprawozdań. Wartym odnotowania jest również fakt, że przez brak jasnej definicji czym są akta uporządkowane i zinventaryzowane, zwłaszcza w latach 50. XX w., archiwa w dość swobodny sposób określały stopień opracowania własnego zasobu⁹³⁹.

⁹³⁴K. Arłamowski, *Szczątki i fragmenty zespołów, teoria i metoda ich opracowania archiwalnego*, „Archeion”, t. 51 (1969); K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki...*, s. 43–86; I. Radtke, *Pojęcie zespołu w praktyce archiwalnej: granice współczesnych zespołów akt*, „Archeion”, t. 56 (1971).

⁹³⁵Z. Chmielewski, *Problem granicy zespołów akt miejskich ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, „Archeion”, t. 65 (1977).

⁹³⁶S. Nawrocki, *Zagadnienie formułowania tytułów obcojęzycznych zespołów akt...*; C. Ohryzko-Włodarska, *Uwagi w sprawie formułowania nazw zespołów obcojęzycznych: na marginesie artykułu dra Stanisława Nawrockiego w nrze XLVI „Archeionu”*, „Archeion”, t. 51 (1969).

⁹³⁷H. Robótka, A. Tomczak, B. Ryszewski, *Archiwistyka...*; S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej...*

⁹³⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 156.

⁹³⁹Niektóre archiwa za zespoły opracowane uznawano wstępnie posegregowane na poziomie wiązki/paczki, a nie na poziomie jednostek archiwalnych. Edward Kołodziej słusznie zauważył, że obiektywnym kryterium

opracowanego zespołu może być liczba przygotowanych inwentarzy ze wstępami. Zob. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008...*, s. 86.

Tabela 8 Stan opracowania zasobu APP w latach 1945–1989⁹⁴⁰

ROK	OGÓŁEM			Z TEGO ZINWENTARYZOWANYCH			INWENTARZE	
	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	KSIĄŻKOWE	KARTKOWE
1945	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-	-	-
1948	-	-	-	-	-	-	-	-
1949	-	-	-	-	-	-	-	-
1950	-	5 018	-	-	-	-	-	-
1951	-	5 432	-	-	-	-	-	-
1952	-	5 741	-	-	-	-	-	-
1953	1 637	7 147	-	-	-	-	-	-
1954	-	-	-	-	-	-	-	-
1955	741	8 702	-	212	2 347	-	149	-

⁹⁴⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	OGÓŁEM			Z TEGO ZINWENTARYZOWANYCH			INWENTARZE	
	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	KSIĄŻKOWE	KARTKOWE
1956	791	9 319	-	278	3 273	-	180	-
1957	-	-	-	-	-	-	-	-
1958	841	9 636	-	355	4 109	-	163	-
1959	691	9 494	-	349	4 736	-	186	-
1960	773	9 358	625 997	487	6 115	338 346	260	68
1961	663	-	594 366	258	-	344 484	156	102
1962	667	-	576 164	286	-	376 244	177	109
1963	674	-	554 846	307	-	393 749	199	108
1964	998	-	489 503	463	-	384 833	334	129
1965	650	-	429 882	357	-	360 063	313	44
1966	678	-	432 008	410	-	372 466	338	72
1967	664	-	433 217	400	-	378 526	367	33
1968	618	-	414 251	483	-	386 678	396	87
1969	637	6 345	421 239	493	4 593	389 244	449	44
1970	680	6 160	425 486	585	4 860	359 330	479	106
1971	824	6 210	436 556	718	5 522	388 537	676	42
1972	840	6 202,8	438 128	745	5 613,4	393 610	686	59
1973	843	6 218	439 538	770	5 691,4	400 084	686	84
1974	853	6 254,3	442 297	794	5 726,5	404 431	691	103
1975	855	6 302,3	456 027	816	5 892,7	439 325	693	123
1976	1 566	7 811,2	568 883	1 390	7 183,86	538 080	1 100	290
1977	2 473	9 444,85	693 131	+35	+193,35	+20 389	1 682	487
1978	2 474	9 590,35	701 058	+20	+157,10 (j.i.)	+20 111 (j.i.)	1 682	487
1979	2 530	9 599,35	736 788	+24	+206,80 (j.i.)	+14 757 (j.i.)	1 682	495
1980	2 570	9 679,75	745 200	+128	+177,18 (j.i.)	+17 240 (j.i.)	1 682	665

ROK	OGÓŁEM			Z TEGO ZINWENTARYZOWANYCH			INWENTARZE	
	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	ZESPOŁY	MB	JEDNOSTKI	KSIĄŻKOWE	KARTKOWE
1981	2 619	9 760,50	752 139	+2	+42,94	+4 150 (j.i.)	1 682	667
1982	2 658	10 139,59	774 665	+93	+99,62	+10 141 (j.i.)	1 691	751
1983	2 681	10 284,55	788 162	+19	+208,12	+13 326 (j.i.)	1 566	895
1984	2 691	10 391,60	800 204 (j.i.)	+12	+82,46	+9 126 (j.i.)	1 691	782
1985	2 698	10 490,6	807 868 (j.i.)	+15	+85,77	+6 836 (j.i.)	1 691	797
1986	2 700	10 525,32	810 907 (j.i.)	+2	+50,75	+4 573 (j.i.)	1 692	798
1987	2 891	10 583,33	814 473 (j.i.)	+189	+45,64	+4 184 (j.i.)	1 730	949
1988	2 915	10 719,43	834 051 (j.i.)	+20	+44,14	+3 055 (j.i.)	1 757	942
1989	2 964	10 889,75	839 458 (j.i.)	+5	+49,08	+3 494 (j.i.)	1 762	942

Z analizy materiałów źródłowych objętość zasobu Archiwum Państwowego w Poznaniu, jak i stopień jego opracowania sukcesywnie rosły. Zwiększająca się liczba sporządzonych inwentarzy pozytywnie wpływała na dostęp użytkowników do informacji o zasobie, co było głównym celem tych działań. Było to niezwykle cenne działanie, ponieważ, jak pokazuje zestawienie, zasób ulegał ciągłym zmianom.

Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych Tadeusz Walichnowski w referacie z początków swojej kadencji w 1976 r. podał, że całość zasobu w ramach sieci archiwalnej na koniec 1975 r. wynosiła 152 000 mb akt i była opracowana w 62%, przy czym jest to wartość uśredniona. Archiwa z Poznania i Koszalina posiadały zasób opracowany niemal w 100%, natomiast Kraków, Opole i Warszawa deklarowały stan opracowania na 50%⁹⁴¹. Powyższe dane jasno wskazują, że Archiwum Państwowe w Poznaniu wiodło prym jeśli chodzi o opracowanie zasobu, co utrzymywało się również w następnych latach i było podkreślane w licznych publikacjach i zestawieniach. W skali całego kraju raport POP PZPR warszawskiego środowiska archiwistów oceniał stan opracowania zasobu oraz pomocy ewidencyjno-informacyjnych jako niezadowolający⁹⁴².

W związku z włączeniem archiwów państwowych do ogólnokrajowej sieci informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej⁹⁴³ archiwisci rozpoczęli w 1973 r. sporządzanie kart dokumentacyjnych w oparciu o 11 grup tematycznych⁹⁴⁴. W Poznaniu opracowywano następujące zagadnienia: inżynieria wodna, melioracja gruntów, pomiary przepływu wód i obserwacje meteorologiczne, kanalizacja w miastach, sieci wodociągowe, komunikacja miejska, wytyczne i budowa ulic, budowle zabytkowe, zieleń w miastach, drogownictwo, koleje żelazne, poszukiwania genealogiczne, ochrona środowiska naturalnego, budownictwo mieszkaniowe, przemysłowe i użyteczności publicznej⁹⁴⁵. Wybór

⁹⁴¹T. Walichnowski, *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce...*, s. 22–23.

⁹⁴²W przypadku opracowania zwrócono uwagę, że w roku 1984 60% zasobu posiadało różne pomoce ewidencyjno-informacyjne, ale ze względu na braki kadrowe roczny przyrost w tym zakresie wynosił zaledwie 2%. *Archiwa państwowe PRL – stan obecny, najpilniejsze potrzeby: raport POP PZPR warszawskiego środowiska archiwistów*, s. 9–10.

⁹⁴³*Uchwała nr 35 Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1971 w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (M.P. 1971 nr 14 poz. 104)*.

⁹⁴⁴A. Zagrodzki, *Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w latach 1971–1975*, „Archeion”, t. 65 (1977), s. 299.

⁹⁴⁵W 1978 r. na mocy ustaleń XII Plenum KC PZPR szczególną uwagę zwrócono na dokumentację techniczną dotyczącą gospodarki wodnej (Obra, Noteć, Warta). APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 104; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 55–56; A. Czarnecka, *Wykorzystanie*

poszczególnych grup tematycznych nie był przypadkowy – zdecydowano się na te, które miały kluczowe znaczenie dla gospodarki narodowej – placówki nawiązały wówczas współpracę z grupami potencjalnych użytkowników, którzy dotychczas nie byli stałymi użytkownikami pracowni naukowych. Wśród nich oprócz instytucji naukowych znalazły się również biura projektowe, przedsiębiorstwa melioracyjne, Pracownie Konserwacji Zabytków, wojewódzkie i branżowe ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Korzystanie z opracowań stworzonych w przeszłości, a często zachowujących ważność na dziesiątki lat, przyniosło zainteresowanym przedsiębiorstwom, urzędom itd. spore oszczędności, ponieważ nie musiały wykonywać nowych operatów, obliczeń itp. Aktywność związana z nawiązaniem kontaktów z nowymi użytkownikami wpłynęła na działalność pracowni naukowej, o czym będzie mowa w dalszej części pracy. W Archiwum Państwowym w Poznaniu prace związane z opracowywaniem kart tematycznych rozpoczęło w II kwartale 1973 r. czterech pracowników, którzy przygotowali 2 059 takich kart⁹⁴⁶. W następnym roku dwoje archiwistów opracowało 1 261 kart, a ponadto zorganizowano dwa spotkania z inżynierami oraz pracownikami technicznymi biur projektowych, którym zaprezentowano materiały projektowo-techniczne i kartograficzne – spotkało się to z dużą aprobatą ze strony zainteresowanych oraz przełożonych⁹⁴⁷. W 1975 r. karty sporządzała tylko jedna osoba i wykonała ich 1 290, a archiwum wspólnie z Wojewódzkim Ośrodkiem Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej przy Urzędzie Wojewódzkim (WOINTE) przygotowało do druku pierwszy tom publikacji o materiałach projektowo-technicznych i kartograficznych w zasobie APP⁹⁴⁸. W kolejnych latach projekt tworzenia kart był kontynuowany równoległe z organizacją spotkań tematycznych dla przedstawicieli branży technicznej.

Oprócz pomocy powstających z myślą o klientach z zewnątrz archiwiści tworzyli kartoteki, które miały ułatwić ich pracę. W latach 80. zainicjowano kartotekę zakładów pracy w województwie poznańskim od 1945 r. uwzględniającą datę ich powstania oraz

kartoteki tematycznej materiałów projektowych i kartograficznych dla potrzeb gospodarki narodowej, „Archeion”, t. 70 (1980).

⁹⁴⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 63.

⁹⁴⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 181, 197–198.

⁹⁴⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 100–101, 121.

reorganizacji i łączące się z tym zmiany nazwy⁹⁴⁹. Stworzenie takiej pomocy wynikało z dużej ilości kwerend związanych z wydawaniem zaświadczeń o zatrudnieniu. Archiwisci mogli dzięki temu lepiej rozeznąć się w losach akt personalnych poszczególnych osób, co wydatnie przyspieszało cały proces realizacji spraw.

3. Komisja Metodyczna

1 października 1955 r. w Archiwum Państwowym w Poznaniu rozpoczęła działalność Komisja Metodyczna, która do końca roku odbyła 2 spotkania – omówiono plan pracy, instruktarze porządkowania akt oraz inwentarzy⁹⁵⁰. Zwrócono też uwagę na praktyczne udogodnienia dla archiwistów podczas opracowania – zaproponowano wykonanie regału na kółkach, który ułatwiłby pracę z aktami. W kolejnych latach komisja stawała się coraz mocniejszym organem, który decydował na bieżąco o wszelkich kwestiach związanych z metodyką opracowywania materiałów archiwalnych oraz rozwiązywał problemy pojawiające się podczas pracy archiwistów. Nadrzędnym organem dla niej była Centralna Komisja Metodyczna działająca przy NDAP, w skład której wchodziła przedstawiciele Archiwum Państwowego w Poznaniu – Irena Radtke oraz Stanisław Nawrocki⁹⁵¹.

W 1960 r. w skład Komisji Metodycznej weszło 6 pracowników⁹⁵² i odbyło się 12 posiedzeń⁹⁵³, podczas których omawiano sprawy bieżące, wynikające z opracowywania konkretnych akt, oceniano poprawność inwentarzy, kontrolowano wykonanie zaleceń komisji z lat ubiegłych oraz dyskutowano nad zagadnieniami zleconymi przez NDAP⁹⁵⁴. W celu wymiany doświadczeń z komisjami w innych archiwach sieci archiwalnej pracownicy odbywali podróże służbowe – dyrektor Czesław Skopowski do Gdańska, Janina Bielecka do AGAD, Marian Mika do Bydgoszczy, a Stanisław Nawrocki do

⁹⁴⁹Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 93.

⁹⁵⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 2.

⁹⁵¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 140; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 252; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 79; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 129.

⁹⁵²Od 1965 r. w skład Komisji Metodycznej wchodziło 8 archiwistów.

⁹⁵³Z czasem liczba spotkań wahała się od 4 do 8 w ciągu roku – ich liczba była uzależniona od bieżących spraw i problemów do rozwiązania.

⁹⁵⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 11.

Wrocławia⁹⁵⁵. Podróże te miały za zadanie zapoznanie się z działalnością innych Komisji Metodycznych oraz wymianę doświadczeń zawodowych⁹⁵⁶. Liczba pracowników w Komisji była uzależniona od wielkości zgromadzonego zasobu oraz pojawiających się problemów⁹⁵⁷.

Komisja podczas regularnych spotkań zwróciła uwagę na to, że problemy związane z opracowywaniem wynikają również z niskiej kultury biurowej aktotwórców, przez co archiwiści byli zmuszeni wykonywać dodatkową pracę. Miało to negatywny wpływ na realizację planów przez archiwum. Interwencja przyniosła ostatecznie oczekiwaną poprawę, przez co stan opracowania zasobu sukcesywnie wzrastał. Istotną częścią pracy było opiniowanie inwentarzy archiwalnych powstających w toku opracowywania materiałów archiwalnych. Zwracano uwagę na wstęp do inwentarza, układ jednostek w ramach zespołu oraz ich tytuły – zdarzało się, że należało je przeredagować, ponieważ były zbyt lakoniczne, nieprecyzyjne, nie oddawały istoty sprawy lub były błędnie sformułowane. W II połowie lat 60. czas poświęcano również na rozważania związane z tworzeniem przewodnika po zasobie. Temat był konsultowany z władzami zwierzchnimi – w jednym z zebrań uczestniczyła Stanisława Pańków – konsultantka z NDAP⁹⁵⁸, a sam przewodnik został oddany do druku w 1968 r.⁹⁵⁹.

Lata 70. przyniosły poszerzenie tematyki zebrań Komisji Metodycznej. W 1973 r. dyskutowano nad kwestią przechowywania i konserwacji nagrań wykonanych przez „Polskie Radio” w Poznaniu. Powodem było widmo utraty nagrań w wyniku rozładowania nośników konieczne było szybkie przegranie tych taśm⁹⁶⁰. Zaproponowano by prace te wykonało Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, ponieważ ani Archiwum Państwowe w Poznaniu, ani rozgłośnia radiowa nie mogły zrealizować tego zadania przez wzgląd na przeciążenie aparatury. W tym samym roku podniesiono temat instrukcji dotyczących zasad inwentaryzacji akt wytworzonych w okresie zaboru pruskiego i okupacji

⁹⁵⁵ Ibid.

⁹⁵⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 56.

⁹⁵⁷ Komisja Metodyczna przy WAP w Opolu składała się z dyrektora placówki i trzech archiwistów, którzy w latach 1970–1982 spotykali się od 1 do 7 razy w roku. Zob. S. Czech, *Z działalności komisji metodycznej przy Archiwum Państwowym w Opolu w latach 1962–1982*, „Archeion”, t. 81 (1986).

⁹⁵⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 45.

⁹⁵⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174, s. 86.

⁹⁶⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 76–77; H. Karczowa, *Niektóre problemy archiwizacji materiałów dźwiękowych*, „Archiwista” nr 8 (1967).

hitlerowskiej autorstwa Ireny Radtke. Przewidując elektroniczne przetwarzanie danych w przyszłości, zwrócono uwagę, że niezbędnym będzie bardziej precyzyjne określanie treści akt w sposób możliwie pełny i jednolity. W 1978 r. Komisja zajęła się tematem materiałów audiowizualnych w zakładach pracy, ponieważ materiały tego typu zwykle nie trafiały do archiwów zakładowych i tym samym nie były otoczone odpowiednią opieką⁹⁶¹. Postanowiono, że niezbędna będzie dokładna inwentaryzacja materiałów pozaaktowych występujących w teczkach.

W latach 80. Komisja Metodyczna zwróciła uwagę na problem, który wcześniej sygnalizowali archiwiści z Wojewódzkiej Komisji Oceny Materiałów Archiwalnych, a mianowicie kompletność akt gromadzonych w archiwach zakładowych, która wzbudzała wiele wątpliwości, zwłaszcza stopień zachowania akt kat. A⁹⁶². Problem ten przekładał się na trudności związane z późniejszym opracowywaniem akt w Archiwum Państwowym w Poznaniu, ponieważ wymagał od archiwistów zwiększonych nakładów pracy, co mogło skutkować opóźnieniami w realizacji planów rocznych. Optowano za zwiększeniem nadzoru nad aktotwórcami i koniecznością przekazywania do archiwum dokumentacji kompletnej i uporządkowanej. Za niezbędne uznano również szkolenia dla pracowników merytorycznych jednostek wytwarzających akta, co miało spowodować zwiększenie ich kultury biurowej poprzez lepsze poznanie rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji kancelaryjnych. W ramach prowadzonych działań zajmowano się również korektą rozmieszczenia zasobu po zmianach administracyjnych w 1975 r. – poświęcono temu tematowi zebranie w 1982 r.⁹⁶³. Jedno z zebrań w 1985 r. przeznaczono na omówienie metod opracowania fotografii⁹⁶⁴. Uzgodniono wówczas zasady klasyfikacji i ewidencji fotografii oraz sposób ich przechowywania. Była to odpowiedź na wątpliwości archiwistów pojawiające się w miarę opracowywania poszczególnych tematów.

Oprócz działania Centralnej Komisji Metodycznej oraz jej odpowiedników w poszczególnych archiwach, NDAP organizowała Konferencje Metodyczne, które były polem do wymiany doświadczeń między archiwistami. Wyniki tych konferencji celem

⁹⁶¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 39–40.

⁹⁶² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 84–85.

⁹⁶³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 85.

⁹⁶⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 72.

upowszechnienia publikowano na łamach *Archeionu*⁹⁶⁵. Podczas trzech pierwszych posiedzeń konferencji szukano rozwiązań dla porządkowania akt miejskich, przemysłowych i podworskich, brakowania akt najnowszych oraz opracowania akt z XIX–XX w., kwestii narastającego zasobu, ale też dokumentacji technicznej i kartograficznej⁹⁶⁶. IV spotkanie dotyczyło w całości wartości materiałów archiwalnych wytworzonych po 1944r. i kwestii związanych z ich trwałym zabezpieczeniem. Wygłoszone wówczas referaty zostały następnie opublikowane w XXIX tomie *Archeionu*. Przedmiotem dyskusji w kolejnych latach były zagadnienia z zakresu teorii archiwalnej, zespołów otwartych oraz sporządzania sumariuszy i indeksów⁹⁶⁷.

⁹⁶⁵ Artykuły z III Konferencji Archiwalnej Konferencji Metodycznej zostały opublikowane w XXV tomie „*Archeionu*”.

⁹⁶⁶ W. Maciejewska, *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej...*, s. 82–83.

⁹⁶⁷ *Ibid.*, s. 83.

Rozdział V. Udostępnianie zasobu i działalność informacyjna Archiwum Państwowego w Poznaniu

1. Udostępnianie bezpośrednie – działalność pracowni naukowej

Udostępnianie materiałów archiwalnych to jedna z podstawowych, powszechnych i bezpłatnych funkcji archiwów, dzięki której użytkownicy mogą zapoznać się z treścią materiałów archiwalnych zgromadzonych w zasobie. Zasady na podstawie których to się odbywa są określone zarówno w dekretach i ustawach, jak również zarządzeniach i regulaminach. Najczęściej ma to miejsce podczas wizyty w pracowni naukowej w ramach bezpośredniego udostępnienia oryginałów lub kopii/mikrofilmów. Drugim sposobem jest udostępnienie pośrednie polegające na przeprowadzeniu przez archiwistów kwerendy w zasobie na wybrany przez użytkownika temat i przekazanie uzyskanych informacji. Innymi formami udostępnienia archiwaliów są aktywności podejmowane w ramach popularyzacji zasobu oraz upubliczniania informacji naukowej.

Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej (na ile możliwości lokalowe na to pozwalały) udostępnianie odbywało się na mocy dekretu z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych⁹⁶⁸, a następnie dekretu z 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych⁹⁶⁹ oraz ustawy z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach⁹⁷⁰. Udostępniano oryginały oraz dostępne pomoce archiwalne – adekwatne do stopnia opracowania poszczególnych zespołów i zainteresowania nimi w pracowni naukowej. Proces udostępniania materiałów archiwalnych odbywał się na podstawie regulaminów oraz zarządzeń zmienianych w miarę potrzeb i rozwoju sytuacji w środowisku archiwalno-naukowym⁹⁷¹. Początkowo udostępniano archiwalia do 1939 r.,

⁹⁶⁸ Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182).

⁹⁶⁹ Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149).

⁹⁷⁰ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173); Zob. R. Galuba, *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności...*, s. 88–95, 282–300, 550–560.

⁹⁷¹ Zarządzenie Nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20 maja 1952 r. w sprawie regulaminu publicznych pracowni naukowych w archiwach państwowych; Zarządzenie Nr 10 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20 kwietnia 1955 r. w sprawie regulaminu udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych; Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 marca

z czasem cezurę przesunięto do 1950 r., a następnie po 1950 r. Decyzja o tym, czy akta najnowsze zostaną udostępnione należała do komisji złożonej z dyrektora oraz przedstawicieli miejscowych władz (w przypadku Polaków) lub do NDAP (w przypadku obcokrajowców)⁹⁷². W 1984 r. zaczęto też udostępniać materiały do historii najnowszej – po 30 latach od wytworzenia dokumentu⁹⁷³. Na mocy rozporządzenia z 1984 r. dopuszczono możliwość wcześniejszego udostępnienia po uzyskaniu zgody dyrektora archiwum⁹⁷⁴. Początkowo dostęp do wybranych archiwaliów był zarezerwowany dla zawodowych naukowców – z biegiem lat doszło do liberalizacji dostępu do źródeł – stał się on niemal powszechny. Akta w większości przypadków były udostępniane w najbardziej tradycyjny z możliwych sposobów, tzn. użytkownicy zapoznawali się z nimi lub ich zmikrofilmowaną wersją w pracowni naukowej podczas wizyt w archiwum. Formą udostępniania było też wypożyczanie akt do innych archiwów w ramach sieci archiwalnej po to, by wnioskodawcy mogli z nich skorzystać w dogodnej dla siebie części kraju. Kolejną było sprowadzanie ich do swojej placówki⁹⁷⁵ oraz korespondencyjne załatwianie kwerend i ustne udzielanie informacji.

W kontekście pracy z wnioskodawcą Tadeusz Manteuffel słusznie napisał, że archiwista powinien być „doradcą i przewodnikiem badacza”. Jako osoba dysponująca rozległą wiedzą o zgromadzonym zasobie ma on wręcz obowiązek dzielić się informacją z użytkownikami z różnych dziedzin, być wsparciem w prowadzonych badaniach⁹⁷⁶. Trudno się z tym nie zgodzić, zwłaszcza że osoby po przyjeździe do pracowni naukowej są

1957 r. w sprawie korzystania z materiałów archiwalnych (Mon. Pol Nr 24, poz. 173); Zarządzenie Nr 10 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 29 czerwca 1960 r. w sprawie udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych; Zarządzenie Nr 19 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 16 października 1965 r. w sprawie udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych; Zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 18 maja 1977 r. w sprawie wprowadzenia regulaminów dotyczących udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych.

⁹⁷²E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008...*, s. 103–104; A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 169; E. Wałęsa, A. Bestian-Zajac, *Udostępnianie materiałów archiwalnych* [w:] G. Schlender (red.), *Archiwum Państwowe w Kaliszu (1951–2021): 70 lat działalności. praca zbiorowa*, Kalisz 2021, s. 155–158.

⁹⁷³C. Biernat, *Udostępnianie materiałów archiwalnych...*; O udostępnianiu oraz najważniejszych zagadnieniach z nim związanych (w tym kwestiach natury prawnej) zob. H. Stebelska, *Udostępnianie materiałów archiwalnych w archiwach państwowych Polski Ludowej*, „Archeion”, t. 41 (1964).

⁹⁷⁴Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 25 lipca 1984 r. w sprawie wcześniejszego udostępniania materiałów archiwalnych (Dz. U. PRL Nr 41, poz. 117).

⁹⁷⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 52v, 78v.

⁹⁷⁶T. Manteuffel, *Zadania archiwistów na obecnym etapie badań historycznych...*, s. 20.

w nowym dla siebie miejscu, nie znają jego specyfiki, nie dysponują wiedzą archiwalną i wsparcie jest wręcz nieocenione.

Początkowo użytkownicy archiwów rekrutowali się głównie spośród przedstawicieli nauk humanistycznych. W miarę upływu czasu, w związku z nowymi zadaniami nałożonymi na służbę archiwalną oraz chęcią zwiększenia roli archiwów w społeczeństwie rozpoczęto proces integracji z tzw. środowiskiem technicznym, do którego należały zarówno uczelnie techniczne, jak także zakłady pracy i przedsiębiorstwa. Starano się zwrócić uwagę na warstwę informacyjną ukrytą w archiwaliach, która z powodzeniem mogła przysłużyć się dla dobra gospodarki. Równolegle w miarę rozwoju technicznego oprócz powszechnie znanych metod udostępniania materiałów archiwalnych w czytelniach/pracowniach naukowych miały miejsce pewne zmiany związane z pojawieniem się archiwaliów zmikrofilmowanych. Wraz z upływem czasu w pracowni naukowej obok historyków i genealogów zaczęli pojawiać się także studenci piszący prace dyplomowe, nauczyciele oraz przedstawiciele branży technicznej. Rosło zainteresowanie użytkowników korzystaniem z udostępnianych akt, przez co ruch w pracowni nie malał. Od połowy lat 70. XX w. wzrastał obieg naukowy w archiwach we Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku, Katowicach oraz Lublinie⁹⁷⁷. Wśród zainteresowań użytkowników przeważały tematy społeczno-gospodarcze, zajmowano się też nowożytnością i czasami najnowszymi, a archiwa udostępniały również materiały z okresu II wojny światowej oraz pierwszych lat kształtowania się Polski Ludowej⁹⁷⁸. W omawianym okresie z zasobu korzystali Polacy i obcokrajowcy, którzy uzyskali zgody odpowiednich władz. W przypadku Poznania badacze pochodzili m.in. z Anglii, Bułgarii, Czechosłowacji, Egiptu, Francji, Grecji, Izraela, Kanady, NRD, RFN, USA, Węgier, Włoch, ZSRR.

Korzystający z akt nie byli monolitem. Stanisław Nawrocki podzielił ich na kilka podstawowych grup: 1) naukowcy – historycy, ekonomiści, prawnicy, socjologowie, historycy sztuki, językoznawcy, etnografowie, leśnicy – zajmujący się przygotowaniem dysertacji naukowych, monografii, artykułów itp.; 2) studenci (zarówno stacjonarni, jak również zaoczeni) – zbierający materiały do prac magisterskich – osoby początkujące, mające różny stopień przygotowania naukowego do prowadzenia kwerendy;

⁹⁷⁷ B. Woszczyński, *Z dziejów archiwów państwowych w okresie powojennym...*, s. 104.

⁹⁷⁸ Ibid.

3) przedstawiciele zakładów pracy – korzystający z zasobu w ramach obowiązków służbowych (zazwyczaj urzędnicy, z upływem czasu również technicy i inżynierowie) – najbardziej pożądana grupa w kontekście zwiększenia roli archiwów w rozwoju gospodarczym kraju; 4) hobbyści/historycy nieprofesjonalni/regionaliści – osoby zajmujące się konkretnym wycinkiem historii miasta/regionu, genealodzy odtwarzający losy swojej rodziny; 5) osoby prywatne, które zwracają się z konkretnym zapytaniem i potrzebują wystawienia zaświadczenia/wykonania kopii w sprawach związanych z edukacją, sprawami administracyjnymi lub majątkowymi, którzy najczęściej sami nie prowadzą poszukiwań i dla których wszystko załatwia się listownie⁹⁷⁹. Zwrócenie uwagi na to, że użytkownicy byli (i są) różni i każda z powyższych grup ma swoje potrzeby, ale też określone umiejętności (lub ich brak) powodowało, że jakość obsługi użytkownika sukcesywnie rosła. Obserwując trendy w prowadzonych statystykach archiwów mogli przewidywać, których użytkowników przybywa i jakie materiały ich interesują. Nie bez znaczenia była też akcja zwrócenia uwagi na materiały związane z branżami technicznymi, ponieważ zakłady pracy i przedsiębiorstwa chcące skorzystać z archiwaliów musiały oddelegować pracownika do zapoznania się z nimi w pracowni naukowej.

Znając potrzeby i możliwości poszczególnych grup, archiwum starało się w miarę możliwości prowadzić szkolenia, które miały na celu zapoznanie użytkowników z zasobem i pomocami archiwalnymi. Jak podkreślał Stanisław Nawrocki podstawowym problemem był jednak brak stałości i systematyczności szkoleń⁹⁸⁰. W idealnej sytuacji są studenci, którzy zapoznają się z zasobem w czasie studiów, podczas wizyt i licznych wycieczek do archiwum⁹⁸¹ oraz w ramach zajęć praktycznych organizowanych na prośbę uniwersytetów⁹⁸². W PRL popularne były spotkania informacyjne w archiwum dla różnych grup społecznych – obok studentów i uczniów organizowano je także dla przedstawicieli różnych zakładów pracy⁹⁸³. Zwiedzanie budynku było połączone z oglądaniem wystawy archiwalnej dedykowanej konkretnej branży. Chciano, aby zajęcia były jak najbardziej

⁹⁷⁹S. Nawrocki, *Kształcenie użytkowników informacji w archiwach...*, s. 9–10.

⁹⁸⁰*Ibid.*, s. 10–15.

⁹⁸¹Wycieczki oprowadzano każdego roku, dla przykładu w 1958 r. odbyły się w ramach dwóch dwudniowych konferencji dla studentów IV roku. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 6v.

⁹⁸²Osobną kwestią jest na ile studenci są zainteresowani omawianymi zagadnieniami, zwłaszcza na dość wczesnym etapie edukacji, kiedy nie są jeszcze „obyci” z prowadzeniem badań i nie mają sprecyzowanych zainteresowań. Problem jest aktualny mimo upływu lat.

⁹⁸³Więcej o tym zagadnieniu w dalszej części pracy.

poglądowe, a potencjalni użytkownicy mogli zapoznać się z zasobem archiwalnym. Przy okazji przekazywano im też wydawnictwa informacyjne dotyczące interesujących ich tematów oraz wykazy literatury⁹⁸⁴. Poza szkoleniami zbiorowymi dla pracowników archiwów zakładowych⁹⁸⁵, w pracowni naukowej użytkownicy mogli liczyć na indywidualne podejście. Informowano ich o rodzajach pomocy archiwalnych, wskazywano materiały do prowadzenia poszukiwań, pomagano w odczytywaniu skomplikowanych tekstów.

Sam proces udostępniania odbywał się w pracowni naukowej, nazywanej niekiedy czytelnią akt⁹⁸⁶. Poniższa tabela prezentuje obciążenie pracowni naukowej w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1945–1989. Statystyka była prowadzona dość skrupulatnie (z drobnymi wyjątkami), ponieważ udostępnianie było traktowane jako bardzo namacalny przejaw aktywności archiwum. W 1945 r. w Poznaniu było to niemożliwe, a rok później udostępnianie prowadzono jedynie w kancelarii. Archiwiści starali się, by rokrocznie poprawiać osiągnięte wyniki i byli w tym skuteczni, co obrazuje poniższe zestawienie.

⁹⁸⁴S. Nawrocki, *Kształcenie użytkowników informacji w archiwach...*, s. 13.

⁹⁸⁵Zajęcia trwały rok kalendarzowy, uczestnicy byli zaznajamiani z przepisami i zasadami udostępniania akt w archiwach zakładowych, głównym celem było jak najlepsze zabezpieczenie całości zasobu. Ibid., s. 14.

⁹⁸⁶Por. E. Wałęsa, A. Bestian-Zajęc, *Udostępnianie materiałów archiwalnych...*, s. 156.

Tabela 9 Pracownia naukowa w APP w latach 1945–1989⁹⁸⁷

ROK	LICZBA POJEDYNCZYCH ODWIEDZIN	LICZBA OSÓB W PRACOWNI	LICZBA UDOSTĘPNIONYCH JEDNOSTEK INWENTARZOWYCH	UWAGI
1945	0	0	0	
1946	214	1	124	
1947	156	1	79	
1948	380	75	-	
1949	647	106	304	
1950	848	98	1 339	
1951	1 328	111	1 426	
1952	485	94	3 540	Liczba dotyczy ul. Sieroczej, dla ul. 23 Lutego nie podano
1953	3 071	-	-	
1954	3 192	-	3 530	
1955	3 002	139	5 136	
1956	3 114	173	5 183	
1957	-	129	5 950	
1958	3 847	194	6 921	
1959	3 415	247	8 326	
1960	4 131	247	10 500	
1961	3 303	278	7 481	
1962	2 954	248	6 956	
1963	1 939	251	5 553	
1964	2 342	270	7 268	
1965	1 842	251	8 700	

⁹⁸⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	LICZBA POJEDYNCZYCH ODWIEDZIN	LICZBA OSÓB W PRACOWNI	LICZBA UDOSTĘPNIONYCH JEDNOSTEK INWENTARZOWYCH	UWAGI
1966	2 545	276	31 151	Kwerenda dla Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich
1967	3 168	265	-	
1968	2 098	280	5 748	
1969	1 637	274	5 757	
1970	2 435	262	7 361	
1971	2 611	279	22 088	
1972	2 508	319	15 012	
1973	2 404	307	10 814	
1974	2 529	407	12 149	Nowi użytkownicy – Biura Projektowe
1975	2 807	354	12 930	
1976	3 441	375	15 879	Zniesienie limitu wypożyczeń
1977	3 254	513	15 635	
1978	3 927	539	15 791	
1979	3 916	600	20 203	
1980	3 750	622	19 357	
1981	4 079	504	21 863	
1982	2 604	440	17 741	Ograniczenia w funkcjonowaniu w związku z wprowadzeniem stanu wojennego
1983	3 306	479	19 176	
1984	3 306	479	19 176	
1985	2 456	542	18 178	
1986	2 586	528	20 264	
1987	2 788	499	19 352	
1988	3 262	552	21 798	
1989	2 974	335	18 435	

Jak wynika z zamieszczonych powyżej danych, w 1945 r. pracownia naukowa w APP z oczywistych przyczyn nie została otwarta. Od lutego 1946 r. do jesieni 1947 r. tylko jedna osoba⁹⁸⁸ korzystała z ksiąg grodzkich poznańskich z XVI–XVIII w. oraz ksiąg grodzkich kcyńskich. Prowizoryczne udostępnianie odbywało się wówczas w kancelarii, ponieważ z powodu braku miejsca otworzenie pracowni naukowej było niemożliwe⁹⁸⁹. Zmiany zaszły dopiero z końcem 1947 r. i wynikały ze zmiany lokalizacji – dzięki większej powierzchni użytkowej utworzono w archiwum pracownię naukową i przyjmowano w niej użytkowników. Przez wzgląd na trudną sytuację lokalową archiwum akta, które przywieziono ze Szczecina ulokowano za zgodą zwierzchników w Archiwum Miasta Poznania, materiały te miały służyć głównie naukowcom z Instytutu Zachodniego oraz Instytutu Historycznego Uniwersytetu Poznańskiego⁹⁹⁰. W pracowni naukowej dyżury pełnili archiwiści, którzy w miarę potrzeb użytkowników służyli im pomocą. W 1952 r. zadania te wykonywali w dwóch pracowniach⁹⁹¹ Janina Bielecka, Krystyna Górską, Adam Kaletka oraz Marian Mika.

Jednym z postulatów podniesionych na zebraniu pracowników podsumowującym działalność w 1953 r. było lepsze przystosowanie pracowni naukowej do potrzeb użytkowników, czemu miało służyć obniżenie lamp sufitowych i dodanie kilku lamp stołowych, zaopatrzenie pracowni w pulpity, zainstalowanie wentylatorów oraz poprawę obsługi w kwestii dostarczania akt⁹⁹². W latach 60. zauważono jednak pewne nieprawidłowości w działaniu pracowni. W 1962 r. powołano specjalną komisję złożoną ze Stanisława Nawrockiego, Mariana Miki i Jana Majewskiego, których zadaniem było przyjrzenie się problemowi i zaproponowanie odpowiednich rozwiązań⁹⁹³. W głównej mierze chodziło o usprawnienie logistyki i procesu udostępniania oraz zapewnienie większego bezpieczeństwa archiwaliom. Dyrekcja archiwum nie była obojętna na sugestie użytkowników, które miały na celu polepszenie pracy i podniesienie jej komfortu.

⁹⁸⁸Tadeusz Mencil wspominał, że osobą tą był Włodzimierz Dworzaczek, polski historyk, genealog, heraldyk. Zob. T. Mencil, *Moje pocztówki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)...*, s. 118.

⁹⁸⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 25, 52v.

⁹⁹⁰Sprowadzono wówczas „1 samochód ciężarowy” – nie uwzględniono marki, modelu ani innych szczegółów pozwalających na jego identyfikację oraz określenie ilości akt. Ibid., s. 78v.

⁹⁹¹Od 1 października 1952 r. jedyną działającą pracownią była ta przy ul. 23 Lutego, ponieważ pracownia przy ul. Sierocej 10 została z końcem września zamknięta. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 115.

⁹⁹²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 124.

⁹⁹³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/107, s. 127–128.

W 1964 r. jeden z korzystających zwrócił uwagę, że najlepszym miejscem dla słowników, encyklopedii i innych pomocy byłaby pracownia naukowa (wcześniej ich miejsce było w bibliotece podręcznej)⁹⁹⁴. Archiwum przychyliło się do tego wniosku. Co ważne (z punktu widzenia użytkownika) pracownia naukowa była czynna od poniedziałku do piątku od 8:00 do 19:00, a w soboty do 13:00⁹⁹⁵. Taki zakres godzin gwarantował dogodny dostęp do zasobu. Sytuacja ta pokazuje, że starano się wyjść naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa, ponieważ użytkownicy mogli skorzystać z zasobu np. po pracy, a długie godziny otwarcia miały korzystny wpływ na rosnącą liczbę odwiedzin. W celu zwiększenia kontroli sprawowanej nad czytelnikami w 1981 r. w pracowni założono telewizję przemysłową⁹⁹⁶. Dzięki temu wzrosło bezpieczeństwo akt, ponieważ archiwiści mieli podgląd na to, co dzieje się z materiałami i czy użytkownicy korzystają z nich w odpowiedni sposób.

Głównym celem popularyzacji archiwów wśród przedstawicieli branży technicznej było zwiększenie liczby użytkowników w pracowni naukowej, co przyniosło zauważalne skutki już w 1974 r., na co zwrócił uwagę nowy dyrektor Stanisław Kłys⁹⁹⁷. Jak pokazują dane, w 1976 r. zaszły pewne zmiany w zakresie udostępniania. Miało ono coraz większe znaczenie społeczne, a zadowolenie wnioskodawców i tzw. użyteczność archiwum były uważane za jedno z najważniejszych zadań placówki. Z tego powodu zniesiono limity wypożyczanych akt i w miarę możliwości elastycznie stosowano się do życzeń użytkowników⁹⁹⁸. Z punktu widzenia badacza była to świetna decyzja, ponieważ pozwalała prowadzić kwerendę bez ograniczeń. Z kolei dla archiwum było to równoznaczne ze zwiększeniem nakładów pracy, ale również poprawą statystyki, na co zwracano uwagę (zwłaszcza w omawianym okresie). W związku ze zmianą akcentów w procesie udostępniania, tzn. dążeniem do wzrostu zainteresowania archiwaliami przez przedstawicieli nie tylko nauk historycznych i osób hobbystycznie zajmujących się

⁹⁹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/262, s. 2.

⁹⁹⁵ Regulamin dla dyżurujących po południu w pracowni naukowej z 4 września 1970 r. określał, że dyżurni pracują do 19:30, natomiast użytkownicy mogą przebywać w pracowni do 19:00. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/137, s. 4; Zob. Pismo z 17 lutego 1976 r. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/635, s. 10.

⁹⁹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 88.

⁹⁹⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 206.

⁹⁹⁸ Takie podejście do polityki udostępniania zasobu można określić mianem wizjonerstwa, ponieważ w czasie przygotowywania niniejszej rozprawy limit wypożyczeń w Archiwum Państwowym w Poznaniu wynosił jedynie 10 jednostek. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 137.

przeszłością, doszło do zmian w pracowni naukowej. Obok znanych dotychczas użytkowników pojawili się nowi, którymi byli przedstawiciele konkretnych zakładów pracy, urzędów czy instytucji kulturalno-naukowych. W 1979 r. w sprawozdaniu wyszczególniono jednostki zainteresowane zasobem oraz tematy, których dotyczyły udostępnione akta⁹⁹⁹. Jak pokazują dane, spadek liczby użytkowników oraz wizyt i udostępnionych jednostek w 1982 r. wynikał z wprowadzonego stanu wojennego i skrócenia czasu pracy pracowni naukowej oraz trwających 2 miesiące prac remontowych¹⁰⁰⁰.

Jak wynika z przeprowadzonych badań APP w pełni zrealizowało nałożone obowiązki wynikające z udostępniania zasobu w pracowni naukowej. Na szczególne uznanie zasługuje elastyczne podejście do użytkownika oraz przystosowywanie się do zmieniających się trendów w udostępnianiu związanych z pojawieniem się mikrofilmowania akt.

2. Udostępnianie pośrednie – kwerendy

Wielu użytkowników korzystało z możliwości uzyskania informacji zawartych w aktach bez konieczności przychodzenia do pracowni naukowej. Kierowali oni zapytania o to, czy w zasobie znajdują poszukiwane akta, a archiwiści zawsze służyli pomocą. Zdarzało się, że do odpowiedzi dołączali również informacje, w jakich innych instytucjach mogą się znajdować interesujące ich materiały. Część kwerend była wykonywana odpłatnie, poza godzinami służbowymi, a kwestie z tym związane precyzowało stosowne zarządzenie Naczelnego Dyrektora – dotyczyło to zwłaszcza długotrwałych prac dla wydawnictw zagranicznych i Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich oraz zleceń od badaczy

⁹⁹⁹Z akt korzystał m.in.: Urząd miasta Poznania, Biuro Wojewódzkiej Rady Narodowej, Muzeum Ruchu Robotniczego, Muzeum Archeologiczne, Pracownia Konserwacji Zabytków w Toruniu, Politechnika Poznańska, Akademia Rolnicza w Poznaniu, Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznańskie Biuro Projektów Dróg i Mostów, Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego, Biuro Projektów „Miastoprojekt”, Komitet Osiedlowy nr 4 w Poznaniu, Przedsiębiorstwo Przemysłu Chłodniczego, Poznańskie Wydawnictwo Prasowe „Prasa”, Wojewódzkie Zjednoczenie Przedsiębiorstw Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Poznaniu, Kombinat Rolniczy w Manieczkach. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 87–89.

¹⁰⁰⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 93–95.

indywidualnych¹⁰⁰¹. Pozostałe kwerendy, tzn. te przeprowadzane dla instytucji krajowych i zagranicznych, które nie były zbyt obszerne, wykonywano bezpłatnie w ramach godzin pracy archiwistów tak samo, jak te prowadzone w ramach naukowych kwerend tematycznych, które realizowano w ramach planu pracy. Realizowano również na szeroką skalę kwerendy tematyczne, których wyniki publikowano, dzięki czemu służyły one sporemu gronu osób zainteresowanych konkretną tematyką z zakresu historii¹⁰⁰².

Poniższa tabela pokazuje działalność archiwum wynikającą z prowadzenia kwerend. Przez cały omawiany okres informacje o nich znajdowały się w sprawozdaniach i były skrzętnie notowane. Wynikało to z faktu, że informacji udzielano również administracji, a archiwum będąc urzędem wiary publicznej było zobowiązane do sporządzania odpisów, wystawiania zaświadczeń oraz przygotowywania kopii z archiwaliów zgromadzonych w zasobie.

¹⁰⁰¹Zob. Zarządzenie nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 24 września 1976 r. w sprawie opłat za usługi archiwalne.

¹⁰⁰² Wśród najważniejszych tematów należy wymienić inwentaryzację źródeł do historii polskiego ruchu robotniczego, do dziejów wsi, do dziejów rewolucji 1905–1907, do historii wojen polsko-szwedzkich, do dziejów powstania listopadowego, do dziejów Komunistycznej Partii Polski.

Tabela 10 Kwerendy przeprowadzane w APP w latach 1945–1989¹⁰⁰³

ROK	KWERENDY								OGÓŁEM KRAJOWE I ZAGRANICZNE
	DLA WŁADZ I URZEDÓW		DLA INSTYTUCJI NAUKOWYCH		DLA OSÓB PRYWATNYCH		RAZEM		
	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	
1945	1	-	-	-	3	-	-	-	4
1946	4	-	-	-	3	-	7	-	7
1947	1	-	-	-	13	-	14	-	14

¹⁰⁰³ AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8460; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	KWERENDY								
	DLA WŁADZ I URZEDÓW		DLA INSTYTUCJI NAUKOWYCH		DLA OSÓB PRYWATNYCH		RAZEM		OGÓŁEM KRAJOWE I ZAGRANICZNE
	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	
1948	-	-	-	-	22	-	22	-	
1949	2	-	-	-	38	-	40	-	40
1950	2	-	2	-	18	-	41 (w tym 19 w celu niewiadomym)	-	41
1951	-	-	-	-	446	-	446	-	446
1952	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1953	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1954	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1955	2 128		22		731		-	-	-
1956	392		7		399		-	-	798
1957	-	-	-	-	517		-	-	797
1958	160		53		642		-	-	857 (+ 2 prace zlecone)
1959	129		13		505		-	-	647
1960	104		10		570		-	24	684

ROK	KWERENDY								OGÓŁEM KRAJOWE I ZAGRANICZNE
	DLA WŁADZ I URZEDÓW		DLA INSTYTUCJI NAUKOWYCH		DLA OSÓB PRYWATNYCH		RAZEM		
	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	
1961	165	0	5	1	683	11	853	12	865
1962	170	2	23	2	632	36	825	40	865
1963	173	4	13	4	680	38	866	46	912
1964	173	2	6	2	616	46	795	50	845
1965	216	8	3	4	525	31	742	44	786
1966	222	0	0	1	557	40	779	41	820
1967	229	1	10	0	504	25	743	26	769
1968	303	0	18	0	538	33	859	33	892
1969	179	0	4	3	644	33	827	36	863
1970	160	0	3	0	879	24	1 042	24	1 066
1971	341	20	12	0	874	48	1 227	68	1 295
1972	686	5	4	0	2 501	43	3 191	48	3 239
1973	481	2	22	1	1 737	50	2 240	53	2 293
1974	297	5	22	2	1 273	67	1 594	74	1 668
1975	135	0	20	5	786	73	941	78	1 019
1976	136	6	21	5	1 407	85	1 564	96	1 660
1977	121	10	8	11	1 006	82	1 135	103	1 238
1978	141	3	19	4	964	111	1 124	118	1 242

ROK	KWERENDY								OGÓŁEM KRAJOWE I ZAGRANICZNE
	DLA WŁADZ I URZEDÓW		DLA INSTYTUCJI NAUKOWYCH		DLA OSÓB PRYWATNYCH		RAZEM		
	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	KRAJOWYCH	ZAGRANICZNYCH	
1979	114	4	23	10	739	113	876	127	1 003
1980	82	0	51	11	709	138	832	149	981
1981	58	12	29	7	816	140	903	159	1 062
1982	64	5	17	18	683	100	764	123	887
1983	70	7	22	8	772	134	864	149	1 013
1984	64	6	23	3	714	155	801	164	965
1985	75	7	27	7	646	130	748	144	892
1986	57	5	6	3	609	128	672	136	808
1987	71	13	29	5	756	157	856	175	1 031
1988	77	6	17	11	1 357	155	1 451	172	1 623
1989	64	10	15	4	1 701	149	1 780	163	1 943

Jak wynika z przedstawionych wyżej danych, bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej wykonywanie kwerend było niemożliwe, ponieważ brak dostępu do zasobu spowodował, że archiwiści nie mogli realizować podstawowych zadań powierzanych placówkom. W 1945 r. do archiwum zgłosiło się trzech petentów, którzy oczekiwali wydania odpisów świadectw szkolnych, co niestety było niemożliwe. W początkowym okresie sporządzono jedynie opinie dla władz oraz odpowiadano na ogólne pytania bazując w głównej mierze na wiedzy i doświadczeniu archiwistów¹⁰⁰⁴. W miarę postępu prac nad zasobem zaczęto przeprowadzać coraz bardziej złożone kwerendy. W 1958 r. pracowano nad dość ciekawymi tematami, spośród których w sprawozdaniu wymieniono te przeprowadzone do dziejów: cukrownictwa, hutnictwa żelaza, poczty, wojskowości, badań gruźlicy przez Roberta Kocha w Wolsztynie, ludności żydowskiej, wynalazków dźwiękowych, polskości ziem zachodnich oraz dotyczące stosunków międzynarodowych, stosunków polsko-belgijskich, geografów oraz muzyków¹⁰⁰⁵. Dane pokazują, że zwiększała się systematycznie liczba przeprowadzanych kwerend dla osób prywatnych¹⁰⁰⁶ oraz genealogicznych na potrzeby obcokrajowców. Wśród zapytań kwerendowych znalazły się również zlecenia NDAP. W 1965 r. prowadzono poszukiwania dotyczące wpływu rewolucji październikowej oraz materiałów statystycznych z okresu okupacji hitlerowskiej¹⁰⁰⁷. W roku poprzedzającym obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego zrealizowano kwerendy zlecone przez różne instytucje, które przygotowywały się do zorganizowania wystaw¹⁰⁰⁸. Z kolei w latach 70. zaczęto załatwiać kwerendy odszkodowawcze na pytania kierowane z urzędów niemieckich za pośrednictwem Misji Wojskowej PRL w Berlinie¹⁰⁰⁹. W tym okresie przeważały już kwerendy, których zwieńczeniem były poświadczenia okresów zatrudnienia dla ZUS przy staraniach emerytalnych i rentowych¹⁰¹⁰, ale dość dużą popularnością cieszyły się także zaświadczenia dla uczestników Powstania Wielkopolskiego oraz o pobycie w więzieniu w czasie okupacji¹⁰¹¹. Trend ten utrzymał się

¹⁰⁰⁴ W 1945 r. przygotowano opinię dla obwodowego Pełnomocnika RP odnośnie przyszłego herbu miasta Gorzów, w 1946 r. udzielono informacji Burmistrzowi miasta Buk odnośnie herbu miasta. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 8, 25, 52v–53.

¹⁰⁰⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 6v.

¹⁰⁰⁶ Wśród zapytań pojawiały się głównie prośby o wydanie zaświadczeń o pracy, pobycie w obozach i więzieniach, o działalności społecznej oraz dane biograficzne.

¹⁰⁰⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 103.

¹⁰⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁰⁹ T. Walichnowski, *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce...*, s. 14–15.

¹⁰¹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 255.

¹⁰¹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 62–63.

również w latach 80. Wykonywano wówczas kwerendy dla Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, a także Milicji Obywatelskiej w aktach Volksdeuschów oraz w kartotece mieszkańców Poznania¹⁰¹².

Jak wynika z analizy akt, archiwum realizowało powierzone mu zadanie w sposób płynny oraz nie budzący wątpliwości. Zdecydowana większość kwerend była zlecana przez osoby prywatne, jednak uzyskane informacje/odpisy służyły przede wszystkim w sprawach administracyjno-prawnych.

3. Nowoczesne formy udostępniania zasobu – informacja naukowa

Od lat 50. XX w. zaczęto w Polsce zwracać większą uwagę na działalność informacyjną. W tym celu powołano Główny Instytut Dokumentacji Naukowo-Technicznej, którego działalność oscylowała wokół informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej¹⁰¹³. Na terenie całego kraju powstawały ośrodki dokumentacji naukowo-technicznej gromadzące i udostępniające dokumentację naukową z zakresu techniki i gospodarki. Taka kolej rzeczy wynikała z planowanego rozwoju gospodarczego kraju, dlatego chciano zapewnić jak najlepsze podłoże teoretyczne do całego przedsięwzięcia. W latach 60. XX w., gdy zapotrzebowanie na informację uległo zwiększeniu, sieć ośrodków INTE (informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej) została rozbudowana. Kolejny etap rozwoju stanowiło stworzenie zintegrowanego Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej (SINTO) – za cel postawiono stworzenie w pełni funkcjonalnego organizmu, który będzie w stanie sprostać potrzebom rozwijającej się gospodarki narodowej¹⁰¹⁴. Naturalnym krokiem w celu poszerzenia bazy źródłowej było zwrócenie się do archiwów państwowych, które w swoich zasobach miały ogrom niemożliwych do wykorzystania informacji. Ostatecznie w 1978 r. NDAP nawiązała ścisłą współpracę z Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w ramach projektu SINTO¹⁰¹⁵.

¹⁰¹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 100.

¹⁰¹³ Zob. W. Piróg, *Zagadnienia informacji i dokumentacji naukowej*, Warszawa 1972.

¹⁰¹⁴ Ibid.

¹⁰¹⁵ W. Stępnia, *Prasa polska o archiwach (1977–1978)*, „Archeion”, t. 70 (1980), s. 134.

Z końcem lat 80. współpraca sieci archiwalnej z krajowym systemem informacji uległa rozprężeniu, na co wpływ miał brak koncepcji co do roli archiwów w ramach SINTO¹⁰¹⁶.

Począwszy od lat 70., dla zwiększenia zainteresowania zasobem przedstawiciele branż technicznych zaczęto przygotowywać opracowania analityczne stworzone w ramach grup tematów, które następnie miały służyć potencjalnym nowym użytkownikom. Przez nawiązanie i zacieśnienie współpracy z branżami technicznymi starano się dotrzeć do nowych użytkowników w sposób dla nich najkorzystniejszy, co miało zakończyć się wizytą zainteresowanych w pracowni naukowej. Archiwa państwowe organizowały specjalne konferencje dedykowane przedstawicielom konkretnych branż oraz pokazy archiwaliów. Archiwiści przygotowywali karty dokumentacyjne, opracowania analityczno-syntetyczne, katalogi oraz informatory, które w przystępny sposób pokazywały bogactwo zgromadzonych materiałów. W celu nawiązania i prowadzenia jak najlepszej współpracy powołano w 1977 r. Zespół naukowo-badawczy do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej, a jego prace miały charakter eksperymentalny – rozwiązywały zagadnienia ze styku archiwistyki i innych dyscyplin nauki i praktyki¹⁰¹⁷. Podczas obrad sporządzono wykaz zagadnień, które po opracowaniu przez członków zespołu miały zostać opublikowane w czasopismach specjalistycznych. Tematyka ta obejmowała między innymi: zagospodarowanie i regulację rzek, gospodarkę wodną, zagadnienia geologiczno-górniczne, gospodarkę żywnościową, ochronę i rekultywację środowiska naturalnego, gospodarkę leśną, gospodarkę miejską i urządzenia komunalne, zabytki architektury i sztuki oraz ich konserwację¹⁰¹⁸.

Według relacji Marii Tarakanowskiej, dyrektor poznańskiego archiwum, Stanisław Kłys podczas II Konferencji Krajowej Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych w Katowicach poinformował, że Archiwum Państwowe w Poznaniu

¹⁰¹⁶W. Chlistowski, *Organizacja systemu informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w Polsce (1971–1991)*, „Archeion”, t. 91 (1993); D. Rocka, *Sprawozdanie z działalności państwowej służby archiwalnej w roku 1987*, „Archeion”, t. 87 (1990), s. 280.

¹⁰¹⁷W skład zespołu weszli przedstawiciele archiwów państwowych z Zielonej Góry, Jeleniej Góry, Opola, Katowic, Wrocławia, Szczecina i Poznania. Zob. J. Pabisz, *Informacja o utworzeniu zespołu naukowo-badawczego zajmującego się sprawami współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej...*; J. Pabisz, *Współpraca archiwów państwowych z nauką i gospodarką narodową*, „Archeion”, t. 89 (1991); H. Szostek, *Materiały archiwalne w służbie gospodarki narodowej*, „Archeion”, t. 71 (1981).

¹⁰¹⁸Szczegółowe informacje zob. J. Pabisz, *Informacja o utworzeniu zespołu naukowo-badawczego zajmującego się sprawami współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej...*, s. 323.

współpracuje w tym zakresie z Politechniką Poznańską, Akademią Rolniczą, resortowymi instytutami naukowo-badawczymi, placówkami PAN, zakładami doświadczalnymi, biurami projektowo-konstrukcyjnymi, Przedsiębiorstwem Wdrożenia i Upowszechnienia Postępu Techniczno-Organizacyjnego, Stowarzyszeniem NOT, Wojewódzką Komisją Planowania Gospodarczego, Wojewódzkim Ośrodkiem Informacji-Naukowo Technicznej i Ekonomicznej, Okręgowym Przedsiębiorstwem Geodezyjno-Kartograficznym oraz pomniejszymi instytucjami i zakładami pracy¹⁰¹⁹. Szczególnym zainteresowaniem powyższych podmiotów cieszyły się archiwalia dotyczące budownictwa wodnego i dróg wodnych, drenowania i odwadniania gruntów, kanalizacji miejskiej i sieci wodociągowej oraz ochrony środowiska¹⁰²⁰. Wokół tych zagadnień koncentrowały się prace archiwistów w Poznaniu, co wpływało pozytywnie na współpracę z nowymi użytkownikami, przy czym nie zapominano o dotychczasowych użytkownikach, którzy zajmowali się historią i genealogią.

Od 1974 r. poznańskie archiwum pod przewodnictwem dyrektora Stanisława Kłysa organizowało spotkania z przedstawicielami poznańskiego środowiska naukowego, których celem było uzyskanie opinii o funkcjonowaniu placówki, ale również pozyskanie informacji o planach badawczych poszczególnych jednostek¹⁰²¹. Na bazie informacji uzyskanych od przedstawicieli PAN – Oddział w Poznaniu, szkół wyższych oraz instytutów naukowych postanowiono przygotować potencjalne materiały archiwalne, by być gotowym na potrzeby użytkowników. Zebrania stanowiły nowy początek we współpracy archiwum ze środowiskiem, ponieważ działania nie były wcześniej zakrojone na tak szeroką skalę. Sprawozdanie z tych spotkań zamieszczono w *Archeionie*¹⁰²². Rok później zorganizowano podobne spotkanie z przedstawicielami instytutów i wydziałów szkół wyższych, które w swojej pracy zajmowały się zagadnieniami technicznymi – zaprezentowano im również przykładowe materiały i zaznajomiono z zasadami udostępniania zasobu¹⁰²³. W 1976 r. podczas spotkań z użytkownikami z poznańskiego środowiska naukowego, archiwiści zasugerowali 120 tematów prac naukowych

¹⁰¹⁹M. Tarakanowska, *II Konferencja Krajowa Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych*, „Archeion”, t. 68 (1979), s. 355.

¹⁰²⁰Ibid.

¹⁰²¹APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/180, s. 194–195.

¹⁰²²S. Nawrocki, *Narady środowiskowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w roku 1974*, „Archeion”, t. 64 (1976).

¹⁰²³APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/181, s. 117.

(magisterskich, doktorskich), co spotkało się z pozytywną reakcją ze strony uczestników¹⁰²⁴.

Rok później spotkania z użytkownikami organizowano dzieląc uczestników na konkretne branże – przygotowano osobne prelekcje dla przedstawicieli: szkolnictwa (głównie dyrektorów i pracowników administracji), leśnictwa (pracowników Akademii Rolniczej oraz Dyrekcji Lasów Państwowych), rolnictwa (z Wydziału Rolnego KW PZPR, Przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego, Wydziału Rolniczo-Leśnego i Skupu Urzędu Wojewódzkiego, Akademii Rolniczej, Zjednoczenia Przedsiębiorstw Państwowych Gospodarstw Rolnych, Wojewódzkiego Związku Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, Wojewódzkiego Związku Kółek Rolniczych, Zjednoczenia Technicznej Obsługi Rolnictwa), historyków okresu okupacji hitlerowskiej (z UAM, IZ, OKBZH) oraz członków Komisji Informacji Naukowej przy Polskiej Akademii Nauk – Oddział w Poznaniu¹⁰²⁵. Ponadto nawiązano kontakt z Wojewódzkim Zarządem Rozbudowy Miast i Osiedli w Poznaniu, Biurem Planowania Przestrzennego, Zakładem Historii Sportu i Wychowania Fizycznego Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Zachodnią Dyrekcją Okręgową Kolei Państwowych w Poznaniu, Centralnym Biurem Konstrucyjnym Kolejnictwa w Poznaniu, Naczelną Organizacją Techniczną – Oddział w Poznaniu¹⁰²⁶. Podczas spotkań archiwiści przedstawiali informacje o materiałach źródłowych na tematy związane z główną działalnością poszczególnych instytucji i było to dla tych instytucji kapitalne rozwiązanie, ponieważ w większości wypadków zainteresowani nie zdawali sobie sprawy z tego, co archiwum może im zaproponować. Skorzystanie z dokumentacji archiwalnej, która mimo zarchiwizowania nie straciła na wartości informacyjnej, pozwalało zaoszczędzić czas oraz pieniądze, które należałoby wydać na przygotowanie np. nowych obliczeń czy zestawień. W sprawozdaniu za 1977 r. przywołano przykład Biura Planowania Przestrzennego w Poznaniu, które po zapoznaniu się z materiałami technicznymi dotyczącymi odbudowy Starego Rynku w Poznaniu, według relacji dyrektora APP, zerwało umowę z Politechniką Poznańską na sporządzenie nowej dokumentacji technicznej. Nie zdawano sobie sprawy, że stara dokumentacja, którą uważano za

¹⁰²⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 134–136.

¹⁰²⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 101–102.

¹⁰²⁶ Ibid., s. 103.

zaginioną, znajduje się w archiwum¹⁰²⁷. Jak pokazuje tabela podsumowująca działalność pracowni naukowej, archiwiści skutecznie zachęcali do korzystania z akt i tym samym w pełni wypełniali powierzone im zadania z zakresu popularyzacji i udostępniania. W dalszej perspektywie miało to uczynić z archiwum ważnego partnera dla instytucji naukowych i społeczno-gospodarczych w regionie oraz ugruntować w środowisku jego pozycję i autorytet¹⁰²⁸.

W 1978 r. zorganizowano spotkania informacyjne o zasobie z pracownikami: ośrodków INTE z Wielkopolski, szkolnictwa, Biblioteki Głównej UAM, Muzeum im. Jana Amosa Komeńskiego w Uherskim Brodzie; kierownikami Wydziału Nauki i Oświaty KW PZPR w Poznaniu, przedstawicielami gospodarki komunalnej z terenu miasta Poznania i województwa poznańskiego oraz środowiska naukowego¹⁰²⁹. Archiwum odwiedziła też wycieczka archiwistów z Mikulowa, z którymi wymieniono doświadczenia z zakresu pracy popularyzatorskiej i informacyjnej¹⁰³⁰.

Powyższa działalność spotkała się z aprobatą władz. W sprawozdaniu za 1979 r. podano, że w stronę archiwum, zwłaszcza za podejmowanie inicjatywy w popularyzacji zasobu kierowane są słowa uznania zarówno przez użytkowników, jak również władze administracyjne i polityczne¹⁰³¹. Poznańska placówka wzorowo realizowała plan zwiększenia wykorzystania materiałów archiwalnych dla rozwoju nauki i gospodarki narodowej.

Równie ważną formą zaznajomienia potencjalnych użytkowników z archiwaliami było publikowanie katalogów. Od 1979 r. archiwa państwowe rozpoczęły taką działalność – poznańska placówka w latach 1978–1980 opublikowała 3 tomy *Katalogu materiałów technicznych*¹⁰³² – analogiczne materiały stworzyło archiwum w Szczecinie¹⁰³³. Słuszność

¹⁰²⁷Ibid., s. 105.

¹⁰²⁸Na realizację tego celu nie trzeba było długo czekać – osiągnięto go już w 1978 r., kiedy to przedstawiciele APP byli zapraszani na wszystkie najważniejsze wydarzenia naukowe i społeczno-polityczne. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 64.

¹⁰²⁹Ibid., s. 53–55.

¹⁰³⁰Ibid., s. 54.

¹⁰³¹Ibid., s. 64.

¹⁰³²O publikacjach przedstawiciele konkretnych branż byli informowani na bieżąco podczas dedykowanych spotkań. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 85; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 89, 91; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 82; A. Czarnecka, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu (red.), *Katalog materiałów technicznych: materiały*

tych rozwiązań zweryfikowały ograniczenia w funkcjonowaniu pracowni naukowej wynikające ze stanu wojennego oraz trwającego wówczas remontu. W 1982 r. nie zorganizowano spotkań informacyjnych dla potencjalnych użytkowników, mieli oni jednak do dyspozycji wspomniane katalogi¹⁰³⁴. Nie oznacza to jednak, że w 1982 r. nie odbywała się żadna działalność związana z informacją naukową. Współpracowano z pokrewnymi instytucjami – Komisją Informacji Naukowej przy oddziale PAN w Poznaniu, Biblioteką PTPN oraz Archiwum KW PZPR – przedstawiciele poszczególnych instytucji uczestniczyli w zebraniach i wygłaszali referaty o zasobach i możliwościach współpracy¹⁰³⁵. Utrzymywano też kontakt z Wielkopolskim Towarzystwem Kulturalnym oraz WOINTE przy Urzędzie Wojewódzkim¹⁰³⁶.

Na łamach *Archeionu*¹⁰³⁷ dyskutowano na temat sposobu udzielania informacji – w pełni zdawano sobie sprawę, że postęp technologiczny zawita również do archiwów, czego skutkiem będzie skrócenie czasu prowadzenia kwerendy, ponieważ po wpisaniu odpowiedniej komendy urzędzenia same będą szukały odpowiedzi. Co istotne, by maszyny z ówczesnej przyszłości mogły prowadzić poszukiwania, archiwiści musieli wcześniej dostarczyć im materiał, który należało przeszukiwać. Z tego punktu widzenia kluczowe były doświadczenia i refleksje związane przede wszystkim z indeksowaniem, ale również inwentaryzacją. W obliczu masowości akt, a co za tym idzie informacji w nich zawartych, archiwa stanęły przed wyzwaniem jakim było zagadnienie informacji naukowej. Sygnałistą i orędownikiem zmian był Stanisław Nawrocki¹⁰³⁸. Już w 1971 r. przewidywano, że w związku z dynamicznymi zmianami i ogólnościowym postępem technicznym i technologicznym, w sposobie korzystania z informacji zajdą duże zmiany¹⁰³⁹.

archiwalne. T. 1: Budownictwo wodne, melioracja gruntów, kanalizacja miejska, sieć wodociągowa, ochrona środowiska, Poznań 1978; S. Kłys i in. (red.), Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 2: Drogownictwo, kolejnictwo, badania i poszukiwania geologiczne, Poznań 1979; S. Kłys i in. (red.), Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 3: Ulice, komunikacja miejska, zieleń miejska i urządzenia sportowo-rekreacyjne, Poznań 1980.

¹⁰³³Z. Chmielewski, *Katalog materiałów archiwalnych*, t. 1: „Gospodarka wodna, ochrona naturalnego środowiska, badania i poszukiwania geologiczne”, Szczecin 1979.

¹⁰³⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 96.

¹⁰³⁵Ibid., s. 96–97.

¹⁰³⁶Ibid.

¹⁰³⁷B. Kroll, *Charakter i perspektywy tradycyjnego archiwalnego systemu wyszukiwania informacji...*

¹⁰³⁸S. Nawrocki, *Kartoteka perforowana ręcznie jako pomoc archiwalna*, „Archeion”, t. 57 (1972);

S. Nawrocki, *Możliwości zastosowania cybernetyki i jej pojęć w archiwistyce*, „Archeion”, t. 60 (1974).

¹⁰³⁹C. Włodarska, S. Nawrocki, H. Barczak, *Zagadnienie informacji naukowej w archiwach państwowych*, „Archeion”, t. 56 (1971).

Jak pokazała przyszłość, przewidywania były słuszne, a z ogromu informacji zapisanych w dokumentach złożonych w magazynach korzystali nie tylko historycy, ale też przedstawiciele branży technicznej. Archiwalia jako świadkowie historii, których treść stanowi odbicie rzeczywistości, w której powstały, służyły zarówno genealogom, socjologom, ale były też przydatne dla gospodarki kraju.

W omawianym okresie można zauważyć, że NDAP starała się wzbudzić w społeczeństwie jak największą świadomość użyteczności archiwów w życiu obywateli oraz państwa. Zdano sobie sprawę, że droga do polepszenia warunków bytowych pracowników oraz lokalowych dla zasobu wiodła przez ukazanie archiwów jako instytucji ważnych dla rozwoju gospodarki i kultury, niezwykle użytecznych dla szeroko rozumianego społeczeństwa. Równoległe dążono do ugruntowania archiwistyki jako samodzielnej dyscypliny naukowej i podniesienia prestiżu społecznego archiwistów. Zdecydowano, że należy informować potencjalnych użytkowników o tym, co mogą znaleźć w zasobie i dlaczego archiwalia stanowią źródła jedyne w swoim rodzaju, mające przewagę nad innymi.

4. Popularyzacja zasobu

Popularyzacja zasobu przybiera różne formy i w różnym zakresie była realizowana w archiwach na przestrzeni czasu. W XX-leciu międzywojennym triumfy święciły wystawy archiwalne, a tą najbardziej znaną była wspomniana już Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.¹⁰⁴⁰. Dzieje prac kulturalno-oświatowych oraz popularyzacji i edukacji w archiwach państwowych przedstawił Hubert Mazur na łamach *Archeionu*. Poznańskie archiwum wpisywało się w pełni w przedstawiony tam obraz¹⁰⁴¹. Stanisława Pańków za początek odgórnych działań, które można nazwać popularyzacją (lub działalnością kulturalno-oświatową) uznaje zjazd dyrektorów archiwów państwowych w Otwocku w maju 1949 r.¹⁰⁴². Od tego czasu w sprawozdaniach rocznych znalazł się rozdział

¹⁰⁴⁰Zob. K. Konarski, *Archiwa państwowe na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu...*

¹⁰⁴¹H. Mazur, *Od prac kulturalno-oświatowych do edukacji w archiwach państwowych. Dzieje myśli popularyzatorskiej i przegląd piśmiennictwa z lat 1930–2014*, „Archeion”, t. 116 (2015).

¹⁰⁴²J. Jankowska, *Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych 11–13 maja 1949 r. w Otwocku...*

poświęcony tej działalności, a w planach pracy zaczęto uwzględniać udział archiwów w obchodach rocznic państwowych¹⁰⁴³. Od tej pory nieodzownym elementem funkcjonowania archiwów stała się popularyzacja zasobu – działania przynosiły różne skutki, jednak trudno oczekiwać od razu spektakularnych sukcesów w nowej materii. Dlaczego nowej, skoro archiwa organizowały wystawy już wcześniej? Zasadnicza zmiana wynikała ze zmiany profilu potencjalnego użytkownika. Wcześniej po prostu popularyzowano zasób, chciano się pochwalić szerszej publiczności tym, co cenne, zwłaszcza wśród historyków. W PRL punkt ciężkości przesunął się w nowym kierunku. Do pracowni naukowych i korzystania z zasobu chciano zachęcić także przedstawicieli kierunków ścisłych, branży technicznej, zakładów produkcyjnych. Nowi użytkownicy mieli swoją obecnością podnosić prestiż archiwów, które zyskiwałyby status miejsc zaangażowanych w życie gospodarcze kraju. W jaki sposób starano się docierać do potencjalnych użytkowników? Postawiono na znane od lat wystawy archiwalne, całość przedsięwzięcia wzbogacono o obecność placówek w telewizji (wcześniej korzystano z radia i prasy) oraz o spotkania z przedstawicielami konkretnych branż¹⁰⁴⁴, podczas których zapoznawano ich z zasobem, lub wręczano wcześniej przygotowane materiały promocyjne.

Najbardziej przystępną dla odbiorcy formą popularyzacji zasobu były (i są) wystawy archiwalne. Przez swoją prostotę nie wymagają większego zaangażowania, dodatkowo te zlokalizowane w gablotach na zewnątrz budynku dają odbiorcy pełną dowolność co do czasu zapoznawania się z eksponowanymi fotokopiami. Taki sposób prezentacji jest wręcz stworzony dla archiwów. Umiejętnie wybierając tematy wystaw, archiwiści są w stanie pokazać szeroki wachlarz posiadanych materiałów archiwalnych.

Pierwsze wystawy archiwalne w Polsce po zakończeniu II wojny światowej miały miejsce w 1949 r. w AGAD oraz w Gdańsku i Wrocławiu, a w następnym roku w Krakowie, Lublinie, Łodzi i Poznaniu¹⁰⁴⁵. Najwięcej wystaw w ciągu roku organizowano w latach,

¹⁰⁴³Działo się tak pomimo trudności lokalowych. Archiwa często nie dysponowały salami do organizowania wystaw, dlatego szukano kreatywnych rozwiązań. Materiały prezentowano w gablotach na korytarzu, reprodukcje na planszach pokazywano podczas plenerowych wystaw, ale współpracowano też z instytucjami, które mogły zaoferować przestrzeń wystawową (muzea, szkoły, instytucje kulturalne). Zob. S. Pańków, *Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej...*, s. 139–140.

¹⁰⁴⁴Więcej o tym zagadnieniu w dalszej części pracy.

¹⁰⁴⁵S. Pańków, *Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej...*, s. 143–144.

w których przypadaty kolejne Tygodnie Archiwów, o czym będzie mowa w dalszej części pracy. Jeśli chodzi o wystaw archiwalne zwracali uwagę na istotną kwestię kopii i oryginałów¹⁰⁴⁶. Mieli oni pełną świadomość, że warunki wystawiennicze¹⁰⁴⁷ są diametralnie różne od tych w magazynach, przez co stanowią zagrożenie dla stanu fizycznego archiwaliów. Zgoła inne podejście do kwestii obecności archiwaliów na wystawach przedstawiła Stanisława Pańków. W 1959 r. pisała, że wystawy pełniły dwie główne funkcje – pedagogiczne i propagandowe, co realizowały przez eksponowanie oryginałów – zabytki historii miały same przemawiać do odbiorców i świadczyć o historii, tym samym ją szerząc¹⁰⁴⁸. Zwróciła też uwagę, że szare fotografie nie oddawały piękna dokumentu, a rozwiązaniem problemu mogły zostać makiety (kopie), których jedyną wadą była wysoka cena przygotowania. Kompromisem byłoby eksponowanie oryginałów przez krótki czas, w gablotach i pomieszczeniach, które zapewniłyby wszystkie stawiane im wymagania co do warunków klimatycznych i nasłonecznienia, z zachowaniem największej troski o dobro archiwaliów. W przypadku wystaw duże znaczenie miało pomieszczenie wystawowe. Archiwa nie zawsze dysponowały odpowiednimi powierzchniami wystawowymi, dlatego współpracowały z instytucjami, które posiadały takie możliwości¹⁰⁴⁹. Archiwum Państwowe w Poznaniu przez wzgląd na wielkość zasobu oraz wysoki stopień jego opracowania z powodzeniem organizowało wystawy, ponieważ w swoich magazynach zgromadziło ciekawe materiały na większość z proponowanych przez NDAP tematów.

Z każdym rokiem zwiększał się zakres aktywności APP zaliczanych do działu „popularyzacja” w sprawozdaniach rocznych. Ostatecznie w latach 80. wliczano w nią: dostarczanie materiałów na potrzeby wystaw innych instytucji, wygłaszanie prelekcji i odczytów, udostępnianie fotokopii szkołom, przyjmowanie wycieczek, przygotowywanie

¹⁰⁴⁶Na eksponowanie oryginałów poza budynkiem służbowym należało wystąpić o zgodę do władz centralnych. Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/692, s. 8; M. Husarska, *Kopie czy oryginały na wystawach?*...

¹⁰⁴⁷Mowa o gablotach wewnątrz budynków, na zewnątrz prezentuje się wyłącznie fotokopie i/lub plansze.

¹⁰⁴⁸S. Pańków, *Wystawy archiwalne...*, s. 17.

¹⁰⁴⁹Więcej o organizacji wystaw pisała Stanisława Pańków. Zob. S. Pańków, *Wystawy archiwalne...*

ekspozycji w gablotach w budynku i na zewnątrz, udział w nagrywaniu audycji radiowych i telewizyjnych¹⁰⁵⁰.

Poniższa tabela przedstawia zakres informacji, które były zamieszczane w sprawozdaniach z działalności archiwum. Jej celem jest zobrazowanie, w jaki sposób zmieniało się podejście do popularyzacji – początkowo nie była ona nawet specjalnie uwzględniana w sprawozdaniach, zaczęło się to zmieniać od 1978 r., a od 1981 r. przedstawiano pełne dane. Pokazuje to jaką pozycję zdobyła popularyzacja wśród funkcji pełnionych przez archiwum. Bezpośrednio po II wojnie światowej archiwa były skoncentrowane na odbudowie i pozyskiwaniu nowych gmachów, odzyskiwaniu zasobu, rewindykacji, porządkowaniu, opracowaniu i udostępnianiu. Dopiero w późniejszych latach organizowano wystawy oraz odczyty i prelekcje, jednak działalność ta nie była traktowana na równi z innymi funkcjami archiwów.

¹⁰⁵⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 94–96; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 83–85; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 97–98; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 86–87; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 89–91; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 83–85; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 91–92; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 115–116; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 126–128.

Tabela 11 Popularyzacja w APP w latach 1945–1989¹⁰⁵¹

ROK	WYSTAWY MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH			INNE PRZEDSIĘWZIĘCIA		
	WSZYSTKIE	ZORGANIZOWANE WE WSPÓŁPRACY	ZORGANIZOWNE SAMODZIELNIE	WYCIECZKI	ARTYKUŁY I NOTATKI PRASOWE	AUDYCJE I INNE
1945	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	-	-
1947	-	-	-	-	-	-
1948	-	-	-	2	-	-
1949	-	-	-	-	-	-
1950	-	-	-	-	-	-
1951	-	-	-	32	-	-
1952	9	-	-	-	-	-
1953	-	-	-	-	-	-
1954	-	-	-	-	-	-

¹⁰⁵¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/178; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/194; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.

ROK	WYSTAWY MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH			INNE PRZEDSIĘWZIĘCIA		
	WSZYSTKIE	ZORGANIZOWANE WE WSPÓŁPRACY	ZORGANIZOWNE SAMODZIELNIE	WYCIECZKI	ARTYKUŁY I NOTATKI PRASOWE	AUDYCJE I INNE
1955	-	-	-	21	-	-
1956	-	-	-	-	-	-
1957	-	-	-	-	-	-
1958	-	-	-	-	-	-
1959	-	-	-	-	-	-
1960	-	-	-	35	-	-
1961	-	-	-	30	-	-
1962	-	-	-	33	-	-
1963	12	-	-	około 30	-	-
1964	-	-	-	26	-	-
1965	-	-	-	18	-	-
1966	-	-	-	20	-	-
1967	-	-	-	12	-	-
1968	-	-	-	40	-	-
1969	-	-	-	15	-	-
1970	-	-	-	35	-	-
1971	-	-	-	21	-	-
1972	-	-	-	-	-	-
1973	-	-	-	36	-	-
1974	-	-	-	21	-	-
1975	-	-	-	26	-	-
1976	-	-	-	-	-	-
1977	-	-	-	39	-	-
1978	19	7	12	26	-	-
1979	36	19	17	-	-	-
1980	32	27	5	-	-	-

ROK	WYSTAWY MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH			INNE PRZEDSIĘWZIĘCIA		
	WSZYSTKIE	ZORGANIZOWANE WE WSPÓŁPRACY	ZORGANIZOWNE SAMODZIELNIE	WYCIECZKI	ARTYKUŁY I NOTATKI PRASOWE	AUDYCJE I INNE
1981	40	37	3	13	5	37
1982	19	16	3	4	4	20
1983	7	6	1	15	3	36
1984	14	9	5	14	13	26
1985	16	13	3	17	14	23
1986	13	13	0	10	11	16
1987	11	10	1	22	14	28
1988	14	14	0	29	4	14
1989	12	12	0	28	6	27

Jak wynika z analizy źródeł, archiwiści podejmowali szereg czynności, które miały doprowadzić do większego zaistnienia archiwum w zbiorowej świadomości społeczeństwa. Organizowano wystawy archiwalne, oprowadzano wycieczki z zakładów pracy i szkół, publikowano artykuły i notatki prasowe oraz współtworzono audycje radiowe i telewizyjne.

W przygotowywaniu wystaw byli zaangażowani wszyscy archiwiści. W pierwszej kolejności najważniejszym było wyszukanie odpowiednich materiałów oraz wstępna selekcja. Dopiero później osoba odpowiedzialna była zobowiązana do nadania archiwaliom układu oraz przygotowania aranżacji, która byłaby atrakcyjna dla przyszłych odbiorców. Do obowiązków archiwistów należało też branie udziału w wystawach organizowanych przez inne archiwa oraz instytucje mające większe doświadczenie. Podczas przygotowywania ekspozycji starano się nawiązywać do przypadających w danym okresie rocznic, wykorzystywać ciekawe materiały z zasobu. Z okazji otwarcia nowego gmachu APP zorganizowano wystawę „Poznań i Wielkopolska w dokumencie archiwalnym”, którą można było zwiedzać od 22 lipca 1951 r. do 31 lipca 1952 r.¹⁰⁵². Jak pokazuje akta, ekspozycja spotkała się z dobrym przyjęciem ze strony osób zwiedzających, wśród których byli uczniowie, studenci, wycieczki z zakładów pracy itp.¹⁰⁵³. W 1952 r. przygotowano w poznańskim archiwum następujące wystawy: „10-lecie PZPR”, „Wielki Proletariat”, „Bolesław Bierut”, „Poznań wczoraj, dziś i jutro”, „Leszno wczoraj, dziś i jutro”, „Skrzypce w Polsce”, „700-lecie miasta Poznania”, ponadto udzielono wsparcia innym instytucjom – Muzeum Narodowemu w Poznaniu w wystawie „Malarstwo w okresie Odrodzenia w Wielkopolsce”, Muzeum Rewolucji w Berlinie „Wiosna Ludów”¹⁰⁵⁴. Z danych wynika, że nie każdego roku archiwum przygotowywało wystawę, jednak zawsze służyło pomocą innym instytucjom, które oczekiwały wsparcia w ich organizacji. W 1953 r. udzielono go Muzeum Narodowemu w Poznaniu podczas przygotowywania ekspozycji „Dziesięć wieków Poznania”¹⁰⁵⁵. W roku następnym kontynuowano tę współpracę, ponadto udzielono pomocy Komitetowi Wystawowemu

¹⁰⁵²O wystawie powstały notatki oraz artykuły w Głosie Wielkopolskim, Ilustrowanym Kurierze Polskim, Słowie Powszechnym, Życiu Warszawy, Gazecie Poznańskiej oraz Expressie Poznańskim. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/686, s. 7.

¹⁰⁵³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/687.

¹⁰⁵⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 114–115.

¹⁰⁵⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110.

w Pile oraz PAP w Kaliszu¹⁰⁵⁶. W budynku przy ul. 23 Lutego 41/43 znajdowała się stała ekspozycja najciekawszych materiałów z zasobu APP umieszczonych w gablotach. W 1958 r. wybrano archiwalia związane z 40-leciem KPP oraz 40 rocznicą Powstania Wielkopolskiego¹⁰⁵⁷.

W 1960 r. w korytarzu archiwum znajdowało się 10 gablot wystawienniczych. Jako powierzchnia wystawiennicza służyły także ściany, a prezentowane tam zbiory były traktowane jako stale czynna wystawa archiwalna, którą zmieniano rzadziej niż tą umieszczoną w gablotach na zewnątrz¹⁰⁵⁸. W 1961 r. w archiwum zorganizowano dwie wystawy – „W 450-lecie urodzin słynnego lekarza poznańskiego Józefa Strusia (1510–1568)” oraz „Archiwa Jednoty Braci Czeskich w Lesznie”¹⁰⁵⁹. Udzielono również wsparcia przy organizowaniu ekspozycji w Sali Muzeum Historycznego miasta Poznania i Technikum Geodezyjno-Drogowym w Poznaniu¹⁰⁶⁰. W kolejnym roku w gablocie zaprezentowano 7 ekspozycji: „Henryk Wieniawski w Poznaniu”, „Dzieje Ludowego Wojska Polskiego”, „Wóz Drzymały”, „25 rocznica śmierci Drzymały”, „W rocznicę 1 września”, „Przed 17-tu laty (w rocznicę wyzwolenia)”, „Powstanie Wielkopolskie”¹⁰⁶¹. W 1966 r. archiwiści wyselekcjonowali 440 dokumentów do wystawy „Dokumenty Tysiąclecia”, którą można było zwiedzać w październiku 1966 r. w Pałacu Kultury w Poznaniu¹⁰⁶². O przebiegu przedsięwzięcia informował Czesław Skopowski na łamach *Archeionu*¹⁰⁶³. Z okazji ekspozycji przygotowano 100-stronicowy katalog w nakładzie 1500 sztuk oraz 8-stronicowy program w nakładzie 35 000 egzemplarzy – w obu wydawnictwach informowano o wystawie oraz o Archiwum Państwowym w Poznaniu

¹⁰⁵⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 2v.

¹⁰⁵⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 6v.

¹⁰⁵⁸ W 1960 r. prezentowano kopie dokumentów dotyczących poznańskiego lekarza Józefa Strusia. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 10.

¹⁰⁵⁹ Wystawa oryginałów była prezentowana jeszcze w 1962 r. Najciekawsze dokumenty po rewindykacji zespołu akt z NRD we wrześniu 1961 r. umieszczono w gablotach wewnątrz budynku. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167, s. 34.

¹⁰⁶⁰ Były to odpowiednio wystawy: „Organizacja i działalność władz miejskich do połowy XVII w.” oraz „Wrzesień 1939 w Poznaniu”. Ibid.

¹⁰⁶¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 8.

¹⁰⁶² Pałac Kultury miał swoją siedzibę w Zamku Cesarskim. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 97.

¹⁰⁶³ Wystawę przygotowano w 6 egzemplarzach – dzięki temu każde archiwum terenowe na terenie województwa mogło zaprezentować ekspozycję w poszczególnych miastach i powiatach. Zob. C. Skopowski, *Wystawa pt. „Dokumenty Tysiąclecia” w Archiwum Państwowym w Poznaniu...*

i jego archiwach terenowych¹⁰⁶⁴. Wydawnictwa te wysłano również do archiwów oraz bibliotek¹⁰⁶⁵. Stanisław Nawrocki przygotował dla Pałacu Kultury scenariusz wystawy „Tysiąc lat tradycji handlowych Poznania”, która była dostępna dla zwiedzających w maju 1966 r., z kolei dla Muzeum Archeologicznego w Gnieźnie stworzył plan do dziejów regionu gnieźnieńskiego w latach 1918–1965¹⁰⁶⁶. Archiwum zaprezentowało wówczas fotokopie materiałów dotyczące zbrodni hitlerowskich w Wielkopolsce we wrześniu 1939 r. oraz obrazujące walkę społeczeństwa polskiego w okresie zaboru pruskiego o język polski¹⁰⁶⁷. W 1967 r. na zewnątrz zrealizowano dwie wystawy – pierwsza z nich została wystawiona z okazji pierwszego maja i nosiła tytuł „Materiały do działalności KPP w Poznańskim”, druga – „Odgłosy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej w Wielkopolsce” miała swoją premierę 11 listopada¹⁰⁶⁸. Obie ekspozycje wzbudzały zainteresowanie wśród społeczeństwa.

W 1970 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu we współpracy z Deutsches Zentralarchiv w Merseburgu przygotowało wystawę w 10 gablotach znajdujących się w korytarzu placówki, która dotyczyła tematu „Rola Prus i prusactwa w dziejach”¹⁰⁶⁹. Powodem zorganizowania ekspozycji była konferencja historyków polskich i niemieckich. W tym samym roku, w związku z 300 rocznicą śmierci Jana Amosa Komeńskiego, archiwum zorganizowało wystawę rękopisów Braci Czeskich i udostępniło materiały Muzeum w Lesznie, które przygotowało analogiczną ekspozycję oraz współorganizowano razem z PTH odczyt prof. Jerzego Ślizińskiego na temat „Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce”¹⁰⁷⁰. Sprawozdanie z udziału w obchodach zostało opublikowane na łamach *Archeionu*¹⁰⁷¹. W 1974 r. w budynku archiwum przygotowano ekspozycję „Rok 1945 w Wielkopolsce” w ramach obchodów XXX-lecia Polski Ludowej oraz „Formy dokumentacji kancelarii okresu księgi wpisów”, natomiast w gablotach na zewnątrz prezentowano wystawy związane z tradycją Międzynarodowych Targów Poznańskich, rocznicami najazdu hitlerowskiego i utworzenia PZPR, dziejami szkolnictwa i poznańskich

¹⁰⁶⁴Ibid., s. 216.

¹⁰⁶⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/697, s. 35–39, 143.

¹⁰⁶⁶APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 97.

¹⁰⁶⁷Ibid.

¹⁰⁶⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 40.

¹⁰⁶⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 150.

¹⁰⁷⁰Ibid.

¹⁰⁷¹M.J. Mika, J. Bielecka, *Udział Archiwum Państwowego w Poznaniu w obchodach trzechsetnej rocznicy śmierci Jana Amosa Komeńskiego...*

wsi miejskich oraz testamentami chłopów ze wsi poznańskich¹⁰⁷². Wydarzeniem w życiu archiwum był udział w obchodach 60 rocznicy „Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej”. W 1977 r. odbyły się z tej okazji ekspozycje, odczyty, audycje oraz udostępniono materiały na potrzeby wystawy w Muzeum Ruchu Robotniczego im. Marcina Kasprzaka w Poznaniu, a dyrektor Stanisław Kłys wziął udział w międzynarodowej sesji naukowej, która odbyła się w auli UAM¹⁰⁷³. Dużym powodzeniem cieszyła się wystawa zorganizowana w 1978 r. przez Muzeum w Ratuszu Poznańskim, którą poświęcono rozwojowi przestrzennemu miasta Poznania od średniowiecza do ówczesnych czasów najnowszych – archiwum udostępniło w celach wystawienniczych materiały kartograficzne¹⁰⁷⁴. W listopadzie w Sali Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania przy Starym Rynku zorganizowano pokaz fotokopii archiwaliów na temat „Ruch oporu w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej”¹⁰⁷⁵. Z okazji rocznicy Powstania Wielkopolskiego przygotowano wystawy, które eksponowano w Muzeum Regionalnym w Grodzisku, Związku Inwalidów Wojennych w Poznaniu, Kole ZBOWID w Poznaniu oraz Zespole Szkół Gastronomicznych w Poznaniu¹⁰⁷⁶.

Wybierając motywy przewodnie wystaw na dany rok starano się uwzględnić zarówno rocznice historyczne ważne dla regionu jak i całego kraju, ale także tematykę dotyczącą codzienności, która równoważyła trudne wydarzenia nie tak odległych wojennych czasów. Na potrzeby lekcji historii archiwum przygotowywało dla szkół fotokopie regionalnych dokumentów, co miało pomagać nauczycielom podczas pracy, a dla uczniów stanowiło pewne urozmaicenie¹⁰⁷⁷. Jeden z zestawów przygotowany w 1968 r. przez Stanisława Nawrockiego, obejmował 6 tematów po 5 fotokopii każdy i dotyczył lat 1945–1948¹⁰⁷⁸. Podczas wizyt w szkołach archiwisci wygłaszali pogadanki dla uczniów. Materiały przygotowywano również dla muzeów oraz lokalnych towarzystw¹⁰⁷⁹. Archiwum wypożyczało też fotokopie na potrzeby wystaw, które organizowała młodzież.

¹⁰⁷² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 198.

¹⁰⁷³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/712, s. 88–89, 91–92.

¹⁰⁷⁴ Przez 6 tygodni (we wrześniu i październiku) wystawę zwiedziło 3 000 osób. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 58v.

¹⁰⁷⁵ Wystawa była czynna przez 2 tygodnie listopada, obejrzało ją 400 osób. Ibid.

¹⁰⁷⁶ Ibid., s. 60.

¹⁰⁷⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 4–5.

¹⁰⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174, s. 77.

¹⁰⁷⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 6v.

W 1948 r. miały miejsce pierwsze odnotowane w sprawozdaniu rocznym wycieczki, podczas których zapoznano uczestników z zasobem oraz działalnością archiwum¹⁰⁸⁰. Każdego roku archiwum przyjmowało zwiedzających, którymi w większości byli uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych, przedstawiciele zakładów pracy oraz goście z innych archiwów i przewodnicy PTTK¹⁰⁸¹. Zwiedzający mieli okazję wysłuchać prelekcji na temat organizacji i zadań służby archiwalnej oraz przechowywanych w zasobie archiwaliów. Przez wzgląd na to, że archiwum w okresie PRL otwierało się dopiero na szersze grono użytkowników, wycieczki cieszyły się sporym powodzeniem wśród całego społeczeństwa. Nie w każdym sprawozdaniu odnotowywano liczbę wizyt – niekiedy podawano tylko, że odbyło się ich „kilka” lub „kilkanaście”, innym razem podawano liczbę uczestników. Powodów takiej sytuacji mogło być parę – zaniedbania lub brak systematyczności, co skutkowało niemożliwością podsumowania danych na potrzeby sprawozdania, relatywnie zbyt niska liczba wycieczek w stosunku do lat ubiegłych lub niewymaganie podania liczby w formularzu sprawozdania.

Archiwiści byli zapraszani do audycji radiowych dotyczących historii miasta i regionu. W 1950 r. Franciszek Paprocki wygłosił pogadankę dla Polskiego Radia w Poznaniu zatytułowaną „Udział Edwarda Dembowskiego w spiskach poznańskich 1843–1846”, natomiast Tadeusz Mencil przygotował audycję „Działalność rewolucyjna Ryszarda Berwińskiego¹⁰⁸². Z kolei w 1952 r. powstały 3 referaty dla KW PZPR – „Tradycja walk narodo-wyzwoleniczych w Wielkopolsce w XIX w.”, „Materiały do obrazów z życia robotników”, „Stan uprzemysłowienia powiatów wielkopolskich włączonych do królestwa kongresowego i rozwój ruchu robotniczego w tych powiatach”. W 1954 r. Marian Mika i Franciszek Paprocki brali udział w pogadankach radiowych, natomiast Czesław Skopowski, Franciszek Paprocki, Wilczak, Kazimierz Sibililski, Skrzek i Henryk Lesiński przygotowali odczyty popularnonaukowe z ramienia Frontu Narodowego, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej oraz PZPR¹⁰⁸³. Kazimiera

¹⁰⁸⁰ Uczestnikami byli studenci prawa Uniwersytetu Poznańskiego oraz uczniowie szkoły powszechnej z Sierakowa. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 105v.

¹⁰⁸¹ Archiwum w 1970 r. zalecało, by w pierwszej kolejności w wycieczce uczestniczyli przewodnicy PTTK, którzy następnie mogli przychodzić z oprowadzanymi grupami. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/710, s. 4.

¹⁰⁸² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 133–133v.

¹⁰⁸³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

Chojnacka w 1964 r. wygłosiła prelekcję w Klubie Stronnictwa Demokratycznego w Poznaniu pt. „Rzemiosło Wielkopolskie w dokumencie archiwalnym”¹⁰⁸⁴.

W czerwcu 1960 r. poznański oddział Telewizji Polskiej wyemitował audycję dotyczącą pracy w archiwum oraz materiałów poświęconych międzynarodowym targom w Poznaniu¹⁰⁸⁵. Przejawem popularyzacji była również broszura z 1966 r. „Społeczna opieka nad materiałami archiwalnymi”, której celem było zwrócenia większej uwagi na bezpieczeństwo i rolę archiwaliów w życiu społecznym całego kraju¹⁰⁸⁶. Archiwalia na co dzień służyły głównie uczonym i studentom, jednak gdy przypadła ważna dla kraju lub regionu rocznica historyczna, znajdowała się dla nich przestrzeń w mediach. Upatrywano w tym szansy na rozbudzenie zainteresowania społeczeństwa historią kraju i regionu. W 1967 r. Stanisław Nawrocki nagrał audycję o wpływach rewolucji październikowej dla rozgłośni Polskiego Radia w Poznaniu¹⁰⁸⁷. W tym samym roku archiwum odwiedził redaktor Gazety Poznańskiej, który zapoznał się z zasobem, zadaniami oraz organizacją placówki i najważniejszymi archiwaliami, a największe zainteresowanie wzbudziły w nim pracownice konserwatorska i mikrofilmowa¹⁰⁸⁸.

Jak wynika z analizy akt, z biegiem czasu coraz częściej w celu popularyzacji wykorzystywano radio i prasę, a w dalszej kolejności telewizję, która nie była wówczas powszechna. W samym 1976 r. archiwiści brali udział w audycjach radiowych aż 13 razy i poruszali tematy atrakcyjne dla słuchaczy, ale nie zapominali też o ważnych wydarzeniach, zwłaszcza z punktu widzenia partii. Pogadanki we wspomnianym roku dotyczyły: działalności archiwum, obchodów pierwszego maja w czasach pruskich i międzywojennych, zakupów archiwaliów, nacjonalizacji przemysłu, referendum w 1946 r., wyzwolenia w 1945 r., działalności Arthura Greisera, lipca 1944 r. w Wielkopolsce, wybuchu wojny w 1939 r., działalności szefa zarządu cywilnego w 1939 r., rozstrzeliwań w jesieni 1939 r., obozów dla wysiedleńców na Główniej w Poznaniu oraz Powstania Wielkopolskiego¹⁰⁸⁹. W tym samym roku została nakręcona audycja dla lokalnej telewizji o archiwaliach zgromadzonych w zasobie, ukazała się

¹⁰⁸⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 96.

¹⁰⁸⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 10.

¹⁰⁸⁶ Broszura liczyła 7 stron. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/706, s. 45.

¹⁰⁸⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 40.

¹⁰⁸⁸ Ibid.

¹⁰⁸⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 138.

również publikacja w „Głosie Wielkopolskim” o ewakuacji więźniów przez hitlerowców w 1945 r.¹⁰⁹⁰. W 1977 r. dyrektor Stanisław Kłys wystąpił w audycji telewizyjnej na temat użyteczności archiwum dla potrzeb gospodarki narodowej, ponadto poznański oddział Polskiego Radia nadał 10 audycji o archiwum oraz materiałach źródłowych zgromadzonych w zasobie.

Akta własne archiwum pokazują, że co roku powstawały audycje radiowe i telewizyjne nie tylko o zasobie, ale coraz częściej interesowano się również funkcjonowaniem archiwum. Dużą popularnością cieszyły się tematy dotyczące II wojny światowej oraz związane z Powstaniem Wielkopolskim. W 1981 r. archiwum udostępniło materiały na potrzeby serialu w reżyserii Jerzego Sztwiertni, realizowanego w latach 1979–1981 przez Telewizję Polską pt. *Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy*¹⁰⁹¹. W 1982 r. poznański oddział Telewizji Polskiej zrealizował 4-odcinkową audycję „Skarby WAP w Poznaniu”, na potrzeby której skorzystano z archiwów zgromadzonych w zasobie¹⁰⁹². W 1983 r. przygotowano dodatkowo audycję radiową poświęconą ustawie archiwalnej z 14 lipca 1983 r.¹⁰⁹³. W 1985 r. telewizja zdecydowała się przygotować m.in. ogólnopolski materiał „Szukanie korzeni przez emigrantów polskich” na temat poszukiwań genealogicznych zleczanych przez obywateli amerykańskich polskiego pochodzenia¹⁰⁹⁴.

Osobnym zagadnieniem było organizowanie Tygodni Archiwów będących połączeniem wszystkich omawianych wyżej aktywności. Odbываły się one cyklicznie co pięć lat¹⁰⁹⁵. Pierwsza edycja miała miejsce w 1958 r., a następne w latach 1963, 1968, 1973, 1979, 1984, 1989. Projekt tego przedsięwzięcia został ogłoszony komunikatem podczas konferencji dyrektorów 18 czerwca 1957 r., a jego głównym celem było spopularyzowanie roli archiwów w kulturze i nauce wśród społeczeństwa¹⁰⁹⁶. Skrupulatnie planowano jakie wydarzenia będą towarzyszyły konkretnym odsłonom imprezy, dbano też o to, by hasła przewodnie były interesujące dla odbiorców. Już od samego początku troszczono się, by

¹⁰⁹⁰ Ibid.

¹⁰⁹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 81.

¹⁰⁹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 95.

¹⁰⁹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189, s. 87.

¹⁰⁹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 84.

¹⁰⁹⁵ Wyjątek stanowiły obchody V Tygodnia Archiwów przeniesione z 1978 r. na 1979 r. z powodu obchodów I Międzynarodowego Tygodnia Archiwów.

¹⁰⁹⁶ M. B., *Druga w roku 1957 konferencja dyrektorów archiwów państwowych*, „Archeion”, t. 28 (1958), s. 233.

o całym przedsięwzięciu możliwie szeroko były poinformowane media, poprzez które starano się je promować. Informacje o Tygodniu Archiwów były obecne w prasie, radiu, kronice filmowej i telewizji oraz w przestrzeni publicznej za sprawą plakatów, odczytów, pogadanek i konferencji, czym wyczerpywano dostępne wówczas środki masowego przekazu. Uwzględniając ówczesną obecność w mass mediach było to wydarzenie bez precedensu, na co uwagę zwróciła Wanda Roman¹⁰⁹⁷. Stopień zaangażowania w promowanie tego wydarzenia powodował, że mimo iż termin public relations w archiwach pojawił się wiele później niż pod koniec lat 50., działanie archiwum na rzecz popularyzacji i współpracy z otoczeniem ma długie tradycje¹⁰⁹⁸. Oczywiście działania te nie były prowadzone w sposób ciągły, regularny i nie opierały się na systematycznych badaniach, co jest główną cechą kreowania i zarządzania wizerunkiem¹⁰⁹⁹. Stąd też należy je traktować jako mające doprowadzić do jak najlepszej popularyzacji zasobu w danym okresie. Jeśli nałożyć włożone wysiłki na oś czasu, wykres przyjąłby formę sinusoidy z okresami dużej aktywności z okazji Tygodnia Archiwów i swego rodzaju uspienia w pozostałych okresach¹¹⁰⁰.

Pierwszy Tydzień Archiwów odbywał się w dniach 7–14 września 1958 r., a jego głównym celem było uświadomienie społeczeństwu, że archiwalia są zabytkami kultury na tych samych prawach co te powszechnie obecne w świadomości odbiorców, czyli zabytki malarstwa, architektury czy rzeźby¹¹⁰¹. Chciano pokazać, że materiały archiwalne są istotne nie tylko dla nauki, ale również dla całej społeczności i tym samym powinny być otoczone należytą opieką. W tym celu nawiązano wówczas między innymi kontakty z przedstawicielami administracji terenowej i wielu grup społecznych oraz instytucjami kultury. Podczas pierwszego Tygodnia Archiwów w całym kraju zorganizowano 97 wystaw (stałych i ruchomych), których odbiorcami byli w głównej mierze uczniowie szkół

¹⁰⁹⁷ W.K. Roman, *Polskie archiwa w mediach* [w:] M. Jabłońska (red.), *Public relations w archiwach. Zbiór studiów*, Poznań 2010.

¹⁰⁹⁸ O public relations w archiwach powstaje obecnie coraz więcej publikacji, do czołowych badaczek tej materii w Polsce należy Marlena Jabłońska. Zob. M. Jabłońska, *Nowe wyzwania archiwów: komunikacja społeczna i public relations*, Toruń 2016.

¹⁰⁹⁹ M. Jabłońska, *Public relations w służbie archiwistyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” t. 18 nr 1 (2021).

¹¹⁰⁰ Pojawienie się i intensyfikacja zadań związanych z popularyzacją zasobu wiązała się z nałożeniem tego obowiązku na archiwa państwowe w 1957 r. J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 43.

¹¹⁰¹ A. Ptaśnikowa, *Tydzień archiwów (7–14 września 1958 r.)*, „Archeion”, t. 30 (1959).

zapraszani na zwiedzanie archiwum połączone z prelekcją¹¹⁰². Łącznie wystawy odwiedziło ponad 207 000 osób, wśród których były wycieczki zorganizowane, grupy z zakładów pracy, młodzież oraz turyści podróżujący po Polsce¹¹⁰³. Przy okazji apelowano do obywateli, by oddawali do archiwów cenne materiały, ponieważ ich miejsce jest w placówce, która będzie w stanie się o nie zatroszczyć¹¹⁰⁴. Swoją rolę odegrały też audycje radiowe, których było około 80 – dużą aktywnością w tej kwestii wykazały się archiwa z województw: białostockiego, katowickiego, kieleckiego, łódzkiego, olsztyńskiego, poznańskiego oraz wrocławskiego¹¹⁰⁵. Ponadto placówki w Krakowie i Poznaniu przygotowały i rozkolportowały pocztówki z fotokopiami zabytków i ciekawostkami archiwalnymi¹¹⁰⁶. Archiwum w Poznaniu przez cały tydzień było udostępnione zwiedzającym, przeprowadzono również szereg pogadarek w szkołach¹¹⁰⁷.

II Tydzień Archiwów miał miejsce w dniach 12–20 października 1963 r.¹¹⁰⁸. W Archiwum Państwowym w Poznaniu przez cały rok organizowano wystawy, w liczbach wyraźnie przewyższających niepisaną normę. W omawianym okresie zrealizowano aż 12 wystaw¹¹⁰⁹, które prezentowano w gablotach w korytarzach budynku i na zewnątrz – „Rzemiosło wielkopolskie w dokumencie archiwalnym”, „W stulecie Powstania Styczniowego”, „Z okazji 22 lipca 1944 r.”, „Z okazji rocznicy SDKPiL”, „Wrzesień 1939 r. w Poznaniu”, „Ludowa obrona Wielkopolski we wrześniu 1939 r.”, „15 rocznica powstania PZPR”, „Kobieta dawniej i dziś”, „Opracowanie zasobu archiwalnego”, „Dawne świadectwa szkolne”, „Testamenty sławnych Wielkopolan”¹¹¹⁰. Warty odnotowania jest fakt, że oprócz klasycznych „rocznicowych” tematów i tych oczekiwanych przez władze, pojawił się temat związany z archiwistyką, a konkretnie z opracowywaniem zasobu. Wskazuje to, że praca archiwisty mogła być ciekawa sama w sobie, bez otoczki stworzonej z „tajemniczych dokumentów” i zawartych w nich sensacyjnych informacji lub wręcz

¹¹⁰²Ibid., s. 169–170.

¹¹⁰³Zwiedzający pochodzili z Anglii, Danii, NRF, Włoch, Jugosławii oraz krajów demokracji ludowej. Zob. Ibid., s. 170.

¹¹⁰⁴Archiwa w Poznaniu i Szczecinie przygotowały specjalne ulotki i afisze informujące o akcji przyjmowania materiałów do zasobu. Zob. Ibid., s. 179.

¹¹⁰⁵Ibid., s. 177.

¹¹⁰⁶Ibid., s. 179.

¹¹⁰⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163, s. 6v.

¹¹⁰⁸R. A., *Tydzień archiwów*, „Archeion”, t. 40 (1964).

¹¹⁰⁹Tematy te powtarzały się w późniejszych latach przy okazji kolejnych rocznic, stąd szczegółowo zostały wymienione jedynie przy okazji tych obchodów.

¹¹¹⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169, s. 5.

przeciwnie, „nudnych papierów”. Tym samym archiwiści i wykonywana przez nich praca zaczęli pojawiać się w świadomości zwiedzających. II Tydzień Archiwów stał się również pretekstem do udziału archiwistów w posiedzeniu Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania, podczas którego przedstawili zły stan składnicy prezydium oraz zgromadzonych w niej akt, na dowód przedstawiono fotografie obrazujące stan faktyczny¹¹¹¹. W wyniku ożywionej dyskusji Prezydium podjęło ustawę (na tym samym posiedzeniu) o poprawie warunków przechowywania dokumentacji, w tym o zmianie lokalu składnicy (przed interwencją archiwistów znajdowała się ona 7 km od siedziby Prezydium i była pozbawiona odpowiedniej opieki)¹¹¹².

III Tydzień Archiwów obchodzono od 21 do 27 października 1968 r.¹¹¹³. Zgodnie z planem NDAP, archiwa miały wykorzystać wszystkie „nowoczesne środki propagandy i popularyzacji, jak wystawy, radio, film i telewizja”¹¹¹⁴. Poznańskie archiwum przygotowało z tej okazji wystawę „Odbudowanie państwowości polskiej w latach 1918–1919”, która była dostępna dla licznych zwiedzających od połowy października do końca roku¹¹¹⁵. Z kolei w gablocie przed wejściem do budynku urządzono wystawy fotokopii archiwaliów dotyczących 120 rocznicy Wiosny Ludów, 75 rocznicy SDKPiL oraz na V Zjazd Partii i 20 rocznicę PZPR („Droga do jedności”)¹¹¹⁶. Wspólnie z poznańskim oddziałem SAP zorganizowano konferencje dla aktotwórców oraz odczyty o archiwach¹¹¹⁷. Stanisław Nawrocki przygotował odpowiednie broszury: „III Tydzień Archiwów. Informacja dla szkół”¹¹¹⁸ ukazała się w nakładzie 3 500 sztuk i została rozesłana do szkół; „Informację dla zakładów pracy”¹¹¹⁹ wydrukowano w 2 500 egzemplarzach, natomiast trzecia wersja pt. „O archiwach. Informacja dla zwiedzających”¹¹²⁰ ukazała się w ilości 4 000 sztuk i była wręczana osobom odwiedzającym archiwum¹¹²¹. Przed oficjalnym rozpoczęciem odbyła

¹¹¹¹ O przebiegu wydarzeń poinformował dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu. Zob. C. Skopowski, *Sprawy archiwalne na posiedzeniach prezydiów rad narodowych w województwie poznańskim...*

¹¹¹² Ibid.

¹¹¹³ R. A. [Piotr Bańkowski], *Przebieg Trzeciego Tygodnia Archiwów Państwowych*, „Archeion”, t. 51 (1969).

¹¹¹⁴ R. A., *Plan obchodów „Trzeciego Tygodnia Polskich Archiwów Państwowych” w roku 1968*, „Archeion”, t. 49 (1968).

¹¹¹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174, s. 76.

¹¹¹⁶ Ibid.

¹¹¹⁷ J. Szajbel, *Obchody III Tygodnia Archiwów w Poznaniu*, „Archiwista” t. 5 nr 1 (1969).

¹¹¹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/708, s. 94.

¹¹¹⁹ Ibid., s. 96.

¹¹²⁰ Ibid., s. 95.

¹¹²¹ Ibid., s. 85.

się konferencja prasowa dyrektora, dzięki czemu informacje o wydarzeniu szybko znalazły się w lokalnej prasie. Oprócz zaplanowanych wystaw, odczytów i audycji radiowych, na wniosek Rady Zakładowej 27 października 1968 r. odbyło się spotkanie towarzyskie pracowników archiwum z członkami rodzin, podczas którego dyrektor wygłosił prelekcję, zwiedzono budynek oraz wykonano pamiątkową fotografię¹¹²². Wysłano również na okolicznościowych kartkach pocztowych pozdrowienia dla zaprzyjaźnionych archiwów z NRD i ZSRR¹¹²³.

IV Tydzień Archiwów miał miejsce w dniach 9–15 maja 1973 r. i odbywał się pod hasłem „Archiwa w służbie społeczeństwa”, a jego motywami przewodnimi były: 200 rocznica powołania Komisji Edukacji Narodowej, 500-lecie urodzin Mikołaja Kopernika, rok Nauki Polskiej oraz 25-lecie zjednoczenia polskiego ruchu robotniczego¹¹²⁴. Obchody w Poznaniu odbywały się głównie poprzez organizowanie wystaw. Główną ekspozycję „Komisja Edukacji Narodowej i szkolnictwo w Poznaniu do 1939 r.” prezentowano w Ratuszu, natomiast w budynku archiwum „Szkolnictwo w Wielkopolsce” (od XV w. do 1945 r.)¹¹²⁵. Oprócz tego w ciągu całego roku zaprezentowano w gablocie przed gmachem następujące tematy: „Kontrakty z nauczycielami z XVIII w.”, „Zabytki Poznania w dokumencie archiwalnym”, „Wyzwolenie Poznania w 1945 r.”, „Szkolnictwo w Wielkopolsce”, „Święto Odrodzenia – przebudowa ustroju Polski”, „Obwieszczenia hitlerowskie z września 1939 r.”, „XXV-lecie powstania PZPR – początki ruchu robotniczego w Wielkopolsce” oraz w budynku z okazji Święta Odrodzenia, „Szkolnictwo i oświata w okresie Polski Ludowej”¹¹²⁶.

V Tydzień Archiwów odbył się wyjątkowo nie w 1978 r., a w dniach 3–9 grudnia 1979 r., ponieważ dzięki temu możliwe było połączenie go z I Międzynarodowym Tygodniem Archiwów¹¹²⁷. Podczas obchodów archiwiści wykorzystali okazję by zorganizować konferencje z udziałem archiwów oraz władz wojewódzkich, podczas których omówiono korzyści jakie daje gospodarce narodowej wykorzystanie

¹¹²²Ibid., s. 86.

¹¹²³Ibid., s. 87.

¹¹²⁴R. Piechota, *Czwarty Tydzień Archiwów*, „Archeion”, t. 60 (1974); R. Piechota, *Czwarty „Tydzień Archiwów” (9–15 maja 1973 roku)*, „Archeion”, t. 61 (1974).

¹¹²⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 80.

¹¹²⁶Ibid.

¹¹²⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/712, s. 107, 111.

archiwaliów¹¹²⁸. Myślą przewodnią Tygodnia było hasło „archiwa dla społeczeństwa, społeczeństwo dla archiwów”¹¹²⁹. Jak już wspomniano, archiwa wzięły też udział w I Międzynarodowym Tygodniu Archiwów, co korzystnie wpłynęło na integrację z międzynarodowym środowiskiem. W Poznaniu zorganizowano sesję naukową „Funkcja społeczno-polityczna, naukowa i gospodarcza archiwum”, podczas której referaty wygłosili Stanisław Kłys „Funkcja społeczno-polityczna WAP w Poznaniu”, Irena Radtke „Działalność naukowa WAP w Poznaniu” oraz Stanisław Nawrocki „Znaczenie archiwalnej dokumentacji technicznej dla potrzeb gospodarki narodowej”¹¹³⁰. W pomieszczeniach Towarzystwa Miłośników Historii Miasta Poznania przygotowano wystawę „Poznań w dokumentacji technicznej”, którą od 15 listopada do 10 grudnia zwiedziło 450 osób¹¹³¹.

VI Tydzień Archiwów obchodzono w dniach 15–19 października 1984 r. pod hasłem „Archiwa w służbie nauki i społeczeństwa”, co zbiegło się w czasie z ogłoszonym przez Międzynarodową Radę Archiwalną II Międzynarodowym Tygodniem Archiwów, pod hasłem „Wyzwanie rzucone archiwom”¹¹³². Podczas uroczystego zebrania w AGAD wręczono archiwistom odznaczenia państwowe jako wyraz uznania dla ich osiągnięć. Spośród pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu Złoty Krzyż Zasługi otrzymała Aleksandra Czarnecka, natomiast Medal 40-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Stanisław Kłys¹¹³³. NDAP ogłosiła wówczas konkurs na najlepszą pracę magisterską z zakresu archiwistyki – spośród 12 nadesłanych prac drugą lokatę zdobył magistrant Ireny Radtke Piotr Rybczyński z UAM, autor pracy „Wartość źródłowa akt gromadzkich rad narodowych na przykładzie powiatu Nowy Tomyśl”¹¹³⁴. Połączenie tych trzech okazji – VI Tygodnia Archiwów, II Międzynarodowego Tygodnia Archiwów oraz 40-lecia Polski Ludowej przyczyniło się do zorganizowania wielu wystaw i imprez towarzyszących na terenie całego kraju¹¹³⁵. Wykorzystano te okazje również do spotkań z władzami

¹¹²⁸J. Pabisz, *Działalność zespołu do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami nauki i gospodarki narodowej w latach 1977–1981...*, s. 354.

¹¹²⁹V Tydzień Archiwów Polskich (1979), „Archeion”, t. 70 (1980).

¹¹³⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 79–80.

¹¹³¹Ibid., s. 90.

¹¹³²H. Barczak, *Czterdziestolecie Polski Ludowej; VI Tydzień Archiwów Polskich; II Międzynarodowy Tydzień Archiwów*, „Archeion”, t. 82 (1987), s. 231; I. Rdzanek, *Uroczyste zebranie w Warszawie z okazji VI Tygodnia Archiwów Polskich oraz II Międzynarodowego Tygodnia Archiwów*, „Archeion”, t. 81 (1986).

¹¹³³I. Rdzanek, *Uroczyste zebranie w Warszawie z okazji VI Tygodnia Archiwów Polskich oraz II Międzynarodowego Tygodnia Archiwów...*

¹¹³⁴M. Lewandowska, *O pracach magisterskich nadesłanych na konkurs*, „Archeion”, t. 81 (1986).

¹¹³⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/712, s. 154–174.

państwowymi i uzyskania obietnic otrzymania pomocy, co udało się osiągnąć archiwom w Szczecinie, Katowicach i Poznaniu¹¹³⁶. Oprócz obecności w mediach, dobrze odbierane przez władze archiwalne i polityczne były spotkania z potencjalnymi użytkownikami. W tym zakresie doceniono zwłaszcza placówki w Katowicach i Poznaniu oraz w mniejszym stopniu w Łodzi, Toruniu, Wrocławiu i Zielonej Górze¹¹³⁷. Poznański oddział Telewizji Polskiej przygotował specjalnie audycję, która miała przybliżyć społeczeństwu archiwum i jego zasób¹¹³⁸. Materiał o podobnej tematyce wyemitowano również w lokalnym radiu¹¹³⁹. Ponadto w ramach obchodów VI Tygodnia Archiwów Państwowych Stanisław Nawrocki wygłosił 2 odczyty – o zasobie archiwów poznańskich oraz o Archiwum Państwowym w Poznaniu jako banku informacji¹¹⁴⁰.

W dniach 2–7 października 1989 r. odbył się VII Tydzień Archiwów. Z tej okazji Naczelny Dyrektor ogłosił konkurs na prace magisterskie poświęcone problemom archiwistyki – drugie miejsce zajęła praca zatrudnionego w APP Przemysława Wojciechowskiego („Polskie ustawodawstwo archiwalne w latach 1918–1983”), napisana pod kierunkiem Ireny Radtke¹¹⁴¹. Poszczególne archiwa przygotowując się do wydarzenia zorganizowały wystawy oraz zadbały o pojawienie się stosownych informacji w mediach. Najwięcej wystaw zorganizowano w AP w Katowicach (15), AP w Szczecinie (14), AP w Poznaniu (13) oraz AP miasta stołecznego Warszawy (12), z uznaniem spotkał się również sposób informowania o wydarzeniach w Poznaniu i Krakowie w lokalnych telewizjach¹¹⁴². W poznańskim oddziale Telewizji Polskiej wyemitowano audycję o zasobie i udostępnianiu akt w APP, a samo archiwum zorganizowało wystawę o konserwacji materiałów archiwalnych¹¹⁴³. W Poznaniu odbyła się sesja popularnonaukowa, podczas której referaty wygłosili Tadeusz Grabarz („Opieka nad aktami w zakładach pracy”) oraz Przemysław Wojciechowski („Profilaktyka i konserwowanie akt w Archiwach Państwowych”)¹¹⁴⁴. Na zebraniu poznańskiego oddziału SAP Krzysztof Strykowski wygłosił

¹¹³⁶H. Barczak, *Czterdziestolecie Polski Ludowej; VI Tydzień Archiwów Polskich; II Międzynarodowy Tydzień Archiwów...*, s. 232.

¹¹³⁷Ibid.

¹¹³⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 85.

¹¹³⁹Ibid., s. 90.

¹¹⁴⁰Ibid.

¹¹⁴¹M. Tarakanowska, *Prace magisterskie nadesłane na konkurs*, „Archeion”, t. 92 (1993).

¹¹⁴²H. Barczak, *VII Tydzień Archiwów Polskich*, „Archeion”, t. 92 (1993).

¹¹⁴³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 128.

¹¹⁴⁴Ibid., s. 127–128.

referat „Międzynarodowy Techniczny Staż Archiwalny w Paryżu”, a Stanisław Nawrocki podczas spotkania Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania wygłosił odczyt „Działalność Archiwum Państwowego na rzecz Miasta Poznania”¹¹⁴⁵.

Obchody I, II, III i IV Tygodnia Archiwów skupiały się na współpracy z oświatą, natomiast V, VI i VII koncentrowały się na aktywności archiwów na przedpolu archiwalnym¹¹⁴⁶. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w zmianach, które dotyczyły całej sieci archiwalnej i wynikały z przesunięcia punktu ciężkości na kształtowanie narastającego zasobu. Nie podlega wątpliwości fakt, że działania te, niezależnie od tego, czy kierowano je do uczniów i nauczycieli, czy pracowników archiwów zakładowych służyły popularyzacji zasobu.

W omawianym okresie wydarzeniem, podczas którego archiwum najbardziej było obecne w mediach, bez wątpienia było jego stulecie hucznie obchodzone w 1969 r. Placówka była wówczas obecna w prasie, radiu, telewizji, a dzięki licznym wystawom i pokazom wzbudzała duże zainteresowanie wśród poznaniaków¹¹⁴⁷. Drukiem ukazał się przewodnik po zasobie, co było wynikiem wyłożonej pracy archiwistów przygotowujących publikację¹¹⁴⁸. W skład Komitetu Obchodów 100-lecia Archiwum Państwowego weszli przedstawiciele najważniejszych instytucji kulturalno-oświatowych w regionie, a na ich czele stanął rektor UAM Czesław Łuczak, sekretarzem powołano Czesława Skopowskiego, a całe przedsięwzięcie odbywało się pod protektoratem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego prof. dra Henryka Jabłońskiego¹¹⁴⁹. Program wydarzenia odbywającego się

¹¹⁴⁵ Ibid.

¹¹⁴⁶ H. Mazur, *Udział Archiwum Państwowego w Poznaniu w „Tygodniach Archiwów” (1958–1989)* [w:] Z. Jaśkowska-Józefiak, K. Strykowski (red.), *Od praktyki kancelaryjnej do teorii archiwalnej. Księga jubileuszowa Profesor Ireny Mamczak-Gadkowskiej*, Poznań 2023.

¹¹⁴⁷ APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/175, s. 100–101.

¹¹⁴⁸ C. Skopowski (red.), *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym*.

¹¹⁴⁹ Do udziału w pracach Komitetu zaproszono przedstawicieli Wydziału Propagandy i Kultury KW PZPR, Wydziału Kultury Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania, Muzeum Archeologicznego, Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, Prezydium Rady Narodowej miasta Poznania, Biblioteki Głównej UAM, Polskiego Radia, Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Muzeum Narodowego, Instytutu Zachodniego, Referatu Historii Partii KW PZPR, Telewizji Polskiej, Muzeum Historii Ruchu Robotniczego, Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Wielkopolskiej Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK, Biblioteki im. Edwarda Raczyńskiego, Kuratora Okręgu Szkolnego, Zarządu Oddziału SAP, Wojewódzkiego Zarządu Kin, Zarządu Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, Biblioteki Kórnickiej PAN, Robotniczej Spółdzielni

w dniach od 28 do 30 października 1969 r. przewidywał sesję naukową z wystąpieniami Czesława Skopowskiego, Ireny Radtke, Czesławy Hruszki oraz Stanisława Nawrockiego, konferencję dyrektorów archiwów centralnych i wojewódzkich, inaugurację wystaw oraz pokaz filmu „Archiwa polskie”¹¹⁵⁰. Specjalnie z okazji Jubileuszu przygotowano serię znaczków¹¹⁵¹ oraz stempel pocztowy¹¹⁵², a w Muzeum Rzemiosła Artystycznego na Górze Przemysła odbyła się wystawa filatelistyczna poświęcona dziejom Polski¹¹⁵³. W Bibliotece Głównej UAM od 28 października do 28 listopada 1969 r. trwała wystawa książek pochodzących z zasobu APP, a dla zwiedzających przygotowano pamiątkowe zakładki i katalog publikacji¹¹⁵⁴. Druga wystawa „Wielkopolska w dokumencie archiwalnym” miała miejsce w Bibliotece im. Edwarda Raczyńskiego¹¹⁵⁵. Po spotkaniu władz, pracowników nauki, przedstawicieli zakładów pracy oraz archiwistów w Ratuszu otwarto wystawę dokumentów i ksiąg pergaminowych¹¹⁵⁶. Podczas uroczystości wręczono współpracującym z archiwum instytucjom pamiątkowe medale oraz nagrodzono archiwistów¹¹⁵⁷. Wydarzenia te były spopularyzowane w prasie, radiu i telewizji¹¹⁵⁸.

Archiwum, jak przystało na Jubilata, otrzymało życzenia z okazji setnych urodzin. Z całego kraju¹¹⁵⁹ oraz z zagranicy¹¹⁶⁰, osoby prywatne oraz instytucje przesyłały zarówno

Wydawniczej „Prasa”, Wydawnictwa Poznańskiego, Wojewódzkiej Komisji Związków Zawodowych, Zarządu Okręgowego Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki, Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/709, s. 58–60.

¹¹⁵⁰Ibid., s. 172.

¹¹⁵¹Ibid., s. 123.

¹¹⁵²Stempel, z gmachem archiwalnym w części rysunkowej, był w użyciu 18 października 1969 r. oraz od 28 października do 5 listopada 1969 r. Archiwum wystąpiło do Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telekomunikacji z prośbą o zdeponowanie na wieczyste przechowywanie w zasobie archiwum jednego tłoku datownika okolicznościowego. Ibid., s. 389.

¹¹⁵³Ibid., s. 125, 368.

¹¹⁵⁴Ibid., s. 170–171.

¹¹⁵⁵Program wystawy Zob. Ibid., s. 169.

¹¹⁵⁶Ibid., s. 173.

¹¹⁵⁷Ibid., s. 363–369.

¹¹⁵⁸Notatki ukazały się w: „Głosie Wielkopolskim” z 26/27, 28 października 1969 r., „Gazecie Poznańskiej” z 29 października 1969 r., „Dzienniku Ludowym” z 28 października 1969 r., „Expressie Poznańskim” z 6 listopada 1969 r. Zob. Ibid., s. 518–521; Relacja ukazała się również w biuletynie SAP. S. Nawrocki, *Jubileusz stulecia Archiwum Państwowego Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego*, „Archiwista” nr 20 (1970).

¹¹⁵⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/709, s. 196, 200, 202, 207, 213, 220, 222, 226, 228, 234, 252, 348, 356.

¹¹⁶⁰Archiwum rozesłało odpowiednio wcześniej zawiadomienie o planowanych obchodach Jubileuszu, część z archiwów razem z życzeniami przystało prośbę o przewodnik po zasobie. Życzenia przesłali archiwiści m.in. z RFN, NRD, ZSRR, Włoch, Irlandii, Jugosławii, Monako, Austrii, Francji oraz z rocznym opóźnieniem z archiwum w Hawanie na Kubie. Zob. Ibid., s. 391, 400, 402, 404, 409, 411, 413, 418, 420, 422–423, 426–428, 430–431, 445, 462–463, 481.

kartki pocztowe, jak również telegramy i listy. Życzenia przesyłali także byli pracownicy archiwum: Kazimierz Ślaski¹¹⁶¹ i Tadeusz Mencil¹¹⁶², którzy z różnych względów nie mogli zjawić się na obchodach osobiście. Podczas jubileuszu nie zapomniano o zmarłych archiwistach, którzy przez lata współtworzyli archiwum. 27 października 1969 r. delegacja złożyła kwiaty na grobach Józefa Lekszyckiego, Józefa Paczkowskiego, Kazimierza Kaczmarczyka, Adama Kaletki i Leona Siuchnińskiego¹¹⁶³. Wydano również publikację z życiorysami archiwistów, którzy pracowali w poznańskiej placówce¹¹⁶⁴.

¹¹⁶¹Ibid., s. 198.

¹¹⁶²Ibid., s. 211.

¹¹⁶³Ibid., s. 369.

¹¹⁶⁴Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego (red.), *Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku...*

Rozdział VI. Kierunki badań archiwalnych i historycznych pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz współpraca naukowa

1. Kierunki badań archiwalnych i historycznych pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu

Nie jest łatwym zadaniem rozgraniczenie działalności naukowej – służbowej oraz prywatnej. Z jednej strony archiwiści pisali artykuły w ramach zaplanowanych zadań służbowych, z drugiej przygotowywali teksty z zakresu archiwistyki lub historii jako osoby prywatne¹¹⁶⁵. Warto zaznaczyć, że działalność, która odbywała się w tzw. godzinach pozasłużbowych była wykazywana w sprawozdaniach i się nią chwalono. Podczas lektury sprawozdań trudno nie odnieść wrażenia, że osoby je sporządzające również miały wątpliwości względem rozgraniczenia działalności naukowej, ponieważ informacje o prywatnej działalności nie zawsze były uwzględniane. Nie można też wykluczyć, że ilość zamieszczanych informacji wynikała z opieszałości bądź nadgorliwości w kwestii sprawozdawczości poszczególnych pracowników.

W przypadku stopni naukowych w sprawozdaniu za rok 1960 podano wprost, że pracownicy¹¹⁶⁶ przygotowywali prace doktorskie poza godzinami służbowymi. Warto jednak mieć na uwadze, że jako archiwiści mieli nieograniczony dostęp do zasobu, co bez wątpienia ułatwiało im prowadzenie badań. Prace własne nie wchodziły w zakres planu naukowo-badawczego archiwum, były jednak uwzględniane w sprawozdaniach i świadczą o szerokich zainteresowaniach poznańskich archiwistów.

Bezpośrednio po wojnie pracownicy nie byli w stanie prowadzić działalności naukowej opartej na materiałach archiwalnych – wyjątkiem był kustosz Adam Kaletka prowadzący badania nad problematyką „Nazw miejscowych związanych z handlem i faktoriarni prehistorycznymi na ziemiach polskich”. W kolejnych latach archiwiści prowadzący

¹¹⁶⁵Zob. m.in. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154, s. 85–87.

¹¹⁶⁶W podanym roku byli to: Krystyna Gołaska, Stanisław Nawrocki, Kazimiera Chojnacka, Irena Radtke, Marian Mika. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 9.

badania naukowe opierali się głównie na źródłach publikowanych oraz materiałach zgromadzonych w innych placówkach. Warto jednak mieć na uwadze, że początkowo archiwiści poznańscy sporo czasu przeznaczali na podróże służbowe po okolicznych majątkach w celu zbadania rodzaju, stanu oraz zabezpieczenia znajdujących się tam dokumentów i ksiąg ocalałych z wojennej zawieruchy.

Działalność naukowo-badawcza pracowników państwowej służby archiwalnej była prowadzona w ramach centralnych planów, a co za tym idzie drobiazgowo przygotowywana, a następnie rozliczana. Naukowcy prowadzili badania indywidualnie lub w ramach zespołów problemowych, które zmieniały się na przestrzeni czasu, jednak oscylowały wokół kilku głównych tematów: teorii i metodyki archiwalnej, informacji archiwalnej, archiwoznawstwa, edycji źródeł, zasady pertynencji terytorialnej, a w późniejszym okresie komputeryzacji. Pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu z powodzeniem kierowali pracami ogólnopolskich zespołów naukowo-badawczych.

Niezbędnym warunkiem do prowadzenia samych badań naukowych było zrozumienie, że jako dyscyplina naukowa archiwistyka jest nauką stosowaną, co pozwoliło określić funkcje i zadania archiwów państwowych. Problemy te były omawiane podczas Konferencji Krajowych Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych, które zorganizowano w Katowicach i Poznaniu. Po I Konferencji z 28 kwietnia 1977 r., która odbyła się w stolicy Wielkopolski, a w swoim założeniu była programowa, ogłoszono drukiem publikację, która podsumowywała dorobek naukowy oraz określała kierunki badawcze archiwistyki¹¹⁶⁷. II Konferencja miała miejsce 17 kwietnia 1978 r. w Katowicach i dotyczyła aktywizacji archiwów w zakresie gospodarki narodowej, miała charakter specjalistyczny¹¹⁶⁸. Zdaniem archiwistów oraz zaproszonych gości wywodzących się zarówno z władz partyjnych i resortowych, jak również instytucji gospodarczych i uczelni wyższych, do realizacji tego celu niezbędna była ścisła współpraca między zainteresowanymi stronami. Zdecydowano, że archiwa państwowe w swojej działalności będą koncentrowały się na potrzebach użytkowników tworząc jak najbardziej przydatne

¹¹⁶⁷ T. Walichnowski (red.), *Działalność naukowa archiwów polskich: I Konferencja Krajowa pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych, Poznań, 28 IV 1977 r.*, Warszawa-Łódź 1978.

¹¹⁶⁸ T. Walichnowski (red.), *Archiwa w służbie gospodarki narodowej: II Krajowa Konferencja Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych Katowice, 17 IV 1978 r.*, Warszawa, Łódź 1979.

pomoce naukowe dla archiwaliów, których użytkownicy będą potrzebować w pierwszej kolejności.

Zainteresowania naukowe pracowników APP dotyczyły zarówno kwestii związanych z szeroko rozumianymi archiwistyką, jak i historią. Skupiając się na problemach archiwistyki poświęcali konkretnym zagadnieniom liczne artykuły oraz publikacje książkowe. W aspekcie zagadnień ogólnych Stanisław Nawrocki zwrócił szczególną uwagę na formułowanie tytułów obcojęzycznych zespołów oraz metody badawcze i metodologię w archiwistyce¹¹⁶⁹, natomiast Irena Radtke omawiała pojęcie zespołu w praktyce, jego problematykę oraz sygnaturę archiwalną¹¹⁷⁰.

Koncentrowanie się na konkretnych zagadnieniach wynikało z trudności, z którymi archiwiści spotykali się podczas pracy. Swoimi refleksjami dzielili się następnie na piśmie z szerszym gronem. Stanisław Nawrocki zwrócił szczególną uwagę na problem porządkowania akt szczebla wojewódzkiego z II poł. lat 40. XX w.¹¹⁷¹, Irena Radtke prowadziła badania nad opracowywaniem akt popruskich, zagadnieniem zespołów złożonych i sukcesji akt w aktach administracji państwowej w XIX i XX w.¹¹⁷², Krystyna Górską-Gołaską przygotowała artykuły dotyczące materiałów kartograficznych i dokumentacji technicznej¹¹⁷³, a Kazimiera Chojnacka opracowała katalog materiałów sfragistycznych¹¹⁷⁴.

Niezwykle ważnym problemem szeroko omawianym w tym okresie przez archiwistów było zagadnienie państwowego zasobu archiwalnego. Temat był podejmowany przez

¹¹⁶⁹S. Nawrocki, *Zagadnienie formułowania tytułów obcojęzycznych zespołów akt...*; S. Nawrocki, *Zagadnienie metod badawczych i metodologii w archiwistyce*, „Archeion”, t. 69 (1979).

¹¹⁷⁰I. Radtke, *Problematyka zespołów otwartych na przykładzie akt Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu: uwagi dyskusyjne na marginesie referatu H. Chrościckiej*, „Archeion”, t. 41 (1964); I. Radtke, *Pojęcie zespołu w praktyce archiwalnej: granice współczesnych zespołów akt...*; I. Radtke, *Sygnatura archiwalna*, „Archeion”, t. 79 (1985).

¹¹⁷¹S. Nawrocki, *Porządkowanie akt ze szczebla wojewódzkiego z okresu 1945–1950...*

¹¹⁷²I. Radtke, *Zagadnienie zespołów złożonych i sukcesji akt w aktach administracji państwowej XIX i XX w.*, „Archeion”, t. 33 (1960); I. Radtke, *Metody opracowywania akt popruskich*, „Archeion”, t. 58 (1973).

¹¹⁷³K. Górską-Gołaską, *Konferencja archiwalna poświęcona zagadnieniom kartografii i dokumentacji technicznej*, „Archeion”, t. 26 (1956); K. Górską-Gołaską, *Nowelizacja instrukcji kartograficznej*, „Archeion”, t. 27 (1957).

¹¹⁷⁴K. Chojnacka, *Archiwalia wielkopolskich miast szlacheckich: okres staropolski*, „Archeion”, t. 54 (1970); K. Chojnacka, *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, „Archeion”, t. 73 (1982); K. Chojnacka, *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, Warszawa 1982.

Irenę Radtke¹¹⁷⁵, Stanisława Nawrockiego¹¹⁷⁶ oraz dyrektora Czesława Skopowskiego. Wiele uwagi poświęcono również zagadnieniom pomocy archiwalnych powstających w archiwach, jak na przykład kartotekom archiwalnym oraz sposobom sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych¹¹⁷⁷. W kwestii konserwacji materiałów archiwalnych oraz sposobu postępowania z nimi głos zabierali pracownicy pracowni konserwacji¹¹⁷⁸.

Ważnym aspektem działalności pracowników Archiwum Państwowego w Poznaniu było publikowanie treści, w których informowali potencjalnych użytkowników o zasobie. Pokazywali potencjał ukryty w aktach przechowywanych na archiwalnych półkach, oceniali również krytycznie ich wartość i przydatność w badaniach naukowych oraz przygotowywali wydawnictwa. Na przestrzeni lat opublikowano m.in. przewodnik po zasobie, liczne inwentarze, katalogi oraz wybory źródeł¹¹⁷⁹.

¹¹⁷⁵I. Radtke, *Jednolite rzeczowe wykazy akt...*; I. Radtke, *Narastanie zespołów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych...*; I. Radtke, *Kształtowanie się zespołów akt w archiwach zakładowych*, „Archeion”, t. 72 (1981).

¹¹⁷⁶S. Nawrocki, *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach...*; S. Nawrocki, *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym...*

¹¹⁷⁷S. Nawrocki, *Kartoteka perforowana ręcznie jako pomoc archiwalna...*; I. Radtke, *Instrukcja w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych*, „Archeion”, t. 62 (1975); I. Radtke, *Kartoteka i spisy zespołów na przykładzie Archiwum Państwowego w Poznaniu...*

¹¹⁷⁸K. Chojnacka, *Z działalności Pracowni Konserwatorskiej Archiwum Państwowego w Poznaniu (1981–1985)...*

¹¹⁷⁹Zob. m.in. J. Bielecka (red.), *Instrukcje gospodarcze dla majątków wielkopolskich w pierwszej połowie XIX wieku*, Poznań 1959; J. Bielecka, *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku: województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, Poznań 1965; K. Chojnacka, *Archiwalia Wielkopolskich miast szlacheckich (okres staropolski)*, Warszawa 1970; K. Górską-Gołaską, *Katalog planów miast i wsi wielkopolskich. Z. 1: Powiaty (według stanu z roku 1918) Poznań-Zachód, Poznań-Wschód, Grodzisk, Nowy Tomyśl, Oborniki*, Poznań 1961; K. Górską-Gołaską, *Katalog planów miast i wsi wielkopolskich. Z. 2: Plany przechowywane w archiwach państwowych w Poznaniu i Bydgoszczy z terenów powiatów (według stanu z roku 1918): Jarocin, Pleszew, Śrem, Środa, Września*, Poznań 1968; E. Halicz, I. Koberdowa, I. Radtke (red.), *Demokracja polska w powstaniu styczniowym: wybór źródeł*, Wrocław 1961; C. Hruszka, *Źródła do przemysłu i handlu Wielkopolski w latach 1919–1939 w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 39 (1963); C. Hruszka, *Księgi metrykalne i akta stanu cywilnego w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 54 (1970); C. Hruszka, *Zasób aktowy teatrów w Poznaniu i województwie: stan dotychczasowy, propozycje metod selekcji i opracowania*, „Archeion”, t. 68 (1979); J. Majewski, *Materiały do spółdzielczości kredytowej w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 38 (1962); J. Majewski, *Źródła do historii wsi w latach 1918–1939 w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 53 (1970); T. Mencil, *Inspekcja Przemysłowa w b. zaborze pruskim i jej akta w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 23 (1954); S. Nawrocki, K. Bielecki (red.), *Początki władzy ludowej w Wielkopolsce: materiały źródłowe z wielkopolskich archiwów państwowych*, Warszawa 1976; S. Nawrocki, B. Woszczyński (red.), *Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918–1919: wybór materiałów źródłowych*, Poznań 1985; F. Paprocki, *Archiwum Państwowe w Poznaniu: przegląd materiałów do dziejów Wiosny Ludów w Wielkopolsce w 1848 roku*, „Archeion”, t. 18 (1948); F. Paprocki, *Kaliska Inspekcja Fabryczna i źródła archiwalne do jej działalności*, „Archeion”, t. 21 (1952); F. Paprocki, *Echa rewolucji 1905–1907 r. w zasobie Wojewódzkiego*

Znaczące miejsce w zainteresowaniu archiwistów miały również badania regionalne, do których materiały źródłowe przechowywano w magazynach poznańskiej placówki. Do szczególnie zasłużonych regionalistów należał Stanisław Nawrocki, który zajmował się m.in. czasami okupacji i dziejami Kraju Warty¹¹⁸⁰, a także historią miast Wielkopolskich¹¹⁸¹. Problematyką regionalną zajmowali się również dyrektorzy archiwum Czesław Skopowski¹¹⁸², Stanisław Kłys¹¹⁸³ oraz inni pracownicy archiwum¹¹⁸⁴.

Niekwestionowanym autorytetem w kwestii badań nad kancelarią była Irena Radtke, która początkowo zajmowała się kancelarią miasta Poznania¹¹⁸⁵. W latach 1976–1982 kierowała pracami zespołu do spraw kancelarii pruskiej¹¹⁸⁶. Przedmiotem jej badań była dokumentacja urzędów administracji samorządowej i państwowej. O postępach prac

Archiwum Państwowego w Poznaniu, „Archeion”, t. 26 (1956); R. Piechota i in., *Miasta polskie: dokumentacja archiwalna*, Warszawa 1981; I. Radtke, *Błażej Winkler, pisarz i kronikarz miasta Poznania w XVI w. (1535–1569)*, „Archeion”, t. 37 (1962); I. Radtke, *Źródła do dziejów powstania styczniowego w Archiwum Państwowym M. Poznania i Województwa Poznańskiego*, „Archeion”, t. 40 (1964); I. Radtke, *Materiały do dziejów kultury przechowywane w archiwach państwowych na terenie Wielkopolski: (stan materiałów i ich rozmieszczenie): sesja naukowa nt. „Dokumentacja życia kulturalnego w regionie”*, Poznań 1978; I. Radtke, *Materiały dotyczące powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion”, t. 75 (1983); I. Radtke, T. Salomon, *Akta Okręgowej Komisji Historycznej Zarządu Okręgu ZBoWiD w Poznaniu: charakterystyka materiałów, metody porządkowania i wartość źródłowa*, „Archeion”, t. 74 (1982); E. Scholtz, C. Hruszka, *Materiały audiowizualne w Archiwum Państwowym w Poznaniu i w archiwach zakładowych*, „Archeion”, t. 60 (1974); C. Skopowski, *Papiery Józefa Paczkowskiego*, „Archeion”, t. 37 (1962); C. Skopowski, *Materiały do dziejów Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archeion”, t. 50 (1968); J. Wistöcki, S. Nawrocki (red.), *Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, Poznań 1961.

¹¹⁸⁰S. Nawrocki, *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego: wrzesień – październik 1939 r.*, Poznań 1966; S. Nawrocki, *Policja hitlerowska w tzw. Kraju Warty w latach 1939–1945*, Poznań 1970; S. Nawrocki, *Terror policyjny w „Kraju Warty” 1939 – 1945*, Poznań 1973.

¹¹⁸¹A. Choniawko, S. Nawrocki (red.), *Dzieje Swarzędza: monografia*, Poznań; Swarzędz 1988; W. Golus, S. Nawrocki, *Ostrzeszów: przeszłość i teraźniejszość*, Poznań 1969; J. Kurzawa, S. Nawrocki, *Dzieje Kępna*, Warszawa; Poznań 1978; E. Lamek, S. Nawrocki, *Dzieje Kobyłej Góry*, Kobyła Góra 1989; S. Nawrocki, *Powiat ostrzeszowski dawniej i dziś*, Poznań 1967; S. Nawrocki, *Adolf Warschauer: 1855–1930*, Poznań 1989; S. Nawrocki, *Rzemiosło średzkie. Cz. 2: W okresie od roku 1793 do roku 1918*, Środa Wlkp. 1989.

¹¹⁸²C. Skopowski, *Towarzystwo „Warta” w Poznaniu w latach 1894–1939*, Poznań 1961.

¹¹⁸³S. Kłys (red.), *Wojewódzkie organy administracji państwowej w Poznaniu 1945–1985: struktury organizacyjne i zakres kompetencji: opracowanie zbiorowe*, Poznań 1986.

¹¹⁸⁴K. Górską-Gołaską, *Pomiary gruntowe w Wielkopolsce: 1793–1861*, Wrocław; Warszawa 1965; K. Górską-Gołaską, *Dobra Nałęczów w Wielkopolsce w średniowieczu*, Poznań 1984; T. Jurek i in. (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. Cz. 1*, Wrocław 1982; J. Topolski, J. Bielecka (red.), *Dzieje Gniezna*, Warszawa 1965; J. Wiśniewski i in. (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. T. 8, Cz. 1, Z. 1: Wielkopolska – woj. wielkopolskie. Adamowice-Hyże. A–B*, Wrocław 1982; J. Wiśniewski i in. (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. T. 8 Wielkopolska – woj. wielkopolskie. Cz. 1, Z. 2: Ca–Dębowa Łęka*, Wrocław 1983.

¹¹⁸⁵I. Radtke, *Kancelaria miasta Poznania do roku 1570*, Warszawa; Łódź 1967.

¹¹⁸⁶E. Rogal, *Irena Radtke (1923–2014)...*, s. 313.

informowała na łamach *Archeionu*¹¹⁸⁷. Wiele miejsca poświęciła ona również planom registratur urzędów pruskich z XIX–XX w. i spisom akt przechowywanych w registraturach oraz popruskim pomocom archiwalnym w archiwach w Bydgoszczy, Poznaniu, Pszczynie, Szczecinie i Wrocławiu¹¹⁸⁸. Badała ona także sposoby prowadzenia registratur przez pruskie instytucje, przedsiębiorstwa i innych twórców zespołów akt w systemie kancelaryjnym dziennikowym, zapoczątkowała też badania nad ustaleniem ogólnych zasad prowadzenia kancelarii i registratur w systemie kancelaryjnym bezdziennikowym¹¹⁸⁹. Następnie działała w ramach zespołu naukowo-badawczego do spraw kancelarii polskiej i rosyjskiej XIX w. Jednym z opracowywanych zagadnień były akta dotyczące powstania listopadowego zgromadzone w poszczególnych archiwach państwowych. Wynikiem tych prac były m.in. artykuły ogłoszone drukiem w *Archeionie*¹¹⁹⁰.

Janina Bielecka przez lata kierowała pracami zespołu problemowego „Działalność kancelarii okresu księgi wpisów”, w którym działała również Kazimiera Chojnacka¹¹⁹¹. Prace w tym zakresie były prowadzone w ramach 5 sekcji: kancelarii królewskiej, instytucji wyznaniowych, akt miast ziem zachodnich, księstw i stanów pruskich oraz Śląskich, pomocy wyższego rządu. Dyrektor Czesław Skopowski stał na czele zespołu „Normy polskie w służbie archiwów”, w którym działał również Jan Majewski.

Tematem szczególnie bliskim Stanisławowi Nawrockiemu była informatyka w archiwach, co wiązało się bezpośrednio z działalnością zespołu badawczego, któremu

¹¹⁸⁷ Zob. m.in. I. Radtke, *Przemiany administracyjno-ustrojowe b. Rejencji w Pile i powikłania zespołowe jej spuścizny*, „Archeion”, t. 46 (1967); I. Radtke, *Zespół do spraw kancelarii pruskiej*, „Archeion”, t. 74 (1982); I. Radtke, *Akta spraw w systemie kancelarii pruskiej*, „Archeion”, t. 78 (1984).

¹¹⁸⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 141–143.

¹¹⁸⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 95–97.

¹¹⁹⁰ G. Bartnik, *Materiały w AGAD dotyczące powstania listopadowego w zespołach akt Komisja Województwa Mazowieckiego i Komisja Województwa Kaliskiego oraz papierach gen. F. Rohlanda*, „Archeion”, t. 75 (1983); S. Ciara, *Materiały do dziejów powstania listopadowego w zbiorze dokumentów papierowych AGAD*, „Archeion”, t. 75 (1983); H. Kisiel, *Źródła do dziejów powstania listopadowego w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Radomiu*, „Archeion”, t. 75 (1983); J. Lesiński, *Materiały dotyczące powstania listopadowego w archiwaliach podworskich AGAD*, „Archeion”, t. 75 (1983); I. Radtke, *Materiały dotyczące powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu...*; F. Ramotowska, *Akta władz centralnych powstania 1830–1831 przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, „Archeion”, t. 75 (1983); J. Szczepański, *Źródła do dziejów powstania listopadowego w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Archeion”, t. 75 (1983); J. Wasiak, *Materiały do dziejów powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi*, „Archeion”, t. 75 (1983).

¹¹⁹¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 141–143.

przez lata przewodniczył¹¹⁹². W swoich artykułach i książkach poruszał kwestie związane z doświadczeniami archiwów zagranicznych w tej materii oraz możliwości jakie niosła ze sobą informatyka w świecie archiwalnej informacji naukowej¹¹⁹³. Jego niezawodnym źródłem wiedzy były liczne podróże służbowe, podczas których zapoznawał się zarówno z pojawiającymi się, zwłaszcza na Zachodzie, nowinkami technicznymi oraz sposobami wprowadzenia ich w życie¹¹⁹⁴. Jako jeden z pierwszych zwrócił uwagę na to, że archiwa muszą przygotować się na zmiany – zarówno w kwestii podejścia do informacji naukowej, jak również opracowania i udostępniania informacji. To on informował archiwistów o wprowadzeniu do archiwów na Zachodzie komputerów, o konieczności przystosowania się do tych zmian¹¹⁹⁵. Był wielkim orędownikiem wprowadzenia komputerów do pracy archiwalnej. Tematyka ta żywo go interesowała, co znalazło odzwierciedlenie w prowadzonych przez niego badaniach i projektach. Jako przewodniczący zespołu „Informatyka i archiwa” w latach 1970–1998 doskonale rozumiał, że przyszłością jest komputeryzacja, która na początku będzie wymagała nauczania się nowych, wręcz obcych, dla archiwistów zagadnień, jednak w dalszej perspektywie zdecydowanie ułatwi ona pracę. Problem informatyki wzbudzał w środowisku archiwistów sporo kontrowersji i wątpliwości, Stanisław Nawrocki przez liczne artykuły starał się możliwie najbardziej przybliżyć ten temat¹¹⁹⁶. Wynikiem prac zespołu było również opracowanie *Tezaurusu archiwistyki*¹¹⁹⁷.

Pod przewodnictwem Stanisława Nawrockiego funkcjonował również w latach 1977–1978 zespół do zbadania możliwości zastosowania holografii. Po nawiązaniu współpracy z Wojskową Akademią Techniczną, zapoznaniu się z tamtejszą pracownią

¹¹⁹²S. Nawrocki, *Działalność zespołu naukowo-badawczego „Informatyka i archiwa” w r. 1973*, „Archeion”, t. 62 (1975); S. Nawrocki, *Zespół „Informatyka i archiwa”*, „Archeion”, t. 83 (1987).

¹¹⁹³S. Nawrocki, *Możliwości zastosowania cybernetyki i jej pojęć w archiwistyce...*; S. Nawrocki, *Zagadnienie opracowania tezaurusu archiwistyki*, „Archeion”, t. 64 (1976); S. Nawrocki, *Zastosowanie kart dokumentacyjnych w archiwach*, „Archeion”, t. 70 (1980); S. Nawrocki, *Kształcenie użytkowników informacji w archiwach...*; S. Nawrocki, *Doświadczenia zagraniczne w zakresie stosowania komputera w archiwach*, „Archeion”, t. 74 (1982); S. Nawrocki, *Komputer w służbie archiwalnej*, Poznań 1985; C. Włodarska, S. Nawrocki, H. Barczak, *Zagadnienie informacji naukowej w archiwach państwowych...*

¹¹⁹⁴S. Nawrocki, *Nośniki informacji czytane maszynowo w archiwach krajów skandynawskich*, „Archiwista” t. 78–79 nr 3–4 (1984).

¹¹⁹⁵Zob. S. Nawrocki, *Doświadczenia zagraniczne w zakresie stosowania komputera w archiwach...*

¹¹⁹⁶APP, *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, 53/921/187, s. 85.

¹¹⁹⁷S. Nawrocki, *Tezaurus archiwistyki*, Warszawa 1984.

holograficzną i analizą możliwości wykorzystania technologii na potrzeby archiwów złożono raport końcowy Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych¹¹⁹⁸.

Wraz ze wzrostem zapotrzebowania na udostępnianie informacji o zasobie powołano w 1977 r. zespół naukowo-badawczy – APP reprezentował w nim dyrektor Stanisław Kłys¹¹⁹⁹. Jednym z celów prowadzonych prac zespołu było nawiązanie i utrzymanie współpracy przez archiwa państwowe z jednostkami gospodarki narodowej, o czym więcej napisano w podrozdziale o nowoczesnych formach udostępniania. Archiwum Państwowe w Poznaniu czynnie uczestniczyło w tym przedsięwzięciu, czego skutkiem były publikacje. Warto podkreślić, że pracownicy poznańskiej placówki już wcześniej rozumieli potrzebę udostępniania informacji naukowej¹²⁰⁰. Stanisław Nawrocki również miał swój wkład w rozwój tego zagadnienia. Szczególnie przydatne były jego zainteresowania z pogranicza informatyki i zastosowania komputerów w pracy archiwów¹²⁰¹. Ponadto regularnie uczestniczył on w konferencjach oraz przygotowywał materiały szkoleniowe na ten temat¹²⁰².

W 1977 r. powołano w APP Regionalny Zespół Badawczy, którego członkami zostali archiwiści zatrudnieni w archiwum, którego głównym celem pracy miało być m.in. przygotowanie wydawnictwa źródłowego dotyczącego odbudowy Poznania w latach 1945–1954¹²⁰³. W kolejnych latach dokonano selekcji materiałów nadających się do

¹¹⁹⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 40–44.

¹¹⁹⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 95–97.

¹²⁰⁰A. Czarnecka, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu (red.), *Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 1: Budownictwo wodne, melioracja gruntów, kanalizacja miejska, sieć wodociągowa, ochrona środowiska...*; S. Kłys i in. (red.), *Katalog materiałów technicznych...*; S. Kłys i in. (red.), *Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 3: Ulice, komunikacja miejska, zieleń miejska i urządzenia sportowo-rekreacyjne...*; S. Nawrocki, *Narady środowiskowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w roku 1974...*

¹²⁰¹S. Nawrocki, *Kartoteka perforowana ręcznie jako pomoc archiwalna...*; S. Nawrocki, *Możliwości zastosowania cybernetyki i jej pojęć w archiwistyce...*; Zob. C. Włodarska, S. Nawrocki, H. Barczak, *Zagadnienie informacji naukowej w archiwach państwowych...*

¹²⁰²S. Nawrocki, *Propaganda informacji naukowej*, Poznań 1979; S. Nawrocki, *Profil pracownika informacji*, Poznań 1980.

¹²⁰³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 40–44; Wybór źródeł ukazał się drukiem w 2023 r. w wyniku uzupełnienia kwerendy przeprowadzonej przez Stanisława Nawrockiego. S. Nawrocki, C. Barszczewska, J. Wesołowska (red.), *Odbudowa miasta Poznania: wybór źródeł. 1: 1945–1946*, Poznań, Dopiewo 2022; S. Nawrocki, C. Barszczewska, J. Wesołowska (red.), *Odbudowa miasta Poznania: wybór źródeł. 2: 1947–1955*, Poznań, Dopiewo 2022.

publikacji i rozpoczęto ich przepisywanie, jednak przez wzgląd na brak maszynistek cały proces uległ wydłużeniu¹²⁰⁴.

Pracownicy poznańskiej placówki angażowali się również w prace prowadzone w ramach sieci archiwalnej przez kolegów i koleżanki z innych miast. Danuta Kubiak i Erazm Scholtz współpracowali z Czesławem Biernatem w ramach zespołu dotyczącego kształtowania narastającego zasobu archiwalnego¹²⁰⁵. Jan Majewski działał w zespole do spraw organizacji pracy, Czesława Hruszka w zespole do spraw oceny akt wytwarzanych przez instytucje kulturalne, Danuta Kubiak w zespole zajmującym się dokumentacją audiowizualną, Erazm Scholtz w zespole do spraw dokumentacji technicznej¹²⁰⁶.

Na przełomie lat 40. i 50. XX w., w obliczu niedoboru kadry archiwalnej i nadmiernego obciążenia pracowników w archiwach, zwrócono uwagę na potrzebę zatrudnienia nowych osób. Problem był podnoszony podczas konferencji Dyrektorów Archiwów Państwowych w Otwocku w 1949 r.¹²⁰⁷. W tym samym roku, od 1 do 16 czerwca, w Centralnym Ośrodku Doskonalenia Kadr Pedagogicznych Wydział Archiwów Państwowych zorganizował pierwszy po wojnie kurs dla pracowników naukowych, podczas którego wykłady poprowadzili najwybitniejsi znawcy w swoich dziedzinach¹²⁰⁸. W szkoleniu udział wzięło 34 pracowników. Wykładowcami byli pracownicy APP: Franciszek Paprocki, Leon Siuchniński, Tadeusz Mencil oraz Wiesława Kochelówna¹²⁰⁹.

W 1950 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu zorganizowało dwa kursy archiwalne w Jarocinie¹²¹⁰, podczas których szkolono z podstawowych zagadnień niezbędnych w pracy archiwisty – za pierwszy odpowiadał dyrektor Kazimierz Kaczmarczyk, a za drugi Franciszek Paprocki¹²¹¹. W szkolenie była zaangażowana większość kadry archiwalnej. Każdy z archiwistów odpowiadał za wycinek wiedzy, w którym był specjalistą – Adam

¹²⁰⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 76–77; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 85.

¹²⁰⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 260–261.

¹²⁰⁶Zob. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182, s. 141–143; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 95–97.

¹²⁰⁷M. Bielińska, *II Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych w dniach 24–26.X.1949 r. w Otwocku...*; J. Jankowska, *Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych 11–13 maja 1949 r. w Otwocku...*

¹²⁰⁸B. Smoleńska, *Kurs archiwalny dla naukowych pracowników archiwów od dnia 1 do dnia 16.V. 1949 r.*, „Archeion”, t. 19–20 (1951).

¹²⁰⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 105v.

¹²¹⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/330.

¹²¹¹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 134v.

Kaletka prowadził ćwiczenia z paleografii niemieckiej, natomiast Leon Siuchniński z neografii niemieckiej¹²¹². Wykłady i ćwiczenia prowadzili również Kazimierz Kaczmarczyk, Franciszek Paprocki, Tadeusz Mencel, Kazimierz Ślaski.

Z myślą o młodszej kadrze prowadzono dedykowane kursy archiwalne. W lipcu i sierpniu 1952 r. odbył się on w Szczecinie, uczestniczyli w nim Danuta Kubiak, Henryk Lesiński, Irena Radtke, Grajkowska, Wilczak, natomiast w przygotowywaniu przedsięwzięcia uczestniczyli Franciszek Paprocki i Tadeusz Mencel¹²¹³. Kolejną formą kształcenia archiwistów był 6-tygodniowy kurs, którego słuchaczami byli Czesława Hruszka oraz Skrzek, natomiast wykładowcami: Czesław Skopowski, Tadeusz Mencel, Marian Mika, Janina Bielecka i Franciszek Paprocki¹²¹⁴. Pracownicy archiwum uczestniczyli w wewnętrznych kursach języka rosyjskiego¹²¹⁵, francuskiego¹²¹⁶ oraz niemieckiego¹²¹⁷, a także nauki neografii¹²¹⁸, co miało im usprawnić pracę nad zasobem. O ile bezpośrednio po wojnie ze znajomością tych języków obcych wśród kadry archiwalnej nie było większego problemu, wraz z zatrudnianiem coraz młodszych archiwistów niezbędnym było zorganizowanie dla nich szkoleń. Pod koniec omawianego okresu u progu zmian związanych z komputeryzacją, wyzwaniem dla pracowników było korzystanie z najnowszych osiągnięć techniki. W 1989 r. w Poznaniu odbywał się kurs dla archiwistów z Poznania, Szczecina, Wrocławia i Zielonej Góry z zakresu stosowania komputerów i przetwarzania danych w archiwach¹²¹⁹. Miejszem szkolenia był ośrodek przetwarzania danych Centralnego Laboratorium Przemysłu Koncentratów Spożywczych w Poznaniu, który posiadał zautomatyzowane archiwum zakładowe¹²²⁰.

Szkolenia pracowników archiwów oraz podnoszenie przez nich kompetencji leżało nie tylko w gestii dyrektorów i pracowników poszczególnych placówek, ale również Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, która w gospodarczych planach 5-letnich zwracała dużą

¹²¹² Ibid., s. 133–133v.

¹²¹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156, s. 123.

¹²¹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3.

¹²¹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158, s. 110v; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161, s. 3; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3.

¹²¹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 130.

¹²¹⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 3, 15; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 57; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 130.

¹²¹⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187, s. 86; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 100.

¹²¹⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 129.

¹²²⁰ Ibid.

uwagę na edukację archiwistów. W planie na lata 1961–1965 przewidziano 5 kursów (dotyczących opracowania i oceny najnowszych akt gospodarczych, dokumentacji technicznej, akt sądowych i administracji, konserwacji materiałów archiwalnych oraz dwa podstawowe kursy z zakresu archiwistyki i archiwoznawstwa dla młodszego personelu) i serię konferencji ogólnokrajowych (dotyczących zagadnień teoretycznych archiwistyki w dziesięciolecie Dekretu z 1951 r.; zbiorów kartograficznych i dokumentacji foto- i fonograficznej w 20-lecie Polski Ludowej) oraz regularne zebrania naukowe w poszczególnych archiwach¹²²¹. W celu podnoszenia kompetencji archiwistów planowano zorganizować kursy z paleografii i neografii niemieckiej oraz rosyjskiej, podstaw archiwistyki oraz roczne studium uaktualniające wiedzę z zakresu prawa państwowego, administracyjnego i historii prawa państwowego XIX i XX wieku, które miało się odbywać zaocznie przy współpracy z uniwersytetami w Krakowie, Poznaniu i Warszawie¹²²².

W pracy archiwisty, zwłaszcza w okresie, w którym pojawiały się nowe materiały oraz postęp techniczny wyraźnie zaczął przyspieszać, niezwykle istotne było ciągłe doskonalenie się i podnoszenie kompetencji oraz stanu wiedzy. Polem do wymiany doświadczeń i dyskusji na najważniejsze tematy były Ogólnopolskie Archiwalne Konferencje Metodyczne, które odbyły się w latach: 1948¹²²³, 1952¹²²⁴, 1955¹²²⁵, 1958¹²²⁶,

¹²²¹ *Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1961–1965*, s. 178.

¹²²² W. Lipińska, *Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1966–1970...*, s. 184.

¹²²³ P. Bańkowski, *Wrocławska konferencja archiwalna...*; W. Suchodolski, *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów...*

¹²²⁴ M. Bielińska, *Druga Metodyczna Konferencja Archiwistów Polskich*, „Archeion”, t. 22 (1954); M. Bielińska, *Pozaarchiwalne brakowanie akt w świetle obowiązujących przepisów...*; J. Jankowska, *Scalenie archiwaliów...*; W. Maciejewska, *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w aktach władz państwowych XIX–XX wieku i w archiwaliach podworskich...*; A. Rynkowska, *Archiwalia fabryczne i zagadnienie ich porządkowania*, „Archeion”, t. 22 (1954).

¹²²⁵ *Akta rad narodowych województwa poznańskiego w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej.*, „Archeion”, t. 25 (1956); J. Fijałek, *Akta i składnice akt spółdzielni produkcyjnych i państwowych gospodarstw rolnych*, „Archeion”, t. 25 (1956); I. Ilnatowicz, *Akta przemysłowe najnowsze...*; J. Jaros, *Brakowanie akt najnowszych...*; L. Łysiak, *Akta sądowe XIX–XX w.*, „Archeion”, t. 25 (1956); T. Manteuffel, *Zadania archiwistów na obecnym etapie badań historycznych...*; T. Mencil Friedberg, Marian, *Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej...*; S. Pańków, *Trzecia archiwalna konferencja metodyczna*, „Archeion”, t. 25 (1956); J. Sarnowicz, *Rysunki techniczne i ich przechowywanie w archiwum*, „Archeion”, t. 25 (1956); O. Staroń, *Problem dokumentacji technicznej w archiwach*, „Archeion”, t. 25 (1956); J. Śmiałowski, H. Szymańska, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion”, t. 30 (1959); J. Tomaszewski, *Akta instytucji kredytowych w Polsce*, „Archeion”, t. 25 (1956); D. Warecka, *Zbiory kartograficzne i ich rola w gospodarce narodowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Archeion”, t. 25 (1956).

¹²²⁶ H. Altman, *Zagadnienie selekcji akt w archiwistyce współczesnej...*; *Czwarta Archiwalna Konferencja Metodyczna*, „Archeion”, t. 29 (1958); L. Gołębiowska, *Akta o wartości trwałej w najwyższych organach*

1961¹²²⁷, 1970¹²²⁸, 1975¹²²⁹, a wygłaszane tam referaty były skarbnicą wiedzy dla pracowników państwowej służby archiwalnej. Artykuły publikowane w *Archeionie* dotyczyły najważniejszych w tamtym okresie problemów teoretycznych i metodycznych polskich archiwów państwowych.

W trosce o odpowiednio wykształconych archiwistów państwowych organizowano liczne konferencje specjalistyczne, podczas których dyskutowano nad szkoleniem archiwistów w Polsce, metodami kształcenia w poszczególnych ośrodkach uniwersyteckich, letnimi praktykami studenckimi¹²³⁰ oraz kwestiami związanymi z zatrudnianiem absolwentów. Do jednego z takich spotkań doszło 28 maja 1976 r. w Toruniu. Podczas ogólnopolskiej konferencji wygłoszono referaty dotyczące kształcenia

władzy i administracji państwowej, „Archeion”, t. 29 (1958); I. Ihnatowicz, *Akta o wartości trwałej w przedsiębiorstwach przemysłowych...*; W. Kostuś, *Akta o wartości trwałej w terenowych organach administracji państwowej*, „Archeion”, t. 29 (1958); J. Tomaszewski, Z. Landau, *Centralne gospodarcze instytucje koordynacyjne i ich akta o wartości trwałej*, „Archeion”, t. 29 (1958); A. Wielopolski, *Akta bankowe o wartości trwałej*, „Archeion”, t. 29 (1958); W. Żyśko, F. Cieślak, *Akta o wartości trwałej w administracji rolnej, państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach produkcyjnych*, „Archeion”, t. 29 (1958).

¹²²⁷K. Arłamowski, *Postulaty badawcze w zakresie archiwistyki współczesnej i organizacja badań*, „Archeion”, t. 37 (1962); P. Bańkowski, *Trzy dni Piątej Archiwalnej Konferencji Metodycznej (12–14 grudnia 1961 r.)*, „Archeion”, t. 37 (1962); P. Bańkowski, *Postulaty badawcze polskiej nauki o archiwach...*; J. Bielecka, *Uwagi o sumaryzowaniu i indeksowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich...*; C. Biernat, *Zasada przynależności zespołowej w ujęciu archiwistów holenderskich*, „Archeion”, t. 37 (1962); W. Budka, *Indeksy archiwalne...*; H. Chrościcka, *Problematyka zespołów otwartych*, „Archeion”, t. 37 (1962); F. Cieślak, *Uwagi w sprawie opracowania zespołów otwartych*, „Archeion”, t. 37 (1962); M. Friedberg, *Najważniejsze zadania badawcze archiwisty*, „Archeion”, t. 37 (1962); T. Grygier, *Niektóre problemy zespołu otwartego*, „Archeion”, t. 37 (1962); I. Ihnatowicz, *Z problematyki archiwalnej zespołów otwartych...*; A. Kamiński, *Potrzeby badawcze naszej archiwistyki*, „Archeion”, t. 37 (1962); K. Konarski, *Sporządzanie sumariuszy i indeksów w archiwach...*; H. Lesiński, *Problem naukowego rozpoznania archiwów...*; W. Maciejewska, *Skorowidze i indeksy...*; A. Ptaśnikowa, *Dwa projekty sumariusza archiwalnego...*; A. Ptaśnikowa, *O realizacji wniosków piątej archiwalnej Konferencji Metodycznej w Warszawie*, „Archeion”, t. 56 (1971); M. Sławoszewska, *Problem sumariuszy i indeksów w Archiwum Gdańskim...*; A. Stebelski, *Zespół akt i niektóre jego aspekty...*

¹²²⁸P. Bańkowski, *Szósta Ogólnopolska Archiwalna Konferencja Metodyczna: organizacja, program, przebieg*, „Archeion”, t. 56 (1971); L. Chajna, *Zagajenie obrad przez dra Leona Chajna, przewodniczącego Konferencji*, „Archeion”, t. 56 (1971).

¹²²⁹M. Tarakanowska, *VII Archiwalna Konferencja Metodyczna w Warszawie (15 XII 1975)*, „Archeion”, t. 65 (1977).

¹²³⁰Praktykanci (w większości przypadków) wykonując powierzone zadania bez wątpienia wspierali archiwa w realizacji planów. W 1978 r. APP gościło 6 studentów z UMK i 27 z UAM. W sprawozdaniu poinformowano NDAP, że taka liczba studentów stanowiła dla placówki duże obciążenie, zwłaszcza w sytuacji, kiedy planowało się indywidualne podejście do studenta. W 1980 r. zgłoszono, by studentom organizować również praktyki w archiwach zakładowych. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 63; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 95; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 98.

i doksztalcania archiwistów¹²³¹. Warto zaznaczyć, że uniwersytety zaoferowały wówczas specjalność archiwalną w ramach studiów podyplomowych (UW) oraz przede wszystkim studiów historycznych. Nie było to złym rozwiązaniem, jednak już w latach 70. zaczęły pojawiać się głosy, że najlepszym wyjściem byłoby utworzenie odrębnego kierunku archiwistyki na jednym z uniwersytetów (wskazywano na uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), z utrzymaniem specjalizacji w pozostałych uczelniach¹²³².

Warto również zauważyć, że studentów traktowano jako potencjalnych pracowników archiwów z zasobem historycznym, przez co program studiów był dostosowany do jak najlepszego przygotowania do pracy z materiałami wymagającymi znajomości łaciny, języka niemieckiego oraz języka rosyjskiego. Nieodzownym elementem studiów były praktyki¹²³³, które studenci realizowali najczęściej w czasie wakacji w placówkach sieci archiwalnej oraz objazdy naukowe, podczas których mogli zapoznać się z zasobami archiwów na terenie całego kraju. Zakładano, że pracownicy archiwów zakładowych, którzy pracowali z dokumentacją współczesną byli doskonale przygotowani do pracy po zakończeniu Korespondencyjnego Kursu Archiwalnego I i II stopnia.

Na marginesie rozważań o kształceniu przyszłych pracowników archiwów należy zwrócić uwagę na literaturę przedmiotu. Archiwistyka polska od okresu międzywojennego dysponowała dwoma wydawnictwami podręcznikowymi, z których czytelnicy mogli czerpać wiedzę w zakresie teorii i metodyki archiwalnej. Autorem pierwszego był Kazimierz Konarski¹²³⁴, natomiast drugiego Ryszard Przelaskowski¹²³⁵. Kolejnym źródłem wiedzy stał się *Archeion*, zwłaszcza numer 19/20 z 1951 r., który przez lata stanowił kompendium wiedzy dla osób chcących rozpocząć karierę w archiwach państwowych lub studia archiwistyczne. Oprócz czasopisma archiwalnego tworzonego przede wszystkim dla

¹²³¹M. Tarakanowska, *Konferencja w Toruniu w sprawie kształcenia i doksztalcania archiwistów*, „Archeion”, t. 65 (1977).

¹²³²Ibid., s. 323.

¹²³³K. Rostocka, *Przebieg praktyk wakacyjnych w archiwach państwowych w r. 1962*, „Archeion”, t. 39 (1963); K. Rostocka, *Przebieg praktyk wakacyjnych, organizowanych we wrześniu 1965 r. przez archiwa państwowe dla studentów Wydziału Humanistycznego specjalizacji archiwalnej na Uniwersytecie Toruńskim*, „Archeion”, t. 44 (1966).

¹²³⁴K. Konarski, *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania*, 1929.

¹²³⁵R. Przelaskowski, *Program prac wewnętrznych w archiwach nowożytnych*, Warszawa 1935.

praktyków powstawały także inne publikacje archiwalne¹²³⁶ oraz syntetyczne opracowania¹²³⁷, przydatne zwłaszcza studentom.

Zagadnienie kształcenia studentów archiwistyki było szeroko dyskutowane w środowisku archiwistów, zarówno w formie konferencji¹²³⁸, jak i wydawnictw pokonferencyjnych¹²³⁹. Osoby łączące pracę w archiwach i na uniwersytetach miały realny wpływ na to, w jaki sposób będą kształceni adepci archiwistyki. Co więcej, szukając najlepszych rozwiązań obserwowano, w jaki sposób kształcą się archiwiści na Zachodzie oraz w ZSRR, czytano tamtejsze czasopisma specjalistyczne i rozważano na ile można konkretne rozwiązania zastosować w realiach Polski Ludowej. Archiwiści śledzili sytuację na bieżąco i w kolejnych artykułach informowali o sposobach kształcenia archiwistów w innych krajach¹²⁴⁰. Nie bez znaczenia dla atmosfery w Polsce było też to, że archiwistyka przez długi czas była uważana za naukę pomocniczą historii, przez co odmawiano jej miana odrębnej dyscypliny naukowej, w ramach której można samodzielnie kształcić studentów. Stąd też studenci mieli do wyboru studia od 1951 r. w Warszawie (kierunek

¹²³⁶S. Pańków, *Archiwa...*; B. Ryszewski, *Archiwistyka: przewodnik metodyczny...*

¹²³⁷C. Biernat, *Problemy archiwistyki współczesnej*, Warszawa 1977; H. Robótka, A. Tomczak, B. Ryszewski, *Archiwistyka...*; S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej...*

¹²³⁸M. Gołębowski, *Narada kierowników specjalizacji archiwistycznych na uniwersytetach polskich*, „Archeion”, t. 71 (1981); M. Gołębowski, *Sesja poświęcona problemom kształcenia archiwistów (Toruń, 19 X 1984 r.)*, „Archeion”, t. 81 (1986); K. Rostocka, *Kształtowanie kadr archiwalnych na wyższych uczelniach*, „Archeion”, t. 61 (1974); M. Tarakanowska, *Konferencja w Toruniu w sprawie kształcenia i doksztalcania archiwistów...*

¹²³⁹M. Friedberg, *Przygotowanie do zawodu archiwisty*, „Archeion”, t. 44 (1966); I. Janosz-Biskupowa, *Kształcenie archiwistów na uniwersytetach polskich*, „Archeion”, t. 67 (1979); M. Lewandowska, *Uwagi o aktualnych programach specjalizacji archiwistycznych w Polsce*, „Archeion”, t. 81 (1986); M. Lewandowska, *Z problematyki kształcenia archiwistów w Polsce w latach 1945–1985*, „Archeion”, t. 82 (1987); M. Lewandowska, *Kadra archiwów państwowych w Polsce Ludowej (1945–1983)*, Warszawa ; Łódź 1988; B. Ryszewski, *Specjalność archiwalna na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, „Archiwista” nr 11 (1967); B. Ryszewski, *Tematyka prac magisterskich na specjalizacjach archiwistycznych uniwersytetów polskich...*; C. Skopowski, *Szkolenie archiwistów...*; J. Sroka, *Kształcenie i doskonalenie kwalifikacji archiwistów w świetle danych statystycznych (1976–1980)*, „Archeion”, t. 69 (1979); M. Tarakanowska Stanisławska, Stanisława, *Problemy kształcenia i doksztalcania kadr archiwalnych w świetle potrzeb państwowej służby archiwalnej...*; A. Tomczak, *Kształcenie archiwistów w Polsce i innych krajach europejskich...*; A. Tomczak, *Problemy kształcenia archiwistów w literaturze światowej lat 1976–1984...*

¹²⁴⁰M. Bandurka, J. Sroka, *Kształcenie i doskonalenie kadr archiwalnych w ZSRR*, „Archeion”, t. 73 (1982); M. Sędek, *Kształcenie archiwistów we Francji*, „Archeion”, t. 69 (1979); A. Tomczak, *Kształcenie archiwistów w Polsce i innych krajach europejskich...*; A. Tomczak, *Problemy kształcenia archiwistów w literaturze światowej lat 1976–1984...*

nie przetrwał próby czasu) i Toruniu, następnie w 1961 r. dołączył Wrocław, a w połowie lat 70. Gdańsk, Poznań, Warszawa, Lublin oraz Katowice¹²⁴¹.

W 30. rocznicę inauguracji specjalizacji archiwistycznej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika odbyła się sesja naukowa „Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach”, w której udział wzięli przedstawiciele specjalizacji archiwistycznych z całego kraju – po jej zakończeniu referaty, komunikaty oraz głosy w dyskusji zostały opublikowane¹²⁴². Dyskutowano wówczas nie tylko o najważniejszych kwestiach związanych z kształceniem i przystosowywaniem programów studiów do potrzeb przyszłych pracodawców (głównie archiwów państwowych), ale zajmowano się też przyszłością absolwentów. Zauważono, że nie znajdowali zatrudnienia w archiwach zakładowych, a archiwa państwowe nie były w stanie zatrudnić ich wszystkich. Irena Radtke postulowała, by ograniczyć liczbę studentów na rzecz większej specjalizacji przyszłych archiwistów¹²⁴³. Również konferencja organizowana w 1988 r. przez Zakład Archiwistyki UAM z udziałem Zakładu Naukowego Archiwistyki NDAP została poświęcona kształceniu archiwistów. Pierwszą część obrad poświęcono *Ad memoriam* Franciszkowi Paprockiemu, założycielowi specjalności archiwistycznej na UAM, w 10 rocznicę śmierci¹²⁴⁴. W obu tych konferencjach brali udział pracownicy naukowcy APP – prof. Stanisław Nawrocki, doc. Irena Radtke, dr Stanisław Kłys.

Rozważając zagadnienie kształcenia archiwistów nie sposób nie powiedzieć o ofercie jaką Archiwum Państwowe w Poznaniu przygotowało dla osób zajmujących się składnicami akt i archiwami zakładowymi. Mowa o rocznym Korespondencyjnym Kursie Archiwalnym Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu, który powstał w 1964 r. pod dyrekcją Czesława Skopowskiego¹²⁴⁵. Wspomniano o nim już w rozdziale III tej rozprawy, w ramach zagadnienia nadzoru nad narastającym zasobem i doksztalcenia

¹²⁴¹A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 149; J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 115–119.

¹²⁴²A. Tomczak (red.), *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwistycznej na UMK...*

¹²⁴³I. Radtke, *Metody prowadzenia zajęć na specjalizacji archiwistycznej w Poznaniu* [w:] A. Tomczak (red.), *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwistycznej na UMK*, Toruń 1982.

¹²⁴⁴D. Matelski, *Konferencja w Poznaniu poświęcona kształceniu archiwistów*, „Archeion”, t. 89 (1991).

¹²⁴⁵C. Skopowski, *Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu...*

archiwistów zakładowych. Organizowane w Poznaniu kursy wpływały na poprawę postępowania z dokumentacją i materiałami archiwalnym w zakładach pracy.

Na potrzeby kursu opracowano pomoce dla uczestników, w których omówiono najważniejsze zagadnienia – organizację pracy kancelaryjnej, dokumentację współczesną, podział akt na kategorie, archiwum zakładowe, porządkowanie i ewidencjonowanie akt oraz brakowanie i konserwację¹²⁴⁶. Na prospekt informacyjny rozesłany do archiwów zakładowych (składnic akt) odpowiedziało 724 kandydatów, wśród których byli obecni i przyszli pracownicy. Kursanci¹²⁴⁷ pochodzili z całego kraju, dlatego utworzono 24 punkty konsultacyjne (przy każdym wojewódzkim archiwum państwowym oraz przy 6 archiwach terenowych i powiatowych), w których mogli porozmawiać z archiwistą-pracownikiem naukowym wyznaczonym do kontaktu. Kurs w założeniu był dwustopniowy. I moduł obejmował teorię archiwalną, a II praktykę. Uczestnicy byli zobowiązani do wzięcia udziału w czterech jednodniowych konsultacjach, zapoznania się ze skryptem i przytaczaną w nim literaturą dotyczącą każdego tematu oraz napisania prac kontrolnych na zakończenie każdego bloku tematycznego. Wiedzę praktyczną sprawdzano w trakcie wizytacji archiwum zakładowego, w którym pracował uczestnik. Jak informował Czesław Skopowski podczas konferencji, która odbyła się 14 lutego 1965 r. w Warszawie, w I edycji kursu uczestniczyło 725 osób, a ukończyło go 517¹²⁴⁸. Poziom prac pisemnych kursantów był bardzo różny, nie sływały one również regularnie, co przełożyło się na liczbę wydanych zaświadczeń o ukończeniu kursu. Zwrócono też uwagę, że należy zwiększyć liczbę konferencji jednodniowych, na których omawiane są wspomniane prace (z czterech do sześciu). Przedyskutowano również zawartość skryptów do poszczególnych zagadnień. Po naniesieniu odpowiednich poprawek zostały wydane w formie książki, która spotkała się z pozytywnym przyjęciem ze strony archiwistów. Jerzy Jaros docenił jej walory oraz

¹²⁴⁶Publikacja, przez wzgląd na duże zainteresowanie doczekała się kilku wydań, w których dbano też o aktualizowanie treści. Zob. C. Skopowski, *Korespondencyjny kurs archiwalny: praca zbiorowa*, 1973.

¹²⁴⁷W 1964 r. były to 724 osoby, za które opłatę (600 zł) uiszczyły głównie zakłady pracy – tylko kilkanaście osób zapłaciło samodzielnie. Zob. C. Skopowski, *Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu...*

¹²⁴⁸C. Skopowski, *Konferencja w sprawie Korespondencyjnego Kursu Archiwalnego*, „Archeion”, t. 43 (1966).

zwrócił uwagę na pewne niedociągnięcia, które jednak w żadnej mierze nie dyskredytowały tej pozycji¹²⁴⁹.

Kurs cieszył się niestabnącą popularnością, dlatego odpowiadając na liczne wnioski zdecydowano się organizować od 1968 r. kurs II stopnia dla absolwentów kursu podstawowego, który odtąd nazywano kursem I stopnia¹²⁵⁰. Nowy wyższy poziom szkolenia był dedykowany osobom po szkoleniu podstawowym, które po ukończeniu kursu kwalifikacyjnego mogły samodzielnie prowadzić składnice akt i archiwa zakładowe oraz pełnić nadzór nad tymi jednostkami¹²⁵¹. Publikacją, która miała wspomagać kursantów był podręcznik *Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych*¹²⁵² pod redakcją dyrektora Stanisława Kłysa – pierwszy podręcznik dla archiwistów zakładowych po wejściu w życie ustawy archiwalnej z 1983 r. Współautorami pracy byli pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu – Irena Radtke, Kazimiera Chojnacka, Stanisław Nawrocki, Tadeusz Grabarz oraz Władysław Sołyga i Waldemar Wysocki.

Kontrolę nad kursem korespondencyjnym, jak również kursami I i II stopnia sprawowali archiwiści z poznańskiego archiwum w ramach organizacji noszących następujące nazwy: Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Praktycznej (do 1968), Wojewódzki Zakład Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu (do 1970), Ośrodek Szkolenia Archiwistów Zakładowych (do 1988), Centralny Ośrodek Szkolenia Archiwistów Zakładowych przy Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu¹²⁵³. Pieczę nad całym przedsięwzięciem sprawował dyrektor APP, z kolei poznańscy archiwiści znajdowali dodatkowe zatrudnienie i źródło dochodu jako wykładowcy¹²⁵⁴. W odpowiedzi na dużą popularność zaczęto organizować na zamówienie szkolenia dla archiwistów pracujących w konkretnych archiwach – technicznych, jednostek administracji państwowej, przedsiębiorstw, organizacji społecznych i spółdzielczych¹²⁵⁵.

¹²⁴⁹J. Jaros, „Korespondencyjny kurs archiwalny”, pod red. Cz. Skopowskiego, Poznań 1966: [recenzja], „Archeion”, t. 45 (1966).

¹²⁵⁰S. Kłys, *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych...*, s. 83.

¹²⁵¹S. Kłys, *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych...*

¹²⁵²S. Kłys (red.), *Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych...*

¹²⁵³S. Kłys, *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych...*, s. 82.

¹²⁵⁴ Informacje pochodzą od prof. Krzysztofa Strykowskiego wicedyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu.

¹²⁵⁵S. Kłys, *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych...*, s. 84–85.

2. Współpraca z instytucjami naukowymi w kraju i zagranicą

Archiwa państwowe przez wzgląd na specyfikę swojej działalności od samego początku miały bliskie kontakty z uniwersytetami, zwłaszcza z kierunkami historycznym, ponieważ główni użytkownicy rekrutowali się spośród tamtejszych pracowników naukowych oraz studentów. Z czasem zaczęto poszerzać te kontakty i chciano zainteresować archiwaliami przedstawicieli kierunków i branż technicznych, co faktycznie nastąpiło. Osobnym zagadnieniem była współpraca z instytucjami kultury, zwłaszcza tymi regionalnymi, co było wypadkową realizacji podobnych zadań dla lokalnych społeczności oraz angażowania się w działalność tych instytucji przez pracowników archiwów – archiwisci jako osoby o dużej wiedzy, świetnie zorientowane w zasobie archiwalnym, pisali artykuły czy przygotowywali odczyty. Stali się swego rodzaju pomostem między instytucjami, co w miarę upływu czasu w większości przypadków przeradzało się w regularną współpracę między nimi. Co istotne, działalność naukowa archiwistów i samych archiwów przeplatała się, jednak inicjatywa przeważnie należała do pracowników¹²⁵⁶.

Osobnym zagadnieniem była współpraca inicjowana odgórnie, wynikająca z decyzji podjętych przez NDAP dotyczących nie pojedynczych placówek, a całej sieci archiwalnej. Decyzje te wiązały się z podniesieniem prestiżu archiwów jako miejsc gromadzących informacje i niosły ze sobą poważne konsekwencje w postaci zmiany zakresu obowiązków. Powyższe zagadnienia wiązały się z rozwojem archiwów jako placówek naukowo-badawczych i roli samej nauki w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Archiwalia miały nieść ze sobą uniwersalną wartość dla większości badaczy, bez względu na dyscyplinę. Zgromadzony zasób miał służyć do dalszego i lepszego rozwoju gospodarki, a rola archiwistów miała wzrastać. Wiązało się to z omawianym we wcześniejszej części pracy prestiżem zawodu archiwisty oraz ugruntowaniem określonej roli w społeczeństwie.

Pracownicy poznańskiego archiwum, jako fachowcy w swojej dziedzinie, ale również osoby pracujące naukowo byli zatrudniani przez uczelnie wyższe jako wykładowcy

¹²⁵⁶O rozgraniczeniu działalności naukowej archiwów i archiwistów zob. W. Chorążyczewski, P. Gut, *Historia w archiwach i archiwa w historii. Udział archiwów państwowych w rozwoju historiografii polskiej*, „Archeion”, t. 120 (2019), s. 71–73.

uniwersyteccy na studiach archiwistycznych. Franciszek Paprocki w latach 1945–1958 był pracownikiem APP, natomiast w latach 1955–1961 pracował w studium archiwalnym Wydziału Humanistycznego UMK¹²⁵⁷. Był założycielem specjalizacji archiwistycznej na UAM oraz pierwszym kierownikiem Zakładu Archiwistyki, kierował również Archiwum UAM, które planował przekształcić w pracownię naukowo-badawczą¹²⁵⁸. W Instytucie Historii UAM zajęcia z archiwistyki prowadzili Irena Radtke¹²⁵⁹ i Stanisław Nawrocki¹²⁶⁰, który był też zatrudniony na pół etatu w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej¹²⁶¹. Irena Radtke wykładała na podyplomowym studium archiwalnym na UMK¹²⁶². Oprócz prowadzenia zajęć dla studentów, przygotowywali oni recenzje prac doktorskich z zakresu historii, najczęściej dla UAM i UMK¹²⁶³. W 1974 r. Stanisław Nawrocki został powołany na członka Rady Naukowej Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UAM oraz Komisji Badań Regionalnych przy PAN – Oddział w Poznaniu¹²⁶⁴.

Wieloletnie doświadczenie w pracy archiwalnej i uniwersyteckiej powodowało, że Irena Radtke i Stanisław Nawrocki byli współautorami rozdziałów w podręcznikach dla studentów historii i archiwistyki. W *Metodyce pracy archiwalnej*¹²⁶⁵ znalazły się materiały opracowania wymienionych wyżej pracowników APP oraz Tadeusza Grabarza, Kazimierzy Chojnackiej, Krzysztofa Strykowskiego oraz Przemysława Wojciechowskiego, a także

¹²⁵⁷Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego (red.), *Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku...*, s. 58–60; AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/4340; AUAM, Dział Spraw Osobowych, sygn. 523/1071, Akta osobowe Franciszka Paprockiego.

¹²⁵⁸AUAM, Dział Spraw Osobowych, sygn. 523/1071, Akta osobowe Franciszka Paprockiego; AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 130/34, Akta doktorskie Franciszka Paprockiego; AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 467/32, Akta habilitacyjne Franciszka Paprockiego; AUAM, Wydział Historyczny, sygn. 470/29, Akta osobowe Franciszka Paprockiego; D. Matelski, *Franciszek Paprocki (1911–1978) – Archiwista, historyk i dydaktyk...*, t. II/III, s. 137.

¹²⁵⁹AUAM, Dział Spraw Osobowych, sygn. 744/1079, Akta osobowe Ireny Radtke; AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 224/24, Akta doktorskie Ireny Radtke; AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 144/1216, Akta studenckie Ireny Radtke; AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 921/539, Akta studenckie Ireny Radtke.

¹²⁶⁰AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 144/1004, Akta studenckie Stanisława Nawrockiego; AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 336/8, Akta doktorskie Stanisława Nawrockiego; AUAM, Dział Kadr i Organizacji, sygn. 939/169, Akta osobowe Stanisława Nawrockiego.

¹²⁶¹K. Strykowski, *Stanisław Nawrocki (2 XI 1925–21 XI 2000)*, „Archeion”, t. 104 (2002).

¹²⁶²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183, s. 98.

¹²⁶³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 99; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 149; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 45.

¹²⁶⁴APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 195.

¹²⁶⁵S. Sierpowski, S. Nawrocki, *Metodyka pracy archiwalnej...*

archiwistów związanych z Zakładem Archiwistyki UAM Stanisława Sierpowskiego, Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Jarosława Wiśniewskiego, Rafała Galuby oraz Tomasza Paluszyńskiego.

Pracownicy archiwum – Kazimierz Kaczmarczyk, Adam Kaletka, Franciszek Paprocki, Leon Siuchniński oraz Tadeusz Mencil brali regularnie udział w zebraniach Związku Bibliotekarzy i Archiwistów Polskich Oddział w Poznaniu. Po raz pierwszy aktywność tą odnotowano w 1947 r.¹²⁶⁶. W posiedzeniach Komisji Historycznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk brali udział Adam Kaletka oraz Kazimierz Kaczmarczyk¹²⁶⁷, który jako badacz ceniony w środowisku uczestniczył w 1949 r. w posiedzeniach Akademii Umiejętności w Krakowie oraz jej Komisji Historycznej w sprawie instrukcji dla wydawnictw nowożytnych¹²⁶⁸.

Współpraca archiwum z Polskim Towarzystwem Historycznym niekiedy przyjmowała bardziej zinstytucjonalizowany charakter. 11 października 1961 r. obie instytucje zorganizowały wspólnie odczyt Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych Henryka Altmana „Archiwa w życiu międzynarodowym”. Wydarzenie cieszyło się sporym zainteresowaniem, udział w nim wzięło ponad 100 osób.

W 1964 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu zorganizowało 2-dniową konferencję naukową w sprawie zabezpieczania państwowego zasobu archiwalnego na terenie miasta Poznania i województwa poznańskiego – zaprezentowano 5 referatów, których wysłuchało 150 przedstawicieli zakładów pracy z omawianego obszaru¹²⁶⁹. Przedsięwzięcie zostało przygotowane z okazji obchodów XX-lecia Polski Ludowej. Rok później, w ramach Studiów Regionalnych organizowanych przez PTPN wygłoszono w Śremie i Środzie odczyty na temat materiałów źródłowych do dziejów omawianych miast oraz ich najbliższej okolicy¹²⁷⁰. Kolejna konferencja dotyczyła Jarocina i Krotoszyña, a odczyty na temat archiwów wygłosił Stanisław Nawrocki¹²⁷¹. W 1967 r. spotkania odbyły się w Gostyniu i Rawiczu¹²⁷², a rok później we Wrześni i Słupcy¹²⁷³. Następne były Oborniki

¹²⁶⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 54.

¹²⁶⁷ Ibid., s. 79–79v.

¹²⁶⁸ Ibid., s. 104.

¹²⁶⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170, s. 102.

¹²⁷⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 49–50.

¹²⁷¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172, s. 97–98.

¹²⁷² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 40.

i Wągrowiec¹²⁷⁴ oraz w 1970 r. Nowy Tomyśl i Wolsztyn¹²⁷⁵. W 1971 r. spotkanie zorganizowano w Chodzieży i Czarnkowie¹²⁷⁶, w 1973 r. w Pleszewie¹²⁷⁷. Wydarzenia cieszyły się sporym zainteresowaniem słuchaczy, a po prelekcjach odbywała się ożywiona dyskusja. Stanisław Nawrocki przygotował również referat o materiałach archiwalnych do dziejów gospodarki okupantów hitlerowskich w Polsce dla członków Zespołu do Spraw Gospodarczych GKBZH¹²⁷⁸. Archiwum nawiązało w 1974 r. współpracę z Akademią Medyczną – Katedrą Historii Medycyny, której celem było przygotowanie cyklu artykułów źródłowych na temat dziejów lecznictwa¹²⁷⁹.

W 1974 r. Archiwum Państwowe w Poznaniu nawiązało bliższą współpracę z Wydziałem Nauki i Oświaty KW PZPR w Poznaniu, Urzędem Wojewódzkim i Urzędem Miasta Poznania oraz niektórymi Komitetami Powiatowymi PZPR i Urzędami Powiatowymi, natomiast nowy dyrektor – Stanisław Kłys współpracował bezpośrednio z wicewojewodą oraz wiceprezydentem Poznania. Głównym celem tych działań była poprawa sytuacji lokalowej i wzrost autorytetu placówki. Dobre relacje utrzymywano również z organizacjami społeczno-politycznymi i związkowymi oraz lokalną prasą. Nie zapomniano także o atmosferze w samym archiwum. Dyrektor w sprawozdaniach chwalił się, że jego współpraca z Radą Zakładową oraz podstawową organizacją partyjną (POP) układa się dobrze, co przekładało się również na relacje z pracownikami.

W 1976 r. Stanisław Nawrocki był dwukrotnie zapraszany do Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki – Działu Współpracy z Zagranicą na rozmowę z przedstawicielami biur personalnych ONZ i UNESCO, których wynikiem było wpisanie go na listę ekspertów i konsultantów w ramach pomocy udzielanej krajom rozwijającym się w dziedzinie archiwistyki.

W 1984 r. archiwum nawiązało współpracę z Ośrodkiem Informatyki Politechniki Poznańskiej, w ramach której wstępnie przygotowano program do przetwarzania danych

¹²⁷³ Wystąpienia dotyczyły archiwów jako warsztatów pracy dla regionalistów. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174, s. 76.

¹²⁷⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175, s. 101.

¹²⁷⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176, s. 150.

¹²⁷⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 265–266.

¹²⁷⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 78.

¹²⁷⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173, s. 40.

¹²⁷⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180, s. 196.

„Karta zespołu”¹²⁸⁰. Miał on służyć do przeszukiwania kartoteki zespołów APP. Próbnny pokaz, który miał miejsce 30 maja 1984 r. dał obiecujące rezultaty¹²⁸¹.

Na przełomie lat 40. i 50. XX w. można zauważyć dużą współpracę środowisk archiwalnego i bibliotecznego. Pracownicy obu tych grup zawodowych współorganizowali konferencje i zjazdy, podczas których wymieniali się doświadczeniami w tak trudnym dla nauki powojennym okresie. Archiwiści brali czynny udział w zebraniach Poznańskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, podczas których wygłaszali referaty¹²⁸². W konferencji pracowników naukowych archiwów i bibliotek w 1950 r. wzięli udział Kazimierz Kaczmarczyk, Tadeusz Mencil oraz Leon Siuchniński¹²⁸³. Współpraca między instytucjami trwała przez dekady i mimo różnic w funkcjonowaniu zawsze starano się konfrontować wiedzę i umiejętności podczas różnego typu spotkań natury naukowej. Miejscem spotkań obu grup były konferencje specjalistyczne organizowane w ramach działania różnych instytucji. Jedną ze szczególnie cenionych była Biblioteka Kórnicka PAN, która zorganizowała obrady w 1965 r. Referat „Problemy opracowania rękopisu archiwalnego w bibliotekach” wygłosiła wówczas Janina Bielecka, pracownica Archiwum Państwowego w Poznaniu¹²⁸⁴. Kolejnym ważnym punktem na mapie Poznania była Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, która we współpracy z poznańskim oddziałem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zorganizowała w 1973 r. Sesję Naukową „Rola wielkopolskich bibliotek ośrodków informacji w regionie”, podczas której odczyt „Nauka Wielkopolski i kierunki jej rozwoju” wygłosił Stanisław Nawrocki¹²⁸⁵. W 1975 r. w ramach prac Komisji Informacji Naukowej przy PAN – Oddział w Poznaniu Stanisław Nawrocki zorganizował sesję naukową na temat klasyfikacji dokumentacji w archiwach, bibliotekach, muzeach i ośrodkach informacji, w której wzięło udział około 60 przedstawicieli wymienionych instytucji z Poznania, Koszalina, Gorzowa, Zielonej Góry, Słupska i Szczecina¹²⁸⁶.

¹²⁸⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 91.

¹²⁸¹ Ibid.

¹²⁸² M.in. Kazimierz Kaczmarczyk w 1946 r. „Katalog dzieł fikcyjnych z czasów insurekcji kościuszkowskiej”; Adam Kaletka w 1950 r. „Archiwum Państwowe w okresie walki o Poznań”; Tadeusz Mencil w 1951 r. „Wystawy archiwalne”; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152, s. 25.

¹²⁸³ Ibid., s. 133–133v.

¹²⁸⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171, s. 47.

¹²⁸⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179, s. 78.

¹²⁸⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 181.

Współpraca miała charakter zarówno naukowy jak i szkoleniowy. Stanisław Nawrocki prowadził odczyty dla przyszłych bibliotekarzy podczas szkoleń zawodowych organizowanych w Poznaniu przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich¹²⁸⁷. W 1980 r. wziął udział w kursie organizowanym przez Bibliotekę Główną Politechniki Poznańskiej, podczas którego zapoznał uczestników z dwoma tematami – „Państwowy zasób archiwalny w Polsce” oraz „Działalność archiwów na rzecz SINTO”¹²⁸⁸. Ponadto był zatrudniony w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki¹²⁸⁹.

W ramach szeroko pojętej współpracy archiwa przekazywały do bibliotek dublety książek ze swojego zasobu. Poznańska placówka w 1963 r. przy okazji lustracji zasobu przez dyplomowanych bibliotekarzy – wicedyrektora Głównej Biblioteki Uniwersyteckiej Witolda Pawlikowskiego oraz kustoszkę z PTPN mgr Jarosławską – wyselekcjonowała materiały, które następnie przekazano bibliotekom warszawskim¹²⁹⁰.

Dopiero w połowie lat 60. XX w. archiwiści doczekali się powstania organizacji skupiającej archiwistów. W 1965 r. działalność rozpoczęło Stowarzyszenie Archiwistów Polskich, które swój Oddział miało również w Poznaniu. Miało to miejsce z inicjatywy Janiny Bileckiej, przy poparciu dyrektora Czesława Skopowskiego – członka Zarządu Głównego SAP¹²⁹¹. Po akcji promocyjnej na rzecz nowopowstającej organizacji w pierwszych tygodniach jej istnienia zapisało się 27 osób, a do końca 1965 r. poznański Oddział liczył już 48 członków, którzy rekrutowali się spośród pracowników APP oraz archiwów zakładowych¹²⁹². Trzon organizacji stanowili jednak pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu, to w budynku przy ul. 23 Lutego 41/43 należącym do APP znajdowała się (i znajduje do dnia dzisiejszego) siedziba Oddziału, a współpracę należy określić jako ścisłą. Przez lata archiwiści Archiwum Państwowego w Poznaniu angażowali się w prowadzone w ramach stowarzyszenia prace oraz uczestniczyli w zebraniach.

¹²⁸⁷ Do jednego z nich doszło 18 kwietnia 1975 r., wystąpienie dotyczyło archiwów. Ibid., s. 119.

¹²⁸⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186, s. 87.

¹²⁸⁹ Ibid.

¹²⁹⁰ Lustracji dokonano na prośbę dyrektora archiwum, ponieważ nie dysponowało ono etatem dla wykwalifikowanego bibliotekarza i zachodziła obawa, że zasób nie był odpowiednio doglądany. Jednym z głównych zaleceń była częściowa reorganizacja biblioteki, selekcja zasobu oraz wymiana inwentarza i częściowo katalogu. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169, s. 3–4.

¹²⁹¹ J. Miedzianowska, *Oddział Wojewódzki SAP w Poznaniu w 1965–1995*, „Archiwista Polski” t. 1 nr 1 (1996), s. 31.

¹²⁹² J. Miłosz, A. Grzelachowska, *Oddział Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Poznaniu* [w:] K. Strykowski (red.), *Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015: opracowanie zbiorowe*, Warszawa 2015, s. 109–110.

W 1965 r. w celach promocyjnych oferowano wykłady na temat organizacji pracy biurowej – Irena Radtke i Stanisław Nawrocki poprowadzili kurs archiwalny dla pracowników Milicji Obywatelskiej¹²⁹³. W listopadzie 1983 r. APP wspólnie z poznańskim oddziałem SAP zorganizowało spotkanie informacyjne dla instytucji, podczas którego przybliżono założenia ustawy archiwalnej z 14 lipca 1983 r. Spotkanie było niezwykle cenne, ponieważ Irena Radtke i Stanisław Nawrocki uczestniczyli w przygotowywaniu zarządzeń wykonawczych do wspomnianej ustawy.

Na czele poznańskiego Oddziału SAP stali: Janina Bielecka (1965–1967), Jan Szajbel (1967–1970), Stanisław Nawrocki (1970–1993)¹²⁹⁴. Komisji Rewizyjnej przewodniczyli: Franciszek Paprocki (1965–1967, 1969–1972), Janina Bielecka (1967–1969, 1972–1979), Kazimiera Chojnacka (1979–1997)¹²⁹⁵. Sekretarzami byli: Jan Szajbel (1965–1967), Erazm Scholtz (1967–1985), Jacek Beutlich (1987–1988), Zofia Wojciechowska (1988–1997), natomiast finansami zajmowali się: Janina Żebrowska (1965–1969), Zbigniew Cichocki (1969–1970), Zbigniew Sip (1969–1979), Tadeusz Salamon (1979–1983), Adam Bieniaszewski (1983–1985), Jadwiga Miedzianowska (1985–2002)¹²⁹⁶.

Poznańscy archiwiści należeli również do organów kolegialnych Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. Wiceprzewodniczącymi w Prezydium Zarządu Głównego SAP byli dyrektorzy Czesław Skopowski (1965–1973) oraz Jan Szajbel (1973)¹²⁹⁷. W Sądzie Koleżeńskim w kadencji 1970–1973 był Stanisław Nawrocki, natomiast Główniej Komisji Rewizyjnej przewodniczył Czesław Skopowski (1973–1976), a Irena Radtke była jej członkinią (1980–1984)¹²⁹⁸. Ponadto w Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Archiwistów Polskich byli Adam Bieniaszewski (1984–1988) oraz Stanisław Nawrocki (1988–1993)¹²⁹⁹.

SAP umożliwił również wymianę doświadczeń między polskimi archiwistami. Cel ten realizowano poprzez organizowanie ogólnopolskich zjazdów. I Powszechny Zjazd

¹²⁹³ Ibid.

¹²⁹⁴ J. Miedzianowska, *Oddział Wojewódzki SAP w Poznaniu w 1965–1995...*, s. 32.

¹²⁹⁵ Ibid.

¹²⁹⁶ Ibid.

¹²⁹⁷ J. Poraziński (red.), *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965–2005. Tradycje i współczesność*, Warszawa 2005, s. 109–116.

¹²⁹⁸ Ibid.

¹²⁹⁹ Ibid.

Archiwistów Polskich odbył się w dniach 27–29 sierpnia 1986 r. w Przemyślu¹³⁰⁰. Poświęcono mu numer 83 Biuletynu SAP *Archiwista*. Idea Powszechnych Zjazdów spotkała się z przychylnym przyjęciem ze strony archiwistów i weszła na stałe w profil działalności SAP.

Stowarzyszenie Archiwistów Polskich jako podmiot współpracy międzynarodowej umożliwiało kontakty z archiwami zagranicznymi, zwłaszcza z Międzynarodową Radą Archiwów. Przez wzgląd na panujący wówczas ustrój, działalność międzynarodowa była dość mocno ograniczona, jednak archiwiści byli żywo zainteresowani problemami działania archiwów na świecie, o czym najlepiej świadczą liczne publikacje na łamach czasopism archiwalnych. Przedstawiciele polskich archiwistów brali udział w Międzynarodowych Kongresach Archiwalnych, m.in. w 1981 r. w Londynie (relację zamieszczono w numerze 1–2 Biuletynu SAP *Archiwista* z 1981 r.) oraz w 1986 r. w Bonn¹³⁰¹.

Archiwum Państwowe w Poznaniu utrzymywało kontakty z zagranicą, których głównym celem było zapoznanie się z metodami pracy archiwów, nawiązanie współpracy z naukowcami oraz przeprowadzenie kwerend na potrzeby prowadzonych badań. Każda wizyta była okazją do zapoznania się z organizacją i funkcjonowaniem konkretnego archiwum oraz tego, w jaki sposób radzono sobie z problemami, które niezależnie od kraju były w gruncie rzeczy podobne. Archiwum Państwowe w Poznaniu również gościło w swoich murach archiwistów zagranicznych, którzy przyjeżdżali zapoznawać się z organizacją i działaniem archiwów w Polsce¹³⁰².

Poznańscy archiwiści w ramach pełnionych obowiązków odbywali zagraniczne podróże służbowe, których celem było nawiązanie współpracy z placówkami archiwalnymi oraz wymiana doświadczeń. Analiza akt wykazała, że na długiej liście odwiedzanych krajów znalazły się (w kolejności alfabetycznej) m.in. Austria, Belgia, Czechosłowacja, Dania, Republika Federalna Niemiec, Francja, Hiszpania, Niemiecka Republika

¹³⁰⁰ *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich: Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku: referaty i dyskusja. Cz. 1*, A. Tomczak (red.), Warszawa 1991; *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich: Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku: referaty i dyskusja. Cz. 2*, A. Tomczak (red.), Warszawa 1991.

¹³⁰¹ S. Nawrocki, *X Międzynarodowy Kongres Archiwów w Bonn*, „Archeion”, t. 81 (1986).

¹³⁰² Wśród licznych gości można wymienić m.in. archiwistów z NRD, RFN, Czechosłowacji, Bułgarii. APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168, s. 13–14; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 84–85.

Demokratyczna, Portugalia, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy oraz Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich¹³⁰³. Wrażeniami z podróży, swoimi refleksjami i ustaleniami międzynarodowych organizacji¹³⁰⁴ dzielili się z najbliższymi współpracownikami podczas zebrań naukowych w archiwum oraz z szerszym gronem na łamach *Archeionu*¹³⁰⁵.

Osoby wyjeżdżające poza granice kraju w celach służbowych korzystały z paszportów służbowych oraz prywatnych – niestety nie zachowały się służbowe akta paszportowe najbardziej aktywnych archiwistów. W zasobie Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu można znaleźć jedynie niekompletne teczki z wnioskami pojedynczych pracowników¹³⁰⁶, z których można się dowiedzieć, że nawet podczas wyjazdów prywatnych zapoznawali się z funkcjonowaniem zagranicznych archiwów.

W Austrii w 1987 r. przebywał dyrektor Stanisław Kłys, który podczas pobytu zapoznał się z organizacją i działalnością austriackich archiwów państwowych¹³⁰⁷. W 1982 r. dyrektor Stanisław Kłys wziął udział w konferencji archiwistów dotyczącej tematyki archiwaliów foto-fono-kino oraz zapoznał się ze sposobami wykorzystania dokumentacji technicznej dla potrzeb gospodarki narodowej w Bułgarii¹³⁰⁸. W 1985 r. Erazm Scholtz przebywał tam, by zapoznać się z organizacją archiwów oraz rejestrować polonika¹³⁰⁹. Stanisław Nawrocki w 1986 r. wziął udział w konferencji naukowej archiwistów bułgarskich na temat stanu informacji w archiwach, natomiast Tadeusz Grabarz zapoznał

¹³⁰³O szczegółach wizyt w poszczególnych krajach w dalszej części pracy.

¹³⁰⁴S. Nawrocki, *X Międzynarodowy Kongres Archiwów w Bonn*, „Archeion”, t. 81 (1986); I. Radtke, *Z działalności międzynarodowego zespołu archiwalnego*, „Archeion”, t. 84 (1988).

¹³⁰⁵S. Nawrocki, *Archiwa portugalskie*, „Archeion”, t. 65 (1977); I. Radtke, *Archiwa włoskie...*; I. Radtke, *Komputer w służbie archiwistów belgijskich...*

¹³⁰⁶Akta paszportowe były niekompletne już w momencie przekazywania ich do zasobu IPN przez poprzedniego dysponenta. W OA IPN w Poznaniu zachowały się następujące teczki: OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Chojnacka Kazimiera Urszula, imię ojca: Stefan, data urodzenia: 21-02-1923, sygn. IPN Po 822/209543; OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Górska-Gołaska, zd. Górska Krystyna Zofia, imię ojca: Jan, data urodzenia: 03-04-1929, sygn. IPN Po 822/27346; OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Miedzianowska Jadwiga Krystyna, imię ojca: Czesław, data urodzenia: 28-09-1954, sygn. IPN Po 822/85048; OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Nawrocki Stanisław, imię ojca: Władysław, data urodzenia: 02-11-1925, sygn. IPN Po 822/671; OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Radtke Irena Monika, imię ojca: Jan, data urodzenia: 17-10-1923, sygn. IPN Po 822/2401; OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Strykowski Krzysztof Stanisław, imię ojca: Eugeniusz, data urodzenia: 13-11-1958, sygn. IPN Po 822/233494.

¹³⁰⁷APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120.

¹³⁰⁸APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 102; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 89; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120.

¹³⁰⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 88.

się z zagadnieniami opieki nad narastającym zasobem¹³¹⁰. Jadwiga Miedzianowska we wniosku o wyjazd do Sofii w 1987 r. napisała, że celem jej wyjazdu miało być „zapoznanie się z opracowywaniem akt najnowszych” – wyjazd odbywał się w ramach bezdewizowej wymiany archiwistów, a koszty przejazdu pokryła NDAP¹³¹¹.

Erazm Scholtz w 1975 r. przebywał przez 3 tygodnie w Czechosłowacji w celu zapoznania się z zasadami selekcji i metodami opracowania dokumentacji technicznej w biurach projektowych oraz rejestracji poloników¹³¹². W 1978 r., podczas prywatnego pobytu, Stanisław Nawrocki oraz dyrektor Stanisław Kłys wzięli udział w sympozjum naukowym zorganizowanym przez Archiwum Powiatowe w Mikulowie¹³¹³. Kolejne sympozja z udziałem dyrektora Stanisława Kłysa miały miejsce m.in. w latach 1984–1986¹³¹⁴. Dyrektor przy okazji pobytu w Mikulowie w 1986 r. zapoznał się również z wyposażeniem czechosłowackich archiwów oraz ich organizacją, natomiast Stanisław Nawrocki interesował się problematyką przetwarzania danych w tamtejszych placówkach archiwalnych¹³¹⁵. Rok później Tadeusz Grabarz zapoznał się z problematyką narastającego zasobu w tamtejszych archiwach. W 1989 r. w podróży służbowej w Czechosłowacji przebywał dyrektor Stanisław Kłys¹³¹⁶.

W 1978 r. Stanisław Nawrocki podczas pobytu w Danii przeprowadził rejestrację poloników w archiwach kopenhaskich i w Aabenraa oraz wygłosił dwa odczyty – dla pracowników centralnego archiwum duńskiego oraz pracowników Ambasady PRL w Kopenhadze¹³¹⁷. Swoimi spostrzeżeniami co do archiwów w Danii podzielił się

¹³¹⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96.

¹³¹¹ OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Miedzianowska Jadwiga Krystyna, imię ojca: Czesław, data urodzenia: 28-09-1954, sygn. IPN Po 822/85048, s. 16.

¹³¹² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 129; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 52; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 88; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³¹³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 52.

¹³¹⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 88.

¹³¹⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96.

¹³¹⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³¹⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 52; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 126.

z czytelnikami na łamach *Archeionu*¹³¹⁸. W 1984 r. w symposium naukowym w Kopenhadze uczestniczył dyrektor Stanisław Kłys¹³¹⁹.

Stanisław Nawrocki w pierwszym kwartale 1971 r. wziął udział w Międzynarodowym Stażu Archiwalnym w Paryżu¹³²⁰, a wrażeniami z pobytu podzielił się ze współpracownikami w ramach zebrania naukowego oraz w *Archeionie*¹³²¹. W 1987 r. na 3-miesięcznym stażu archiwalnym w Paryżu przebywała Zofia Wojciechowska, natomiast w 1989 r. Krzysztof Strykowski¹³²².

W 1984 r. w Hiszpanii przebywała Irena Radtke, która oprócz zapoznania się z organizacją tamtejszych archiwów zajmowała się również rejestracją poloników w archiwach historycznych¹³²³. O hiszpańskich archiwach w *Archeionie* pisał również Stanisław Nawrocki¹³²⁴.

Bliskie były kontakty archiwistów poznańskich z NRD. Franciszek Paprocki został delegowany do NRD w 1955 r.¹³²⁵. Dyrektor Czesław Skopowski przebywał w NRD w 1959 r., a rok później udał się tam Marian Mika. W 1970 r. dyrektor Czesław Skopowski brał udział w XVIII Sesji Komisji Historyków Polski i NRD w Goerlitz. Stanisław Nawrocki w 1975 r. spędził 6 dni w NRD w celu zaznajomienia się z pracami w zakresie informatyki, wygłosił również wykład dla archiwistów w Poczdamie¹³²⁶. W 1978 r. Irena Radtke zapoznawała się w Archiwum Państwowym w Poczdamie oraz w Zarządzie Archiwów

¹³¹⁸S. Nawrocki, *Problemy państwowej służby archiwalnej w Danii*, „Archeion”, t. 36 (1962); S. Nawrocki, *Zagadnienia nowoczesnego budownictwa archiwalnego na przykładzie Francji i Danii*, „Archeion”, t. 67 (1979).

¹³¹⁹APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94.

¹³²⁰APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177, s. 264; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³²¹S. Nawrocki, *Zagadnienia nowoczesnego budownictwa archiwalnego na przykładzie Francji i Danii...*

¹³²²APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193, s. 120; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³²³APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94.

¹³²⁴S. Nawrocki, *Archiwa hiszpańskie*, „Archeion”, t. 58 (1973); I. Radtke, *Z pobytu w archiwach hiszpańskich...*

¹³²⁵APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162, s. 2; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 53; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166, s. 5; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181, s. 120, 129; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 51; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 84; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/279, s. 2–12.

¹³²⁶O zasobie poczdamskiego archiwum w kontekście archiwaliów dotyczących ziem polskich pisał już wcześniej na łamach „Archeionu”. Zob. S. Nawrocki, *Materiały archiwalne dotyczące ziem polskich w okresie drugiej wojny światowej, przechowywane w Deutsches Zentralarchiv, Abteilung I w Poczdamie*, „Archeion”, t. 42 (1965).

z zagadnieniami związanymi z wykorzystaniem archiwaliów dla gospodarki narodowej¹³²⁷. W tym samym roku (oraz w 1984 r.¹³²⁸) Kazimiera Chojnacka przeprowadzała w Centralnym Archiwum w Merseburgu rejestrację poloników, następnie prace te były kontynuowane w 1979 r. przez Irenę Radtke¹³²⁹. W 1989 r. w NRD przez tydzień przebywali służbowo dyrektor Stanisław Kłys i Stanisław Nawrocki¹³³⁰.

Archiwum poznańskie współpracowało także z archiwami RFN. Stanisław Nawrocki swoimi wrażeniami z wizyty w archiwum w Hamburgu podzielił się na łamach *Archiwisty*¹³³¹. Podczas prywatnego pobytu w RFN¹³³² w 1978 r. wygłosił dwa odczyty – dla pracowników Centralnego Archiwum Federalnego w Koblencji oraz dla grupy historyków i prawników w Karlsruhe. Przygotował również artykuł dotyczący państwowej służby archiwalnej w RFN oraz zbiorów archiwalnych¹³³³. W 1981 r. wystąpił z wnioskiem o 2-tygodniowy wyjazd, który uzasadniał następująco: „Jako pracownik naukowy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu zamierzam wykorzystać pobyt w RFN w celu zapoznania się z organizacją i działalnością kilku archiwów przedsiębiorstw gospodarczych w celu przeniesienia ich doświadczeń i osiągnięć na nasz teren”¹³³⁴. W 1982 r. dyrektor Stanisław Kłys i Stanisław Nawrocki uczestniczyli w spotkaniu roboczym z archiwistami z Bundesarchiv w Koblencji, podczas którego ustalano komentarze do tekstów źródłowych dotyczących lat 1848–1849¹³³⁵. Prace nad materiałami do dziejów Wiosny Ludów w Wielkopolsce i Badenii zakończyły się w 1989 r. W 1984 r. Stanisław Nawrocki wziął udział w organizowanym w Bonn X Międzynarodowym Kongresie Archiwów, co zaowocowało publikacją na łamach *Archeionu*¹³³⁶. Rok później uczestniczył w konferencji w Freudenstadt poświęconej

¹³²⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 51.

¹³²⁸ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94.

¹³²⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 51.

¹³³⁰ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³³¹ S. Nawrocki, *Archiwum Państwowe w Hamburgu (wrażenia z wizyty)*, „Archiwista” t. 41–42 nr 2–3 (1975).

¹³³² APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 52; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 102; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190, s. 94; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 88–89; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³³³ S. Nawrocki, *Państwowa służba archiwalna w RFN*, „Archeion”, t. 70 (1980); S. Nawrocki, *Archiwa i zbiory archiwalne w Berlinie Zachodnim*, „Archeion”, t. 73 (1982).

¹³³⁴ OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Nawrocki Stanisław, imię ojca: Władysław, data urodzenia: 02-11-1925, sygn. IPN Po 822/671, s. 8–9.

¹³³⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 102.

¹³³⁶ S. Nawrocki, *X Międzynarodowy Kongres Archiwów w Bonn...*

sądownictwu w Trzeciej Rzeszy. W 1989 r. przez tydzień w RFN przebywali służbowo dyrektor Stanisław Kłys i Stanisław Nawrocki¹³³⁷. W 1966 r. Irena Radke odbyła razem z Ireną Koberdową podróż służbową do Rumunii, którą opisały na łamach *Archeionu*¹³³⁸. Stanisław Nawrocki przebywał w 1959 r. na miesięcznym stypendium w Londynie¹³³⁹. Pobyt w Wielkiej Brytanii zaowocował publikacjami na łamach *Archeionu*¹³⁴⁰.

W 1982 r. Stanisław Nawrocki odbył podróż służbową do Szwecji, gdzie zapoznał się z metodami pracy tamtejszych archiwów, ze szczególnym uwzględnieniem postępowania z taśmami magnetycznymi¹³⁴¹. O organizacji państwowej służby archiwalnej w Szwecji pisał już wcześniej¹³⁴². W 1986 r. dyrektor Stanisław Kłys przebywał w Szwecji w celu zapoznania się z organizacją i działalnością tamtejszej służby archiwalnej¹³⁴³.

W 1959 r. na dwutygodniowym stypendium w Budapeszcie przebywał Władysław Żywień¹³⁴⁴. Podczas tej podróży miał okazję pogłębić swoją wiedzę z zakresu mikrofilmowania akt. Stanisław Kłys w 1979 r. został zaproszony przez węgierską Dyрекcję Archiwów i przez tydzień zapoznawał się z organizacją i funkcjonowaniem tamtejszej służby archiwalnej, zwłaszcza z działalnością naukową i wydawniczą¹³⁴⁵. W 1982 r. Kazimiera Chojnacka zapoznała się ze sposobami konserwacji pieczęci i archiwaliów w Magyar Orszagos Leveltar¹³⁴⁶.

¹³³⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195, s. 131.

¹³³⁸ I. Radtke, I. Koberdowa, *Archiwa w Socjalistycznej Republice Rumunii (wrażenia z podróży służbowej w dniach od 9 do 19 listopada 1966 r.)*, „Archeion”, t. 48 (1968).

¹³³⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 53; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/280, s. 1–2; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/281, s. 3–43.

¹³⁴⁰ S. Nawrocki, *Brakowanie akt w archiwach angielskich według zaleceń Komitetu Grigga*, „Archeion”, t. 31 (1959); S. Nawrocki, *Organizacja i problemy służby archiwalnej w Wielkiej Brytanii*, „Archeion”, t. 32 (1960); S. Nawrocki, *Zagadnienie zespołów otwartych w Public Record Office w Londynie*, „Archeion”, t. 37 (1962).

¹³⁴¹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 103; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96.

¹³⁴² S. Nawrocki, *Organizacja i działalność państwowej służby archiwalnej w Szwecji*, „Archeion”, t. 50 (1968).

¹³⁴³ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192, s. 96.

¹³⁴⁴ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164, s. 53; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 84; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 103; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/280, s. 3–9.

¹³⁴⁵ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185, s. 84.

¹³⁴⁶ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188, s. 103.

W 1978 r. w Centralnym Archiwum Literatury i Sztuki w Moskwie przebywała Czesława Hruszka¹³⁴⁷. Podczas podróży zapoznała się z zasobem materiałów teatralnych i metodami ich opracowania¹³⁴⁸. W 1985 r. w na konferencji naukowej w sprawie dokumentacji technicznej w Moskwie przebywał dyrektor Stanisław Kłys, natomiast Stanisław Nawrocki uczestniczył w posiedzeniu tamtejszego zespołu zajmującego się przetwarzaniem danych w archiwach¹³⁴⁹.

¹³⁴⁷ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184, s. 51; APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 88–89.

¹³⁴⁸ C. Hruszka, *Centralne Państwowe Archiwum Literatury i Sztuki ZSRR w Moskwie*, „Archeion”, t. 69 (1979).

¹³⁴⁹ APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191, s. 89.

Zakończenie

Jak wynika z przeprowadzonych badań, w latach 1945–1989 w Archiwum Państwowym w Poznaniu dokonał się znaczący rozwój i postęp. Po wznowieniu działalności i trudnym okresie powojennym przyszedł czas na realizację wszystkich zadań wynikających z funkcji nałożonych na archiwa¹³⁵⁰.

Ustrój socjalistyczny, wraz z wynikającymi z niego zmianami gospodarczymi, polityczno-społecznymi i ideologicznymi przyniósł ze sobą szereg zmian, które wpłynęły na zwiększenie kompetencji archiwów państwowych, ale też liczby zadań realizowanych w ramach sieci archiwalnej i opieki nad narodowym zasobem archiwalnym. W konsekwencji musiało dojść do zwiększenia zarówno liczby placówek, jak również etatów dla archiwistów. Archiwa miały przyczynić się do odbudowy kraju i wzrostu gospodarczego, dlatego ich działania od pewnego momentu były ukierunkowane na użytkowników z branży technicznych, którzy podczas swojej pracy mogli wzbogacić wiedzę o informacje znajdujące się w archiwaliach. Odczytywanie archiwaliów w nowy sposób dla potrzeb nowych użytkowników dało archiwistom nowe perspektywy, co docelowo miało przełożyć się na rozbudowę bazy lokalowej, ale też na polepszenie sytuacji materialno-bytowej pracowników. Mimo nowych wyzwań nie uległy zmianie klasyczne funkcje archiwów, jakimi pozostawały: gromadzenie, zabezpieczenie, opracowywanie, ewidencjonowanie i udostępnianie zasobu. Każdy z tych obszarów został rozbudowany o nowe zadania i obowiązki. Chęć dotarcia do jak najszerszego grona odbiorców stworzyła nowe zadania związane z opracowaniem zasobu i tworzeniem coraz to nowych pomocy ewidencyjnych dedykowanych konkretnym grupom użytkowników. Andrzej Tomczak podsumował okres po zakończeniu II wojny światowej określając 5 głównych cech działalności archiwów: 1) wzrost funkcji archiwów w zakresie kształtowania narastającego zasobu i kontrola nad niemal całym procesem aktotwórczym, 2) zwiększenie liczby archiwów oraz rozwój kadry archiwalnej, 3) zwiększenie zasobu oraz

¹³⁵⁰Reaktywacja archiwów po wojnie następowała zgodnie z przesuwającą się linią frontu, stąd Archiwum Państwowe w Lublinie wznowiło działalność już 27 lipca 1944 r. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*. Cz. 2..., s. 125–126.

udoskonalenie procesu udostępniania, 4) rozwój działalności naukowej, 5) czynne wejście polskiej służby archiwalnej w międzynarodową współpracę archiwów¹³⁵¹.

Szczególnym wyzwaniem dla poznańskiego archiwum po II wojnie światowej były problemy lokalowe. Pożar, w wyniku którego niemożliwym stało się dalsze korzystanie z całego budynku oraz niedobór powierzchni magazynowej wymusiły poszukiwania nowego gmachu, który mógłby pomieścić najcenniejsze materiały. Remont mający na celu przystosowanie dawnej siedziby Sądu Apelacyjnego na potrzeby archiwum wymagał od archiwistów podejmowania i realizacji działań, które daleko wykraczały poza standardowe obowiązki osób zajmujących się aktami, jednakże i ten problem został rozwiązany. Pracownicy mieli pełną świadomość, że bez odpowiedniej siedziby nie będą w stanie realizować powierzonych im zadań, a archiwum nie będzie mogło sprawnie funkcjonować.

Archiwum Państwowe w Poznaniu, podobnie jak inne archiwa w tym okresie borykało się również z problemem masowości akt. Rozwiązaniem tego problemu było sprawowanie kontroli nad narastającym zasobem u aktotwórców. Wiązało się to z licznymi podróżami służbowymi i wizytacjami zarówno składnic akt/archiwów zakładowych, jak również zbiornic makulatury oraz opiniowaniem pomocy archiwalnych i wykonywaniem licznych ekspertyz materiałów przeznaczonych do brakowania¹³⁵². Działalność ta w skali całego kraju budziła jednak pewne wątpliwości, zwłaszcza w kwestii dużej ingerencji w powstającą dokumentację oraz selekcję akt, która zbyt wiele materiałów kwalifikowała do trwałego przechowywania, a ich wartość dla przyszłych pokoleń nie była zbyt wysoka¹³⁵³. Problemy związane z opieką nad narastającym zasobem zmieniały się na przestrzeni czasu. W latach 50. XX w. temat ten był na tyle nowy, że zarówno archiwiści, jak i przedstawiciele zakładów pracy uczyli się współpracy, która w tej fazie polegała na kontrolowaniu aktotwórców przez archiwistów w ramach licznych wizytacji¹³⁵⁴.

¹³⁵¹A. Tomczak, *Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich aktualne zadania...*, s. 78.

¹³⁵²Andrzej Tomczak podaje, że składnice akt zaczęto nazywać archiwami zakładowymi na przełomie lat 50. i 60. Zob. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 152. Do pełnego rozgraniczenia tych dwóch pojęć doszło jednak później, a wpływ na to miała Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

¹³⁵³B. Kroll, *Uwagi w sprawie rozmiarów narastającego zasobu archiwalnego i ich wpływ na perspektywy działalności archiwów...*; M. Motas, *Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego...*; Zob. M. Tarakanowska, Z. Krupska, *Problem kształtowania narastającego zasobu aktowego w Polsce Ludowej...*

¹³⁵⁴Największą aktywność w tym zakresie wykazywały WAP w Warszawie, Łodzi, Poznaniu i Katowicach. E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008...*, s. 100.

Po stworzeniu podstaw prawnych, regulujących postępowanie z dokumentacją, przyszedł czas na egzekwowanie przestrzegania tych regulacji, co było zadaniem trudnym przez wzgląd na niską świadomość roli archiwum w zakładach pracy. Archiwa rozpoczęły długotrwały proces szkolenia archiwistów zakładowych oraz aktotwórców. Dużą rolę w tym procesie odegrało Archiwum Państwowe w Poznaniu, które organizowało bardzo pożyteczne i wysoko oceniane kursy archiwalne I i II stopnia, dzięki którym stan wiedzy osób odpowiedzialnych za archiwa zakładowe ulegał poprawie. Zainteresowanie prowadzonymi kursami najlepiej świadczy o zaufaniu, jakim cieszyli się poznańscy archiwiści, których profesjonalizm był doceniany zarówno przez NDAP, jak i całe środowisko archiwalne.

Sam zasób Archiwum Państwowego w Poznaniu, wynoszący w II poł. lat 70. niecałe 9,5 tys. mb, dawał tej placówce wysokie miejsce w skali kraju za archiwami we Wrocławiu, Katowicach, Łodzi, Krakowie oraz Archiwum Państwowym miasta stołecznego Warszawy¹³⁵⁵. Nie odbiegał tym samym wielkością od zasobów miast wojewódzkich, co świadczy o tym, że mimo strat wojennych udało się go z sukcesem odbudować, ponieważ w 1950 r. liczył około 5 tys. mb, natomiast w 1989 r. przekroczył 10 tys. Wojnę przetrwały głównie materiały staropolskie, natomiast zniszczeniu uległy w głównej mierze archiwalia polskie i niemieckie z XIX–XX w. Po wojnie do zasobu włączono registry władz okupacyjnych, akta samorządowe, podworskie, pobankowe, pofabryczne, notarialne, wyznaniowe oraz wytworzone już w czasie Polski Ludowej.

Przywołana już wcześniej masowość akt miała też wpływ na zmianę struktury zasobu w archiwach państwowych, ponieważ w wyniku licznych reorganizacji w ramach administracji państwowej do zasobu przyjmowano duże ilości materiałów z likwidowanych urzędów. Sprawiało to, że w latach 70. XX w. zasób został zdominowany przez akta wytworzone w Polsce Ludowej¹³⁵⁶. W zasobie, oprócz dobrze znanych materiałów z okresu staropolskiego, zaborów i XX-lecia międzywojennego oraz okupacji hitlerowskiej coraz częściej zaczęły pojawiać się materiały, które wcześniej nie miały zbyt szerokiej reprezentacji – akta rodowe i spuścizny, archiwalia gospodarcze i wytworzone w ramach samorządu terytorialnego i zawodowego. Pewnym *novum* były też formy

¹³⁵⁵Zestawienie zasobu archiwów państwowych w metrach bieżących. Zob. A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*. Cz. 2..., s. 167.

¹³⁵⁶*Ibid.*, s. 164.

gromadzonej dokumentacji. Obok tradycyjnych materiałów aktowych (ksiąg, dyplomów, poszytów), zaczęto gromadzić dokumentację techniczno-projektową, kartograficzno-geodezyjną oraz audiowizualną. Wiązało się to zarówno z innymi wymogami co do przechowywania, ale przede wszystkim sposobu opracowywania, zwłaszcza że dokumentacja ta miała służyć nowemu typowi użytkowników.

Przystąpiono do opracowywania akt, co przez wzgląd na ich ilość wiązało się z ogromnym wysiłkiem ze strony wszystkich pracowników. Przy współpracy z pozostałymi archiwami w ramach sieci archiwalnej szukano rozwiązań dla problemów metodycznych i wątpliwości, które pojawiały się w związku z gromadzeniem nowych typów materiałów archiwalnych. Archiwiści poznańscy byli zaangażowani w działalność ogólnokrajowych komisji oraz ciał doradczych przy NDAP, co pokazuje, że w środowisku byli oni poważani i cenieni za swoją wiedzę i umiejętności. Dążono do możliwie największego ujednoczenia zasad opracowywania i tworzenia pomocy archiwalnych. Najważniejszym drogowskazem dla użytkowników były inwentarze konkretnych zespołów występujące w formie kartkowej lub książkowej, które dodatkowo wzbogacano o wstępy będące naukową informacją o całym zespole. Ponadto dla materiałów cieszących się największym zainteresowaniem w pracowniach naukowych tworzone sumariusze i ułatwiające poszukiwania indeksy. Dla akt nowych w zasobie, czekających na opracowanie – podobnie jak ma to miejsce w archiwach zakładowych – rolę pomocy ewidencyjnej spełniały spisy zdawczo-odbiorcze. Na uznanie zasługuje fakt, że już u progu lat 70. XX w. APP miało zasób opracowany niemal w 100% (z najwyższą w Polsce liczbą inwentarzy książkowych opatrzonych wstępem)¹³⁵⁷. Wszystkie zespoły zgromadzone w poznańskim archiwum mogły być udostępniane, a co najważniejsze – wspomniane wyżej pomoce archiwalne zostały opracowane po zakończeniu II wojny światowej. Jest to namacalny dowód na to, że pracownicy archiwum z zaangażowaniem realizowali powierzone im zadania, na co wpływ mogło mieć doskonałe przygotowanie teoretyczne oraz organizacja pracy.

Podstawowym celem opracowywania akt jest możliwość ich udostępniania w pracowni naukowej zarówno na potrzeby pojedynczych użytkowników, profesjonalnych naukowców, hobbystów, jak i osób oddelegowanych ze swoich zakładów pracy, które zapoznają się z zasobem w ramach obowiązków służbowych. Sprawne działanie pracowni

¹³⁵⁷ I. Radtke, *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969...*, s. 126–127.

wpływało na społeczny odbiór archiwum, ponieważ to przez jej pryzmat jest często oceniana cała placówka. Począwszy od lat 70. udostępnianie stało się niemal najważniejszą funkcją archiwum, a potrzeby i oczekiwania osób zainteresowanych aktami znalazły się na pierwszym miejscu. Sporym ułatwieniem w kwestii prowadzenia kwerend było wejście w życie w 1978 r. Systemu Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej (SINTO), którego głównym celem była jak najszersza integracja bibliotek, archiwów oraz innych ośrodków dysponujących informacją po to, by podmioty poszukujące informacji w tych placówkach miały jak największy dostęp do zasobu.

Do archiwum poznańskiego zaczął też szeroko wkraczać postęp techniczny, który wyrażał się przez upowszechnienie mikrofilmowania akt oraz stopniową komputeryzację archiwów. Miało to ułatwić pracę nad zasobem, zwłaszcza w aspekcie prowadzenia kwerend. Gorącym orędownikiem komputeryzacji archiwów oraz osobą, która żywo interesowała się zmianami zachodzącymi w świecie techniki był pracownik APP, profesor Stanisław Nawrocki, który dzięki znajomości języków obcych oraz licznym podróżom służbowym mógł obserwować tę ewolucję na własne oczy. Swoimi spostrzeżeniami dzielił się ze środowiskiem archiwalnym za pośrednictwem licznych publikacji. Spore zmiany zaszły również w procesie konserwacji akt, którą w Poznaniu prowadzono w ramach specjalistycznej pracowni. Obie pracownie – konserwatorska oraz mikrofilmowa przez lata znajdowały się w czołówce pod względem wykonywanej pracy, co zwracało uwagę środowiska archiwalnego¹³⁵⁸.

Oprócz postępów związanych ściśle z metodyką w zakresie opracowania, pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu prowadzili działalność wydawniczą oraz popularyzatorską, włączając się w ogólnopolskie akcje mające na celu zapoznanie z zasobem szerszej społeczności. Archiwum Państwowe w Poznaniu jako jedno z pierwszych, obok AGAD, AAN i archiwum w Szczecinie, opublikowało wymagający sporych nakładów pracy przewodnik po zasobie¹³⁵⁹. Archiwum przygotowało także informatory o zasobie, które pozwalały użytkownikom na wstępne zapoznanie się z zasobem archiwalnym.

¹³⁵⁸ J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów...*, s. 108–109.

¹³⁵⁹ A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2...*, s. 168.

Nowością była również szeroko prowadzona popularyzacja zasobu nastawiona na zapoznanie z nim jak największej liczby użytkowników. Miało to miejsce zwłaszcza podczas obchodzonych cyklicznie Tygodni Archiwów, kiedy to korzystano ze środków masowego przekazu – radia, telewizji, prasy. Zwiększenie zainteresowania społeczeństwa archiwaliami przekładało się na wzrost liczby użytkowników pracowni naukowych oraz na zmiany w postrzeganiu archiwów jako miejsc gromadzących dziedzictwo narodowe. Dzięki tym zmianom doszło do zwiększenia ich budżetu. W 1959 r. archiwa państwowe mogły liczyć na 24 mln zł rocznie, natomiast w 1977 r. było to już 100 mln zł. Choć kwota ta może robić wrażenie, to należy jednak mieć na uwadze fakt, że w tym samym czasie doszło do wzrostu zatrudnienia, w związku z tym realne pensje poszczególnych pracowników nie uległy zmianom. Niestety, państwo przeznaczało na archiwa mniej środków niż na instytucje pokrewne (muzea i biblioteki)¹³⁶⁰.

Kolejnym aspektem funkcjonowania poznańskiego archiwum była działalność naukowa, do której wszystkie placówki archiwalne były zobowiązane. Początkowo władze archiwalne wprowadziły obligatoryjne posiedzenia naukowe, których inaugurację datuje się na koniec lat 40. Z czasem i w miarę pojawienia się większych możliwości, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, począwszy od połowy lat 60., wprowadziła centralne planowanie badań, zwłaszcza w zakresie archiwistyki. Oznaczało to, że pracownicy naukowcy mieli zajmować się nimi w ramach obowiązków służbowych. Co więcej, w miarę potrzeb powoływano zespoły badawcze, w skład których wchodziłi specjaliści, a celem ich działań było kompleksowe opracowanie konkretnych zagadnień niezbędnych do dalszego rozwoju archiwów i archiwistyki. Poznańscy archiwiści aktywnie uczestniczyli w pracach takich zespołów, a o ich profesjonalizmie świadczy fakt, że przez lata przewodniczyli pracom poszczególnych grup. W szczególności Irena Radtke, jako niekwestionowany autorytet w zakresie badań nad kancelarią oraz Stanisław Nawrocki – zwolennik szeroko rozumianego postępu technicznego w archiwach i regionalista z zamiłowaniem – byli doceniani za swój profesjonalizm i rozległą wiedzę.

W ramach podejmowanych i realizowanych przedsięwzięć naukowych szczególne znaczenie miało, oprócz współtworzenia *Archeionu*, tworzenie i publikowanie pomocy archiwalnych, które miały służyć użytkownikom i jak najbardziej zapoznawać ich

¹³⁶⁰Zob. Ibid., s. 147.

z zasobem oraz umożliwić skuteczne prowadzenie własnych badań i poszukiwań. Tworzono przewodniki, katalogi, inwentarze, skorowidze, sumariusze, wydawano wykazy tematów opracowanych na podstawie akt. Nabrało to szczególnego znaczenia w momencie, w którym podjęto decyzję o zainteresowaniu archiwaliami przedstawicieli branży technicznej i zakładów pracy – osób, które mogły nie zdawać sobie sprawy co skrywają archiwalne magazyny i na ile informacje zawarte na kartach poszczególnych akt mogą ułatwić im pracę na rzecz odbudowy kraju po wojnie. Miało to również przynieść wymierne korzyści archiwom, które chciały zaistnieć w szerszej świadomości obywateli i władz jako miejsca ważne dla zachowania dziedzictwa kraju oraz mające realny wpływ na teraźniejszość. Jak wynika z analizy źródeł, Archiwum Państwowe w Poznaniu w pełni uczestniczyło w tych pracach, a jego pracownicy byli cenionymi fachowcami, którzy cieszyli się uznaniem w całym kraju i zagranicą. Ich wiedza oraz umiejętności przysłużyły się nowym pokoleniom archiwistów, ponieważ pracowali oni również na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie w ramach Zakładu Archiwistyki prowadzili zajęcia dla studentów i gdzie pamięć m.in. o Franciszku Paprockim, Irenie Radtke i Stanisławie Nawrockim jest nadal żywa.

Uwzględniając sytuację, w jakiej Archiwum Państwowe w Poznaniu znajdowało się w 1945 r., postęp wykonany na przestrzeni niemal 45 lat był ewidentny. Dzięki sprawnemu zarządzaniu oraz zaangażowaniu ze strony pracowników, archiwum to znalazło się w ścisłej krajowej czołówce jeśli chodzi o stopień opracowania zasobu oraz działalność specjalistycznych pracowni – mikrofilmowej i konserwatorskiej. Również pracownia naukowa działała bez zastrzeżeń. Duża dyscyplina oraz bardzo dobra organizacja pracy powodowały, że nawet w przypadku sytuacji losowych, jak długotrwała nieobecność pracowników wynikająca np. z choroby, zadeklarowany plan roczny był realizowany często ze sporą nadwyżką. Poznańscy archiwiści byli cenieni za swój profesjonalizm, o czym świadczą nie tylko dobre opinie o nich, ale także ich obecność w licznych ciałach doradczych i komisjach przy NDAP oraz w środowisku międzynarodowym.

Zasadniczym zadaniem archiwum było i jest opracowywanie i udostępnianie zasobu. Planowane zadania w tym zakresie były w poznańskim archiwum realizowane bez większych opóźnień, a pojawiające się problemy były możliwie szybko rozwiązywane.

Ważnym aspektem działalności była też sprawna obsługa użytkowników, stąd troska o dotrzymywanie terminów i realizowanie zadań bez zbędnej zwłoki. Jednak mimo zadowalających wyników nie ustawano w pracach nad ulepszeniami. Kolejnym ważnym zadaniem do zrealizowania była popularyzacja zasobu i również do tego zadania poznańska placówka podeszła profesjonalnie. Przygotowywano wystawy, oprowadzano wycieczki i wygłaszano odczyty. Organizowano wizyty użytkowników w archiwum, podczas których zapoznawano ich z najciekawszymi materiałami i codzienną pracą archiwalną. Wiązało się to również z rozwiniętą współpracą z instytucjami naukowymi, wspólnie z którymi organizowano ciekawe dla odbiorcy wydarzenia. Jak wynika z materiałów źródłowych, mimo niewątpliwych sukcesów na wielu polach pracy archiwalnej, dyrektorzy potrafili krytycznie spojrzeć na działalność poszczególnych jednostek. Nie ukrywali niedociągnięć, np. w pracowniach konserwatorskiej i reprograficznej oraz w pionie administracyjnym. Trafnie zostały zdiagnozowane przyczyny takiego stanu rzeczy, które upatrywano w sporej fluktuacji kadr oraz niewystarczającej organizacji i braków w samodyscyplinie.

W perspektywie nowych zadań jakie postawiono przed archiwami nie bez znaczenia było to, jakie materiały znajdują się w zasobie. Drugą istotną kwestią było to, kto i w jaki sposób je opracuje, stąd duży nacisk położono na kształtowanie narastającego zasobu i nadzór nad archiwami zakładowymi. By sprostać tym zadaniom konieczne było nieustanne szkolenie archiwistów działających we wspomnianych archiwach oraz w archiwach państwowych.

Znaczący wpływ na kształtowanie pozycji Archiwum Państwowego w Poznaniu w środowisku archiwalnym w omawianym okresie oraz na jego osiągnięcia miała kadra archiwalna. Historia poznańskiego archiwum dowodzi, że to pracownicy – ich determinacja i fachowość oraz dobra organizacja pracy, stały za tym sukcesem, który był mierzony w stopniu zrealizowania zaplanowanych zadań. Co istotne, w najtrudniejszym momencie historii, tzn. po 1945 r., kadrę archiwum stanowiło kilku pracowników przedwojennych oraz nowe osoby, często dopiero po studiach, które nabywały umiejętności związane z pracą nad zasobem pod kierunkiem doświadczonych archiwistów z okresu międzywojennego – Kazimierza Kaczmarczyka, Franciszka Paprockiego, Mariana Miki, Adama Kaletki. Odpowiednio pokierowani nowi pracownicy wypełniali wszystkie

powierzone im zadania, podnosili swoje kompetencje, a w miarę nabywania umiejętności stawali się ekspertami w swoich dziedzinach i mentorami dla kolejnych pokoleń archiwistów. Wielu pracowników APP prowadziło działalność naukową i posiadało stopnie i tytuły naukowe. Należy tu wspomnieć między innymi o profesorze Kazimierzu Kaczmarczyku, profesorze Franciszku Paprockim, profesorze Stanisławie Nawrockim, docencie Irenie Radtke, docencie Janinie Bieleckiej, docencie Czesławie Skopowskim, doktorze Kazimierze Chojnackiej, doktorze Krystynie Górskiej-Gołaskiej, doktorze Stanisławie Kłysie i doktorze Janie Szajblu.

Niniejsza rozprawa, dotycząca Archiwum Państwowego w Poznaniu w okresie PRL, stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób archiwum to – po zakończeniu wojny i w trudnych powojennych realiach – realizowało podstawowe funkcje nałożone na archiwa oraz jak odnalazło się w ramach nowej państwowej sieci archiwalnej. Archiwum Państwowe w Poznaniu dobrze wypełniło rolę służebną wobec nauki, kultury i gospodarki narodowej oraz potrzeb obywateli, a były to główne cele przyświecające idei gromadzenia zasobu archiwalnego. Dzięki ewidencjonowaniu i opracowaniu zasobu ułatwiono dostęp do poszczególnych materiałów w ramach udostępniania oraz udzielania informacji naukowej, a szeroko zakrojona działalność naukowa, wydawnicza oraz popularyzatorska doprowadziły do upowszechniania wiedzy o zasobie oraz samym archiwum. Jego historia świadczy o tym, że mimo przejściowych trudności, dzięki zaangażowaniu wybitnych archiwistek i archiwistów, Archiwum Państwowe w Poznaniu odniosło poważne sukcesy we wszystkich dziedzinach swojej działalności. Na szczególne podkreślenie zasługuje również bardzo dobra, zarówno personalna, jak i instytucjonalna współpraca z poznańskim uniwersytetem, która pozwoliła na realizację wielu ambitnych projektów naukowych, archiwalnych i dydaktycznych.

Bibliografia

Źródła

AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/38.

AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/47.

AAN, Akta Witolda Suchodolskiego, 2/449/0/4.2/59.

AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/4340.

AAN, Ministerstwo Edukacji Narodowej w Warszawie, 2/2521/0/1/5427.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8459.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8460.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.1/8468.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.2/8474.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.3/8476

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8716.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8740.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8741.

AAN, Ministerstwo Oświaty w Warszawie, 2/283/0/19.5/8754.

Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga przybytków i ubytków
1945–1956.

Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga przybytków i ubytków
1956–1971.

Akta własne Archiwum Państwowego w Poznaniu, Księga nabytków i ubytków
1972–1990.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/11.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/12.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/13.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/26.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/28.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/42.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/43.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/44.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/45.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/47.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/79.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/98.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/107.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/114.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/130.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/136.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/137.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/138.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/139.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/152.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/154.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/156.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/158.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/160.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/161.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/162.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/163.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/164.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/166.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/167.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/168.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/169.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/170.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/171.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/172.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/173.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/174.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/175.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/176.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/177.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/179.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/180.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/181.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/182.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/183.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/184.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/185.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/186.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/187.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/188.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/189.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/190.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/191.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/192.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/193.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/195.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/248.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/262.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/263.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/279.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/280.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/281.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/320.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/325.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/330.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/342.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/353.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/355.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/356.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/411.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/412.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/414.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/415.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/418.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/422.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/423.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/424.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/425.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/439.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/477.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/478.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/479.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/480.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/481.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/482.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/483.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/484.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/485.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/486.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/527.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/581.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/584.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/632.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/633.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/634.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/635.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/686.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/687.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/692.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/697.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/706.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/708.
APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/709.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/710.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/712.

APP, Archiwum Państwowe w Poznaniu, 53/921/713.

APP, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Poznaniu, 53/2183/3272.

APP, Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań, 53/299/263.

APP, Namiestnik Rzeszy w Okręgu Kraju Warty – Poznań, 53/299/3044.

APP, Starostwo Powiatowe Śrem, 4361/8.

APP, Starostwo Powiatowe w Szamotułach, 4624/122.

APP, Urząd Wojewódzki Poznański 1945–1950, 53/471/119.

APP, Urząd Wojewódzki Poznański 1945–1950, 53/471/2870.

AUAM, Dział Kadr i Organizacji, sygn. 939/169, Akta osobowe Stanisława Nawrockiego.

AUAM, Dział Spraw Osobowych, sygn. 523/1071, Akta osobowe Franciszka Paprockiego.

AUAM, Dział Spraw Osobowych, sygn. 744/1079, Akta osobowe Ireny Radtke.

AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 130/34, Akta doktorskie Franciszka Paprockiego.

AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 224/24, Akta doktorskie Ireny Radtke.

AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 336/8, Akta doktorskie Stanisława Nawrockiego.

AUAM, Wydział Filozoficzno-Historyczny, sygn. 467/32, Akta habilitacyjne Franciszka Paprockiego.

AUAM, Wydział Historyczny, sygn. 470/29, Akta osobowe Franciszka Paprockiego.

AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 103b/2272, Akta studenckie Franciszka Paprockiego.

AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 144/1004, Akta studenckie Stanisława Nawrockiego.

AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 144/1216, Akta studenckie Ireny Radtke.

AUAM, Wydział Humanistyczny, sygn. 921/539, Akta studenckie Ireny Radtke.

AZ NDAP, Akta osobowe Jana Szajbla, sygn. 1973/12.

AZ NDAP, Akta osobowe Kazimierza Kaczmarczyka, sygn. 1959/49.

AZ NDAP, Akta osobowe Stanisława Kłysa, sygn. 327/4.

AZ NDAP, Kontrola jednostek podległych. Wizytacja kompleksowa Archiwum Państwowego m. Poznania i województwa poznańskiego 1971 T.1–4, sygn. 35/22.

AZ NDAP, Opinie o referatach wygłoszonych na zebraniach naukowych AP m. Poznania i województwa poznańskiego 1951–1962, sygn. 38/56.

AZ NDAP, Plany prac archiwów państwowych na lata 1986–1990 t. 2 AP Gdańsk, AP Jelenia Góra, AP Katowice, AP Kalisz, AP Kielce, AP Kraków, AP Koszalin, AP Leszno, AP Lublin, AP Łódź, AP Olsztyn, AP Opole, AP Piotrków Tryb., AP Płock, AP Poznań, sygn. 230/4.

AZ NDAP, Protokół z kontroli NIK w Archiwum Państwowym m. Poznania i województwa poznańskiego 1971–1972, sygn. 89/19.

AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/21.

AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/22.

AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/23.

AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie WAP w Poznaniu 1966–1970, sygn. 36/24.

AZ NDAP, Referaty naukowe, protokoły i opinie Archiwum Państwowe m. Poznania i województwa poznańskiego t. 1–3 1971–1975, sygn. 88/23.

AZ NDAP, Sprawozdania z działalności archiwów państwowych za lata 1981–1985 r. AP Leszno, AP Lublin, AP Łódź, AP Olsztyn, AP Opole, AP Piotrków Tryb., AP Płock, AP Poznań, sygn. 206/49.

AZ NDAP, WAP Poznań Plan 5-letni na lata 1976–1980, sygn. 167/16.

AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznania i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/27.

AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznania i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/28.

AZ NDAP, Zebrania naukowe w archiwach, referaty, protokoły, opinie AP m. Poznania i województwa poznańskiego 1961–1965, sygn. 38/29.

OAI PN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Chojnacka Kazimiera Urszula, imię ojca: Stefan, data urodzenia: 21-02-1923, sygn. IPN Po 822/209543.

OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Górską-Gołąska, zd. Górską Krystyna Zofia, imię ojca: Jan, data urodzenia: 03-04-1929, sygn. IPN Po 822/27346.

OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Miedzianowska Jadwiga Krystyna, imię ojca: Czesław, data urodzenia: 28-09-1954, sygn. IPN Po 822/85048.

OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Nawrocki Stanisław, imię ojca: Władysław, data urodzenia: 02-11-1925, sygn. IPN Po 822/671.

OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Radtke Irena Monika, imię ojca: Jan, data urodzenia: 17-10-1923,, sygn. IPN Po 822/2401.

OAIPN Poznań, Akta paszportowe o sygnaturze EAPO: Strykowski Krzysztof Stanisław, imię ojca: Eugeniusz, data urodzenia: 13-11-1958, sygn. IPN Po 822/233494.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/2614.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/2663.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/3325.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/4542.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/5930.

OAIPN Poznań, Materiały MOB dot. zakładu pracy: Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. IPN Po 0/6/307/5992.

PANAWOP, Materiały Czesława Skopowskiego, sygn. P III-66, j.a. 50.

PANAWOP, Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j.a. 160.

Akty prawne

Dekret z 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 182).

Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych (Dz.U. 1951 nr 19 poz. 149).

Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1922 r. o przekazaniu Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zarządu spraw archiwalnych w byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. 1922 nr 18 poz. 146).

Rozporządzenie Ministra b. Dzielnicy Pruskiej o organizacji archiwów państwowych b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 2 lutego 1920 r. (Dz. U. b. Dz. Pr. Nr 15/1920, poz. 131).

Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 25 lipca 1984 r. w sprawie zasad klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji oraz zasad i trybu przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych (Dz.U. 1984 nr 41 poz. 216).

Rozporządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 25 lipca 1984 r. w sprawie wcześniejszego udostępniania materiałów archiwalnych (Dz. U. PRL Nr 41, poz. 117).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 grudnia 1975 r. w sprawie okresów przechowywania i warunków niszczenia akt spraw sądowych lub przekazywania ich archiwom państwowym (Dz.U. 1975 nr 43 poz. 220).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 października 1920 r. w sprawie biurowości Ministerstw (M.P. 1920, Nr 251).

Rozporządzenie z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego (Dz.U. 1957 nr 12 poz. 66).

Uchwała nr 35 Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1971 w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (M.P. 1971 nr 14 poz. 104).

Uchwała Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1931 r. o przechowywaniu akt w urzędach administracji publicznej (M. P., 1932, Nr 2, poz. 3).

Uchwała Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej (M. P., 1931, Nr 196, poz. 273).

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz.U. 1950 nr 14 poz. 130).

Wzorcowa instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania składnic akt, zwanych archiwami zakładowymi (NDAP 1969).

Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 22 marca 1957 r. w sprawie korzystania z materiałów archiwalnych (Mon. Pol Nr 24, poz. 173).

Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 kwietnia 1963 r. w sprawie podziału materiałów archiwalnych na kategorie i ustalenia terminów ich przechowywania (M.P. 1963 nr 37 poz. 184).

Zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 18 maja 1977 r. w sprawie wprowadzenia regulaminów dotyczących udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych.

Zarządzenie Nr 10 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20 kwietnia 1955 r. w sprawie regulaminu udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych.

Zarządzenie Nr 10 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 29 czerwca 1960 r. w sprawie udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych.

Zarządzenie nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 24 września 1976 r. w sprawie opłat za usługi archiwalne.

Zarządzenie Nr 19 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 16 października 1965 r. w sprawie udostępniania materiałów archiwalnych w pracowniach naukowych archiwów państwowych.

Zarządzenie nr 5 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 28 grudnia 1964 r. w sprawie ustalenia wykazów urzędów, instytucji i przedsiębiorstw, których akta będą przejmowane na wieczyste przechowywanie przez archiwa państwowe.

Zarządzenie Nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 20 maja 1952 r. w sprawie regulaminu publicznych pracowni naukowych w archiwach państwowych.

Zarządzenie nr 91 Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1951 r. w sprawie przejęcia b. archiwów miejskich przez Naczelną Dyрекję Archiwów Państwowych (Mon. Pol., 1951, nr 55, poz. 723).

Opracowania

70 lat Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim w sieci archiwów państwowych: 1950–2020, red. A. Jodko, Gorzów Wielkopolski 2021.

Adamczewski L., *Ucieczka przed bombami*, Zakrzewo 2015.

Akta rad narodowych województwa poznańskiego w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej, „Archeion” 1956, t. 25, s. 47–63.

Altman H., *Nowy i ostatni transport materiałów archiwalnych przekazanych Polsce przez Rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 303–304.

Altman H., *Przekazanie Polsce materiałów archiwalnych ze Związku Radzieckiego*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 294–296.

Altman H., *W dziesięciolecie dekretu o archiwach państwowych*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 9–14.

Altman H., *Zagadnienie selekcji akt w archiwistyce współczesnej*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 113–130.

Antonów M., *Wzajemne przekazanie archiwaliów przez Czechosłowacką Republikę Socjalistyczną i Polską Rzeczpospolitą Ludową*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 301–303.

Archiwa państwowe PRL – stan obecny, najpilniejsze potrzeby: raport POP PZPR warszawskiego środowiska archiwistów, „Archeion” 1984, t. 78, s. 7–18.

Archiwa w służbie gospodarki narodowej: II Krajowa Konferencja Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych Katowice, 17 IV 1978 r., red. T. Walichnowski, Warszawa; Łódź 1979.

Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych, red. S. Kłys, Poznań 1986.

Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego oraz jego archiwa terenowe; przewodnik po zasobie archiwalnym, red. C. Skopowski, Warszawa 1969.

Archiwum Państwowe w Kaliszu (1951–2021): 70 lat działalności: praca zbiorowa, red. G. Schlender, Kalisz 2021.

Arłamowski K., *Postulaty badawcze w zakresie archiwistyki współczesnej i organizacja badań*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 27–47.

- Arłamowski K., *Szczątki i fragmenty zespołów, teoria i metoda ich opracowania archiwalnego*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 27–33.
- Bachulski A., *Brakowanie akt*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 356–366.
- Bandurka M., Rostocka K., *Sprawozdanie z podstawowego kursu w zakresie archiwistyki i archiwoznawstwa dla pracowników służby archiwalnej, odbytego we wrześniu 1968 r. w Sulejówku*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 227–229.
- Bandurka M., Sroka J., *Kształcenie i doskonalenie kadr archiwalnych w ZSRR*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 251–259.
- Bańkowski P., *Działalność naukowo-wydawnicza państwowej służby archiwalnej w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 87–96.
- Bańkowski P., *Jeszcze kilka szczegółów o sumariuszu staropolskim*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 277–286.
- Bańkowski P., *Postulaty badawcze polskiej nauki o archiwach*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 47–56.
- Bańkowski P., *Pół wieku odrodzonych polskich archiwów państwowych*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 7–26.
- Bańkowski P., *Przekazane Polsce przez Związek Radziecki materiały rękopiśmienne wywiezione w czasie wojny przez Hitlerowców do Niemiec*, „Archeion” 1958, t. 28, s. 246–252.
- Bańkowski P., *Sumariusz staropolski*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 236–256.
- Bańkowski P., *Szósta Ogólnopolska Archiwalna Konferencja Metodyczna: organizacja, program, przebieg*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 7–14.
- Bańkowski P., *Trzy dni Piątej Archiwalnej Konferencji Metodycznej (12–14 grudnia 1961 r.)*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 19–26.
- Bańkowski P., *Wrocławska konferencja archiwalna*, „Archeion” 1948, t. 18, s. 271–287.
- Barczak H., *Czterdziestolecie Polski Ludowej; VI Tydzień Archiwów Polskich; II Międzynarodowy Tydzień Archiwów*, „Archeion” 1987, t. 82, s. 231–233.
- Barczak H., *Informatyka w archiwach*, „Archeion” 1982, t. 74, s. 27–38.
- Barczak H., *Międzynarodowa Rada Archiwów w sprawie liberalizacji dostępu do materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1968, t. 50, s. 269–271.
- Barczak H., *VII Tydzień Archiwów Polskich*, „Archeion” 1993, t. 92, s. 170–172.

- Bartnik G., *Materiały w AGAD dotyczące powstania listopadowego w zespołach akt Komisja Województwa Mazowieckiego i Komisja Województwa Kaliskiego oraz papierach gen. F. Rohlanda*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 53–58.
- Bielecka J., *Inwentarze ksiąg archiwów grodzkich i ziemskich Wielkopolski XIV–XVIII wieku: województwo poznańskie, kaliskie, gnieźnieńskie, inowrocławskie*, Poznań 1965.
- Bielecka J., *Uwagi o sumaryzowaniu i indeksowaniu ksiąg ziemskich i grodzkich*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 140–145.
- Bielecki K., *Niektóre problemy nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym /Z doświadczeń Powiatowego Archiwum Państwowego w Poznaniu/*, „Archiwista” 1970, nr 23, s. 1–21.
- Bielińska M., *Akt jako obiekt archiwalny w kancelarii urzędu i w składnicy akt*, „Archeion” 1952, t. 21, s. 145–167.
- Bielińska M., *Druga Metodyczna Konferencja Archiwistów Polskich*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 3–7.
- Bielińska M., *II Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych w dniach 24–26.X.1949 r. w Otwocku*, „Archeion” t. 19–20 (1951).
- Bielińska M., *Pozarchiwalne brakowanie akt w świetle obowiązujących przepisów*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 48–58.
- Bielińska M., *Stan i zadania archiwów wobec aktualnych potrzeb nauki historycznej*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 3–17.
- Bielińska M., *Z problematyki zabezpieczania akt najnowszych*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 122–131.
- Bielińska M., *Zasady oceny akt najnowszych*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 99–113.
- Biernat A., *Księgi metrykalne w archiwach państwowych: [Symposium „Problemy archiwów parafialnych i klasztornych”, 19–20 września 2000 r.]*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 75, s. 65–75.
- Biernat C., *Narastający zasób archiwalny w dwudziestoleciu Polski Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 93–113.
- Biernat C., *Nowe metody nadzoru i opieki nad archiwami urzędów, przedsiębiorstw i instytucji*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 93–113.
- Biernat C., *Problemy archiwistyki współczesnej*, Warszawa 1977.
- Biernat C., *Udostępnianie materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 7–32.

- Biernat C., *Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*, „Archeion” 1986, t. 80, s. 55–85.
- Biernat C., *Zasada przynależności zespołowej w ujęciu archiwistów holenderskich*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 121–127.
- Bombicki M. R., *PWK – Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu 1929*, Poznań 1992.
- Boniecki J., *„Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970. Zarys rozwoju. Stan. Perspektywy”*, Halina Zubala, Wrocław 1978: [recenzja], „Archeion” 1981, t. 71, s. 169–173.
- Boniecki J., *Mikrofilmowanie w archiwach państwowych*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 103–123.
- Borowicz I., *IV Konferencja Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych: omówienie dyskusji*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 325–331.
- Brańska E., *Porządkowanie archiwów podworskich: projekt instrukcji i schemat układu akt*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 30–37.
- Brańska E., *Sieć organizacyjna archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 9–30.
- Brzozowska-Jabłońska M., *Problemy zakwaszania materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1975, t. 62, s. 31–36.
- Brzozowska-Jabłońska M., *Przegląd metod konserwacji akt stosowanych w Centralnym Laboratorium Konserwacji Archiwaliów przy AGAD*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 195–204.
- Budka W., *Indeksy archiwalne*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 136–139.
- Chajn L., *Międzynarodowa Rada Archiwów – Międzynarodowe Forum Archiwalne*, „Archeion” 1975, t. 63, s. 189–207.
- Chajn L., *Zagajenie obrad przez dra Leona Chajna, przewodniczącego Konferencji*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 15–16.
- Chlistowski W., *Organizacja systemu informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w Polsce (1971–1991)*, „Archeion” 1993, t. 91, s. 99–113.
- Chmielewski Z., *Katalog materiałów archiwalnych*, t. 1: „Gospodarka wodna, ochrona naturalnego środowiska, badania i poszukiwania geologiczne”, Szczecin 1979.
- Chmielewski Z., *Problem granicy zespołów akt miejskich ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 47–59.

- Chojnacka K., *Archiwalia wielkopolskich miast szlacheckich: okres staropolski*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 79–91.
- Chojnacka K., *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 101–110.
- Chojnacka K., *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, Warszawa 1982.
- Chojnacka K., *Z działalności Pracowni Konserwatorskiej Archiwum Państwowego w Poznaniu (1981–1985)*, „Archeion” 1988, t. 84, s. 309–312.
- Chorążyczewski W., Gut P., *Historia w archiwach i archiwa w historii. Udział archiwów państwowych w rozwoju historiografii polskiej*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 50–88.
- Chrościcka H., *Problematyka zespołów otwartych*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 69–95.
- Ciara S., *Materiały do dziejów powstania listopadowego w zbiorze dokumentów papierowych AGAD*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 67–70.
- Ciechanowski H., *Działalność naukowa archiwów państwowych w koncepcjach Naczelnych Dyrektorów Archiwów Państwowych w XXI w. (Artykuł dyskusyjny)*, „Archeion” 2018, nr 119, s. 317–329.
- Ciechanowski H., *Funkcja naukowa archiwów – próba definicji i systematyzacji*, „Archeion” 2020, t. 121, s. 466–477.
- Cieślak F., *Uwagi w sprawie opracowania zespołów otwartych*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 95–99.
- Czarnecka A., *Mikrofilmy materiałów archiwalnych z NRD w filmotece AP w Poznaniu*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 305–309.
- Czarnecka A., *Wykorzystanie kartoteki tematycznej materiałów projektowych i kartograficznych dla potrzeb gospodarki narodowej*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 189–213.
- Czech S., *Z działalności komisji metodycznej przy Archiwum Państwowym w Opolu w latach 1962–1982*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 355–357.
- Czwarta Archiwalna Konferencja Metodyczna*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 93–97.
- Demokracja polska w powstaniu styczniowym: wybór źródeł*, red. E. Halicz, I. Koberdowa, I. Radtke, Wrocław 1961.
- Dobrowolski H., *Pomieszczenia archiwalne i wyposażenie archiwów państwowych*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 45–53.

- Drozd J., *„Problemy archiwistyki współczesnej”*, Czesław Biernat, Warszawa 1977: [recenzja], „Archeion” 1979, t. 68, s. 241–245.
- Działalność naukowa archiwów polskich: I Konferencja Krajowa pracowników naukowo-badawczych archiwów państwowych, Poznań, 28 IV 1977 r.*, red. T. Walichnowski, Warszawa; Łódź 1978.
- Dzieje Gniezna, red. J. Topolski, J. Bielecka, Warszawa 1965.
- Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.): informator o materiałach archiwalnych. T. 2*, red. C. Skopowski, Warszawa 1982.
- Dzieje Poznania i województwa poznańskiego: informator o materiałach archiwalnych. T. 1*, red. C. Skopowski, Warszawa; Łódź 1972.
- Dzieje Swarzędza: monografia*, red. A. Choniawko, S. Nawrocki, Poznań; Swarzędz 1988.
- Fijałek J., *Akta i składnice akt spółdzielni produkcyjnych i państwowych gospodarstw rolnych*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 127–147.
- Friedberg M., *Najważniejsze zadania badawcze archiwisty*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 64–67.
- Friedberg M., *Przemówienie prof. Mariana Friedberga na uroczystości 50-lecia doktoratu prof. Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archeion” 1960, t. 33, s. 194–197.
- Friedberg M., *Przygotowanie do zawodu archiwisty*, „Archeion” 1966, t. 44, s. 7–29.
- Galuba R., *Archiwa państwowe w latach 1918–2011: podstawy prawne działalności*, Poznań 2012.
- Gąsiorowski A., *Józef Leksycki, Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972.
- Gerber R., *Cele i zadania służby archiwalnej w Polsce*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 356–366.
- Golus W., Nawrocki S., *Ostrzeszów: przeszłość i teraźniejszość*, Poznań 1969.
- Gołombiowski M., *Informatory archiwalne jako narzędzia informacji*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 19–29.
- Gołombiowski M., *Narada kierowników specjalizacji archiwistycznych na uniwersytetach polskich*, „Archeion” 1981, t. 71, s. 333–337.
- Gołombiowski M., *Sesja poświęcona problemom kształcenia archiwistów (Toruń, 19 X 1984 r.)*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 355–357.

- Gołębiowska L., *Akta o wartości trwałej w najwyższych organach władzy i administracji państwowej*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 131–137.
- Górska-Gołaska K., *Dobra Nałęczów w Wielkopolsce w średniowieczu*, Poznań 1984.
- Górska-Gołaska K., *Janina Bielecka 1912–2006*, „Archeion” 2006, t. 109, s. 391–394.
- Górska-Gołaska K., *Katalog planów miast i wsi wielkopolskich. Z. 1: Powiaty (według stanu z roku 1918) Poznań-Zachód, Poznań-Wschód, Grodzisk, Nowy Tomyśl, Oborniki*, Poznań 1961.
- Górska-Gołaska K., *Katalog planów miast i wsi wielkopolskich. Z. 2: Plany przechowywane w archiwach państwowych w Poznaniu i Bydgoszczy z terenów powiatów (według stanu z roku 1918): Jarocin, Pleszew, Śrem, Środa, Września*, Poznań 1968.
- Górska-Gołaska K., *Konferencja archiwalna poświęcona zagadnieniom kartografii i dokumentacji technicznej*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 247–251.
- Górska-Gołaska K., *Nowelizacja instrukcji kartograficznej*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 59–64.
- Górska-Gołaska K., *Pomiary gruntowe w Wielkopolsce: 1793–1861*, Wrocław; Warszawa 1965.
- Grygier T., *Niektóre problemy zespołu otwartego*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 99–104.
- Heruday-Kiełczewska M., *Powszechna Wystawa Krajowa w 1929 r. w źródłach historycznych*, Studia i Materiały Poznańskiego IPN, Poznań-Warszawa 2020.
- Hruszka C., *Centralne Państwowe Archiwum Literatury i Sztuki ZSRR w Moskwie*, „Archeion” 1979, t. 69, s. 317–323.
- Hruszka C., *Księgi metrykalne i akta stanu cywilnego w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 59–78.
- Hruszka C., *Zasób aktowy teatrów w Poznaniu i województwie: stan dotychczasowy, propozycje metod selekcji i opracowania*, „Archeion” 1979, t. 68, s. 69–85.
- Hruszka C., *Źródła do przemysłu i handlu Wielkopolski w latach 1919–1939 w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1963, t. 39, s. 153–163.
- Husarska M., *Aktualne problemy konserwacji zbiorów archiwalnych*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 119–124.
- Husarska M., *Konserwacja materiałów archiwalnych w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 115–126.
- Husarska M., *Kopie czy oryginały na wystawach?*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 176–178.

- Husarska M., Sadurska I., *Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych*, Warszawa 1968.
- Ihnatowicz I., *Akta o wartości trwałej w przedsiębiorstwach przemysłowych*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 177–186.
- Ihnatowicz I., *Akta przemysłowe najnowsze*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 85–105.
- Ihnatowicz I., *Z problematyki archiwalnej zespołów otwartych*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 104–111.
- Instrukcje gospodarcze dla majątków wielkopolskich w pierwszej połowie XIX wieku*, red. J. Bielecka, Poznań 1959.
- Inwentarze mieszczzańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, red. J. Wiślocki, S. Nawrocki, Poznań 1961.
- Jabłońska M., *Nowe wyzwania archiwów: komunikacja społeczna i public relations*, Toruń 2016.
- Jabłońska M., *Public relations w służbie archiwistyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2021, t. 18, nr 1, s. 159–166.
- Jankowska J., *Drugie ogólne zebranie Rady Archiwalnej*, „Archeion” 1954, t. 23, s. 205–207.
- Jankowska J., *Konferencja w sprawie porządkowania akt urzędów ziemskich*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 365–369.
- Jankowska J., *Kształtowanie państwowego zasobu archiwalnego w archiwach państwowych Polski Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 55–76.
- Jankowska J., *Państwowy zasób archiwalny i prace nad nim w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 15–25.
- Jankowska J., *Scalanie archiwaliów*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 8–20.
- Jankowska J., *Zjazd Dyrektorów Archiwów Państwowych 11–13 maja 1949 r. w Otwocku*, „Archeion” t. 19–20 (1951).
- Janosz-Biskupowa I., *Kształcenie archiwistów na uniwersytetach polskich*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 25–39.
- Jaros J., *„Korespondencyjny kurs archiwalny”*, pod red. Cz. Skopowskiego, Poznań 1966: [recenzja], „Archeion” 1966, t. 45, s. 220–221.
- Jaros J., *Archiwa przemysłowe w służbie nauki polskiej w okresie dziesięciolecia*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 49–58.

- Jaros J., *Brakowanie akt najnowszych*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 24–46.
- Jaros J., *Kilka uwag w sprawie nadzoru nad archiwami zakładowymi*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 51–54.
- Jaśkowska-Józefiak Z., Józefiak P., *Wkład archiwistów poznańskich w rozwój archiwistyki polskiej* [w:] I. Mamczak-Gadkowska (red.), *100 lat polskich archiwów państwowych*, Poznań 2020.
- Jesionek C., Janowski A., *Problem mikrofilmowania akt w archiwach*, „Archeion” 1968, t. 50, s. 97–112.
- Jirowec J., *Technika mikrofilmowa, mikrografia*, Warszawa 1974.
- Kaczmarczyk K., *Adam Henryk Kaletka (1887–1956)*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 321–323.
- Kaczmarczyk K., *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 84–100.
- Kaczmarczyk K., *Literatura archiwalna odrodzonej Polski (1918–1926)*, „Archeion” 1928, t. 3, s. 84–167.
- Kaczmarczyk K., *Straty archiwalne na terenie Poznania w latach 1939–1945*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 65–93.
- Kaczmarek M., *Udostępnianie materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu i jego oddziałach w latach 1975–2005*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2010.
- Kalinkowski A., Orlik A., *Wagony kolejowe i hamulce*, Warszawa 1981.
- Kamiński A., *Potrzeby badawcze naszej archiwistyki*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 56–61.
- Karczowa H., *Niektóre problemy archiwizacji materiałów dźwiękowych*, „Archiwista” 1967, nr 8, s. 1–12.
- Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 1: Budownictwo wodne, melioracja gruntów, kanalizacja miejska, sieć wodociągowa, ochrona środowiska*, Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne/Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, red. A. Czarnecka, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Poznań 1978.

Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 2: Drogownictwo, kolejnictwo, badania i poszukiwania geologiczne, Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne/Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, red. S. Kłys, A. Czarnecka, B. Rzczyński, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Poznań 1979.

Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne. T. 3: Ulice, komunikacja miejska, zieleń miejska i urządzenia sportowo-rekreacyjne, Katalog materiałów technicznych: materiały archiwalne/Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, red. S. Kłys, A. Czarnecka, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Poznań 1980.

Kazimierski J., *Personel archiwów państwowych w latach 1945–1964*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 31–38.

Kiełbicka A., *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980*, Warszawa–Łódź 1989.

Kisiel H., *Źródła do dziejów powstania listopadowego w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Radomiu*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 71–75.

Klonowska W., Paszkowska E., Zubalowa H., *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych – stan dotychczasowy i perspektywy rozwoju*, „Archiwista” 1972, nr 31, s. 12–30.

Kłys S., *Działalność Centralnego Ośrodka Szkolenia Archiwistów Zakładowych*, „Archeion” 1993, t. 92, s. 81–86.

Kłys S., *Ewidencja i zabezpieczenie materiałów archiwalnych w archiwach państwowych*, „Archeion” 1995, t. 95, s. 187–191.

Kołodziej E., *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008.

Konarski K., *Archiwa państwowe na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Archeion” 1930, t. 6–7, s. 123–159.

Konarski K., *Indeks archiwalny – próba metody*, „Archeion” 1962, t. 36, s. 13–35.

Konarski K., *Nowożytna archiwistyka polska i jej zadania*, Warszawa 1929.

Konarski K., *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 17–104.

- Konarski K., *Sporządzanie sumariuszy i indeksów w archiwach*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 129–135.
- Konarski K., *Wstęp do inwentarza zespołu archiwalnego: zasady opracowania*, „Archeion” 1952, t. 21, s. 192–201.
- Kostuś W., *Akta o wartości trwałej w terenowych organach administracji państwowej*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 139–145.
- Kowalik R., Sadurska I., *Mikrobiologiczny rozkład materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1972, t. 57, s. 27–52.
- Kowalik R., Sadurska I., *Ochrona filmów przed zniszczeniem mikrobiologicznym*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 71–75.
- Kowalik R., *Szkodniki papieru i jego konserwacja*, „Archeion” 1951, t. 19–20, s. 367–408.
- Kozłowski K., *Tadeusz Walichnowski (1928–2005)*, „Archeion” 2009, t. 111, s. 485–493.
- Kroll B., *Charakter i perspektywy tradycyjnego archiwalnego systemu wyszukiwania informacji*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 61–84.
- Kroll B., *Sporządzanie podstawowych systematycznych archiwalnych pomocy informacyjnych do najnowszych materiałów archiwalnych: rozważania i propozycje*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 45–101.
- Kroll B., *Uwagi w sprawie rozmiarów narastającego zasobu archiwalnego i ich wpływ na perspektywy działalności archiwów*, „Archeion” 1972, t. 57, s. 75–84.
- Kroll B., *W sprawie pomocniczego personelu archiwalnego*, „Archeion” 1958, t. 28, s. 11–19.
- Krupska Z., *Niektóre problemy brakowania akt najnowszych w świetle doświadczeń Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 29–41.
- Krystek H., *Czesława Hruszka*, *Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny*, t. XVI, Poznań 2013, s. 269–271.
- Krzemieniecki A., *Tabor kolejowy*, Warszawa 1979.
- Kubiak D., *Adam Henryk Kaletka, Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969, s. 28–33.
- Kubiczek B., *Z problematyki gromadzenia dokumentacji audiowizualnej w Polsce*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 51–66.
- Kurzawa J., Nawrocki S., *Dzieje Kępna*, Warszawa; Poznań 1978.
- Lamek E., Nawrocki S., *Dzieje Kobyłej Góry*, Kobyła Góra 1989.

- Lesiński H., *„Konserwacja zbiorów archiwalnych i bibliotecznych”, Maryna Husarska, Irena Sadurska, Warszawa 1968: [recenzja], „Archeion” 1969, t. 52, s. 191–192.*
- Lesiński H., *Problem naukowego rozpoznania archiwów, „Archeion” 1962, t. 37, s. 61–64.*
- Lesiński J., *Materiały dotyczące powstania listopadowego w archiwaliach podworskich AGAD, „Archeion” 1983, t. 75, s. 59–66.*
- Lewandowska M., *Kadra archiwów państwowych w Polsce Ludowej (1945–1983), Warszawa; Łódź 1988.*
- Lewandowska M., *O pracach magisterskich nadesłanych na konkurs, „Archeion” 1986, t. 81, s. 330–333.*
- Lewandowska M., *Sprawozdanie z narady w sprawie opracowania przewodników po zasobach archiwów, „Archeion” 1976, t. 64, s. 283–284.*
- Lewandowska M., *Uwagi o aktualnych programach specjalizacji archiwistycznych w Polsce, „Archeion” 1986, t. 81, s. 183–198.*
- Lewandowska M., *Z problematyki kształcenia archiwistów w Polsce w latach 1945–1985, „Archeion” 1987, t. 82, s. 43–61.*
- Lipińska W., *Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1966–1970, „Archeion” 1967, t. 46, s. 183–187.*
- Łopaciński W., *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1919–1926, „Archeion” 1928, t. 4, s. 145–161.*
- Łopaciński W., *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1931, „Archeion” 1932, t. 10, s. 59–93.*
- Łopaciński W., *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1932: na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe, „Archeion” 1933, t. 11, s. 1–6.*
- Łysiak L., *Akta sądowe XIX–XX w., „Archeion” 1956, t. 25, s. 64–84.*
- M. B., *Druga w roku 1957 konferencja dyrektorów archiwów państwowych, „Archeion” 1958, t. 28, s. 232–234.*
- Maciejewska W., *Druga partia transportu akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki w latach 1961–1962, „Archeion” 1964, t. 40, s. 300–301.*
- Maciejewska W., *Działalność Komisji Zakupu Archiwaliów w drugim półroczu 1965 r., „Archeion” 1966, t. 44, s. 273–274.*

- Maciejewska W., *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w aktach władz państwowych XIX–XX wieku i w archiwaliach podworskich*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 21–29.
- Maciejewska W., *Inwentaryzacja materiałów do dziejów wsi w latach 1951–53 i jej wyniki*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 59–73.
- Maciejewska W., *Opracowywanie państwowego zasobu archiwalnego w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 77–92.
- Maciejewska W., *Powołanie Komisji Zakupu Archiwaliów przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 285–286.
- Maciejewska W., *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1967–1968*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 219–224.
- Maciejewska W., *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1970–1972*, „Archeion” 1973, t. 59, s. 299–307.
- Maciejewska W., *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w roku 1969*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 195–199.
- Maciejewska W., *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów za okres 1.I.1964–1.VI.1965 r.*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 257–258.
- Maciejewska W., *Skorowidze i indeksy*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 148–152.
- Maciejewska W., *Sprawozdanie Komisji Zakupu Archiwaliów za r. 1966*, „Archeion” 1967, t. 47, s. 202–204.
- Maciejewska W., *Transport akt przekazanych Polsce przez Związek Radziecki*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 302–308.
- Maciejewska W., *Wzajemne przekazanie akt przez Niemiecką Republikę Demokratyczną i Polską Rzeczpospolitą Ludową*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 309–310.
- Magier D., *Kłątwa Bogdana Krolla. Pracownicy naukowcy i działalność naukowa w polskich archiwach państwowych w świetle literatury archiwalnej z XX i XXI w.*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 89–107.
- Majewski J., *Materiały do spółdzielczości kredytowej w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 155–165.
- Majewski J., *Źródła do historii wsi w latach 1918–1939 w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1970, t. 53, s. 99–112.
- Mamczak-Gadkowska I., *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, 2006.

- Mamczak-Gadkowska I., *Czterdzieści lat studiów archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2015, t. II, s. 7–20.
- Mamczak-Gadkowska I., *Józef Paczkowski i jego wkład w budowę polskiej służby archiwalnej*, Warszawa 1990.
- Manteuffel T., *Zadania archiwistów na obecnym etapie badań historycznych*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 19–23.
- Matczak M., Puzewicz Z., *Zastosowanie mikrofilmów holograficznych do magazynowania informacji naukowo-technicznej*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 73–77.
- Matelski D., *85 Rocznica urodzin prof. Franciszka Paprockiego*, „Archiwista Polski” 1996, nr 2, s. 60–65.
- Matelski D., *Ad memoriam prof. Franciszkowi Paprockiemu*, „Archeion” 1995, t. 95, s. 274–275.
- Matelski D., *Franciszek Paprocki (1911–1978) - Archiwista, historyk i dydaktyk*, *Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny*, t. II/III, Poznań 1995, s. 134–151.
- Matelski D., *Jubileusz profesora Stanisława Nawrockiego*, „Archeion” 1997, t. 97, s. 385–387.
- Matelski D., *Konferencja w Poznaniu poświęcona kształceniu archiwistów*, „Archeion” 1991, t. 89, s. 212–214.
- Matelski D., Sierpowski S., *Dzieje archiwistyki polskiej: wybór źródeł*, Poznań 1988.
- Matysiak J., *Działalność bibliotekarska i bibliofilska profesora Kazimierza Kaczmarczyka (1878–1966), dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Biblioteka” 2011, t. 15 (24), s. 57–72.
- Matysiak J., *Kazimierz Kaczmarczyk 1878–1966: archiwista i historyk*, Poznań 2020.
- Mazur H., *Od prac kulturalno-oświatowych do edukacji w archiwach państwowych. Dzieje myśli popularyzatorskiej i przegląd piśmiennictwa z lat 1930–2014*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 244–290.
- Mencel T. Friedberg, Marian, *Archiwa jako warsztat pracy wydawniczej*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 184–206.
- Mencel T., *Inspekcja Przemysłowa w b. zaborze pruskim i jej akta w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1954, t. 23, s. 116–136.

- Mencel T., *Moje początki archiwalne w Poznaniu (1947–1952)*, „Archeion” 1989, t. 86, s. 117–130.
- Miedzianowska J., *Oddział Wojewódzki SAP w Poznaniu w 1965–1995*, „Archiwista Polski” 1996, t. 1, nr 1, s. 31–37.
- Mielewczyk W., *Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego w latach 1945–1970*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem doc. dr Ireny Radtke, sygn. AUAM 65274.
- Mika M. J., Bielecka J., *Udział Archiwum Państwowego w Poznaniu w obchodach trzechsetnej rocznicy śmierci Jana Amosa Komeńskiego*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 253–259.
- Mika M. J., *Dzieje Archiwum Miejskiego w Poznaniu*, red. I. Radtke, Warszawa; Poznań 1975.
- Mika M. J., *Leon Siuchniński 1904–1962*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 383.
- Mikłasz F., *Stan zatrudnienia i warunki rozwoju młodej kadry pracowniczej w centralnych i wojewódzkich archiwach państwowych*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 328–333.
- Miłosz J., Grzelachowska A., *Oddział Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Poznaniu, [w:] Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015: opracowanie zbiorowe*, red. K. Strykowski, Warszawa 2015, s. 109–127.
- Motas M., *Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego*, „Archeion” 1974, t. 61, s. 53–66.
- Motas M., *O przepisach archiwalnych w Polsce Międzywojennej (1918–1939)*, „Archeion” 1968, t. 48, s. 111–136.
- Muszyński A., *Wykaz akt. Sposób opracowania i jego znaczenie dla narastającego zasobu archiwalnego*, „Archiwista”, nr 6, s. 1–14.
- Nawrocki S., *Adolf Warschauer*, [w:] *Wybitni Historycy Wielkopolski*, red. J. Strzelczyk, 1989, s. 161–170.
- Nawrocki S., *Adolf Warschauer: 1855–1930*, Poznań 1989.
- Nawrocki S., *Archiwa hiszpańskie*, „Archeion” 1973, t. 58, s. 77–80.
- Nawrocki S., *Archiwa i zbiory archiwalne w Berlinie Zachodnim*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 243–250.
- Nawrocki S., *Archiwum Państwowe w Hamburgu (wrażenia z wizyty)*, „Archiwista” 1975, t. 41–42, nr 2–3, s. 12–16.

- Nawrocki S., *Brakowanie akt w archiwach angielskich według zaleceń Komitetu Grigga*, „Archeion” 1959, t. 31, s. 11–21.
- Nawrocki S., *Czesław Skopowski (9 VI 1906–26 XII 1991)*, „Archeion” 1995, t. 94, s. 369–374.
- Nawrocki S., *Doświadczenia zagraniczne w zakresie stosowania komputera w archiwach*, „Archeion” 1982, t. 74, s. 5–26.
- Nawrocki S., *Działalność naukowa Archiwum Państwowego w Poznaniu w latach 1869–1998*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1999, nr 6–7, s. 51–70.
- Nawrocki S., *Działalność zespołu naukowo-badawczego „Informatyka i archiwa” w r. 1973*, „Archeion” 1975, t. 62, s. 315–316.
- Nawrocki S., *Franciszek Paprocki, Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969, s. 56–61.
- Nawrocki S., *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego: wrzesień–październik 1939 r.*, Poznań 1966.
- Nawrocki S., *Jan Szajbel (19 IX 192–12 XI 1973)*, „Archeion” 1975, t. 62, s. 325–327.
- Nawrocki S., *Jan Szajbel, Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969, s. 88–90.
- Nawrocki S., *Jubileusz stulecia Archiwum Państwowego Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego*, „Archiwista” 1970, nr 20, s. 4–11.
- Nawrocki S., *Kartoteka perforowana ręcznie jako pomoc archiwalna*, „Archeion” 1972, t. 57, s. 7–25.
- Nawrocki S., *Komputer w służbie archiwalnej*, Poznań 1985.
- Nawrocki S., *Kształcenie użytkowników informacji w archiwach*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 7–15.
- Nawrocki S., *Marian Józef Mika (25 II 1907–6 III 1974)*, „Archeion” 1975, t. 63, s. 324–327.
- Nawrocki S., *Materiały archiwalne dotyczące ziem polskich w okresie drugiej wojny światowej, przechowywane w Deutches Zentralarchiv, Abteilung I w Poczdamie*, „Archeion” 1965, t. 42, s. 193–199.
- Nawrocki S., *Możliwości zastosowania cybernetyki i jej pojęć w archiwistyce*, „Archeion” 1974, t. 60, s. 7–21.

- Nawrocki S., *Narady środowiskowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w roku 1974*, „Archeion” 1976, t. 64, s. 285–286.
- Nawrocki S., *Nośniki informacji czytane maszynowo w archiwach krajów skandynawskich*, „Archiwista” 1984, t. 78–79, nr 3–4, s. 1–22.
- Nawrocki S., *Organizacja i działalność państwowej służby archiwalnej w Szwecji*, „Archeion” 1968, t. 50, s. 187–203.
- Nawrocki S., *Organizacja i problemy służby archiwalnej w Wielkiej Brytanii*, „Archeion” 1960, t. 32, s. 115–132.
- Nawrocki S., *Państwowa służba archiwalna w RFN*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 241–259.
- Nawrocki S., *Policja hitlerowska w tzw. Kraju Warty w latach 1939–1945*, Poznań 1970.
- Nawrocki S., *Porządkowanie akt ze szczebla wojewódzkiego z okresu 1945–1950*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 49–64.
- Nawrocki S., *Powiat ostrzeszowski dawniej i dziś*, Poznań 1967.
- Nawrocki S., *Praktyka brakowania akt w urzędach, przedsiębiorstwach i instytucjach*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 95–104.
- Nawrocki S., *Problemy państwowej służby archiwalnej w Danii*, „Archeion” 1962, t. 36, s. 171–179.
- Nawrocki S., *Profil pracownika informacji. Sesja Naukowa na temat: Kształcenie i Doskonalenie Kadr dla Potrzeb SINTO*, Poznań 1980.
- Nawrocki S., *Przejsie na emeryturę doc. Ireny Radtke*, „Archeion” 1991, t. 89, s. 210–211.
- Nawrocki S., *Rzemiosło średzkie. Cz. 2: W okresie od roku 1793 do roku 1918*, Środa Wlkp. 1989.
- Nawrocki S., *Terror policyjny w „Kraju Warty” 1939–1945*, Poznań 1973.
- Nawrocki S., *Tezaurus archiwistyki*, Warszawa 1984.
- Nawrocki S., *W sprawie nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym*, „Archeion” 1966, t. 44, s. 51–59.
- Nawrocki S., *X Międzynarodowy Kongres Archiwów w Bonn*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 293–310.
- Nawrocki S., *Zagadnienia nowoczesnego budownictwa archiwalnego na przykładzie Francji i Danii*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 185–201.
- Nawrocki S., *Zagadnienie formułowania tytułów obcojęzycznych zespołów akt*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 57–63.

- Nawrocki S., *Zagadnienie metod badawczych i metodologii w archiwistyce*, „Archeion” 1979, t. 69, s. 21–38.
- Nawrocki S., *Zagadnienie opracowania tezaurusa archiwistyki*, „Archeion” 1976, t. 64, s. 9–25.
- Nawrocki S., *Zagadnienie zespołów otwartych w Public Record Office w Londynie*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 112–116.
- Nawrocki S., *Zastosowanie kart dokumentacyjnych w archiwach*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 21–37.
- Nawrocki S., *Zespół „Informatyka i archiwa”*, „Archeion” 1987, t. 83, s. 310–312.
- Nawrocki S., *Propaganda informacji naukowej. Ogólnokrajowa Sesja Naukowa na temat: „Model Biblioteki Szkoły Wyższej”*, Poznań 1979.
- Neumann T., *Wagony i hamulce kolejowe: budowa i eksploatacja*, Warszawa 1976.
- Nowaczyk H., *Miniaturyzacja dokumentów w archiwach państwowych*, „Archeion” 1982, t. 74, s. 39–52.
- Nowicki r., *II Krajowa narada pracowników mikrofilmowych w archiwach państwowych*, „Archeion” 1962, t. 36, s. 211–213.
- Odbudowa miasta Poznania: wybór źródeł. 1: 1945–1946*, red. S. Nawrocki, C. Barszczewska, J. Wesołowska, Poznań; Dopiewo 2022.
- Odbudowa miasta Poznania: wybór źródeł. 2: 1947–1955*, red. S. Nawrocki, C. Barszczewska, J. Wesołowska, Poznań; Dopiewo 2022.
- Ohryzko-Włodarska C., *Inwentarz kartkowy jako materiał do opracowywania innych pomocy archiwalnych poza inwentarzem książkowym*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 33–46.
- Ohryzko-Włodarska C., *Uwagi w sprawie formułowania nazw zespołów obcojęzycznych: na marginesie artykułu dra Stanisława Nawrockiego w nrze XLVI „Archeionu”*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 35–47.
- Olender E., *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1950–2002*, Leszno 2019.
- Pabisz J., *Działalność zespołu do spraw współpracy archiwów państwowych z jednostkami nauki i gospodarki narodowej w latach 1977–1981*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 352–355.

- Pabisz J., *Informacja o utworzeniu zespołu naukowo-badawczego zajmującego się sprawami współpracy archiwów państwowych z jednostkami gospodarki narodowej*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 319–323.
- Pabisz J., *Współpraca archiwów państwowych z nauką i gospodarką narodową*, „Archeion” 1991, t. 89, s. 95–108.
- Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich: Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku: referaty i dyskusja. Cz. 1*, A. Tomczak (red.), Warszawa 1991.
- Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich: Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku: referaty i dyskusja. Cz. 2*, A. Tomczak (red.), Warszawa 1991.
- Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, 1925.
- Pańków S., *50-lecie doktoratu prof. Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archeion” 1960, t. 33, s. 193–194.
- Pańków S., *Archiwa*, Warszawa; Łódź 1975.
- Pańków S., *Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 139–148.
- Pańków S., *Przewodniki archiwalne*, „Archeion” 1966, t. 45, s. 15–27.
- Pańków S., *Trzecia archiwalna konferencja metodyczna*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 3–18.
- Pańków S., *Wystawy archiwalne*, „Archeion” 1959, t. 30, s. 15–29.
- Paprocki F., *Archiwum Państwowe w Poznaniu: przegląd materiałów do dziejów Wiosny Ludów w Wielkopolsce w 1848 roku*, „Archeion” 1948, t. 18, s. 18–34.
- Paprocki F., *Echa rewolucji 1905–1907 r. w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 110–118.
- Paprocki F., *Kaliska Inspekcja Fabryczna i źródła archiwalne do jej działalności*, „Archeion” 1952, t. 21, s. 124–132.
- Paprocki F., *Pięć lat Studium Archiwalnego w Toruniu*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 315–318.
- Pera J., *Gromadzenie materiałów archiwalnych w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1945–1975*, praca magisterska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2018.
- Pestkowska M., *Uwagi o opracowywaniu inwentarzy archiwalnych*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 7–14.

- Piechota R., *Archiwalne informatory i katalogi tematyczne*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 189–201.
- Piechota R., *Czwarty „Tydzień Archiwów” (9–15 maja 1973 roku)*, „Archeion” 1974, t. 61, s. 305–311.
- Piechota R., *Czwarty Tydzień Archiwów*, „Archeion” 1974, t. 60, s. 397–398.
- Piechota R., Dembińska E., Walichnowski T., Wojciechowski G., Radtke I., *Miasta polskie: dokumentacja archiwalna*, Warszawa 1981.
- Piechota R., *Pomoce archiwalne – stan obecny i perspektywy*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 53–71.
- Piechota R., *Sprawozdanie z konferencji poświęconej omówieniu zasad i metod opracowywania przewodników po archiwach*, „Archeion” 1966, t. 44, s. 263–265.
- Piechota R., *Zespół naukowo-badawczy „Informatyka i Archiwa”*, „Archeion” 1974, t. 60, s. 389–391.
- Pietrzyk P., *Współczesne uwarunkowania i perspektywy działalności naukowej archiwów – próba diagnozy*, „Archeion” 2019, nr 120, s. 19–34.
- Pięćdziesięciolecie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich 1965–2015: opracowanie zbiorowe*, red. K. Strykowski, Warszawa 2015.
- Piróg W., *Zagadnienia informacji i dokumentacji naukowej*, Warszawa 1972.
- Plan pracy państwowej służby archiwalnej na lata 1961–1965*, „Archeion” 1961, t. 34, s. 168–178.
- Początki władzy ludowej w Wielkopolsce: materiały źródłowe z wielkopolskich archiwów państwowych*, red. S. Nawrocki, K. Bielecki, Warszawa 1976.
- Pohorecki F., *Archiwum Państwowe w Poznaniu*, „Archeion” 1930, t. 8, s. 162–176.
- Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwistycznej na UMK*, red. A. Tomczak, Toruń 1982.
- Protokół posiedzeń V-ej Sesji Rady Archiwalnej w d. d. 26–27 marca 1928 r. w sali posiedzeń Wydziału Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, ul. Długa 13*, „Archeion” 1928, t. 4, s. 173–198.
- Przelaskowski R., *Program prac wewnętrznych w archiwach nowożytnych*, Warszawa 1935.

- Przepisy metodyczne dla archiwów: zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych i inne z lat 1986–2001*, red. R. Galuba, Poznań 2002.
- Przepisy prawne dla archiwów: 1983–2001*, red. R. Galuba, Poznań 2002.
- Ptaśnikowa A., *Dwa projekty sumariusza archiwalnego*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 129–135.
- Ptaśnikowa A., *O realizacji wniosków piątej archiwalnej Konferencji Metodycznej w Warszawie*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 111–118.
- Ptaśnikowa A., *Problem mikrofilmów na posiedzeniach Centralnej Komisji Metodycznej (1967–1968)*, „Archeion” 1970, t. 53, s. 212–214.
- Ptaśnikowa A., *Przekształcenie Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych w Komisję Oceny Materiałów Archiwalnych*, „Archeion” 1968, t. 50, s. 247–249.
- Ptaśnikowa A., *Tydzień archiwów (7–14 września 1958 r.)*, „Archeion” 1959, t. 30, s. 168–179.
- R. A. [Piotr Bańkowski], *Dwa transporty akt przekazanych przez Związek Radziecki*, „Archeion” 1960, t. 32, s. 142–144.
- R. A. [Piotr Bańkowski], *Przebieg Trzeciego Tygodnia Archiwów Państwowych*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 226–227.
- R. A. [Piotr Bańkowski], *Regulamin pracy pracowników naukowo-badawczych zatrudnionych w państwowej służbie archiwalnej*, „Archeion” 1969, t. 51, s. 229–231.
- R. A., *Plan obchodów „Trzeciego Tygodnia Polskich Archiwów Państwowych” w roku 1968*, „Archeion” 1968, t. 49, s. 153–155.
- R. A., *Tydzień archiwów*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 293–294.
- Radczuk K., *Narada spółdzielni inwalidów świadczących usługi archiwalne i udział w niej przedstawicieli państwowej służby archiwalnej*, „Archeion” 1968, t. 48, s. 180–181.
- Radtke I., *Akta spraw w systemie kancelarii pruskiej*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 163–192.
- Radtke I., *Archiwa włoskie*, „Archeion” 1981, t. 71, s. 133–150.
- Radtke I., *Błażej Winkler, pisarz i kronikarz miasta Poznania w XVI w. (1535–1569)*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 153–172.
- Radtke I., *Cygański M., Boda-Krężel Z., Życie naukowe w archiwach w świetle ankiety przeprowadzonej w latach 1962–1963*, „Archeion” 1967, t. 47, s. 51–69.

- Radtke I., *Dzieje Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1999)*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1999, nr 6–7, s. 25–50.
- Radtke I., *Franciszek Paprocki (22 III 1911–25 IX 1978)*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 365–370.
- Radtke I., *Instrukcja w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych*, „Archeion” 1975, t. 62, s. 37–48.
- Radtke I., *Jednolite rzeczowe wykazy akt*, „Archeion” 1966, t. 44, s. 31–49.
- Radtke I., *Kancelaria miasta Poznania do roku 1570*, Łódź 1967.
- Radtke I., *Kartoteka i spisy zespołów na przykładzie Archiwum Państwowego w Poznaniu*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 33–57.
- Radtke I., Koberdowa I., *Archiwa w Socjalistycznej Republice Rumunii (wrażenia z podróży służbowej w dniach od 9 do 19 listopada 1966 r.)*, „Archeion” 1968, t. 48, s. 147–160.
- Radtke I., *Komputer w służbie archiwistów belgijskich*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 400–404.
- Radtke I., *Kształtowanie się zespołów akt w archiwach zakładowych*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 17–34.
- Radtke I., *Leon Siuchniński, Życiorys polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969, s. 71–74.
- Radtke I., *Materiały do dziejów kultury przechowywane w archiwach państwowych na terenie Wielkopolski: (stan materiałów i ich rozmieszczenie): sesja naukowa nt. „Dokumentacja życia kulturalnego w regionie”*, Poznań 1978.
- Radtke I., *Materiały dotyczące powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 87–92.
- Radtke I., *Metody opracowywania akt popruskich*, „Archeion” 1973, t. 58, s. 7–28.
- Radtke I., *Metody prowadzenia zajęć na specjalizacji archiwistycznej w Poznaniu*, [w:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach: materiały sesji odbytej 12 IX 1981 r. w Toruniu z okazji 30-lecia specjalizacji archiwistycznej na UMK*, red. A. Tomczak, Toruń 1982.
- Radtke I., *Narastanie zespołów akt w zakładach pracy w świetle obowiązujących przepisów kancelaryjnych*, „Archeion” 1968, t. 48, s. 7–23.
- Radtke I., *Pojęcie zespołu w praktyce archiwalnej: granice współczesnych zespołów akt*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 89–109.

- Radtke I., *Problematyka zespołów otwartych na przykładzie akt Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu: uwagi dyskusyjne na marginesie referatu H. Chrościckiej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 179–196.
- Radtke I., *Przemiany administracyjno-ustrojowe b. Rejencji w Pile i powikłania zespołowe jej spuścizny*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 7–27.
- Radtke I., Salomon T., *Akta Okręgowej Komisji Historycznej Zarządu Okręgu ZBoWiD w Poznaniu: charakterystyka materiałów, metody porządkowania i wartość źródłowa*, „Archeion” 1982, t. 74, s. 81–101.
- Radtke I., *Stan wykorzystywania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych w latach 1964–1974 (w świetle wyników ankiety archiwalnej)*, „Archeion” 1979, t. 68, s. 21–47.
- Radtke I., *Sygnatura archiwalna*, „Archeion” 1985, t. 79, s. 39–61.
- Radtke I., *Z pobytu w archiwach hiszpańskich*, „Archeion” 1989, t. 86, s. 131–146.
- Radtke I., *Zagadnienie zespołów złożonych i sukcesji akt w aktach administracji państwowej XIX i XX w.*, „Archeion” 1960, t. 33, s. 3–19.
- Radtke I., *Zespół do spraw kancelarii pruskiej*, „Archeion” 1982, t. 74, s. 237–238.
- Radtke I., *Źródła do dziejów powstania styczniowego w Archiwum Państwowym M. Poznania i Województwa Poznańskiego*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 65–72.
- Radtke I., *Życie naukowe w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1869–1969*, „Archeion” 1970, t. 54, s. 115–133.
- Ramotowska F., *Akta władz centralnych powstania 1830–1831 przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 7–52.
- Ramotowska F., Konarski K., *Z doświadczeń nad opracowywaniem Sumariusza Protokołów Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego*, „Archeion” 1961, t. 35, s. 13–28.
- Rdzanek I., *Uroczyste zebranie w Warszawie z okazji VI Tygodnia Archiwów Polskich oraz II Międzynarodowego Tygodnia Archiwów*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 324–326.
- Robótka H., Tomczak A., Ryszewski B., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
- Rocka D., *Sprawozdanie z działalności państwowej służby archiwalnej w roku 1987*, „Archeion” 1990, t. 87, s. 274–291.
- Rogał E., *Irena Radtke (1923–2014)*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny”, t. 2014, Tom I, s. 311–317.

- Rogal E., Strykowski K., *Irena Radtke (17 X 1923–30 III 2014)*, „Archeion” 2014, t. 115, s. 750–758.
- Rogała J., *Stan konserwacji akt w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 290–291.
- Roman W. K., *Polskie archiwa w mediach*, [w:] *Public relations w archiwach. Zbiór studiów*, red. M. Jabłońska, Poznań 2010, s. 87–105.
- Rostocka K., *Kształtowanie kadr archiwalnych na wyższych uczelniach*, „Archeion” 1974, t. 61, s. 333–335.
- Rostocka K., *Przebieg praktyk wakacyjnych w archiwach państwowych w r. 1962*, „Archeion” 1963, t. 39, s. 246–247.
- Rostocka K., *Przebieg praktyk wakacyjnych, organizowanych we wrześniu 1965 r. przez archiwa państwowe dla studentów Wydziału Humanistycznego specjalizacji archiwalnej na Uniwersytecie Toruńskim*, „Archeion” 1966, t. 44, s. 266–268.
- Rybarski A., *Sprawozdanie z Działalności Archiwów Państwowych Lata 1933 i 1934*, „Archeion” 1935, t. 13, s. 183–186.
- Rybarski A., *Sprawozdanie z Działalności Archiwów Państwowych: rok 1935*, „Archeion” 1936, t. 14, s. 36–44.
- Rybarski A., *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1936*, „Archeion” 1937, t. 15, s. 1–9.
- Rybarski A., *Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1937*, „Archeion” 1938, t. 16, s. 21–38.
- Rynkowska A., *Archiwalia fabryczne i zagadnienie ich porządkowania*, „Archeion” 1954, t. 22, s. 38–47.
- Ryszewski B., *Archiwistyka: przewodnik metodyczny*, Poznań 1979.
- Ryszewski B., *Przegląd oraz systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych opublikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, „Archeion” 1990, t. 88, s. 7–21.
- Ryszewski B., *Specjalność archiwalna na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, „Archiwista” 1967, nr 11, s. 1–7.
- Ryszewski B., *Tematyka prac magisterskich na specjalizacjach archiwistycznych uniwersytetów polskich*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 199–209.
- Ryszewski B., *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 19–29.

- Sadurska I., Kowalik R., *Badania nad ochroną archiwaliów przed szkodliwym działaniem mikroorganizmów*, „Archeion” 1982, t. 73, s. 157–193.
- Sadurska I., Kowalik R., *Ochrona mikrofilmu przed działaniem mikroflory*, „Archeion” 1968, t. 49, s. 17–24.
- Sadurska I., *Mikrobiologiczny rozkład materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1976, t. 64, s. 27–35.
- Sarnowicz J., *Rysunki techniczne i ich przechowywanie w archiwum*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 178–183.
- Scholtz E., Hruszka C., *Materiały audiowizualne w Archiwum Państwowym w Poznaniu i w archiwach zakładowych*, „Archeion” 1974, t. 60, s. 195–210.
- Scholtz E., *Stan i zasób archiwów technicznych w biurach projektowych na terenie miasta Poznania*, „Archeion” 1971, t. 55, s. 99–107.
- Sędek M., *Kształcenie archiwistów we Francji*, „Archeion” 1979, t. 69, s. 271–283.
- Sierpowski S., *Działalność Zakładu Archiwistyki UAM w Poznaniu w latach 1972–1992*, „Archeion” 1995, t. 94, s. 340–346.
- Sierpowski S., Matelski D., *Dzieje archiwistyki polskiej: wybór źródeł*, Poznań 1993.
- Sierpowski S., Nawrocki S., *Metodyka pracy archiwalnej*, 1995.
- Skopowski C., *Kazimierz Kaczmarczyk 3 II 1878–6 IV 1966*, „Archeion” 1967, t. 47, s. 277–282.
- Skopowski C., *Kazimierz Kaczmarczyk, Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku*, Poznań 1969, s. 21–27.
- Skopowski C., *Kilka uwag i cyfr o losach akt z terenu województwa poznańskiego*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 95–104.
- Skopowski C., *Konferencja w sprawie Korespondencyjnego Kursu Archiwalnego*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 256.
- Skopowski C., *Korespondencyjny Kurs Archiwalny Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Powszechnej w Poznaniu*, „Archeion” 1965, t. 42, s. 300–302.
- Skopowski C., *Korespondencyjny kurs archiwalny: praca zbiorowa*, 1973.
- Skopowski C., *Narada w sprawie archiwów rad narodowych w województwie poznańskim*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 301–302.
- Skopowski C., *Papiery Józefa Paczkowskiego*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 229–233.

- Skopowski C., *Prokurator wojewódzki pomaga Archiwum Państwowemu w Poznaniu*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 192–193.
- Skopowski C., *Sprawy archiwalne na posiedzeniach prezydiów rad narodowych w województwie poznańskim*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 386–387.
- Skopowski C., *Sto lat Archiwum Państwowego w Poznaniu (1869–1969)*, „Kronika Miasta Poznania” 1969, t. 37, nr z. 1, s. 71–81.
- Skopowski C., *Szkolenie archiwistów*, „Archiwista” 1965, nr 3, s. 1–3.
- Skopowski C., *Towarzystwo „Warta” w Poznaniu w latach 1894–1939*, Poznań 1961.
- Skopowski C., *Uwagi nad budżetem państwowej służby archiwalnej w okresie 20-lecia PRL*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 39–43.
- Skopowski C., *Współpraca Archiwum Państwowego w Poznaniu z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym*, „Archeion” 1968, t. 49, s. 176.
- Skopowski C., *Zwrot Archivum Unitatis (Braci Czeskich) z Leszna*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 293–294.
- Skopowski, *Wystawa pt. „Dokumenty Tysiąclecia” w Archiwum Państwowym w Poznaniu*, „Archeion” 1967, t. 47, s. 215–216.
- Skowronek J., *Misja archiwisty i problemy rewindykacji archiwów – specyfika Europy Środkowo-Wschodniej XIX i XX w.*, „Archeion” 1995, t. 94, s. 7–21.
- Sławoszevska M., *Problem sumariuszy i indeksów w Archiwum Gdańskim*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 145–148.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. Cz. 1*, red. T. Jurek, S. Chmielewski, J. Wiśniewski, K. Górską-Gołaska, J. Luciński, A. Gąsiorowski, Wrocław 1982.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. T. 8, Cz. 1, Z. 1: Wielkopolska – woj. wielkopolskie. Adamowice-Hyże. A-B*, red. J. Wiśniewski, S. Chmielewski, K. Górską-Gołaska, J. Luciński, Wrocław 1982.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. T. 8 Wielkopolska – woj. wielkopolskie. Cz. 1, Z. 2: Ca-Dębowa Łęka*, red. J. Wiśniewski, S. Chmielewski, K. Górską-Gołaska, J. Luciński, Wrocław 1983.
- Smoleńska B., *Archiwa podworskie w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 37–48.
- Smoleńska B., *Kurs archiwalny dla naukowych pracowników archiwów od dnia 1 do dnia 16.V. 1949 r.*, „Archeion” t. 19–20 (1951).

- Sprawozdanie Wydziału Archiwów Państwowych z lat 1931 i 1932*, „Archeion” 1933, t. 11, s. 1–6.
- Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1928*, „Archeion” 1930, t. 6–7, s. 123–159.
- Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1929*, „Archeion” 1930, t. 6–7, s. 123–159.
- Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych pod redakcją Wincentego Łopacińskiego: rok 1930*, „Archeion” 1931, t. 9, s. 1–15.
- Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych: rok 1927, pod redakcją Wincentego Łopacińskiego*, „Archeion” 1929, t. 5, s. 27–65.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Archiwów Państwowych w 1929 roku*, „Archeion” 1930, t. 6–7, s. 123–159.
- Sprawy organizacyjne SAP*, „Archiwista” 1965, nr 2, s. 19–22.
- Sroka J., *Kształcenie i doskonalenie kwalifikacji archiwistów w świetle danych statystycznych (1976–1980)*, „Archeion” 1979, t. 69, s. 227–255.
- Staroń O., *Problem dokumentacji technicznej w archiwach*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 167–177.
- Stażewski M., *Poszukiwania ewakuowanych akt polskich, prowadzone przez niemieckie władze okupacyjne w czasie II wojny światowej*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 209–229.
- Stebelska H., *Udostępnianie materiałów archiwalnych w archiwach państwowych Polski Ludowej*, „Archeion” 1964, t. 41, s. 127–137.
- Stebelski A., *Jeszcze o sumariuszu: replika na uwagi doc. Bańkowskiego*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 267–277.
- Stebelski A., *Sumariusz jako naukowa pomoc ewidencyjna w archiwum*, „Archeion” 1955, t. 24, s. 142–175.
- Stebelski A., *Zespół akt i niektóre jego aspekty*, „Archeion” 1962, t. 37, s. 117–120.
- Stępnia W., *Prasa polska o archiwach (1977–1978)*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 133–156.
- Stępnia W., *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich – podmiot współpracy międzynarodowej*, [w:] *Stowarzyszenie Archiwistów Polskich 1965–2005. Tradycje i współczesność*, red. J. Poraziński, Warszawa 2005, s. 65–68.

- Strykowski K., *Powojenne początki Archiwum Państwowego w Poznaniu w listach Kazimierza Kaczmarczyka*, „Archiwista Polski” 2009, nr 53, s. 21–30.
- Strykowski K., *Poznań '45: ostatni rok wojny i pierwszy rok odbudowy*, Poznań 2013.
- Strykowski K., *Stanisław Nawrocki (2 XI 1925–21 XI 2000)*, „Archeion” 2002, t. 104, s. 403–405.
- Suchodolski W., *Archiwa polskie za okupacji (1939–1945)*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 54–83.
- Suchodolski W., *Potrzeby archiwów państwowych w świetle wniosków, zgłoszonych na Wrocławskiej konferencji archiwistów*, „Archeion” 1948, t. 18, s. 47–60.
- Szajbel J., *Obchody III Tygodnia Archiwów w Poznaniu*, „Archiwista” 1969, t. 5, nr 1, s. 37–38.
- Szczepaniak R., *Archiwum Państwowe w Kaliszu jego przeszłość i dzisiejsza działalność*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 83–93.
- Szczepaniak R., *Narada archiwistów poznańskich z pracownikami Spółdzielni Inwalidów im. K. Świerczewskiego w Poznaniu*, „Archeion” 1964, t. 40, s. 291–292.
- Szczepaniak R., *Narada archiwistów poznańskich z przedstawicielami wojewódzkich władz związków spółdzielczych*, „Archeion” 1963, t. 39, s. 251–252.
- Szczepaniak R., *Opieka nad narastającym zasobem archiwalnym w województwie poznańskim*, „Archeion” 1963, t. 39, s. 250–251.
- Szczepański J., *Źródła do dziejów powstania listopadowego w zasobie Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 77–82.
- Szostek H., *Materiały archiwalne w służbie gospodarki narodowej*, „Archeion” 1981, t. 71, s. 316–320.
- Szumowski Z., *Boje o Poznań 1945*, Poznań 1985.
- Śmiałowski J., Szymańska H., *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion” 1959, t. 30, s. 43–67.
- Tandecki J., *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989: zarys dziejów*, Toruń 2017.
- Tarakanowska M. Stanisławska, Stanisława, *Problemy kształcenia i dokształcania kadr archiwalnych w świetle potrzeb państwowej służby archiwalnej*, „Archeion” 1979, t. 67, s. 41–52.
- Tarakanowska M., *II Konferencja Krajowa Pracowników Naukowo-Badawczych Archiwów Państwowych*, „Archeion” 1979, t. 68, s. 352–357.

- Tarakanowska M., *Konferencja w Toruniu w sprawie kształcenia i doksztalcania archiwistów*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 322–324.
- Tarakanowska M., Krupska Z., *Problem kształtowania narastającego zasobu aktowego w Polsce Ludowej*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 51–69.
- Tarakanowska M., *Prace magisterskie nadesłane na konkurs*, „Archeion” 1993, t. 92, s. 227–229.
- Tarakanowska M., *Problem brakowania akt w Polsce w świetle przepisów i literatury archiwalnej w latach 1918–1965*, „Archeion” 1967, t. 46, s. 43–55.
- Tarakanowska M., *Problemy rozmieszczania i scalania zespołów archiwalnych w sieci archiwów państwowych*, „Archeion” 1988, t. 84, s. 83–99.
- Tarakanowska M., Szydłowska B., Lewandowska M., *Metody porządkowania zespołów aktowych z okresu 1944–1950 w Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 15–29.
- Tarakanowska M., *VII Archiwalna Konferencja Metodyczna w Warszawie (15 XII 1975)*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 318–322.
- Tomaszewski J., *Akta instytucji kredytowych w Polsce*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 106–126.
- Tomaszewski J., Landau Z., *Centralne gospodarcze instytucje koordynacyjne i ich akta o wartości trwałej*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 147–158.
- Tomczak A., *„Problemy archiwistyki współczesnej”*, Czesław Biernat, Warszawa 1977: [recenzja], „Archeion” 1979, t. 67, s. 217–225.
- Tomczak A., *Kształcenie archiwistów w Polsce i innych krajach europejskich*, „Archeion” 1978, t. 66, s. 29–65.
- Tomczak A., *Problemy kształcenia archiwistów w literaturze światowej lat 1976–1984*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 171–182.
- Tomczak A., *Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich aktualne zadania*, „Archeion” 1966, t. 43, s. 55–82.
- Tomczak A., *Zarys dziejów archiwów polskich. Cz. 2: Od wybuchu I wojny światowej do roku 1978*, Skrypty i Teksty Pomocnicze, Toruń 1980.
- Turek-Kwiatkowska L., *Z dziejów służby archiwalnej – archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914*, Warszawa 1968.

- Uchwała nr 164/62 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 1962 r. w sprawie wykazu archiwów państwowych uprawnionych do zatrudniania pracowników naukowych*, „Archeion” 1962, t. 38, s. 271–271.
- V Tydzień Archiwów Polskich (1979)*, „Archeion” 1980, t. 70, s. 5–6.
- Walichnowski T., *Aktualne zadania archiwów państwowych w Polsce*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 9–25.
- Walichnowski T., *Kierunki rozwoju archiwistyki polskiej*, Warszawa; Łódź 1979.
- Walichnowski T., *Polskie archiwa państwowe (1976–1980)*, „Archeion” 1981, t. 71, s. 5–28.
- Wałęsa E., Bestian-Zajac A., *Udostępnianie materiałów archiwalnych* [w:] G. Schlender (red.), *Archiwum Państwowe w Kaliszu (1951–2021): 70 lat działalności: praca zbiorowa*, Kalisz 2021.
- Warecka D., *Zbiory kartograficzne i ich rola w gospodarce narodowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Archeion” 1956, t. 25, s. 148–166.
- Warschauer A., *Ein Posener Geschichtsforscher*, „Historische Monatsblaetter für Provinz Posen” 1900, nr 1, s. 8–11.
- Wasiak J., *Materiały do dziejów powstania listopadowego w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Łodzi*, „Archeion” 1983, t. 75, s. 83–86.
- Wielopolski A., *Akta bankowe o wartości trwałej*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 159–175.
- Władze Stowarzyszenia Archiwistów Polskich wybrane na I Walnym Ogólnokrajowym Zjeździe Delegatów w dniu 27 marca 1965 r. w Warszawie /po ukonstytuowaniu/*, „Archiwista” 1965, nr 1, s. 19–22.
- Włodarska C., Nawrocki S., Barczak H., *Zagadnienie informacji naukowej w archiwach państwowych*, „Archeion” 1971, t. 56, s. 33–50.
- Wojciechowski G., *Wartość źródłowa akt prezydów gromadzkich rad narodowych województwa poznańskiego*, „Archeion” 1985, t. 79, s. 187–216.
- Wojciechowski P., *Kazimiera Chojnacka (1923–2010)*, „Archeion” 2009, t. 111, s. 520–523.
- Wojciechowski P., *Ochrona i konserwacja zasobu w archiwach państwowych w Polsce*, praca doktorska napisana w Zakładzie Archiwistyki pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Ireny Mamczak-Gadkowskiej, Poznań, 2014.

- Wojciechowski P., *Zebranie szkoleniowe pracowników AP w Poznaniu w zakresie profilaktyki i konserwacji materiałów archiwalnych*, „Archeion” 1990, t. 88, s. 234–239.
- Wojewódzkie organy administracji państwowej w Poznaniu 1945–1985: struktury organizacyjne i zarys kompetencji: opracowanie zbiorowe, red. S. Kłys, Poznań 1986.
- Województwo poznańskie w latach 1945–1950, red. R. Reczek, K. Biatecki, S. Jankowiak, Poznań; Warszawa 2022.
- Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918–1919: wybór materiałów źródłowych, red. S. Nawrocki, B. Woszczyński, Poznań 1985.
- Woszczyński B., *Mikrofilm i techniki reprograficzne w rozwoju informacji*, „Archiwista” 1972, nr 31, s. 38–43.
- Woszczyński B., *Z dziejów archiwów państwowych w okresie powojennym*, „Archeion” 1986, t. 80, s. 87–119.
- Wyczański A., *Mikrofilm w archiwach i bibliotekach polskich*, „Archeion” 1956, t. 26, s. 131–151.
- Zagrodzki A., *Sprawozdanie z działalności archiwów państwowych w latach 1971–1975*, „Archeion” 1977, t. 65, s. 295–301.
- Zamek książąt, królów, starostów, KMP Kronika Miasta Poznania, red. J. Wiesiołowski, Poznań 2004.
- Zawacki K., *Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1939–1945*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2020, t. 2020, nr Tom VII, s. 205–224.
- Zielińska T., *Prace Komisji Zakupu Archiwaliów w latach 1973–1974*, „Archeion” 1975, t. 63, s. 305–310.
- Zubala H., *Mikrofilm w archiwach*, „Archiwista” 1966, nr 7, s. 1–11.
- Zubala H., *Mikrofilmowanie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych w Polsce 1950–1970*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Žumer V., *Gromadzenie materiałów archiwalnych i kryteria ich oceny*, „Archeion” 2001, t. 103, s. 37–62.
- Zyśko W., Cieślak F., *Akta o wartości trwałej w administracji rolnej, państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach produkcyjnych*, „Archeion” 1958, t. 29, s. 187–198.

Życiorysy polskich archiwistów poznańskich i skład osobowy z dnia 8 III 1969 roku,
red. Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego, Poznań
1969.

Żywień W., *Z doświadczeń poznańskiej pracowni mikrofilmowej w latach 1953–1962*,
„Archeion” 1964, t. 41, s. 381–386.

Strony internetowe

Zabytek.pl – Najwyższy Sąd Krajowy, ob. Wojewódzkie Archiwum Państwowe
[<https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-276316>], <https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-276316>
(dostęp: 16 czerwca 2022).

ZUS – przeciętne wynagrodzenie od 1950 r., [zus.pl](https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach), <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach>
(dostęp: 24 lipca 2022).

Wykaz tabel i schematów

Tabela 1 Udostępnianie archiwaliów w Archiwum Państwowym w Poznaniu w latach 1920–1937	35
Tabela 2 Możliwości magazynowe APP w latach 1955–1989	79
Tabela 3 Etaty w APP w latach 1945–1989	87
Tabela 4 Zasób APP w latach 1950–1989.....	125
Tabela 5 Aktywność pracowników APP związana z kształtowaniem zasobu w latach 1951–1989	140
Tabela 6 Aktywności związane z konserwacją zasobu w APP w latach 1951–1989.....	160
Tabela 7 Mikrofilmowanie w APP w latach 1953–1989	169
Tabela 8 Stan opracowania zasobu APP w latach 1945–1989	188
Tabela 9 Pracownia naukowa w APP w latach 1945–1989.....	202
Tabela 10 Kwerendy przeprowadzane w APP w latach 1945–1989.....	208
Tabela 11 Popularyzacja w APP w latach 1945–1989.....	223
Schemat 1 Organizacja Archiwum Państwowego w Poznaniu w 1952 r.	57